

Дмитро
ПАВЛИЧКО

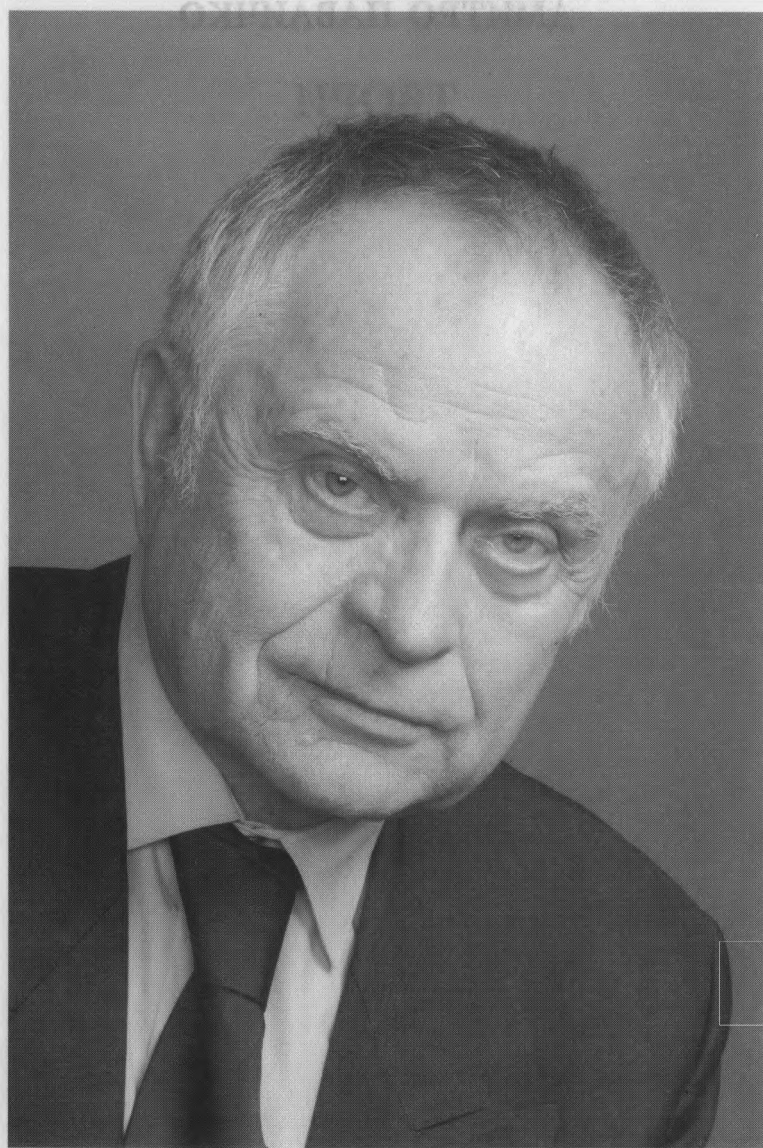

ТВОРИ
1

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

ТВОРИ

Том 1

Дмитро
ПАВЛИЧКО

ТВОРИ

Том 1

ПОЕЗІЯ
1950—1988

Київ
Видавництво
Соломії Павличко
«ОСНОВИ»
2010

Потужна енергетика поезії Дмитра Павличка увібрала рясні громовиці двадцятого століття, трагізм і велич української історії, пекучі проблеми загальнолюдського, національного та індивідуального буття і майбуття. Напруга і неповторність художнього й філософського мислення видатного українського поета зумовлені особливим характером його невірного таланту, його болящої української душі й глибинним усвідомленням свого призначення: «Не стати мені на коліно, / А впасти — й згоріти дотла».

У нашому виданні оригінальна поезія Д. Павличка (т. 1—4) представлена в розвитку — від перших книжок до збірок останнього десятиліття, творами найрізноманітніших жанрів і форматів. У томах 5—10 подано перекладацький набуток поета.

Перший том «Творів» Д. Павличка репрезентує його поезію 1950—1988 рр. Відкриває том вступна стаття Романа Лубківського.

Для широкого кола читачів, усіх, хто вивчає і досліджує вітчизняне красне письменство.

Укладач Дмитро Пилипчук

ISBN 978-966-500-314-4
ISBN 978-966-500-324-3

© Дмитро Павличко, 2010.
© Роман Лубківський, вступна стаття, 2010.
© Упорядкування Дмитро Пилипчук, 2010.
© Видавництво Соломії Павличко
«Основи», 2010.

НАД ГЛИБИНАМИ

Сповідь. Молитва. Присяга.

Ці слова приходять на думку, коли намагаєшся визначити внутрішню глибинну сутність поезії Дмитра Павличка — класика новітньої української літератури, визнаного в світі майстра поетичного перекладу, політика, дипломата, культуролога.

Сьогодні, не обминаючи інших ділянок величезного й різноманітного доробку (бо вони так чи інакше пов'язані з його лірикою та епікою), отримуємо можливість окреслювати і зовнішні «контури» творчості поета. Це щось схоже на ріст Карпат — порівняно молодих, як стверджують геологи, гір; ріст, який дається відчуті і візуально, і фізично, й емоційно.

Багатогранна за змістом, різноманітна, вишукана за формою, динамічна, енергійна, новаторська поезія Павличка вже понад півстоліття діє, впливає на українське суспільство. Здавалося б, її головні націєвиховні мотиви давно скристалізувалися в моноліт, на який поступово нарощуються похідні чи побічні теми, мотиви, образи. Але ніколи не встигнеш звикнути до цього, бо, керована потужним інтелектом, творча енергія цього таланту подвигає на нові, інколи суперечливі, але важливі творчі відкриття. Знак довершеності несе насамперед його думка-ідея, що приваблює читача не словесним оформленням (хоча це теж дуже важливо!), а тим, що пропонує можливість співмислення, співпраці з автором.

Іван Франко, досліджуючи творчість Шевченка, визначив найістотніше її начало: поетове прагнення жити! (Це просте й геніальне відкриття вражає глибиною і точністю). Та жити не тільки для себе! Шевченкове життєлюбство було спрямоване на визволення України з рабства, повернення їй повноцінного національного буття.

Франко своїм твердженням не обмежив автора «Кобзаря» конкретним історичним часом; навпаки, поетові болі, пристрасті, сподівання він поширив на пізнішу добу і далі — на час *надісторичний* — на вічність, якої жадає народ.

Цю Шевченкову понадчасовість Павличко відчув давно:

Отче наш, Тарасе всемогутий,
Що створив нас генієм своїм,
На моїй землі як правда сущий,
Б'ющий у неправду, наче грім!

Ти, як небо, став широкоплечо
Над літами, що упали в грузь;
Віку двадцять першого предтечо,
Я до тебе одного молюсь.

Його «Молитва» (1965) ознаменувала наближення до Шевченка одразу кількох поколінь, стала ідейною програмою цілого руху — літературного дисидентського шістдесятництва. Відторгнута від національного життя лукавим кривотлумаченням радянської ідеології, найгострішу, найактуальнішу сутність Кобзаря Павличко повертає на фронт порятунку і захисту нації.

Мусимо визнати; що духовна надламаність Тичини¹ і максималізм Стуса далеко не вичерпували всіх особливостей існування творчої особистості в умовах україножерної більшовицької системи. Багатьом талантам доводилося «і рости, і діяти» немовби в різних вимірах, намагаючись сказати правдиве слово і навіть пробитися за межі дозволеного. Прагнув цього і Дмитро Павличко, тяжко, не без помилок муруючи свій гостинець до Правди.

Визнаймо і те, що Павличко відзначається глибоким розумінням помилок свого поневоленого натхнення. Відчуття творчої несвободи у поета, здатного самокритично оцінити свій доробок за півстоліття, цілком природно, викликало і викликає досі болісні рефлексії. Але сила мужнього таланту навіть біль перетворює в торжество духу, а гострі самоінвективи — в інструментарій очищення й оздоровлення.

I

Побачити найголовніше у високому й стрімкому кряжі Павличкової лірики — означає разом з автором пройти

¹ Мимовільною ілюстрацією такої надламаності може бути вірш Д. Павличка «Жест Павла Тичини» (див. розділ «Вірші поза збірками» у т. 4 цього видання). — Р. А.

непростий, але цікавий шлях від раних ліричних сповідей до принадливих вершин філософської поезії. Це означає — подивляти багатство традиційного і дещо незвичного для нас білого сонета, приймати чар екзотичного формою, але природного для української поезики рубаї; після вольових інтонацій і відшліфованих до блиску катренів спіткнутися об больовий поріг поезії у прозі. А якщо податися за течією Павличкових пісень, котрі давно співаються народом як свої, — то будемо мати майже повну картину дивовижно цілісного й гармонійного світу, без якого наша література другої половини ХХ і початку ХХІ століття була б значно збіднена. Але це — тільки погляд ззовні. Внутрішній, серцевинний «зріз» відкривається лише тоді, коли спробувати наблизитися до першоджерел творчості людини, котру Іван Дзюба назвав коротко і влучно: *подвижник*.

Укладаючи найповніше зібрання з багатьох книг, перегруповуючи поезії за суб'єктивними критеріями, автор свідомо опускає десятки творів, натомість вводить нові. Він приглушує одні акценти, підсилює інші. Традиційно усвідомлюване багатьма нашими авторами «ювілейне» зібрання в розумінні Павличка є не сумарним підсумком, а книжкою-монологом, довірливим і сповідальним (як-от «Покаянні псалми», 2009).

Принцип контрастності («любов і ненависть», «червоне — то любов, а чорне — то журба»), здавалося б, — найголовніший первень у Павличковій поетичній світобудові. На протиставленні соціально-психологічних даностей будувалися перші збірки поета. Утверджувально-заперечувальний підхід до тодішньої дійсності, підсилений риторикою і патетичністю, імпонував читачам, бо, як сам поет згодом згадував:

З блаженних намірів робив я дзвін добра,
Щоб він горлав — «Ганьба!» або кричав «Ура!».

(«Якби могла прийти до мене цей миті...»)

Сама Історія викине з його лексикону вигук «Ура!», замінивши його вигуком «Слава!», — але то буде знак довгожданої справедливості, загальнонаціонального «моменту істини». Та до нього треба було йти і йти десятиліття, воістину «ступаючи з ножа на ніж»... (Це слова з

вірша «Спомин» («...В той ранок босим я прибіг до школи...»). Метафора стосується шляху Галичини до «вересня в тридцять дев'ятім...» Той шлях — і до, і після — був як по лезу бритви. Подібним був і початок творчої дороги поета на час виходу в світ його першої збірки «Любов і ненависть» (1953), звідки зацитовано метафоричні рядки вірша «Спомин»...

Тут важливо навести фрагмент розмови автора з Євгеном Пшеничним — упорядником збірки «Поклик» (Дрогобич: Коло, 2009).

Ред. Чи пам'ятаєте стан своєї душі, коли Ви побачили першу збірку своїх поезій?

Д. П. Пам'ятаю. Це 1953 рік. Книжечка була в білій обкладинці й називалася «Любов і ненависть». Я — на зламі своїх вагань: виходити чи не виходити на люди із своїми віршами. Адже в мене вже були поезії, написані раніше, ще в сорокових роках, що їх я ховав навіть від друзів, бо це ж — явно антирадянські твори. То — перша моя збірка віршів, яка, до речі, вийшла 2009 року під назвою «Спочатку».

А тоді під натиском навчання в університеті, де соціальні мотиви у творчості Т. Шевченка та І. Франка виставлялися педагогами як передвістя класової марксистської ідеології, я сприйняв позицію радянського поета. Я вважав своє літературне покликання продовженням боротьби за справедливість і правду «для бідних», що дихала на мене з нашої класичної літератури. [...]

Моїм ідеалом був Олекса Довбуш. Але разом з тим у моєму світогляді діяли козацькі отамани (Гамалія) з поезії Т. Шевченка, Франкові каменярі, герої творів Юрія Федьковича та Андрія Чайковського. Я прочитав усе, що було в бібліотеці «Просвіти» в нашому селі, змалку розумів, що вороги України — «ляхи й москалі». Патріотичний вишкіл я пройшов у коломийській гімназії і в сотні Спартана. Для мене не було місця в радянському суспільстві. Мені треба було вибирати: або — назад у сотню (та вже сотні не було!), або — в тюрму, або — в письменники з похиленим лицем. [...]

Я зрозумів, що моя поезія може служити мені панцирем у боротьбі за українське слово. Так я жив, час од часу ставав сам собі на горло, але також нерідко говорив

правду в очі русифікаторам, обороняв нашу мову і взагалі все українське, що підпадало на знищення з боку комуністичної влади».

Щирість і правдивість цього зізнання підтверджує згадувана збірка «Спочатку» (як на мене, її годилося б назвати «Ненависть і любов»). Так, це переважно ще учнівські спроби, нав'язні і прочитаним, і пережитим.

Ось перший відомий твір, що зберігся. Датований він 1944 роком:

* * *

П. К.

Я встаю серед бурі і грому,
У кровавих загравах вогнів!
Я встаю самотній... Нікому
Допомоги подати мені.
Ви даєте мені для поради
І для сили покров з грошенят,
Найпідліші!

Та слово не зрадить!
І його ні купити, ні найняти!
Я паду і встаю потім знову...
Піднімаюсь, хоч важко, без вас.
Та не хочу такого покрову;
Мій покров — це знедолені й час.

У бунтарській настрої — увесь Павличко — «тодішній», але — і «майбутній». Звичайно, це — лише декларація, риторичне відображення почувань і намірів.

А ось строфа із року 1945-го:

Відколи світ й на ньому люди,
Відколи сонце в небесах,
Було так завжди і повсюди,
Що воля тільки на устах.

Що означає «воля тільки на устах»? Чи тільки вичитане з «Кобзаря» і «просвітянських» видань? Чи власний досвід, набутий від 1939 по 1945 роки: внаслідок карколомних міждержавних політичних катаклізмів, унаслідок свого вибору — в лавах УПА боротися за Україну.

Але ось у життя юного поета вриваються трагічні події: розстріл німецькими окупантами брата Петра, жахливі репресії сталінського режиму, ув'язнення енкаведистами.

Тюремний досвід не міг щезнути безслідно... Тому все написане і врятоване після виходу на волю в 1946 р. має не лише літературний чи фольклорний відбиток — «це був уже інший рівень поетичного мислення», як зазначає сам Павличко²! Так у душі поета формується надміцний сплав традиції власного голосу.

Найвиразніше прочитується вплив Шевченка (тематика, ритміко-інтонаційний лад, — наприклад, у віршах «Слава», «Доле моя», «Думка», «На Кавказі») або Франка:

І знай, що любов'ю, яка стоїть вище
Від наших премудрих високих понять,
Кріпиться життя все й рухається блище
До мет, що десь там миготять.

(«Коханій»)

Останній рядок — разучий збіг із Франковим: «До мет, що мчать на небосклоні».

Але не ці збіги, свідомі чи несвідомі «запозичення», є визначальними прикметами ранньої «передкнижкової» лірики Дмитра Павличка.

Ось вірш із року 1947-го:

За вагоном вагон...
Без кінця ешелон,
Мов гадюка повзе,
А кого ж він везе?
Без дверей, без вікон?

Ні, не скот на заріз
Ешелон той повіз,
Не гармати сталльні,
Не руду, ані ліс,
Не трофеї цінні!

Всередині там тьма —
Це повзуча тюрма
Із живими людьми!
Не лякайся дарма —
Із грудними дітьми!

Матері там лежать,
Мов жива сіножать,
Як валки з-під коси,

² Павличко Дмитро. Спочатку // Спочатку. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. — С. 4.

Чорні сльози горять —
Боже, іже еси...

Їде, їде в Сибір
Український народ;
Ти спали свій папір,
Затули собі рот,
І молися до зір!

Владі досить було б лише двох рядків: «Їде, їде в Сибір / Український народ...», — і поетова доля могла скластися так, як долі багатьох і багатьох його ровесників...

Під час навчання у Львівському університеті Павличкові доводиться вислуховувати від «активістів» і прихильників його таланту різне. На заклик одного з них: мовляв,

Ти зійшов із карпатських вершин,
Де лиш спів і веселії люди
То чого ж ти мовчиш? Ти пиши! [...]
Тільки демоном ти не ходи,
Іх — де світло сіяє — не треба.

На звороті аркуша з віршованим посланням доброзичливця «демон» відповідає:

Я не з вершин, не з-під небес
Зійшов на землю цю святу...
Я з неї вийшов, я воскрес,
Мов праця, вкладена в оту
Кроваву землю!

(1949)

Це — не поза. Не риторика «поета-початківця». Це власне розуміння поетичного покликання і творчого призначення:

Повісь себе і зрирай з себе тіло,
доки залишаться одні нерви...
Вони будуть горіти перламутрово,
а люди будуть втішатися —
ах, як гарно пише!

(«Творчість», 1951)

І коли не лише офіціоз, а й критики, не відаючи, що діялося в поетовій душі, силоміць виштовхували автора «Любові і ненависті» на літературний Олімп, Павличко, свідомий своєї письменницької місії, відає певну данину режимові.

Зрештою, не таку й велику.

На жаль, це позначилося на літературному дебюті — збірці «Любов і ненависть» (1953).

II

У наступній книжці «Моя земля» (1955) на розмову з читачем приходять майстер, чий темперамент і манеру поетичного письма неможливо сплутати із сучасниками-класиками та найталановитішими поетами його покоління.

У «Моїй землі» чітко, виразно, а то й виключно демонструється україноцентризм поета. Відчувається прагнення пізнати рідну землю через минуле («Львів», «Пісня» («Стояв козацький табір у діброві...»), підсилити відчуття єдності українців, незважаючи на ідеологічні перепони та «географічні» межі («Закарпатці, брати мої», «Моїм ровесникам у Канаді», «Михайлові Мольнару»). Значну частину збірки займала любовна лірика, що цілковито ігнорувала міцно утверджений канон т. зв. «виробничої любові», натомість, виходячи з традиції Івана Франка, вражала цілком сучасними мотивами та інтонаціями («Пахощі хвої»).

Багато доброго можна сказати і про різноманітність тем і форм збірки. Скажімо, Павличко вперше виступає як прихильник сонета. Його вірш «Свій біль переливаючи в сонети...» є і першою спробою потрактування образу Івана Франка (щоправда, в дещо традиційно-плакатному стилі), — саме звідси бере початок могутньо розбудована згодом поетична франкіана Дмитра Павличка.

III

Третя збірка Павличка «Правда кличе!» (1958) викликала шок у ідеологів тоталітарного режиму: чи не вперше в українській поезії післявоєнного періоду на кін виводяться і викриваються не «окремо взяті недоліки», а стовпи Системи — чиновники, бюрократи, ідеологи-партапаратники.

Молодий Павличко доволі безцеремонно тривожить їхній «супокій» немовби «безсторонніми» описаннями пережитого («Біда навчить, кому подати руку...»), але найчастіше — конкретизованими звертаннями: «Лист до одного

знайомого в справах філологічних», «Лист прибиральниці до поета», «Бюрократові в альбом».

Тема захисту рідної мови звучить не лише в подібного роду інвективах, а й в таких, здавалося б, далеких від радянської «дійсності» творах, як «Поет не вмирає» чи — особливо — «Концерт у царя».

Тут уже розгортається ціла наступальна «програма дій» для сучасного під'яремного суспільства:

Скривився імператор: «Ось яка
Та пісня, не убита досі нами,
Не вирвана із серця мужика!»

І горло жах йому затис: всі храми,
Всі армії, всі тюрми, весь Сибір,
Держава, що кишіла шпигунами,

Істориків-повій продажних збір,
Плюгаве православ'я і корона
Якою хизувався бузувір, —

Усе, неначе військо фараона,
Втонуло в морі голосу її.
Та пісня — не жалоба похоронна.

В ній сховані будущини бої,
В ту ніжність одяглася непокора
Вона не згине — брешуть холоді!

У статті «Той, хто зруйнував тюрму: (Нотатки про життя і творчість Дмитра Павличка)» Іван Дзюба пише:

«З Дмитра Павличка і почалося в Україні те, що пізніше дістало назву "Дисидентство". Маю на увазі його поетичну збірку "Правда кличе!", а в ній — славетний вірш "Коли помер кривавий Торквемада..." — перша в Радянському Союзі публічна оцінка Сталіна як тирана і його доблесних соратників як "кривавих пастирів людського стада". Знаменним було й закінчення вірша: "... вмер тиран, але стоїть тюрма".

Тюрма стояла ще дуже довго, і, живучи в ній, Дмитро Павличко не раз мусив ладити з тюремниками, про що йому невтомно нагадують і ті, хто має на це моральне право, і ті, хто такого права не має, бо є активними носіями тюремного духу.

Але ж не забуваймо, що Дмитро Павличко — поет! Утім, він не дає цього забувати — щедро віршує й нині.

Щоправда, не всі його нові поезії викликають захват. Та будьмо справедливі — цінуймо не окремі з'яви, а цілість його поетичної спадщини. В літературі він — провісник шестидесятництва, якому, можна сказати, до певної міри прокладав дорогу й своїм громадянським запалом, і яс-кравістю стилістики»³.

Цілість поетичної творчості Павличка неможливо сприйняти з першого погляду. Вона — різночасова, різно-тематична, різностильова. Однак міцно «схоплена» трьо-ма визначальними спонуками: свобода власна й загально-людська; відвертий і послідовний україноцентризм; обо-рона та утвердження атрибутів державної незалежності, — і насамперед — рідної мови.

IV

Та повернімось до 50-х років минулого століття. Моло-дий Павличко рано почав набирати висоту, міцніти на си-лі. Не тільки талант, а й громадянську мужність «ново-бранця» помітили й оцінили на українському літературно-му Олімпі: Павло Тичина, приневолений критикувати Павличка, робив це так делікатно, щоб не поранити його; Максим Рильський, котрий радив не друкувати сонет про Торквемаду, невдовзі привітав автора з публікацією саме цього твору. Маючи на увазі книжку «Правда кличе!», Андрій Малишко дещо згодом скаже: «Він з перших своїх катренів став на ту тверду каменярьську дорогу кропіткої, упертої роботи, без зовнішнього блиску і словесної пиш-ноти, без сухозлотиці дешевих метафор і рим, як стає мо-лодий коваль до горна, певний своєї правоти і правди, з надією, що викуваний плуг прокладе борозну і знайдене мужнє, вірне слово породить пісню»⁴.

«Новий прекрасний поет явився Україні, і його б шану-вати нам, дарувати б йому дещо, а не переслідувати, до чого деякі наші українці такі сквапні. Але ти, Дмитре, стій, а ми будемо підпирати тебе, будемо всі одним стоя-ти, аби не було в нас «горбатого духу», аби всі ми, злив-

³ День. — 2009. — 9 жовт. — № 181.

⁴ Малишко Андрій. Грані таланту // Павличко Д. Хліб і стяг. — К.: Дніпро, 1968. — С. 6.

шись в одне, стали нескореним велетнем; і де ще яка неміч
появиться поміж нас, то ми її випхаємо зі всіх своїх рядів
на показ народові нашому як докір, аби він більше не пло-
див немочі, а народжував тільки сильних та нескоримих.
Прекрасний Дмитре, будьте таким полум'яним, як Ви є...
Я міг би всього себе віддати тобі, аби ти став ще сильні-
шим, ніж є»⁵.

Записуючи ці слова для себе в щоденнику, Василь Зем-
ляк не помічає, як з *Ви* переходить на *ти*...

Солідарність «романтика в прозі» характеризує зусил-
ля тодішньої української еліти (і особливо — літератур-
ної молоді), позначені «каменярьським» способом побору-
вання тупої владної сили. З'явилися перші спроби потра-
ктування суспільного Зла як страшного, жорстокого сим-
волу Системи, персоніфікованої Дмитром Павличком у
вигляді «Камінного чоловіка». Вірш «Камінний чоловік»
не був переломним у творчості поета, а тільки увиразню-
вав образ Сталіна — головного ката «всіх часів і народів»,
який з'явився вперше в сонеті «Коли помер кривавий Тор-
квемада...». Він, отой жахний «чоловік», військовий мун-
дир поміняв на цивільний одяг, але ніскілочки не змінив
деспотичної сутності.

Саму ж тоталітарну ідеологію поет відкидає відверто й
однозначно:

У небесах схоластики
Не видно мислі-ластівки,
Не видно думки-блискавки,
Що бігає нависоки.
Я в інше небо вірую,
Стаю його офірою,
В'яжу петлею мертвою
Все, що йому я жертвую.
Мій дух у нім літатиме
З думками-ластів'ятами;
І блискавкою-мислюю
Своє життя я висловлюю.
Високе небо творчості,
Ти повне ластівочості,

⁵ Земляк Василь. Павличко сьогодні // Літературна Україна. — 1977. — 22 лют.

Ти одягни чоло мені
В свої священні пламені!
(«У небесах схоластики...»)

Вірш датовано 1958 роком. Подумати тільки: «Я в інше небо вірую!» Справді, то був сигнал для покоління шістдесятників. Із першими їхніми поетичними дебютами (журнальними та газетними публікаціями) збігається вихід цілої низки Павличкових збірок: «Бистрина» (1959), «Днина» (1960), «На чатах», «Жест Нерона» (обидві 1961).

З одного боку — це демонстрування «сучасної тематики» аж до «виробничої», з другого — «прикриття» національно-патріотичних мотивів, і, насамперед, тих, котрі стосувалися захисту рідної мови. Ось приклад: у вірші «Концерт у царя» (зб. «Правда кличе!») виступ Соломії Крушельницької перед імператором Росії сприймається як актуальний протест. Цієї ж антицарської лінії додержується поет у вірші «Маркіян Шашкевич» (зб. «Днина»): тут становище української мови в Галичині під гнітом австро-угорської монархії має так само безрадінний вигляд. Отже, спонукає до аналогій і роздумів... Справжнім пеаном рідному слову можна вважати поезію «Земле Шевченкова, земле Франкова...».

Хрущовська відлига початку 60-х років минулого століття дещо відкрила залізну завісу. За «далекі небосхили» заглянув Максим Рильський, а за ним — інші українські поети.

Тодішня «географія» культурних, жанрових і, безумовно, перекладацьких зацікавлень Павличка виглядає доволі поважно.

Цикл «Саям алейкум» (зб. «Днина») вніс у сучасну українську поезію знайомий, але призабутий орієнтальний колорит, продемонстрував перші зразки Павличкового рубаяту.

Нова — австрійська — тема домінує у збірці «На чатах». «Віденські сонети», зокрема, утверджують жанрові уподобання і можливості поета.

У «Жесті Нерона» (1961) за душу поета борються дві стихії: публіцистична риторика (необхідний, «звітний» атрибут закордонних вояжів радянського письменника) і

неупереджений, допитливий погляд людини високої культури.

Хотів би я всі мови знати
Щоб не залежать ні від кого... —

це зізнання має багатозначніший підтекст, ніж прямолінійне тичининське «чуття єдиної родини».

Своєрідним відкриттям латиноамериканського материка стала збірка «Пальмова віть» (1962). Мода на «Острів Свободи — Кубу», поширювана з політичних антиамериканських мотивів, обернулася для української літератури не римованою відпискою, а глибоким проникненням у бунтарський дух кубинців, у світ поезії Хосе Марті й Ніколаса Гільєна.

Павличкова галерея образів кубинців досить велика — від рибалок до озброєних захисниць революцій, від селянина-«кампесіно» до священика Германа Лінсе, котрий

... не забув ще своїх молитов.
Він за свободу молитися не перестане,
Він за свободу померти готов.

Увиразнює цей портрет несподіваний штрих:

Знаєте ви Шашкевича Маркіяна?
Ось ніби його я сьогодні зустрів!

Загалом «Пальмова віть» прозвучала як продовження української традиції в поетичному «освоєнні» Куби (маємо на увазі поему Бориса Грінченка «Матільда Аграмонте», на яку звернув увагу Павличка Євген Лазаренко, — а це теж справило на поета значний вплив!). Думається також, що «мілітарна» аура кубинської революції нагадувала Павличкові і про збройну боротьбу воїнів УПА, — в усякому разі ця паралель буде прочитуватися і в написаних згодом віршах про Афганістан, і в збірці «За нас», присвяченій боротьбі чеченських патріотів за державну незалежність своєї героїчної батьківщини.

V

Збірка «Гранослов» (1968) вийшла чи не в найдрітчійшу пору брежнєвсько-сусловського застою.

Усе досконале в цій книжці: від композиційної будови, тематичної розмаїтості до витонченого мистецького

оформлення (художник Ю. Логвин). Замість трафаретного «паровоза» (на відкуп!) книжка відкривається віршем «Старенька рима» — першим твором із циклу «Білі сонети», — в якому говорить: і зужита рима, й «іржава мисль» становлять небезпеку для істинної поезії. Що мається на увазі під означенням «іржава», — неважко здогадатися.

Ще одним застереженням — для славолюбних поетів! — є сонет «Крила». Цікаво порівняти його з Драчевою «Баладою про крила». Іван Драч підкреслює прагматичну винахідливість Кирила, котрий максимально використав нежданий дар музи; Павличко ж змушує свого героя до того, що

Він сам їх відрубав, щоб легше жить
І, смокчучи засохлий солод слави,
Вдавився кісткою свого ж крила!

Цикл «Білі сонети» багатоосяжний, бо заторкує сфери міфології, природи, мистецтва, щоденного буття. Він дивовижно гармонійний і просвітлений.

Справді, сонетна мозаїка держиться не на каркасі рим і «зударів» двох перших катренів із заключними терцетами. Тут владарюють свіжа думка і життєствердний настрій, тут світло й тінь побаченого, пережитого і осмисленого творять досконалу гармонію — завдяки живому, барвистому, точному слову.

Другою «опорою» книги є цикл сонетів «Гранослов», присвячений Максимові Рильському. Це свого роду монологічна поема, вибудувана із класичного сонетного матеріалу.

Поетична новизна тут виявляється в інтерпретації фактів складного і часто драматичного життєпису співця «Троянд і винограду». Конфлікт між добром і злом, правдою і брехнею висновується автором із нашої глибокої минувшини («Не плачте, Ярославно, їде князь...») і простежується у долі Рильського.

Він дні свої, як сосни золотокорі,
Для нив будучини спалив дотла.
Його душа у слово перейшла,
Повставши в працьовитій непокорі.

Автор закликає:

Шануйте коми кожної пір'їну
В розкрилях білих ста його токів
Що піднімали з урвищ Україну.

Реквіємом «Гранослов» (15 сонетів) Павличко відгукнувся на «жалосний погреб» свого Вчителя, задекларувавши уже не тільки наміри, як у попередніх книжках, а рішучий виступ на захист національної ідентичності.

Унікальний «постскрипtum» до портрета свого великого попередника створить Павличко через три десятиліття у сонеті-присвяті «Максиму Рильському в день його столітнього ювілею» (1995), в якому розкриє ті прикмети Поета, Людини, Вчителя, що зримо постали перед Україною після набуття державної незалежності:

Антична статуя з відбитими руками —
Це образ творчості твоєї, батьку мій!
Є сила і краса в поставі молодій,
Та кикоті стирчать камінними сукми.

Нащадки оцінять красу цієї *статуї*, певен Павличко, та додає:

Але в душі моїй ридатиме ридма
До скону смертного твого каліцтва мука,
Твоєї величі захована страма;

Я — ламаний також! Кричить моя розпука:
«Благослови мене, о статує безрука,
Накрій долонями, котрих давно нема!»

Заключний цикл збірки «Гранослов» — «Над глибинами» — розвиває і з новою художньою силою підтверджує провідні мотиви збірки «Правда кличе!». Але ці мотиви розливаються широкими тематичними плесами, бо живляться такими притоками, як цикл «Дитинство».

Враження — ще безпосередні, свіжі, не задавлені, не притлумлені часом, — у «Дитинстві» постають рядом витончених малюнків, іще не об'єднаних романтичним серпанком і не оповитих тугою. Звичайно, є в них і свій мінор (сказати б, «соціальний», селянсько-побутовий), але чітко вимальовується могутнє підґрунтя любові до рідного краю, на котрому постануть і «Мої свята», і «Вірші зі Стопчатова», до якого постійно звертатиметься поетова муза в усіх наступних книжках: із замилюванням, ніжністю, з печаллю і зворушливою сентиментальністю.

Цикл «Над глибинами» структуровано як різко виписані сюжети, поетичні новели. Думка автора заглиблюється і в історію, і в політику, і в філософію, у природу явищ, подій, персоналій.

Так, у вірші «Аутодафе»⁶ картина спалення єретика Яна Гуса викликає не лише «чеські» асоціації:

І Гуса клясти почало святенництво сите,
І жбурляли плюгавствами в нього (всі боялись вогню)
чужинецькі старші.
І найзліші були в прокльонах перевертні —
колишні гусити,
І найголосніші були в прокльонах колишні товариші.

Слід нагадати, що «Гранослов» вийшов 1968 року — і це збіглося з окупацією Чехословаччини військами країн Варшавського договору...

«Анонімні листи», «Манекени», «Чоботи», «Страх» — ці вірші-узагальнення, вірші-символи — влучно характеризують тодішнє становище суспільного заніміння і моральної здеградованості. Але чим, як не викликом режимові, були поезії «Я древо твоє, Україно...» і особливо — «В кабінеті Леніна»?! Як ляпас існуючому режимові звучали рядки-звертання:

А тобі,
Валуєва скретинілий онуче,
Ляпас відважую брилою
цього тому. [...]

На мову мою вже сукали колючі драти,
Будували каземати і крематорій...
А сьогодні ласкаво
закидаєш ти
На неї петлю шовкових теорій.

⁶ У цьому виданні «Творів» (т. 1, с. 264) автор змінив назву вірша на «Ян Гус». — Р. Л.

шався тим, що «не випав з воза літ рівно двадцять п'ять назад». Тоді він і не думав, що ці рядки, приналежні до метафоричного ряду, зроблять диво — навертатимуть до дитинства, а відтак знов і знову показуватимуть світ, де панує злагода і сумирність, печаль і надія, співчутливість і ранимість. Осердям цілого тематичного пласта послужив йому цикл «Дитинство», в якому є все: і груба проза життя із «соціально-класовими» акцентами, і казково-романтичні сюжети, і жадоба юнацьких перевтілень, і перші відкриття не тільки добра, а й зла та жорстокості. Мальовничі картини підгірської весни змінюються тонким живописом літа, осені й зими, а «масові» селянські сцени (весілля, похорони, толоки, різдвяні й великодні свята) увиразнюються через крупні плани, яскраві деталі, перепади настроїв — від піднесеного до трагічного.

Далеко згодом (2005) буде створено цілий цикл — «Мої свята», у якому враження дитинства будуть підсилені політичними акцентами, внаслідок чого «календарно-обрядові події», «смачно» виписані зрілою рукою, будуть особливо мальовничими і хвилюючими. З «Дитинства», його барвистого тла виходить і майбутня Павличкова родинна сага; але вже тут, у «Гранослові», образи батьків виписані з душевністю шевченківською, а подекуди подані в романтично-баладному ключі. Така ж «географія»: до камінчика знайома Лючка, близькі й дальші зарінки, ліси, стопчатівські вишні й черешні. Всюди панує злагода й гармонія. Але ось уже перше «заробітчанське» колядування кидає на себе тінь гріха, а колядування у «самого» Довбуша залишає якусь до кінця не з'ясовану тривогу. Приходить усвідомлення, що в цьому прекрасно влаштованому світі є місце для кривди й несправедливості. Найболючіше відкриття — неспроможність «зняти біль» із найрідніших людей — підсилюється цілком несподіваним, як на «тодішнього» поета, намаганням надати розповіді сюрреалістичного насвітлення: мучитель сестри, якийсь загадковий «чоловік»

[...] узяв молоденьку свинину з її чола
І почав натягати на свій інструмент,
На скрипку, зроблену з велетенського
людського черепа.

(«Чоботи»)

Тепер зрозуміло, що цей загадковий персонаж — із ряду «камінного чоловіка», «манекенів» та «анонімів — людців без голів». Незалежно від способу зображення — це «дійові особи та виконавці» Системи; отже, викриття їх — справа не лише моральна, а й політична. Категорія зла, видозмінюючись у формі, не змінює своєї антилюдської суті, що проникає в найглибші морально-етичні сфери буття, де, власне, відбувається найгостріша боротьба за людину і людяність.

На ті перепадів між політичними відлигами та приморозками Павличкові «мислі-ластівки» викликали весну, будили українську інтелігенцію з довгого і марудного летаргічного сну. Та життя робило своє, вимагаючи від поета:

[...] обдумуй кожен крок,
Бо чує подих твій змія
Твоя сестра і смерть твоя.

(«*Лежать у лісі валуни...*»)

Але і в той час — час лицемірства і масок — поет знайшов у собі силу за набором радянських загальників освідчитися в любові рідній землі. Назва збірки «Моя земля» — це зашифрований символ України.

У дитячому серці жила Україна —
Материнські веселі й журливі пісні,
Та за мову мужицьку не раз на коліна
Довелося у школі ставати мені.

Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі киї,
Наді мною ночами відплакала мати,
Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її.

(«*У дитячому серці жила Україна...*»)

Легко помітити: поет оперує тільки минулим і майбутнім, але моделює ті форми часу так, що вони повертаються до читача у вигляді найболючіших питань сучасності: що діється з нами, чи вдасться врятувати рідну мову, чи зможуть нові покоління зберегти ідеал України незалежної, державної?

Так, питання ці поставали дуже часто поруч із вихваланням здобутків українського народу «в сім'ї республік-сестер».

Цензорам Павличкових публікацій не відмовиш в успішному дешифруванні підтексту, алюзій, натяків, що, зрештою, призвело до заборони і знищення його програмної збірки «Правда кличе!» (1958). Партійна цензура уважно прочитала і практично миттєво проскрибувала і «Гранослов» (1968), про що свідчить архівний документ — доповідна записка «Першому секретарю ЦК КПУ України товаришу Шелесту П. Ю.» «Про збочення т. Павличка Д. В. у літературній творчості».

У цьому розлогоді доносі, підготовленому цілим колективом «павличкознавців» і підписаному партійним бонзою І. Грушецьким, звинувачення стосуються збірок «Правда кличе!», «Гранослов», видання солідної збірки творів Б. І. Антонича «Пісня про незнищенність матерії» (1967) і навіть самої поведінки письменника. Промовистою була реакція комуністичних церберів на твори, в яких Павличко захищає рідну мову: «На постановку питання про роль російської мови в житті народів СРСР, зафіксовану у програмі КПРС, Павличко в книзі “Гранослов” реагує підступною формулою “двоязики змії” (?). На те, що українці вчать російської мови і, навчаючись, не лишають її для себе мертвою мовою, а в тій чи іншій мірі користуються нею, Павличко у вірші “В кабінеті Леніна” реагує інсинуаційним лементом — мовляв, у нашій дійсності існує онук царського міністра внутрішніх справ Валуєва — гнобителя і ліквідатора української мови засобами держави, і що наявна загроза вповзанню душі цього онука “до нашого дому”. Вчення, теорію Леніна про неминучість і прогресивність зближення мов і націй Павличко розцінює як ласкаве закидання сьогодні на українську мову “петлі шовкових теорій”»⁷.

Партійну сокиру над поетом було занесено. Поет мав «до вибору» дві можливості — або замовкнути, або рухатися ризикованим шляхом, де підстерігає неприйняття як з боку «чужих», так і «своїх». Павличко вибрав іншу дорогу. Віддаючи певну данину офіціозові, він головну потугу творчості спрямує на творення свого роду плацдарму

⁷ Павличко Дмитро. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю, документи. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — С. 353.

оборони рідної мови, утвердження державницьких настрів. Апелює при цьому до «возз'єднання» українських земель 1939—1940 рр. Розуміючи парадоксальність і трагізм контексту цієї події, поет бачив у ній історичний шанс України, який і справді виник та згодом відіграв визначну роль у час проголошення самостійної Української держави в 1991 р.

Цього не могло відбутися без попереднього, насильного об'єднання Заходу й Сходу наших земель.

Першопричина «головного» в житті має свою параболу — від народження («Я народився на землі / Від батька, що орав ту землю») до символічного лету пелюсток — душ матері і батька.

Одна пелюстка над могилами
Отця і матері клякне,
А друга — золотими крилами
Овіє в чужині мене.

(«Стопчатівські вишні»)

Так у просторі й часі позначає поет своє місце і свої людські стосунки з батьківщиною і чужиною.

VI

Після «Гранослова» до 60-річного ювілею (1989) Павличко видав декілька книжок, успішно перекладав, публікував літературознавчі статті. Він працював за умов, коли його збірки «Вогнище» (1979) і «Спіраль» (1984) і навіть «Твори в 3-х томах» (1989) зазнавали редакторських втручань і цензурних переслідувань. Ось влучна характеристика творчості поета цього періоду:

«Ніжний, зворушливий, життєлюбний — Павличко.

Мужній, запальний, непоступливий — Павличко.

Здатний розкаятися десятками найщиріших віршів за свої гріхи вольні і невольні — Павличко.

Один із тих гріхів у тому полягає, що в добу тоталітаризму Д. Павличко володів дипломатичною здатністю написати дев'ять прийнятних для системи, не раз кон'юктурних віршів заради того, щоб міг проскочити між ними справжній його, зболений, вогненний вірш. Чи то «Молитва», чи «В кабінеті Леніна», де поет брилює Грінченкового словника відважив по знахабнілому шовіністу — душе-

лю української культури. Засвідчую: ці вірші моє покоління негайно розпізнавало, переписувало їх, вчило напам'ять, на них виховувалось»⁸.

«Гріхи вольні і невольні...» І чи лише — власні? Відповідь на ці питання — у книзі поезій «Покаянні псалми» (1994). Уже проголошено Декларацію про державний суверенітет України. Уже Павличко, як співавтор Акта проголошення державної незалежності України, фіксує перебіг почуттів у новій історичній епосі України — це знайде відбиток у циклах, поемах, збірках. Але «Покаянні псалми» — явище позачасове. Воно стосується всього поетового життя, воно стосується історичної долі нації, долі України.

Композиція книжки вибудована нетрадиційно: своєрідним камертоном слугують восьмивірші — мала строфічна форма. Здавалося, вони готують читача до співпраці з автором у найрізноманітніших тематичних просторах — од «Віршів із Стопчатова» та «Віршів з блокнота» до «Єврейських мелодій» і «Віршів з Єрусалима». Але автор керується глибокою внутрішньою логікою. Він говорить про побутове й духовне, сьогоденне й давноминуте так, що навіть світові образи Гамлета, Ікара, Мойсея, Христа отримують українські характеристики, «діють» в українських умовах. Особливо частими видаються аналогії і навіть своєрідні цитації з поеми Івана Франка «Мойсей», з біблійних сюжетів про діяння і муки Христові.

Цикл «Без помсти і крові» фіксує стан національного піднесення, викликаний відчуттям історичної єдності, котру зрештою піддано випробуванням на міцність. Серцем відчуваючи небезпеку розколів, спровоковану не лише підступним-ворогом, а й нашими негативними національними комплексами, поет апелює до великої шевченківської традиції осуду «дядьків отечества чужого»:

І видно у Шевченкових очах
Печаль, якої не було ще вчора.

(«Із досвітку до пізньої пори...»)

⁸ Погрібний Анатолій. «Якби був горою, то тільки Говерлою» // Поклик дужого чину: Статті. Портрети. Силуети. Наближення. Публіцистика. — К.: Видавничий центр «Просвіта», 2009. — С. 560. — (Бібліотека Шевченківського комітету).

Ці дві антиукраїнські лінії — «зовнішню» і «внутрішню» — автор засобами сатири й сарказму висвітлює у розділі «Двісті тридцять дев'ять», де «профілі й маски» ворогів української незалежності подано як єдину, політично ворожу силу. Невеликий (сім поезій) цикл «Чигирин» немовби підводить ризику під осудом п'ятої колони в Україні. Відтак розпочинається довірлива сповідь, гідний і пристрасний монолог людини, котра прагне говорити «за всіх» і насамперед — «за себе».

VII

Цикл «Покаянні псалми» — це апофеоз гідності духу людського, гостра й відверта розмова людини з Господом. Формою це — переважно монолог, та діалогічність присутня в усьому циклі, бо нові й нові апеляції поета виникають як відповіді на запитання Творця.

Дві традиції — українська і світова — переплітаються між собою і стають єдиним потужним рушієм «Покаянних псалмів».

Цикл розпочинається (і це симптоматично) сюжетом, у якому виводиться визначення гріха як суспільної категорії:

[...] там, де з мстивою злобою
Невільники вчорашні між собою
Шукають винних, кожне слово — гріх!

Важливим є і «наставлення» автора в діалозі із Всевишнім: «Я Тебе величаю, / Та, одначе, жадаю / Бути вільним, як Ти!»

Виповідаючи «історію ненависті», що споконвіку супроводить зло, автор торкається широкого спектра «проблем» — від «вавилонських плачів» до «ідеологічних» болячок:

Я вірив неправді,
Як сліпець вожаю [...]
А, ставши видющим,
Я зненавидів лож,
Та ховав свою душу
Від партійних вельмож [...]

Душа поетова в рідному українському чистилищі найбільше страждає від історичної несправедливості, наро-

дженої чварами та розбратом і «прадідів великих», і їхніх «правнуків поганих»:

І впало на мене
Сто сотень Полтав [...]

Історична панорама наближається до нових часів і приводить до найвищої події українського Буття — дня 24 серпня 1991 року:

Я жив для однієї дати,
Коли, як світу сяяття,
Вставала з мертвих наша Мати;
Тому я прагну оправдати
Це двічі програне життя.

Жорстока самооцінка власних вад і падінь дозволяє заглянути в безмежжя (де простір згортається і розгортається подібно до того, як це зображено на старих українських іконах):

Ти — Вічний, але й вічні люди,
Вони полюблять, і розпнуть,
І знов полюблять без облуди,
І знов розпнуть, і знову буде
Рости в минувшину майбутть.

Воістину — «Нікуди / Не пропадає битіє. / Немає смерті».

Так, але сам же автор не бажає для свого народу звичної, одноманітної плинності «безназовного» часу. Йому у світовому Бутті дорогий час український. Отож він запрошує Господа на береги Дніпра, де колись побував Андрій Первозванний, немовби закликаючи знову поблагословити Україну та її людей, які тисячолітніми випробами здобули право на

[...] благословення,
На труд стражденний, на гірке натхнення,
Що повертає людям людський лик,
Дух волі тому, хто до рабства звик.

Заключний вірш звучить апофеозом досягнутого порозуміння з найвищою Істиною:

Прийди і стань, де кров пролито,
Стань на розорані серця,
Що родять волю, наче жито,
І ждуть жорстокого женця.

Прийди, як грім в безоболочці,
Зірви з нас бруд і гниль труни!
І не карай, а глянь нам в очі
І дух наш твердістю натхни!

Безкомпромісна вимога «не карай, а глянь нам в очі, / І дух наш твердістю натхни» — імператив. І не лише авторський, а загальнонаціональний і загальнолюдський. Таким чином автор «Покаянних псалмів» виходить на духовні висоти авторів «Заповіту» і «Мойсея», з повним правом перебираючи від них високу патріотичну й духовну місію, доповнює світову поезію своїм трактуванням сюжетів про шлях на Голгофу і муки Христові.

Сюжет вірша «Розбійники» (цикл «Без помсти і крові») драматичний тим, що розп'ятому Ісусові нав'язують свою волю «добрий» і «злий» розбійники, прибиті на хрестах поруч.

Кожен по-своєму дорікає Спасителеві за потурання людським слабкостям («На цій землі народжені в олжі / Не вимруть фарисеї та пилати»). Обидва «малі» злочинці — уособлення великого Зла; і те Зло в образі Сатани звертається до Ісуса у вірші чеського поета Й. Махара «Голгота» в поетичній інтерпретації Євгена Маланюка:

Коли ж Твою побіду проголосять...
Твоїм ім'ям палатимуть офіри,
Твоїм ім'ям охрестять хижі війни...
Твоїм ім'ям народи будуть нищити,
Твоїм ім'ям ще й будуть проклинати,
Твоїм ім'ям робитимуть рабів
Душею й тілом...⁹

У Євгена Маланюка після цього монологу «настала тьма велика по всій землі / Що затряслась», й Ісус звертається до Всевишнього з передсмертними словами.

У Д. Павличка: «В ту мить погасло небо. Вдарив грім. / Як блискавка, просяяв усміх Бога».

⁹ Євген Маланюк. Земна мадонна: Вибране. — Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, Відділ української літератури у Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні. 1991. — С. 221. Вірш Маланюка «Голгота» має підзаголовок (З Й. С. Махара) і присвячений «Пані Ц. Г. Масариковій».

Блискавка-усміх означає багатозначну відповідь: боротьба між добром і злом вестиметься, допоки існує людство, а спокуса сатанинська однаково небезпечна: чи то в образі людському, чи в диявольській подобі...

Отже, не тільки покайні псалми людини, а й проекція особистого на єдність людства з Богом, який так само є відповідальним за історію, в якій від меча Ахілла до атомної бомби доходить розвиток жорстокості й братовбивства, — такий сенс псалмів. В умовах нової епохи глобалізму з її цинічним прагматизмом (чи прагматичним цинізмом), де на перший план виступає безоглядна сила уніфікації не лише зла, а й добра, автор шукає «невинного духу, непорочного, мов немовля», і відкриває той дух у процесі самовдосконалення як окремої особи, так і цілого народу. Питомо український характер діалогу з Господом разом з тим набуває прикмет універсальності. Сам автор слушно вважає «Покаянні псалми» найкращим своїм творінням.

VIII

Викликає подив і захоплення талант поета «розв'язувати» сучасну українську проблематику у, здавалося б, геть віддалених від нашої доби часах, зокрема в докняжих, де неможливо скористатися літописним рядком чи покрайнім записом у хроніці «давноминулих літ».

Нині чи не повсюдною модою стало героїзувати та міфологізувати сторінки історії, долучаючи надумане до істинного етногенезу українців.

Павличкові «реконструкції» скіфської історії мають переважно ситуативний характер, сповнені поетичної грації, переткані дотепними спогадами про минуле.

У його «Скіфських баладах» з книжки «Ностальгія» (1998) найголовніший мотив — антирабський. Так, у баладі «Дари богів» йдеться про те, що «Плуг і ярмо, сокиру й чашу з неба / Нам скинули боги».

Але ці мирні знаряддя праці не давали можливості оборонятися перед напасниками.

Втім «появився поміж нас пророк», котрий заявив:

«Забудьте ж ви про подарунки неба,
Бо як нема свободи, — їх не треба;

Позбудьтесь між собою ворожнеч
І викуйте самі двосічний меч!

Що й було зроблено — і «...одійшли гнобителі зухвалі». Відтоді «[...] сяє між дарунками богів / Спасенний меч — премудрість ворогів!»

Дещо віддаленим — в іншому, вже християнському часі — виглядає цикл «Все, що потрібно для розп'яття». Тут детально подається інший «інструментарій» — смерті:

Два бруси, збиті навхрест. Шнур. Пила.
Драбина. Молот. Довжелезні цвяхи.
Копач, підпори, дошки.

До цієї підкреслено грубої предметності різким контрастом виступає духовна сутність — жертвовність Спасителя:

А Він, бажаючи допомогти,
Звалив Собі на плечі збиті трами,
І тяжко засоромились брати,
Майстри розп'ять, що йшли за Ним рядами.

Нікому Він оддати не хотів
Те, що для Нього зготували браття,
Бо страм — прихована ганьба братів —
Потрібен теж для справжнього розп'яття.

Автор переконаний:

Той сором перейде в нестримну лють —
Вони Йому сплетуть вінок з тернини,
Здеруть одержу з Нього і приб'ють
Останній крик Його до хрестовини.

Та з глибоко прочутої ганьби
Народиться покаєння і віра.
І кров'ю Бога збризкані раби,
Вжахнувшись, у собі впізнають звіра —

І спам'ятаються.

Поет відтак полишає жажливу біблійну сцену і повертається у світ власних почуттів і настроїв:

Моя душе,
Приховуєш ти сором свій щомога?
Та він тебе веде і береже,
Бо в ньому чути вже присутність Бога.

Прикметно, що збірка «Ностальгія» закінчується розділом «Словацький хрест». Національний символ Словаччини витлумачується в широкому історичному контексті:

Словацький хрест подвійний: в одному — два хрести.
Потрібно ж мати силу такий тягар нести! [...]

Брати мої словаки, та ноша вас пече,
Але ніхто під неї не підкладе плече,

Ніхто, крім вас, не буде словацький хрест нести,
Бо в кожного народу свої шляхи й хрести.

Тож поєднайте руки, і душі, і ходу,
Щоб хрест ваш не схитнувся у людства на виду!

Таким же пафосом утвердження національної гідності пройняті вірші з «Білоруських акордів»:

Білоруси живі! Їх затемнені рани.
Розриває печаль. На всесвітні екрани
Виступають вони при своїй хоругві.
Повертайся, Позняк, зі Сполучених Штатів,
Твій народ не обмер, не заляк, не згорбатів, —
Білоруси живі! Білоруси живі!

Один із циклів збірки називається «Пісні печалі». Та хоч якими стражденими були б вони, — є у поета пісні закличні, пісні нескорені й просвітлені, як і душа поетова.

ІХ

Любовна лірика Д. Павличка має ту щасливу прикмету, що, будучи глибоко особистісною і винятково суб'єктивною, вбирає в себе особливості доби — аж до найболючіших, зокрема політичних, невідривних від поетової долі й невід'ємних від його духовного життя. У ряду «прекрасних дам», оспіваних поетом, бачимо «Мадонну» Рафаеля і Рембрандтову «Данаю», повнотілих красунь Рубенса і велично-скорботну Оранту — символ духовної величі, краси й надії України.

У вступному слові до «Золотого ябка» (1998) автор зізнається: «Допитливий читач знайде тут і деякі вірші-символи, котрі писалися начебто як любовні поезії, але йдеться в них про щось інше. Наприклад, вірш “Не знаю, хто мене зробив орлом...” є водночас образом стражденої жінки — й України. Це стосується й таких речей, як “Так,

ти одна, моя любове...”, “На цій землі жили ми споконвік...”, “Заснути так бодай на волосок...”¹⁰.

Завдяки авторському ключеві отримано можливість відкрити для себе ще одну сферу, котра існувала лише в часових вимірах. Мова йде про тематичні цикли «Пахощі хвої», «Таємниця твого обличчя» та «Золоте ябко». Перший — рефлексійно-медитативний — приваблює юнацькою безпосередністю й чистотою; відлуння цих чуттів переходить у «Таємницю...» як гіркий досвід. Тут набагато ширша гама думок і настроїв: мудрість, дозрівання душі конфліктує із «дозвеною» всім укладом життя мірою любові до жінки.

Твоя душа звіздаста і смаглява,
Як ніч, що светра віхоли зняла.
Твоє волосся пахне, як отава
З-під скатерті різдвяного стола.

В моє житло ти з неба прилетіла,
Закрив я очі в радості німій,
Щоб у вогні твого сяйного тіла
Не спопелів гріховний погляд мій.

(«Твоя душа звіздаста і смаглява...»)

Святе і гріховне — ці два начала людської природи — однаковою мірою присутні в поетичному еротиконі поета. Наш автор безмежно одвертий, але й тактовний у «Золотому ябку», цій розкішній «Пісні пісень» новітньої поезії. Воістину це — пеан буттю, гімн незнищенності життя, що бере свій початок від закоханого погляду:

Заспівай кохаючи, благаю,
Бо з печалі біля тебе вмру.
Будь як сонце, що встає з-за гаю,
Будь як вітер, схований в яру. [...]

Голос твій — як світ в небеснім лоні,
Як твоєї плоті розкриття...
Голос твій — як Господа долоні,
Що вертають мертвому життя.

(«Заспівай кохаючи, благаю...»)

¹⁰ Павличко Дмитро. Замість передмови // Золоте ябко: Поезії. — К.: Основи, 1998. — С. 6.

Ці рядки, напевно, можуть відповісти на питання, чому в любовних віршах Павличка так багато говориться про радість буття, незмиренність із блискавичним проминанням часу, неприйняття, але ж і розуміння неминучості смерті.

Неможливо байдуже перечитувати вірш, у якому образ жінки — коханої, дружини і матері — з'являється вже не в юнацьких сновидіннях, не в романтичній уяві коханця, а в буденних подіях — «На перших мітингах і вічах, / Коли вставали ми з могил...».

Ліричний герой переживає, можливо, найщасливіші хвилини, бо відкриває для себе найдорожче:

Як жінці, матері, дружині,
Як грішниці і божеству
Відповідав я в тій хвилині,
Навіщо на землі живу.

Я пильно стежив за тобою,
І чудом не було мені,
Що ти злетіла над юрбою,
Розкривши крила світляні,

Що ти сипнула із намиста
Зірками й стала в небесах,
Як над Почаєвом Пречиста,
З державним прапором в руках,

(«На перших мітингах і вічах...»)

Жінка з державним прапором України в руках, уподібнена до почаївської Божої Матері, яка рятує хрещений люд в час облоги нападниками-бусурменами, — чи така паралель доречна в сучасній любовній ліриці? Очевидно. Пошлюся на автоитетне міркування:

«Франкове «Зів'яле листя» у своєму потужному гравітаційному полі й досі тримає книги сучасної найкращої чоловічої любовної лірики Миколи Вінграновського «Цю жінку я люблю» та Дмитра Павличка «Таємниця твого обличчя» й «Золоте ябко» — той світлий метафізичний горизонт, який на майбутнє призначений довго-довго, може й століттями, жити своїм астральним сяйвом справжню українську любовну поезію, що робить жінку Жінкою, а чоловіка — Чоловіком»¹¹.

¹¹ Слоньовська Ольга. Ніч, осяяна цвітом яблуні // Літературна Україна. — 2008. — 13 берез.

Х

Велика сонетна традиція української літератури не могла «обійти» Павличка вже хоча б тому, що він відчув себе належним до учнів і послідовників Івана Франка, а згодом — і Максима Рильського. Ці дві зовні різні стихії: драматична, вольова, заземлена в буденність і неокласицистична, супокійна, прагнуча «синьої далечіні», — у сонетній практиці Павличка то віддзеркалюються, то зливаються в «гармонію любові».

Я — мати всіх, що згибли за свободу,
Я маю тисячі живих синів,
Я єсть Любов до рідного народу.

(«Не бійсь нічого, доки я з тобою...»)

Кожен із цих рядків можна сприймати як поетове credo. Саме так зрозумів цей вірш Василь Стус, коли в листі до Андрія Малишка від 12. XII.1962 р., процитувавши іншу строфу:

Не бійсь нічого, доки я з тобою,
Іди і правду людям говори!
Не жди ніколи слухної пори —
Твоє мовчання може стать ганьбою! —

зізнається: «Це — пояснення до мого листа. Хотів би мати ці рядки своїм credo». Воно, це credo, буде конкретизоване не лише у «Львівських сонетах», а й у «Київських сонетах», у «Білих сонетах», зокрема в «Гранослові», у «Сонетах подільської осені».

Перші сонети Павличка увійшли до збірки «Правда кличе!», котра, як влучно підмітила критика, «стала духовним порогом шістдесятників». Павличкові сонети цих та навіть пізніших часів можна назвати «тюремними». Такими, зокрема, є: «Якби я втратив очі, Україно...», «Біда навчить, кому подати руку...», «Ти сам для себе слідчий і суддя...», «Була цісарська Австрія міцна...», «Академічна, 10. Там колись...».

Поема в сонетах «Гранослов» (з присвятою «На вічну пам'ять Максиму Рильському») стала ще одним порогом у творчості Д. Павличка — больовим. Це похвала інтелектові, доброті, працелюбності, але й заклик:

Не оглядатися в сумній тривозі —
Хоч би півсвіту склали на гарбу
І вигнули в зеніт рубель на возі.

Копитами впиратися в журбу —
І не розбити бджілоньку слабу,
Що впала в дощ і сохне на дорозі.

Якщо «Гранослов» та інші твори з «Київських сонетів» (додамо сюди й «Сонети подільської осені») можна було б порівняти з гравюрами-дереворитами, то графіка «Білих сонетів» — немовби вишукане мистецтво гаптування «білим по білому». Тут немає місця риторичним, публіцистичним описам; головними рушіями драматургії стають метафора («Міст», «Бог»), любовне переживання («Диво», «Лук»), предметний ряд («Освенцим», «Вінки»). Чимраз упевненіше звертається поет до «вічних тем», наближаючи їх до реальностей свого часу. Саме таким твором і є «Голгофа», де автор з новою силою (уже не тільки констатує, що зло не змінилось, а й спонукаючи до поборення його) апелює до сучасників:

Це страшно, як людину розпинають,
Не йнявши віри їй, що Бог вона;
Плювками прибивають до хреста
Невинну душу, генієм поійняту.

А ще страшніше, як знімають ката
З охреста справедливої ганьби,
Навколішки стоять довкруг мерця,
В молитвах ждуть, що він от-от воскресне...

Одна Голгофа споконвік була:
Розбійник і Творець висіли поруч,
І в темряві не розрізняли їх.

Та ми повинні бачити при світлі,
Де вбитий Бог, а де всесвітній хам,
Що перед смертю розпинав народи.

Пафос викриття і таврування поет поширює на зло, що отруює життя і долі декількох поколінь («Сповідальні сонети»), щиро визнає свою слабкість і власні хиби. Моральне очищення пройдено тоді, коли

[...] чудо сталося: на вольності відправу
Мене покликано для неминущих справ. (1)

Поет не приховує від нас своє глибоке розчарування в людях, своє покаяння і навіть надто песимістичне сприйняття того, що відбулося після Помаранчевої революції:

Не каюсь, та болить затрачене життя;
Там будяки ростуть, де квітували трави,
І споживаю я розчарувань потрави,
Трутизну п'ю і жду на смертне забуття. (10)

Жанр, форма і внутрішня наповненість сонета, завдячуючи Павличкові, набувають авторового темпераменту і, сказати б, усепроникнення в найрізноманітніші сфери буття — вони сповідальні, трепетні, пейзажні і навіть — «комп'ютерні».

«Сучасні сонети» — це не стільки відображення атрибутики цивілізаційного процесу (автомашина, комп'ютер, інтернет), а незнані досі можливості пізнання:

Екран комп'ютера — душі твоєї надра,
Де іскри золота поглинула руда,
Скотилися на них журби залізні ядра.

Ти бачиш, як в землі тече сліпа вода,
Як відкриваються твого життя чуда,
Як прагне палива твого серця ватра.

Тим паливом стає найрізноманітніший матеріал: побутові подробиці («Я листя загібав. Купив нові граблі»), історичні асоціації («Все трони мають — ноги, руки, зір!»), біблійні сюжети («Невже за те помер Син Божий на Голготі, / Щоб одчинилися у судний день гроби...»), «покаянні» мотиви («Я каюся й горю! Я ображав людину!») і «вічна тема» першопочатків свого життя:

Схиляю голову до Лючки і до Прута,
П'ю воду, як старий могого тата кінь...

«Відкриваються [...] життя чуда» — поетового і його покоління — і в наступних циклах: «Львівські сонети», «Київські сонети», «Одеські сонети». Тут на першому плані — колорит місцевості, характерна деталь міського пейзажу, — наче лаштунки, за якими для читача готується головне «дійство». У «Болісних сонетах» географічний колорит («Коломия», «Конотоп») поєднується із своєрідним портретним живописом («Петро Дорошенко», «Петро Калнишевський», «Анна Герцик», «Микола Гоголь»). Ця галерея портретів містить і шерех визначних майстрів

сучасності («Олександр Архипенко», «Юрій Клен», «Іван Марчук», «Квітка Цісик», «Мойсей Фішбейн», «Василь Ткачук»).

У дванадцятьох (число видається символічним!) «Біблійних сонетах» час виходить за межі давньовідомих сюжетів і колізій, перетікаючи в новітню добу, стаючи об'єктом роздумів і переживань сучасної людини. Вже в першому з них утверджується безсмертя духа:

Усе, що Бог створив, жадає бути в слові,
Бо слово сталося творцем добра і зла.

Цілком сучасний зміст, що вкладається в кожен твір циклу, набуває особливої значимості завдяки «біблійним» алюзіям, котрі здатні бачити пракоріння зла і правити добра й справедливості.

Але, благаючи у Господа отух,
Будуючи Йому собори величаві,
До скону буде з Ним змагатись людський дух!

Так визначає автор можливості людства, незважаючи на перешкоди, що їх воно само вибудувало протягом тисячоліть на своєму шляху.

Від них же не залежить і їхнє майбутнє:

І якщо гнів, і лють, і Каїнові коди
Не вигублять в собі пануючі народи, —
Їх же повільна смерть [...]

Широка, всесвітня панорама людських діянь, учинків і прорахунків переносить у світ окремої особистості у «Сповідальних сонетах».

Але на конфліктах, прихованих від стороннього ока, позначається характер доби:

Не оглядаюся на власні переходи,
Боюся бачити на білині свободи
Сліди обвуглених юнацьких почувань.

Момент істини («Я з прапором стояв у людським ланцюзі...») відкрив ліричному героєві нову дійсність, — на жаль, не позбавлену і важких, болісних питань:

Де ж дівся той народ, та сув'язь барвінка,
Ті горді погляди, мов лева в морузі?!
Те стало смердами, а те пішло в князі,
Те в шлях зарилося, як згублена підкова.

Держава є, але народу ще нема.
Задовго ми були у хробачливій пісні,
Згасила мозок нам нагайка і тюрма.

Але поет знаходить у собі сили, щоб переступити —
укотре! — і цей больовий поріг:

Та вірю я в часи майбутні, благовісні —
Постане нація об'єднана, як в пісні,
І люди (не раби!) візьмуться до керма.

Чи сонетну симфонію Павличка цим акордом завершено? Які (невідомі й відомі) теми, образи, мотиви «просяються» під купол могутньої будівлі його сонетарію? Доки живе і працює справжній Будівничий, споруджений ним собор довершується і вдосконалюється...

XI

Збірка неримованих віршів «Наперсток» займає особливе місце в творчості поета. Особливе, бо кличе автора в небувалий, віртуальний час, де можливі і повернення в минуле, і погляд на події збоку, і найдивовижніші перевтілення, і розшифрування забутих письмен, і оживлення замовклих голосів. Це книга запитань без відповідей і відповідей без питань. Таке враження, ніби перебуваєш у майстерні скульптора: впереміш зліпки й початі роботи; посередині — стіл, що, обертаючись, демонструє форму, композицію, фактуру.

«Наперсток» — не якийсь кардинальний злам у моїй творчості в розумінні відходу від класичних форм поезії, — запевняє автор у передмові. — Від них я відходив і раніше, але не так послідовно, як це сталося в «Наперстку». Поезія такого роду має сповідальний характер, не терпить прикрас, зайвих слів, емоційних збурень. За формою це — вільне записування мислі, а за духом — правда, яка не любить приоздоблюватися, але й не набридає своєю наготою... «Наперсток» — це жаль за правдою мого і взагалі людського життя, найстрашнішою і найкращою прикметою якого є те, що воно «проминає»¹².

¹² Павличко Дмитро. Від автора // Наперсток. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — С. 3.

Точніше не скажеш. Справді, це книга жалю (згадується давнє: «Лишився тільки жаль в моєму серці»). Особисте і загальнолюдське тут скріплюється воедино такою силою думки, що власне пережиття набуває універсальності, близької і зрозумілої для кожного:

В якому столітті
ти не народився б,
завжди буде запізно і заскоро!
Запізно, бо все найважливіше
на цьому світі
вже сталося без тебе,
заскоро, бо все найважливіше
на цьому світі
ще станеться без тебе.

(«Запізно і заскоро»)

Ось такий, мовби відсторонений та беземоційний, погляд на власне життя; а ще недавно був піднесеним і патетичним!

Що ж сталося з «ліричним героєм»? А те, що суто біографічні атрибути, як само собою важливі й зрозумілі, немовби розчиняються у плавильні життя, де існують інші критерії того, що *було* і що *буде*. І тут виходить на кін таке природне почуття — ж а л ь, аби слугувати провідником нероздільності минулого з майбутнім. Здається, в поезії, тобто у світі умовному, у світі химерних перетворень, де авторська оповідь стає майже предметно зримою і доторканною, годі відчутти молодечо-зухвалу пристрасть, як то бувало в «Білих сонетах» та навіть у «Золотому ябку».

Натомість вступає в гру погляд зрілої допитливості. Це насамперед стосується своєрідного впізнавання пережитого і побаченого, вистражданого, але й себе самого («Фотографії», «Самотність», «Вперше», «Душа»). Трансформуючи уявне в реальне і, навпаки, часткове у загальне, мертве в живе, моделює поет парадоксальні ситуації:

Я є частина землі
по мені ходять
мене перекопують
в мене засівають насіння
мені дякують за врожай
я мовчу бо знаю
я є

(«Я є»)

В іншому випадку позірна розпливчастість авторового я кристалізується і набуває кшталту найвищої досконалості:

[...] моє життя,
таке мале, і гостре, і безформне,
іскриться тим же мармуровим блиском,
що й храм, поставлений для Бога на горі.

(«Життя»)

Перевтілення людей («Жінки», «Крила») цікаві рівною мірою як метаморфози мертвої натури («Лялька») або анімалістичні переміни («Кажан»). Ці захоплюючі процеси супроводяться напливами найрізноманітніших настроїв — від ліричних до гостросатиричних («Конференція»), де з силою викривальності, подібною до гравюр Франсіско Гойї, проходять перед нами видива, що нагадують знаменитий «Сон розуму». Але чи не найцікавішими є нові подробиці «біографії коня» — улюбленого героя поезії Павличка. У «Наперстку» цей вічний трудівник з'являється в іпостасі коня Юзефа Понятовського, виявляючи чудеса обізнаності з історією України. Саме завдяки своєму походженню («адже всі мої предки були на службі в українських козаків») він тактовно пояснює можновладцю метаморфози історико-політичні: у старовинній королівській столиці утверджується — і дипломатично, і атрибутивно — незалежна Українська держава...

Ще інші — трагічні й героїчні — пригоди віднайде читач у поемі «Кінь» (зб. «Потоп», К.: Основи, 2010).

А в рослинному світі — свої проблеми:

зібралися слов'яни на конгрес:
жито, пшениця, просо, квасоля, гречка,
ячмінь, чечевиця, горох, овес
і дуб...

(«Слов'яни»)

На «конгресі» йдеться про збереження слов'янства, але... за умови «дубового» зоднаковіння, себто підлеглості експансії найсильнішого (зрозуміло — кого!).

Цікаво, що ту ж проблему порушує білоруський поет Пимен Панченко у вірші «Рівноправність дерев». Він закликає:

Нехай руки відсохнуть у тих,
Хто безжалісно вас висікає. [...]

Їм подобаються лиш стовпи
На большаках безлюдних
Та інколи кактуси¹³.

У Павличка учасники «конгресу» так відповідають на «ініціативу» дуба:

«Хоч ти найбільший у нашім роду
і заманливо бути
таким, як ти єси,
але що з того вийде?
Одні дубові ліси!
А крім того, нам дуже дорога
наша воля».

Тематичний збіг у білоруського й українського поета не випадковий: реанімовано, модифіковано концепції реакційного слов'янофільства, а нині озвучено концепцію розширення «Русского мира», — і це не може не турбувати всіх, кому дорога свобода й національна самобутність.

Не менш цікавою є ще одна особливість естетики «Наперстка». Тут майже немає епітетів і метафор, характерних павличківських неологізмів. Є лише слова. І вони живуть, бо їхня плоть, їхня зоряна речовина — у сутнісних глибинах:

Не кажи
що нічого не сталося
коли мати твоя заплакала
Не кажи
що ти знаєш правду
коли дружина твоя засміялася
Не кажи
що ти знаєш дорогу
коли дорога тебе не знає
Не кажи
що ти вмєш читати
коли боїшся заглядати в дзеркало
Не кажи
що ти любиш батьківщину
бо це може бути правдою
тільки після твоєї смерті.

(«Не кажи»)

¹³Краса і сіла: Анталогія беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. — Мінск: Лімарьус, 2003. — С. 343. (Переклад мій. — Р. Л.).

Власне українських акцентів у «Наперстку» небагато. Це насамперед фантазмагорична картина:

Князі, митрополити, гридні,
кадебісти, дисиденти, червоні раби,
академіки, депутати, барди, повії
виходять з могили, з будинків,
з переходів, з ресторанів, з метро,
беруться за руки —
впасти бояться з летючого Києва
в космічну безодню.

(«Київ у травні»)

«Єдність через страх» — неодмінна ознака радянського і пострадянського існування — в українських умовах набула специфічного характеру. Роздумуючи над ескізом картини Леонардо да Вінчі, автор пропонує своє, українське, тлумачення геніального сюжету:

[...] ви, українські матері,
не оглядайтеся,
не сповивайте дітей своїх
піснями неволі,
не виховуйте раба
наказами з Неба,
це не для вас пересторога —
дитині дайте радощі,
талан любові, душу Бога!

(«Пересторога»)

І знову з'являється шевченківська тема — теж своєрідна пересторога землякам в Україні й не в Україні сущим. Вони, приїхавши до Варшави на відкриття пам'ятника Шевченкові, клялися в любові до «батька», але на вимогу Кобзаря:

«Покладіть свої булави, не будячи грому;
на камінь варшавський, я їх підпалю [...]» —

[...] ніхто не поклав булави.

(«Тарас Шевченко у Варшаві»)

Другий бік української дійсності — «земляки», які беруть у Каневі на згадку землю з могили національного пророка,

[...] везуть її додому
і думають, що люблять Україну,
як він її любив.

(«Земля з Тарасової могили»)

Але ж, коментує поет, «їхньої любові не більше, / як тої землі в мішечку». Тож він настійно радить патріотичним землякам залишити могилу Тараса «в супокій»: «Не розкопуйте її, самолюбні ізгої, / не розвозьте світами!».

Інші твори — «Святий Микола», «Михайло Горинь», «Бабусі коло дороги» — це своєрідна галерея постатей умовних і реальних, але об'єднаних святим, неперепутним почуттям.

Живі, барвисті, гомінливі картини вражають так, як у чорно-білому німому кіно — панорамні кольорові кадри, вмонтовані доцільно й талановито. Так поет повертається у рідну й природну стихію, про що влучно сказав польський критик Януш Джевуський: «Патріотизм Павличка далекий від пафосу. Символом України в його віршах є не тільки тризуб, а й вітер Дніпра, і волове око, що літає над кущем ялівцю, і наперсток, що загубила в траві його мати, і біла скатертину, що нагадує рідне село. Щоб стати сином своєї землі, треба її спочатку покинути. Треба перейти через самотність серед чужих і через самотність поміж своїми, щоб нарешті збагнути, що батьківщина «пахне свободою і могилою, тюрмою і вічною снагою життя...»¹⁴.

ХІІ

«Саме за рубаями, написаними в різні часи, можна простежити певну послідовність моєї долі. Те, що мені найбільше боліло, з'являлося в дуже лаконічних формулах»¹⁵. Так визначає зміст і форму цих творів сам автор у передмові до найновішого на сьогодні видання свого рубаяту.

Справді, послідовність поетової долі легко прочитується від «моментів істини», які зафіксовано в катрені:

¹⁴ Джевуський Януш. Говорити мовчки // Павличко Д. Наперсток. — С. 7.

¹⁵ Павличко Дмитро. Рубаї. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. — С. 6.

Щасливим був я двічі: як на сні
Мене віз батько в присмерки осінні
І як відчув, що в мене в серці є
Те, що належить тільки Україні.

Але приходять печальне передбачення:

Я власну вічність бачу без облуди:
О, де б мене не поховали люди,
Там грудка української землі
З мого зажуреного серця буде!

Це було сказано дуже давно, і сказано з молодечею безпосередністю, котра навіть не підозрює, яким важким і трагічним буде шлях до «власної вічності»! Але шлях визначено, і рушіями на ньому стають одвічні начала — любов і ненависть.

Як відомо, існує ілюзія, що це «два крила», які врівноважують стан людської душі. На власному досвіді автор «Рубаїв» переконався в іншому:

Ненависть і любов — нерівні крила.
На те крило, в якому менша сила,
Я падав і калічився не раз:
Мене так доля за неправду била.

Гріхи — свідомі й несвідомі — бентежать і ранять душу;

Я — в'язень тих часів, котрих уже нема.
В глибинах пам'яті стоїть моя тюрма.
Я не зачинений. Нема замків на дверях.
Виходжу і назад вертаюсь крадькома.

Суто біографічні подробиці (особливо з літ дитинства і юності), найрізноманітніші епізоди й сюжети біографії, реальної і уявної, дають простір для природних, але значущих узагальнень.

Більшість «битійних» рубаїв Д. Павличка становлять своєрідний повчальний «Ізмарагд». Тут знаходимо мініатюри притчевого характеру:

Дитина мотила піймала,
Червоні крила одірвала.
А мати — в сміх. А світ — у плач:
Вже йде негідників навала.

Одверта дидактичність «Рубаїв» виконує оздоровчу функцію порятунку від національної атрофії:

Просяєш світлість ума
Поміж народами всіма,
Та скоро згаснеш, якщо в тебе
Народу рідного нема.

У фокусі поетової уваги немало больових ситуацій, котрі асоціюються зі світовими темами й мотивами, але мають сенс для нашої української дійсності:

Чекали ми в пустелі на Мойсея,
Він не прийшов. Діждались фарисея.
І в камінь обернувся медівник,
І зникла, як вода в піску, ідея.

Згадаймо відоме твердження: «Українська національна ідея не спрацювала» — твердження, на якому не рік і не два базувалася (як і нині базується) «державотворча» діяльність найвищої влади, бо:

Не відають мети сліпці, що нас ведуть,
А ті, що бачать ціль, позаду завжди йдуть.
Було, не раз вони мінялися місцями,
І зрячі сліпнули, сліпцям світила путь.

Було б великою помилкою вважати, що власне українська політична реальність — єдина матерія, з якої моделюються лаконічні «формули» рубаяту Павличка. Такою матерією, плазмонію, духовною сутністю є сила життя у найрізноманітніших виявах, формах, загадках. Не знайти в сучасній нашій літературі іншого автора, який так досконало володів би даром телескопічного і мікроскопічного проникнення за межі тривіального побуту, так мудро і міцно зв'язував би найвіддаленіші асоціації, так лагідно і співчутливо сприймав усе, що діється навколо нього, але не відмовлявся й від іронії та сарказму, що надає його окриленним строфам особливого чару:

Могутній дух дають важкі часи;
Добо щаслива, що ти нам даси?
Чи не обернеш страдника й пророка
На з'їдача котлет і ковбаси?

У Юліуша Словацького є вірш, де читаємо щось подібне: «з'їдачі хліба». Але Павличко йде в рідну українську специфіку, — і ось вона, ота «українськість навпаки»:

В президії — мала слухняна миш,
Що любить втаємничений престиж,

Кота й свою нору, куди безплатно
Привозять їй щодня державний книш.

Або:

Забули пісню. Все в порядку.
Про хатку дбали та про грядку,
І душі їх відформував
Змієподібний ріг достатку.

Надзвичайно важливою для поета є, умовно кажучи, «третя» сфера буття — «мисль, у якій засвічуєшся ти». Вона приваблює необмеженими можливостями: долати простір і час, відштовхуватись від буденного та банального, перемагати людську недосконалість, прагнучи людської гармонійності:

Ніхто не знає правди до кінця,
Чи був Творець, чи не було Творця.
Молімося до зримого творіння —
До людських душ, що світять, як сонця.

Так від образів сірничка — свічки — променя приходять поет до сяйва людського духу, а воно, те сяйво, глумачиться як універсальна, космічна, планетарна сутність:

В людині поміщається Вселенна,
Як в насинині проростинь зелена.
Думкам передають шалений рух
Планет і зір вогнисті веретена,

В рубаях Павличко підтверджує свою віру в невмирущість людської душі, показуючи нам величезну силу, закладену не лише в духовну, але й у фізичну природу людини, її мислительну невичерпність:

Мені нагадують людські серця
Крихке й тоненьке серце олівця.
Зламати легко, застругати важче,
Списати неможливо до кінця.

XIII

Чотирнадцятирядковий сонетний простір, як і чотирирядковий простір рубаїв, як знаємо, може бути розширений автором до безмежності.

І все ж це не заважає йому скористатися можливістю інших строфічних структур, зокрема восьмивірша

(«Гранослов», 1968; «Покаянні псалми», 1994; «За грань тисячоліть», 2009; «Час», 2010) і дванадцятивірша («Три строфи», 2007).

Восьмивірші — це переважно пейзажні малюнки, «ескізи настрою», в яких «спрацьовують» несподівана метафора, точно підмічена деталь, яскравий колорит. Або — все водночас:

В болотистій долині очерет
Приліг під вітром — так хильцем до бою
Солдати йдуть, свою лекучу зброю
В тяжких руках відкинувши вперед.

Чомусь згадується шевченківський очерет із вірша «І небо невмите, і заспані хвилі...» — геніальне живописання не так стану природи, як поетового настрою. У Павличка — майже подібна картина, але вона заторкує інші асоціативні ряди, вимальовуючи картину в такий спосіб:

А перед тими грізними полками —
Калина, мов поранена жона...
Спинити хоче армію вона
Простреленими, голими руками.

Який простір для роздумів — поранена жінка і армія грізних полків!

Або — дивовижна, влучна й лаконічна «оптика» метафори:

Ледь припорошена снігами
Високогірна сіножать.
Поміж зеленими стогами
Чотири олені стоять.

Чотири постріли, як громи —
І впали гори на очах...
Зосталися чотири гноми
У закривавлених плащах.

Тільки закоханий у життя, у природу і в красу поет може помітити: «Горобчики, як Божа челядь, / Засіли в кроні бузини...»

Або:

На кукурудзяному полі,
Де ходить вітер-шелестун,
Згасає, як в старій віолі,
Мелодія засохлих струн.

Я, пійманий піснями туги,
Шукаю літа і весни...
Зеленокриллі, як папуги,
Сміються з мене качани.

Як і в сонетах та рубаях, у восьмивіршах заторкуються проблеми світові і локальні, піддаються випробам усталені істини. Це дає право поетові заявити:

Я думаю про світ. Ловлю сигнали
Якогось мозку дальнього. Мовчїть.
Біля Землі ви трошки політали,
А я лечу за грань тисячолїть.

Ваш океан — блакитна калабаня,
Туди-сюди перелетів — і вже.
А я спізнав Гомера й Цюю Юаня,
Мій простір — час. Мене він береже.

Та часопростір без осмисленої потреби й мети видався б абстрактним, бездуховним, якби не чїткий орієнтир:

Мов каторжник до скелі, до стола
Прикований, труджуся я щомога —
Будую вірш, як дамбу проти зла,
Будую книжку, як собор для Бога.

XIV

Назва збірки «Три строфи» (2007) не має метафоричного змісту. «Кожен вірш з цієї книжки може бути трактований як маленька драма», — зазначає автор у передмові. Він вважає, що «їхня троїста будова має в собі щось від основоположної трійці у природі і в людській духовності».

Саме така «троїста» будова виявилася оптимальною для розкриття-розгортання драматичної сутності кожного твору. Легко переконатися, що кожна «маленька драма» є часткою великої драми в іпостасях: особистісній, суспільній, загальнолюдській. Перші вірші книжки «Кам'янка», «Суботів», «Боровиця», «Медведівка» мають на меті «видобути» з географічної назви живий дух національної історії, щоб запалити ним «правнуків поганих»:

Та Боровиця зникла. Зодчі раю
Її втопили, в море одягли.
А цю нову я знаю і не знаю —
Це з козаками змішані хахли.

Роздум про Мельники (столицю Холодноярської Республіки) пов'язується з іншою столицею народного спротиву проти більшовиків — гудульським Космачем. Так вибудовується історична й психологічна паралель між українськими землями з надією подолати накинута ворогами України розбрат між ними:

Послухайте і брів не хмурте:
Ці покручі, ці холуї,
Ці яничари, ці манкурти —
Не зайди, а брати мої.

Брати по матері. Лежала
Вона, згвалтована, в крові,
І на штиків московських жала
Спадали сльози вогневі.

Брати по матері! Розп'ята
Моя душа з ганьби й жалю.
Перевертні, брати, байстрята,
Я вас ненавиджу й люблю!

(«Брати»)

Суперечливе (хоча й хвилеве!) відчуття не так етнографічної, як загальнонаціональної спорідненості спалахне в поезії «Стопчатів»:

Я народився тут і вже не відведу
За обрії чужі мого життя кордони.
Заснути б я хотів у батьковім саду
І чути, як гудуть ві сні церковні дзвони.

Не прошу, не прийму повторного життя,
Та встати б я хотів лише на мить єдину,
Щоб глянути, чи йде стопчатівське дитя
Молитися в мій храм за вільну Україну.

Та якими болісними й неоднозначними не були б роздуми поета, де саме Київ, рідна столиця, де «Лавра золотом сія», і де «Виховують дядьки бородолиці / Царєвого лакея й холуя,», де

Біля соборів густо, мов терміти
Ряхтять, біжать бездомні животи,
І в'януть наші синьо-жовті квіти
Там, де вовік належить їм цвісти, —

там, саме там, «У Софіївському соборі», поет бачить джерело віри, надії, любові:

І сяє золото в блакитній млі,
І моляться гетьмани і спудеї.
Я чую скрипку рідної землі,
Неначе голос матері моєї.

А до собору увійшло дитя
З очима переможця, а не жертви.
Я плачу, бо пройшло моє життя,
Я торжествую, бо життя безсмертне!

Книжка «Три строфи», демонструючи три виміри буття, — минуле, сучасне, майбутнє, — докладно подає триаду людських почувань: сумнів, розчарування, віру. Але інколи ці складники душевного стану призводять до вибухової реакції:

Тепер, коли не треба людям книжки,
Лиш плотської жаги й дешевших цін,
Коли, неначе вівці після стрижки,
Йдуть голі душі в банки на поклін,

Коли вожді, мов ярмаркові блазні,
Ковтають полум'я своїх промов,
Коли газети, як бинти заразні,
Збирають на собі отруйну кров,

Тепер, коли майстри Голодомору
На нашу мову одягли петлю, —
Я проклинаю цю свободу хвору
Та вже нічого в Бога не молю.

(«Проклін»)

Знову повернімось до авторової передмови: «Коли я прочитав книжку «Три строфи» у завершеному стані, то побачив, що вона відображає хвилини сумнівів і розчарувань, у яких захлиналася наша історія після Помаранчевої революції; в деяких речах я намагався бути оптимістом, але мої уболівання були сильніші за мій назагал оптимістичний світогляд. [...] Можливо, ці твори пов'язані формально із сонетною формою, їх можна було б легко зробити сонетами, дописавши до кожного певну мораль або повчання. Але ці вірші — своєрідний протест проти повчань у поезії [...]»¹⁶.

¹⁶ Павличко Дмитро. Три строфи // Три строфи: Поезії. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007. — С. 3—4.

Важко погодитися з автором відносно «повчань у поезії», бо одним із таких є заключний вірш збірки — «Три строфи»:

Ці три строфи, неначе три тополі.
Чи три верби, похилені в журбі,
Чи три свічі, погаслі й захололі,
Але, як хочеш, засвіти собі.

Потрійне світло Трійці з-над Йордану,
Тобто з-над Лючки, в татовій руці,
Потрійні сили третього Майдану
Хотів я оспівать наприкінці.

Та я не знаю, чом вінок із глоду
Був лиш один, а мало бути три, —
То був би образ Бога, і Народу,
І скорбний образ нашої пори¹⁷.

XV

Чому Павличко зацікавився притчею, її жанровими можливостями, багатоманіттям форм? Мабуть, тому що філософське широкоосяжне сприйняття світу — одна із питомих прикмет його таланту, який не може зупинитися і заспокоїтися на вже здобутому плацдармі. Сама ж притча привабила тим, що істина, котру треба «вилущувати», відзначається довготривалістю, універсальністю, сильним інтелектуальним зарядом.

Павличко виявив себе майстром, котрий винайшов спосіб переносити магічний ліхтар притчі в найрізноманітніші сфери життя. З тим ліхтарем він опускається в давноминулі часи, де сформувалися архетипи суспільної звичаєвості, моралі, поведінки. У «Притчі про силу», наприклад, досвідчений і мудрий ватаг Олекса Довбуш двічі потрапляє в ситуацію, коли, поступившись фізичною силою, перемагає суперника спритністю розуму; створюється переконливий, аж до історичної правдоподібності, ефект протистояння двох непримиренних стихій — «панської» і «народної». Цікавим твором є «Притча про вдячність», де за класовим підходом до життя приховано сатиру на ту

¹⁷ Два останні рядки вірша цитую в найновішій редакції автора, що з'явилася вже після здання 3-го тому «Творів» до друку. — Р. Л.

фальшиву вдячність, яку «радянська людина» мусила відчувати до партії.

Павличко винахідливий у виборі притчевого матеріалу — то казкового, то легендарного, то реалістично-сучасного. Саме елементи сучасної правдоподібності, зачерпнуті з літературної повсякденності 70-х років минулого століття, «схрещені» з первнями традиційної міфології, дають йому можливість творчо зафіксувати модель суспільної поведінки того часу. Згадаймо «Притчу про кар'єриста», де «друзів громада» афішує себе як «чесне молоде покоління», але не витримує випробування споконвічним «комплексом Юди». Гнилий суспільний лад створює умови фактично безальтернативні, «новочасні апостоли правди» викривають себе як «поріддя дрібне та лукаве». Вибраний самим Богом для випроби їхній приятель-кар'єрист дістає право «зловити» своїх нечесних товаришів на тому, що вони безпідставно звинувачують у продажності «покоління старої дати», й кинути їм в очі законний присуд: «Якби Юда з'явивсь поміж вами, / То не мав би кого продати!»

Не можна обійти увагою і того, що виразних, конфронтаційних складників притчі поет шукає і в сфері психологічній, почуттєвій, виразно ліричній («Притча про сміх»). Неможливо перекласти цю баладу-притчу на мову звичного сюжету, як не можна вивести з глибин юнацького життя, оповитого самоіронією та смутком, жодної «конкретики», окрім старої, як світ, але незмінно нової вічної «туги за молодістю»...

Близько до «Притч» стоять «Скіфські балади», тематично споріднені з поемою «Поєдинок». Їх можна було б трактувати як зразки своєрідної «поетичної археології», якби баладна стратегія зводилася до ілюстративно-пізнавальної мети — перенести уяву читача у світ сивої минувшини, котрий нині активно обживається і наукою, і публіцистикою, і мистецтвом. Павличко поставив перед собою поважнішу, амбіційнішу мету: ввійти в давноминуте життя не стороннім спостерігачем, а свідком і навіть співчасником подій.

Послугуючись, наприклад, легендою про хліборобське знаряддя, подароване скіфам богами, автор «виконує» меч для їх захисту від ворога («Дари богів») або,

коли потрібно, протиставляє рабському мечу «альтернативну» зброю: справедливі караючі батоги та нагаї. Об'єднує твори високомайстерна форма: карбована строфіка, точність деталі, лексичне багатство, а пронизує їх незмінно присутній мотив любові до батьківщини відданість свободі як найвищій цінності.

Паралельно із «Наперстком» вийшла збірка «Засвідчую життя» (2000), а далі — «Пам'ять» і «Не зрадь!» (обидві 2005), «Три строфи» (2007), «Аутодафе» (2008), «Час» і «Потоп» (обидві 2010). Легко помітити їхню багатожанровість (традиційний вірш, верлібр, сонет, поема), що слугує формою своєрідного автобіографічного монологу (або діалогу із силами Добра й Зла). Він, отой монолог-діалог, розгалужується темами-мотивами, зачерпнутими з дитинства і юності, винесеними із вражень від пережитого разом зі своїм народом і своїм поколінням, що спонукає до безжалісної (насамперед до себе) сповідальності.

«Сповідь на вершині віку», може, найбільше спричинена конфліктом між молодістю душі і жорстоким покликом природи. Та вона не є понурою жаліливою скаргою на життя, жалюгідним намаганням залишити по собі незугарно підмальований олеографічний «патрет» чи воскову «парсуну» непомильного ментора, занудного коментатора власного життєпису, добропорядного мораліста з великим стажем.

Павличкова поезія періоду Помайдання, може, найцінніша Франковим імперативом «Не мовчи...», тим, що схожа на живе, раніше, втомлене, та все ж одержиме внутрішніми пориваннями єство, чиї сигнали конче необхідні, ото ж мусимо слухати, коли хочемо лікувати деградоване, тяжко хворе суспільство.

Існує якась сила, що спонукає автора раз у раз повертатися до, здавалося б, вичерпаної тематики. Та, одержимий патріотичним і творчим обов'язком, поет просто-таки невтомний у прагненні «засвідчити життя» — чи то в спогадах, чи в болісних роздумах, чи в саркастичних посланнях, а чи в ліричних одкровеннях. Це особливо стосується тієї теми світової літератури, котра в українській поезії ословлена «Заповітом» Шевченка, поемами Франка «Похорон» і Тичини «Похорон друга». У цьому ряду — «Вечірні молитви» до Всевишнього, датовані часом, коли не

стало Соломії Павличко. Для батька і матері вона була донькою, а для нас — променем із майбутності, з тієї доби (а вона її наближала!), коли Україна вже ніколи не буде напіврабською, хуторянською, маргінальною, «сірою зоною» Європи...

XVI

У перші роки після проголошення державної незалежності України Дмитро Павличко пильно відстежує загрози для суверенітету тенденції — внутрішні й зовнішні.

Його непокоїть ситуація і в самій нібито «демократичній» Росії, де власне демократичні сили розпорошено, а трубадури «єдиної і невідомої» на пострадянському просторі щораз агресивніше застосовують «язикозащитну», а насправді — мілітарно-окупаційну риторику.

У циклі «Пам'ять» поет звертається до історії московського поневолення України. Одноименний вірш з епіграфом із О. Блока «Товарищи, мы станем братья» розгортає низку переконливих аргументів щодо того, якими повинні бути істинні взаємосприйняття і взаємоставлення двох народів-сусідів.

Чому? Бо в європейському політичному та культурному просторі ми ще не зайняли місця, гідного України. «Жити на своїй землі й мови рідної не чути», «дурні пани — раби навиворіт», «безсмертні курдюки овечі» — отакі знаки сучасної політичної реальності. Вона, ця реальність, «впливає» з того часу, коли Україна була поглинута Московією, а український народ на декілька століть став заручником фальшивого «братерства».

Історія не повинна затягувати нас у темне й страшне минуле; вона ж не повинна використовуватися як засіб політичного та психологічного «забезпечення» новітніх імперських амбіцій Росії, спадкоємиці двох «тюрем народів» — царської і радянської. Цей лейтмотив пронизує різкі й викривальні інвективи, що ними є поезії «Дамба» і «Переяславська рада».

Поет свідомий того, що чесні росіяни не шукатимуть у його поезії образ, бо в ній знайшла свій вияв сама душа України, її сумління і надії.

У книжці «Пам'ять» (2004) привертає увагу вірш «Географія України» — своєрідний «перегук дипломатів». Російський поет і дипломат Федір Тютчев написав твір «Русская география», в якому продемонстровано засяг імперських інтересів Росії: «От Нила до Невы, от Эльбы до Китая, / От Волги по Евфрат, от Ганга до Дуная... / Вот царство русское...»

Павличкова «Географія України» «накладається» на Біле море, Петербург і Косарал, на Колиму й Сандармох. Є на ній Європа і Сибір, аж до Камчатки:

Це наша географія, брати;
Запам'ятайте ж ви, мої нащадки,
Як хочете до істини дійти,
Що нам говорить ця наука духу:
Нема для України в світі меж,
Ти найдорожчої землі округу
Повсюдно на планеті віднайдеш!

«Імперія кремлівських богдыханів» не обмежується ні географічними, ні політичними кордонами, ані рамками людської моралі. «Людина, що не здібна молитись і проклинати, любити і ненавидіти — живий труп. Власне такими живими мерццями і зробили нас, українців, великороси, руйнуючи наші духовні цінності. Нам нічим жити, нічого любити, нема з ким боротись. Є вороги, але ми їх не бачимо; є лихо, але ми його не відчуваємо; ходимо в залізному ярмі — і почуваємо себе так, мовби були на волі. Немов якийсь гіпнотизер загіпнотизував нас і звелів чорне бачити білим, зло — добром, гидоту — красою».

Це, — на жаль, призабуті слова українського публіциста Андрія Товкачевського зі статті «Наші сусіди» (1917)¹⁸. Та все ж новітня історія — у ХХ ст. — подає приклади нескореності, спротиву, жертвності.

Самоспалення Олекси Гірника в Каневі на могилі Шевченка (1978) висвітило багато інших трагічних постатей з українського руху Опору, які жертвували своїм життям у боротьбі за незалежність України, і те, як

¹⁸Товкачевський Андрій. Наші сусіди // Пост Поступ. — 2010. — Листопад. — № 9.

У приступах злости, в огні шизофренії
Виходять з домовин шовіністичні мрії,
Штовхають час новий на давні манівці,
Вбивати йдуть живих зачумлені мерці!

(«З живими — живі!»)

Павличкові по́зви з Москвою мають на меті розчистити завали на шляху до цивілізованих російсько-українських відносин.

Тож оберніться в прах, ви, що були в могилі,
Складіть у мармурах свої кістки прогнилі,
А ви, хто час новий пильнує у Москві,
Подайте руку нам, яко живим живі!

Тим часом хижий інстинкт реакційного Кремля «спрацював» на кавказькому напрямку. Так звана «перша війна» Російської Федерації проти незалежної Республіки Ічкерії стала не просто темою, а громадянським болем поета, що пронизує кожен рядок збірки «За нас» (1995; 2004).

Тимчасова, як здавалося, окупація стала війною на знищення незалежного кавказького народу. Український поет — чи не єдиний на всьому так званому пострадянському просторі — виступив на захист Ічкерії. Збірка читається, як твір-прокламація, твір-протест. «Чеченська тема не відпустить мене ніколи. Вона мені болить, бо, якби не було розп'ятої за нас Чечні, хто знає, де була б Європа, яка здатна, щойно заходить мова про Чечню, тільки на принизливе мовчання, хто знає, де була б і моя, хоч вільна, але мовчазна Україна», — говорить автор у передмові до другого видання збірки¹⁹.

Книжка «За нас» — це поема-монолог, що веде свій політичний і поетичний родовід од Шевченкового «Кавказу».

Воістину шевченківським гнівом до поневолювачів пройняті вірші «То внутрішня справа Росії», «Вердикт», «За нас».

Голгофа людськості — Кавказ:
Там розп'яли Чечню за нас,
По всій землі чеченська кров

¹⁹ Цит. за вид.: Павличко Дмитро. За нас. — К.: Вид-во «Ярославів Вал», 2004. — С. 7.

Горить у вітражах церков,
Та смерті для того нема,
Хто визволяється з ярма!

Викриття російського імпершовінізму будується на сучасних реаліях; війна, розв'язана Кремлем, — це загроза Україні, Європі, світові:

За ваші дзвони, пане Рим,
За ваші гордоці й нестрим
За вежі Праги й Карлів міст,
За богоносний благовіст,
За вас, Венеціє хмільна,
Собори Кельна, Відня, Брна,
За Мони Лізи дивовиж,
За геній ваш, месє Париж,
За ваші вольності святі
Чечня вмирає на хресті.

Є в цьому вірші й історичні сигнали Україні: згадується половчанин Овлур із «Слова о полку Ігоревім» (допомагав князеві Ігорю втікати з полону), говориться про вулицю у Львові, перейменовану на честь Дудаєва.

Тобто українські акценти покликані наголосити: Чечня — не «внутрішня справа Росії». А посилення на міфічного Прометея та біблійного Давида «локальну» (в даному разі — кавказьку) проблему підносять до рівня загальнолюдської драми.

XVII

Поет не боїться сказати найстрашніше про головну причину наших національних поразок і трагедій: «Свобода відкрила мені правду української історії, коли через особисту ворожнечу в середовищі наших князів, гетьманів, націоналістичних вождів ми програвали збройні і морально-ідеологічні битви за свою державність», — говорить поет у передмові до книжки «Покаянні псалми» (2009)²⁰.

Підтвердження цієї гіркої істини розкривається по-різному: через гротескно висвітлені профілі й маски, «сати-

²⁰ Павличко Дмитро. За двадцять літ // Покаянні псалми: Поезії. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. — С. 8.

ричні послання», розгорнуті характеристики «хахла» у всіляких іпостасях. Але не можна не помітити й іншої зображальної лінії. Так, у циклі «Пісня про Богдана» трагічний образ гетьмана Богдана Хмельницького постає як «боляще наше битіє».

Подібним «болящим» перевтіленням гетьмана Івана Мазепи в цілий народ Павличко підкреслює парадоксальну залежність ментальності українця від «спадщини» минулого:

Ми всі на нього трохи схожі, —
Спочатку ниці наймити
І прошаки на роздорожжі,
Сліпці без ясної мети,

А потім прагнем волі, страти,
Вогню, що зроджує алмаз,
І хочем на хрестах вмирати,
Та Бог не помічає нас.

(«Мазепа»)

Ряд історичних персонажів (Петро Дорошенко, Петро Калнишевський, Анна Герцик) переходить у книжку «Аутодафе» (2008). Ці та інші портрети (від Миколи Гоголя до Квітки Цісик) творяться за сонетними законами. І що важливо: чи не в кожному творі історичне тло, винесене на передній план, також стає активною «дійовою особою», заступаючи своїм мисленням і діями націю, приспану роками й століттями бездержавності.

XVIII

У середині двадцятого століття, коли ще жили і пам'ятали Івана Франка його сучасники і вихованці, його життя, громадська і творча діяльність сприймалися як жива, нещодавня реальність. Правдою, однак, є і те, що столітнім ювілеєм Івана Франка (1956) режимна ідеологія максимально скористалася як зняряддям «комуністичного виховання мас». На плакатний міф про «Великого Каменяра» склалися й літературознавство, образотворче мистецтво, кіно.... І звичайно, поезія та проза. Він, отой міф, будувався на засадах грубої кон'юнктури, вульгарної соціології, на цензорському спотворенні творчості, на маргіналізації провідних ідей і мотивів поета. У такому ди-

скурсі нелегко було спромогтися на інший підхід до сутності Франка. Одна з перших Павличкових присвят «Франкова криниця» (1955), здається, не порушує нав'язаного «канону».

Але молодий автор використовує ритміко-інтонаційний лад поеми «Мойсей», «відсилаючи» читача до істинного Франка — національного пророка, духовного провозвісника незалежної Української держави. Заключний акорд вірша — сигнал тим, хто вже вміє читати поміж рядків: «Буде думка відважна плисти / Із криниці свободи [...]»

«Відважна думка», «криниця свободи»! Ось що таке криниця Франкового життя в розумінні молодого поета. А «синова слава», котру понесе в майбутнє — хто? «Будеш синову славу нести, / Український народ!»

Не «трудячий», не «український радянський», а саме *український*. Той, що його і сьогодні дехто вперто трактує як безликий і бездуховний «народ України»!

Збірка «Задивлений у будущину» (2005) — щось більше, аніж традиційний «поетичний вінок». Це діалог, котрий, незважаючи на датування окремих творів, ніколи не переривається тому, що феномен Франкового духу Павличко ціле життя відкриває для себе (і для нас!): «Національний дух Франка переважає всі інші устремління цієї великої людини [...]. Тим-то й великий Франко, що свої заповіді подає нам не як залізні вказівки, догми, маючи які, ми вже б не мусіли б ні про що думати, а як істини відкриті, не остаточні, котрі показують, куди треба рухатися [...]»²¹.

Незважаючи на різночасовий і різножанровий матеріал збірки, автор дотримується певних «зображальних» ліній. Провідною, мабуть є «лінія прямого зв'язку» з творчістю Франка, що передається алюзіями до «Вічного революціонера», «Каменярів», «Тюремних сонетів». Ці алюзії — смислові та інтонаційні — дають змогу винести з атмосфери Франкового часу необхідні «консеквенції», важливі для сучасності.

Композиційна побудова циклу (книжки) також цьому сприяє: сонетний ряд, чергуючись то з верлібром, то з

²¹ Цит. за джерелом: Павличко Дмитро. Від автора: [Передмова до книжки «Задивлений в будущину»]// Покаянні псалми: Поезії. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. — С. 493.

доладно «організованою» строфою, хоч і домінує, але по-своєму чітко визначає лінію моральної непоступливості Вчителя, багатогранність його натури. Втім, бачимо тут і мистецьки змальовані словесні портрети Франка, розгорнуті сюжети його біографії («До матері», «Лолин», «На етапі», «Двійник»). Особливу увагу привертають поезії «Іван Франко перед скульптурою Мікеланджело “Мойсей”» та «Франко читає Мойсея». Цікаво порівняти контраст між «творчим» і «виконавчим» началом генія: у першому випадку Франко сам на сам зі світським шедевром, у другому — в діалозі із сучасниками. Блискуче подано колорит часу, різнополярність поетової аудиторії.

Опонентів Франка окреслено точними, влучними штрихами:

Чорні перші ряди — смокінги, фраки. Сидять
Панове: посол, суддя, катехит, адвокат і доктор,
Пан редактор і пани професори, та ще кілька
Панів неясного фаху. Можливо,
Переодягнені поліцаї, бо надимають груди,
Вишивані сорочки наставляють...

Ці безликі персони символізують суспільне зло, окреслене у «Франковій криниці», увиразнюються завдяки несподіваному перевтіленню у... риб, виловлених поетом у ковбанях гірської річки й викинутих на берег.

«Власть імущих», звісно, не залишається в боргу перед поетом: невідомий вішає манекен — і в кожній рисочці Франко пізнає Франка («Двійник»). Це «відомщення» має декілька «зміслів»: Франко як об'єкт політичного побиття («двійник» оживає і звинувачує Франка та його жалюгідного «брата», виконавця замовлення), і, нарешті, двійник — символ національної трагедії:

І тут уздрів поет, що не його розпука
Пульсує в двійнику, а лиш мале єство
Пахолка, фарба, клей і підле ремество.

Франко спалює своє фальшоване зображення: «Спа-лахкотів двійник, та лялька дерев'яна, — /І тільки шнур з вогню в траву шугнув, як змії».

Незримий шнурок іще зв'яже «Двійника» з поемами «Аутодафе» і «Погоня», що ґрунтуються на трагічних ко-

лізіях роздвоєння особистості (поема Івана Франка «Похорон»).

Саме багатозначний образ двійника і є підтвердженням не хрестоматійно-ритуального пошанівку до великого Вчителя, а зразком глибокого духовного споріднення, творчого спадкоємництва. Павличко перебрав на свої плечі титанічне завдання: застосувати Франкові уроки в зображенні нової української дійсності, не позбавленої давніх та нових загроз і викликів.

XIX

Епічний дар Павличка — розгортати важливі для автора події в масштабні, мистецьки виписані картини — бере початок з ранніх творів поета. До таких належить уривок з поеми «Довбуш» (1951). У центрі уваги юного автора конфліктна ситуація: Олекса й Іван Довбуші «з'ясовують стосунки» поміж собою, аж поки не з'являється любаска Олекси Ксеня:

Знадлива дівчина, як зброя,
Стояла поміж ними
І плакала на ватрі хвоя
Сльозами золотими.

Рукою майстра виписано розв'язку:

Дивилися красуні в очі
Брати сумні і вперті,
Той бачив — пестоці дівочі,
А той — усмішку смерті.

Наступним кроком стала поема «Земля» (1955), в якій автор робить спробу прив'язати класичний селянський сюжет до «нової дійсності», але, слід визнати, безуспішно, і в цьому — не його провина. Зацікавившись жанром притчі та балади, Павличко шліфує свій талант. Та відчувається, що йому потрібні ширші історично-тематичні простори. Особливо відчутними виявляються успіхи Павличка там, де провідна ідея не ковзає на поверхні драматичного сюжету, а немовби виростає з нього, набуваючи історичної достовірності й психологічної переконливості. Цікаво, що чим давніші часи привертають увагу автора, тим досконаліше вдається йому передати колорит епохи, відобразити побутові подробиці, а головне — виписати

живі характери. Чи не найкращою в цьому плані є поема «Поєдинок», дія якої відбувається в античному Римі, а головний конфлікт почуттів — пульсує в передсмертних роздумах старшого і молодшого гладіаторів, скіфів за походженням.

В епізодах двобою, коли побратими, не змовляючись, приймають рішення рятувати один одного, третя, імперська сила вимагає загибелі обидвох, погрожуючи розір'ясти кожного, хто відмовиться від заданих «правил гри». Дійство завершується тим, що молодший скіф необачно завдає смертельної рани старшому, а відтак убиває сам себе. Так розв'язується вузол неволі, рабської залежності: «Мій друг лежить з погаслими очима; / Я б'юсь над ним, як той безкрилий птах. / Не жаль мені життя, ні побратима, / Та жаль, що ми не вмерли на хрестах!» — ці слова скіфа-оповідача, проектуючись на образи історичних спадкоємців — героїв Давньої Русі, лицарів Козаччини, воїнів УПА, — набувають сенсу моральної максими, незалежно від часу та обставин. Фактично це поема про боротьбу між українцями, нерідко духовними братами, що за умов життя в імперії змушені смертельно битися і вмирати від найдорожчої руки.

Цей глибокий внутрішній зв'язок допомагає авторові переносити уяву читача з арени Колізею на береги Каяли і під стіни Путивля («Князь»), із Січового майдану — в чернечу келю, а відтак — на криваве поле Полтавської битви («Петрик»), на трагічні долі братів, що, вийшовши зі схронів, ідуть здаватися владі «пайдьошників» («Ялівець»).

Історичний факт — невдалий похід князя Ігоря на половців (1187), високопоетично трактований у «Слові о полку Ігоревім», — Павличко прочитує по-своєму. Так, його цікавить і героїка, і щасливе повернення князя з полону. Але ніхто, здається, ще не звертав уваги на те, що і героїзм, і лицарство не повинні бути самоціллю там, де йдеться про найвищі справи держави, громадянства. Долаючи усталені в українській художній історіографії класові стереотипи, Павличко звертає увагу на залежність лідера від народу й навпаки, закликає діяти за розумними принципами доцільності і взаємокористі стосунків між владним і, так би мовити, духовним початками.

У поемі «Петро Могила» два історичні персонажі — козацький гетьман Петро Сагайдачний і «вчений пару-бій», звичайний козак Петро Могила — по-своєму осмислюють виграну битву: перший, смертельно поранений, покидає світ із думкою про силу зброї; другий, покалічений у бою, вирішує захищати батьківщину «мечем духовним». Один і другий доходять повного порозуміння задля державного відродження України.

Складні й трагічні перипетії на шляху до спільної мети — звільнення України з-під московського ярма — по-своєму впливають на зусилля двох історичних героїв — гетьмана Івана Мазепи та його канцеляриста Петра Іваненка («Петрик»). Мазепа діє приховано, Петрик — відкрито. З метою конспірації Мазепа придушує антимосковське повстання Петрика і ув'язнює його, «другого» гетьмана. Волею художнього вимислу Петрик з'являється під Полтавою і приймає на себе удар ворожого списа, націленого в Мазепу. Ця колізія дещо нагадує епілог «Поединку», але автор не залишає його в минулому, переносячи трагічну подію безпосередньо в нашу сучасність:

А потім... Потім край Полтави,
На пагорбі ганьби і слави,
Лежав я тихо, як роса,
І списа держално криваве
З грудей стриміло в небеса.

Успіхом поета — не лише художнім, а й політичним, — є поема «Ностальгія», цей лірико-публіцистичний аналіз складного часу, який переживає Україна на початку ХХІ ст. Тут сучасний зміст «закільцьовано» у традиційну форму октави, — можливо, задля більшої експресії, бо з того окуття думка виходить і повертається на своє місце, викликаючи ілюзію припливу і відпливу.

«Чому так важко бути нам собою, / Коли нема для духу заборон?..» — запитує автор водночас нас і себе. Він шукає відповіді в трагічних колізіях національної історії, в «розколинах» душ — народної і власної.

У другому розділі поеми викриваються імперські ідеологеми Росії — царської, більшовицької та сучасної, псевдодемократичної.

Елементи історії, етнопсихології, політики стають об'єктом аналізу й належного оцінювання з метою дійти голо-

вного, найсуттєвішого: «Свобода — ось універсальний код, / Бо кожна людська праця прагне волі...»

Головні герої Павличкових поем своєю поведінкою виходять за межі відведеного їм часу й місця в національній історії. Різні за характерами персоналії (конкретні особи, «збірні» та «дописані» образи) підпорядковуються магістральному задумові поета. А таким є жадання подолати найстрашніші та найживучіші комплекси в душі сучасного українця. Тому в епічних полотнах на кін виходить поетова душа, «перебиваючи» або «підправляючи» героїв. То вона, його головна героїня — душа, як у Шевченка, випробовує себе і робить суворі висновки, чинить присуди, не щадить ні мертвих, ні живих. Після Шевченка і Маланюка ніхто, мабуть, так гостро не таврував комплексів хахлацтва і малоросійства.

Шевченкова сила, за Павличком, є могутнім рушієм духовного подвижництва фізично й морально скаліченої людності, що в «дорозі до Шевченка» виліковується, щоб знову стати повноцінним народом:

Вона в потворному являє муку
Краси та благородності; то сила,
Що душу споневірену, завмерлу
До воскресення будить; то жадання
Малого воскресяючого духу
Згубитись в генії, як світло в світлі,
Вода в воді.

(«Дорога до Шевченка»)

Безіменний фронтовик-каліка, по суті, повторює подвиг самоспалення в Каневі, на Чернечій горі Олекси Гірника, відчувши біль від того, що «[...] нема / На цьому світі ні дітей, ні сонця, / Ні святості пророка, ні України, / Нема Вітчизни!»

Довга і стражденна «дорога до Шевченка» не завершується оптимістичним акордом. Адже в долі головного героя відображена стражденна історія України двадцятого століття — з колективізацією, голодоморами, політичними репресіями. Всі ці злочини, на жаль, ще не усвідомлені багатьма (подеколи — й молодими) людьми, котрі сповідають совкову філософію щодо національних святощів. І тому конфлікт героя поеми не тільки правдивий, а й морально виправданий. Життя продовжується. І продовжу-

ється хресна дорога національного відродження українського народу.

Павличко часто апелює до власного досвіду, так, немов на себе взяв ношу за всю післявоєнну літературу. Він прагне показати вихід із катастрофи. Він запрошує до свого монологу вчительку з Чигиринщини Анастасію Корсунівську, яка йому відкривала очі на історичну правду. З'являється і космацька тема, яка знайде розв'язання в поемі «Космач».

У цьому творі Павличко дивиться на події часів визвольної боротьби УПА як на частину життя свого і своїх ровесників, тобто зором дитини і поглядом зрілої людини, яка вистраждала цю можливість. Оптична «здвоєність» допомагає достовірно відтворити події, характери, побутові подробиці, а головне — подати неложний, збагачений правдою історії опис побаченого й пережитого.

Образи повстанців виписано зримо, опукло, правдиво. Автор ощадливий і точний у слові там, де не сміє бути описовості й багатослів'я. Але якими барвами виграє слово, коли змальовуються фантастично прекрасні картини ходження гуцулів на храмовий празник, чи білосніжність і прозорість Водохреща! Але й ця, така виразна павличківська стилістика, таки поступається місцем іншій манері — стримано суворій, де різко виписуються контури характерів, а дії й поведінка героя міцно прив'язуються до рідної землі.

Поема «Ялівець» продовжує тему «Космача»; це балада-символ, балада-реквієм. Окрім історичної правди, є тут правда реальних людей і біблійна правда — «В імені — початок і кінець...»:

Імена, сказав би хтось, деталь
Маловажна, обійди, забудь.
Та мені імен правдивих жаль,
Бо вони в душі моїй живуть.

Героїка подвигу вже приречених на смерть воїнів УПА — в останньому виборі — виборі смерті. Гинуть два брати: старший — в останньому поєдинку з ворогом, молодший — у сибірському засланні. Але зв'язок поколінь не переривається; що більше, лінія спадкоємності (через поеми «Поєдинок», «Князь», «Петрик», «Космач».

«Кирило Осьмак») чітко прокладає шлях в українську перспективу:

Буде йти на поклики предтеч
В іншу даль історія сліпа,
Але той же ялівець, як меч,
Блискотатиме в слідах УПА.

Поема «Вогнище» (1979) писалася як реквієм за братом Петром і мала два виміри — особистісний і публіцистичний, підкреслено антифашистський. У своїй першій версії вона не заторкувала теми тотожної злочинності — більшовицької. Та автор нагадує сам собі: «Тоді ти кредо вистраждав найвище — / Поклявся йти за брата на кострище!»

Разом із колючим дротом, що нескінченними витками обновує і пов'язує минуле із сучасним, горить на вогнищі злочинність стара й нова, чужа і яничарська.

Це особливо чітко простежується в новій версії поеми (2005):

Як вродить ката нація пихата,
Не вб'є ніколи він свого брата,
Єдинокровного, — бо це ганьба, —
Але за рідне слово син раба
Заб'є і матір, і свою дитину,
Бо він вбивати має батьківщину.

Болісними рефлексіями про «етногенез» продажності, зрадництва, лакейського служіння окупантові твір пов'язується з магістральною темою творчості Павличка останніх десятиліть: патріотичною жертовністю в ім'я духовного розкріпачення українців, звільнення їх від ментальних комплексів, створення своєрідного «руху опору» антиукраїнським силам, оздоровлення і зміцнення української політичної нації.

Нову, маловідому сторінку боротьби з більшовицьким режимом відкриває Павличко в поемі «Кирило Осьмак» (2008). Лідер Української Головної Визвольної Ради, схоплений енгелістами, зображений у тюремній камері та на допитах. Його поєдинок із ворогом, здавалося б, не має жодної перспективи, тим більше, що до зради намовляє його не чужинець, а «свій українець».

Ось твій народ стоїть в погонах кагебіста,
На тебе дивиться, як гадина злотиста;
І переконує, і в'яжеться в клубок,
І розстеляється до ніг, мов килимок.

І раптом — дивина! Він голубом злітає,
І білими крильми твій подих пригортає,
Мов тішитися, що ти не каєшся, не мреш,
І шепче нишком: «Я українець теж!». [...]

Ні, це не твій народ! Це не твоя дорога
Прикинутись рабом, схватитися від Бога
І вижити в бою, додому приповзти
Й на волі здохнути від страху й самоти!

Парадоксально, але святу справу, якій віддав життя Кирило Осмак (і це теж відображено в поемі) гублять «щирі» патріоти, «свої українці», «герої» і «вожді» новітньої незалежницької доби. Досліджуючи феномен зрадиництва, Павличко заторкує різні епохи, пов'язує їх між собою не лише традицією боротьби за незалежність, а й традицією запроданства і внутрішньої незлагоди. Цей мотив розвивається не лише на матеріалі української історії. Складна суперечлива картина польсько-українських взаємин постає в одній з найновіших поем Павличка «Тадеуш Косцюшко». Твір націлений на з'ясування та усунення непорозумінь між поляками й українцями. Як знаємо, і Тарас Шевченко (в поемі «Гайдамаки»), і Юліуш Словацький (у драмі «Срібний сон Саломеї») вказують на одну причину цього «історичного» лиха: спільну провину, породжену політичними верхівками обидвох народів.

Герой Павличкової поеми, українець Симон Дорошенко висловлює Косцюшкові «свої» претензії й аргументи. Однак лідер національно-визвольної боротьби своє бачення можливостей взаємного порозуміння — уже в контексті державної незалежності країн-сусідів — резюмує так:

Задовго ви томилися в тюрмі,
На волі з вільними шукайте згоди,
Та спершу об'єднайтеся самі,
Бо не позичить вам ніхто свободи!

Поема «Іван Ганжа» нагадує фрагмент історичної діорами, в якій реконструйовано два сюжети — героїко-реалістичний і уявно-трагічний.

Герой поеми — Іван Ганжа, козацький полковник, соратник Богдана Хмельницького, — гине в поєдинку з ворогом. Але він — переможець, бо не впав з коня на полі бою, а впав на руки побратимів, мертвим виїхавши до них. Він — герой.

У другому розділі діє Іван Ганжа — двійник національного героя. Він — «політичний грач», сказати б, спадкоємець гоголівського Андрія Бульби, що воює зі своїми на боці ворога. Взятий козаками в полон, другий Ганжа вислуховує присуд: «Страшнішої нема на світі зради, / Як зрада духу в прізвищі своїм [...]».

Зрадник чинить над собою самосуд і таке завершення твору видається історично переконливим. Однак автор виводить на кін не просто зрадника-однофамільця, а зрадника політичного, зрадника «на замовлення», і з боєм говорить про множинність подібних зрадників: «О двійники, о сироти-близнята, / Що досі їх виплоджує Москва [...]!»

Для автора вони підступніші, ніж їх історичний попередник, бо в кожному з них

[...] тепер нова
Його душа, продажна і завзята
За королівські бореться права!

«Королівські» — себто шкурні, особисті, егоїстичні. Не дбаючи про метафоричне завершення поеми, автор уже «прямим текстом» звертається до читача:

Про це пишу й дивлюся крізь віки,
Й мого народу долю нещасливу
Я бачу на сучаснім рубежі,
Де виступають вже не два Ганжі,
Як дві особи, два нащадки роду,
А два Ганжі живуть в одній душі, —
В душі, що билась вчора за свободу,
А нині москалеві на угоду
Служити йде за відсоток маржі.

Ні, не на фоні долі двох українців розгортаються перемога й поразка Богдана Хмельницького у поемі «Іван Ганжа», а на фоні долі однієї особи, яка з борців за волю України переходить на бік її ворогів. А звідси виникає і трагедія гетьмана:

І того дня ще плакав гетьман крадки,
Бо він любив полковника Ганжу;

Не мав ще він передчуття і гадки
Про те, що зловлять і його нащадки
На руки мертвого, тяжку тяжу,
Звятияжну славу, що над світом стала,
Все виграла і тут же все програла,
Все віддала, що здобула й що мала,
Під царську владу, темну і чужу.

Видовищність і наративність поем Дмитра Павличка забезпечують творче довголіття його епічним творам, незалежно від їх історичного, публіцистичного формату та обов'язково виразного, характерного інтонаційного, емоційного ладу. Однак майстер успішно користується ще одним началом — даром «розбору» окремих сюжетів та колізій у суто психологічному ключі. Зовні несхожі між собою поеми «Погоня» (2004) та «Аутодафе» (2008). Незважаючи на умовність сюжетів (один бере початок із сюжету відомого сонета про Торквемаду, другий до певної міри є поетичною рефлексією на поему Франка «Похорон»), вони близькі в тому, що автор досліджує стан не чужої душі, а власної, без боязні розкриває її «поведінку» в екстремальних умовах.

Партнером ліричного героя поеми «Аутодафе» виступає макабрична постать Інквізитора — Торквемади і Сталіна в одній особі. Сталін, «упізнавши» себе у відомому сонеті з книжки «Правда кличе!», чинить над автором суд і виносить вирок.

«Реінкарнація» більшовицького тирана починається вже з вірша «Стоїть він в Улан-Баторі. Монголи...» (цикл «Вірші з Монголії»).

[...] І біля нього ставлю я своє
Правдиве слово й сам стаю в глаголі,
Бо раб, що власне рабство пізнає,
Уже не раб, а пан своєї долі!

«Аутодафе» дає більш вичерпне пояснення того, навіщо ставати «в глаголі» біля образу тирана, що його нині в Росії називають «ефективним менеджером», а серед охлократії «єсть мненіє» беатифікувати «вождя і вчителя». Страшний не так Сталін, як «невмирущий» сталінізм і «вірні сталінці» — учораšní компартійні бюрократи, а сьогодні — різномасті політичні лицедії, зокрема й ті, що добре влаштувалися в незалежній Україні:

Я опинився в натовпі тісному
Людей-потвор, що мали трупний лик,
Деся, начебто на полі бойовому,
Забиті встали. Передсмертний крик
Збудивсь! На мене кризь жахну содому
Дивилися й кричали: «Єретик!» [...]

Політики ідуть, як арлекіни,
Вишивані нагрудники й штани,
Роти роззявлені і повні піни
Від люті до таких же, як вони,
Що пожирають землю України,
Немов незримі хмари сарани.

Проступає і дає про себе знати й третя іпостась — вселенське зло, осучаснений Сатана. Вона, ця подоба, прочитується в «сталінських» і «торквемадівських» монологах.

Якщо в «Покаянних псалмах» автор веде дискусію із Усевишнім, то в «Аутодафе» полеміка відбувається із Сатаною. Власне кажучи, Диявол нав'язує «підсудному» свою «аргументацію»:

Я завжди був і я навіки буду,
Я виринатиму з потоку літ,
Як той, що знищує добра споруду,
Під храми підкладає динаміт,
Єгову зневажає, валить Будду
І творить зла незламний заповіт!

Історична тяглість усесвітнього зла закорінена і в українській долі. Цю думку Павличко проводить давно: досить згадати вірші «Аутодафе» з «Гранослова» та «На Campo del Fiori» (зб. «Засвідчую життя»).

І диму я вдихнув — убивчої отрути
І на каміння впав, розбився як сльоза.
Невже судилось нам, щоб світочами бути,
Горіти на кострах, кричати в небеса?

Поема «Аутодафе» відповідає й на це питання. Та відповідь — нелегка, бо царя Темряви небезуспішно «доповнює» «вітчизняне» оточення — компартійне, «майданне» і просто пристосовницьке.

Фантасмагоричне завершення поеми — летюче вогнище — здіймається над Майданом і несе героя, охопленого полум'ям, у його рідне село. Мотив родинної спасенності

і тут виходить на перший план: політичні інквізитори, фантазмагоричні дієства, жахіття — явина проминальна, батьківщина — вічна...

У «Погоні» герой твору постійно відчуває нав'язливе переслідування (пішки, автомобілем, літаком) свого незримого двійника доти, поки не з'ясувалося, що отроцька душа є водночас душею новітнього Мирона (героя Франкової поеми «Похорон»). А втім, гострий психологічний конфлікт закінчується замиренням, бо, як мовить автор, «Потрібні ми були обидва Україні, / Він знав, що я прожив його й своє життя».

Цебто двоє *нібито антагоністів* насправді виявляються двома іпостасями однієї душі, які (іпостасі) просто різними шляхами йшли до однієї й тієї самої мети — незалежності України.

Несподіваним «причинком» до історичних подій минулого століття виявилася поема «Кінь» (2010) — своєрідна поема-сага, поема-апокриф про відомого улюбленця Павличка — коня. За своїм походженням він — «польський» кінь Марек із уланського шwadрону — у ході розповіді стає українським Марком — і зазнає різних перевтілень: з недруга стає вірним побратимом гуцула Петра, згодом адаптується до повстанської долі в Карпатах, відтак... возноситься в небо і набуває прикмет поетичного символу тієї національної ідеї, яка таки змусить молодого гуцула відкопати на городі зброю, пришити до кашкета тризуба і вирушити услід за своїм конем-побратимом на пошуки національної свободи. Як і в попередніх поемах, Павличко вміло «в'їжджає» своїм «Конем» у складні польсько-українські взаємини напередодні Другої світової війни, галицьку дійсність, у якій химерно переплелися людські долі, — немов узори на вишитті — червоне з чорним...

Якщо покласти собі за мету віднайти близькість та спорідненість поезії Павличка з іншими видами і жанрами мистецтва, то слід шукати аналогій у живописі, скульптурі, музиці, та все-таки найбільше — у театрі, в кіномистецтві. Бо Мельпомена додала до його творчості дуже багато сценічного, яскраво видовищного; вона навчила розміщувати масове дійство з великої сцени на камерну і навпаки. Можна спостерегти і відчути «дух театру» і під світ-

лом рамп, і за лаштунками. Що ж до декорацій, то побутовий та політичний антураж, інтер'єри — найрізноманітніші.

Але найкраще відчувається ліричний герой поета під відкритим небом України — на степовому просторі, на подільських ланах, на просторому столичному Майдані, на Карпатських узгір'ях, на стежках і кладочках рідного Стопчатова...

Лірико-драматична феєрія «Мої свята» міцно прив'язана до рідної землі фольклорним і звичаєвим корінням, виплеканим у глибинах дохристиянської, праслов'янської пам'яті. Святочність «Різдва» видається найбільш урочистою, бо сприймається зором дитини, котра вірить у з'яви та містифікації, нав'язні колядками і вертепом. Юний учасник святкування дорослішає на очах у благодатному родинному затишку, відкриває для себе цілком «дорослі» переконання:

Я вірив, що колядка порятує —
Усіх страждених у моїм селі,
Я вірив, що Господь на небі чує
Мої різдвяні просьби та жалі.

(«Всім тілом я тремтів, немов трепета...»)

Вертепне лицедійство, в якому хлопчина шукає ролі для себе — байдуже, чи то буде Янгол, чи Чорт! — тимчасом перетворюється в політичний «Карнавал», де призначення ролей та їх виконавців переплутує і викривляє повоєнна дійсність. А згодом надходить доба, в якій, наче у вертепній скриньці, постають осоружні сценки:

Внизу — безпам'ятна амеба,
Вгорі — продажний лицедій, —
Неначе й не було в нас неба,
Різдва і зоряних надій.

Внизу — розчавлена жеброта
Вгорі — безгрішні шахраї,
І двоязичіє із рота
Державного, — як спів змії. [...]

Знов суне на Україну горе,
Вже перебуте в таборах.
Так сходить же, Вифлеємська Зоре,
Показуй до свободи шлях! —

закликає поет. Віра в торжество справедливості стає силою, здатною зачерпнути енергію державотворення з історичної пам'яті народу і перетворити її в динамічну силу:

Та є держава! Кров'ю поколінь
Насичена земля — для ліплень здала;
Миси її, виймай із неї тлінь,
Щоб думала й безсмертною ставала!
Вітай держави рождество, як плоть,
Що потребує, наче глина, духу!
Вдихнім же в неї — та не потеруху,
А той вогонь, що людям дав Господь!

(«На волі жити тяжче, як в неволі... »)

Свято Воскресіння Господнього в рідному селі поета звістував великодній дзвін:

Я дзвонив, дзвонив щомога
Напинав міцні шнури.
Воскресаючого Бога
Бачив на землі згори.

Метафора незмірно розширює можливості дзвонаря:

Дзвони! Дзвони! Первозданні
Голоси тисячоліть.
На Софіївськiм майдані
Вдарив я в козацьку мідь.

Над Дніпром і біля Тиси,
На Дінці і на Сулі
Серцем бив я в мідні криси
Української землі. [...]

Дух запалювався з тліну,
Що віками падав ниць.
Я воскреслу Україну
Бачив з висоти дзвіниць!

(«Світ — як перстень Полікратів... »)

Мальовничий «наплив» із минулого: свячена паска, ігри і хороводи з ягількою біля церкви — і раптом юнацька забава в «хвоста» видозмінюється, набирає «темпу» небачене ігрище.

Мій народе, чи не так
То вперед, а то навспак
Ходиш, граєшся віки,

Бо твої провідники
Гублячи зорю мети,
Обертаються в хвості?
(«Хлопці гралась у “хвоста”...»)

На чергове «несвяткове» питання відповідає сучасна поетова ягінка (навіяна мотивами народної пісні «Ходить жучок по калині, а жучиха по долині» («Граї жучку, граї!»):

Ой, граї, жучку, граї, небоже,
Нам ніхто не допоможе,
І не плач! В нас добра доля!
Є держава — буде й воля,
Є земля, то й буде й паска,
Є ненависть, буде ласка,
Є музики, буде й танець,
Буде танець, як повстанець.
Граї, жучку, граї!

(«Ходить жучок по калині...»)

Отак невимушено нагадує про себе повстанська тема, сказати б, документальний фрагмент празникового відеоряду. Але головним рушієм стає публіцистичний мотив, міцно пов'язаний із релігійним:

Ти переміг життям Своє вмертя,
Тягар хреста, і цвяхи, й спис — у кості,
Це теж було нескорене життя
На над'єрусалимській високості!

(«Якщо Ти вмер, щоб смерть перемогти...»)

Тим часом по-язичницьки буйна фантазія переносить читача на прикарпатські плаї та високості, охоплені поглядом змужнілого юнака і зрілого мужа в особі автора. І знову постає поруч непеєднуване: буйний проріст карпатської зелені — і смертельно поранені воїни УПА, священні могили предків — і недорікуватий суржик, — ніби ходить на скрипучих милицях каліка, одягнений у діряві шаровари.

«Це — Батьківщина», — заявляє поет. Важко не погодитись і з наступним узагальненням:

Київські храми на пагорбах Стопчатова,
Софіївська площа на Крушнику,
На тротуарах — жебраки,
На трибунах — вожді,

А в скелях — темінь і порожнеча.
Це — Батьківщина.

(«Біла мамина сорочка...»)

На контрастах — образних і настроєвих — побудовано четвертий розділ «Моїх свят» — «На Спаса». Пролог до цього розділу («Свято матері моєї — Спаса») — це витончений, акварельної чистоти малюнок, що навіює ледь відчутний відтінок серпневої проминальності точними і влучними словесними мазками: «лелечі зграї, / Ніби свічі згашені»; «Блідий туман на сливах, / Наче на задиханому склі»; «палають соти / Сяйвом кукурудяного сну». Добірний натюрморт із золотих дарів богів «рослинних» обіцяє щедрий, лагідний і сумирний *празник яблуні та калача*. Однак подальше празникування не обходиться без трагедійних колізій та ліричних відступів («Ось літо відійшло без прощавань, / Як дівчина, що іншого любила...»). Притча про те, що «Мав чоловік дві совісті / Одну від народження, а друга — прийшла сама», сусідує з поетичним апокрифом («Ішли апостоли здалека, / Дивились на рясні сади»). І ці два твори по-своєму відображають різні сторони буття, в якому годі обійтися без чистого сумління, працелюбності й кмітливості. «Спасівські» візії поета асоціюються не лише з людськими вадами, а й з планетарно-катастрофічними національними кривдами, завданими Україні багато століть тому:

Десь ніби в космосі, в сузір'ї Лева,
Одна за одною стоять грушки
(Уточнюю — плоди, а не дерева)
Стоять в шеренгах, наче вояки. [...]

Можливо, десь тут є Господні щепи,
Сади дніпровські в надрах темноти?
Та ні! Палахкотять церкви Мазепи,
Грушоподібні куполи й хрести! [...]

Це тут було: і не в однім сторіччі,
Де за жагу свободи «братня» мста
Карала нас та обертала в свічі
Дзвіниці й храми, села і міста.

(«Десь ніби в космосі, в сузір'ї Лева...»)

Перед заплаканим обличчям Богоматері з ікони автор схиляється зі скорботною думкою:

Повторюється все: Молитва і Голгота,
І правди проповідь, і хитрий судія,
І поцілунками купця Іскаріота
Прикрита, як вогнем, ячить земля моя!

(Пречиста плакала, і сльози на іконі...)

У лику Богородиці проступають риси тисяч українських жінок, чії сини віками гинули мученицькою смертю з вірою у спасіння й воскресіння матері-України. Свято матері має глибокий загальноукраїнський і загальнолюдський зміст.

Завершуються «Мої свята» епілогом, загадковим і ніжним: звичні видіння буденщини переплітаються з ірреальними адресами, за якими можна знайти «праворуч — ячмінь, а ліворуч — овес».

Оті життєлюбні злаки раз у раз міняються місцями; проте автор кожного разу вказує точне їх місцезнаходження, а от щодо себе, то «адреса» поета звучить досить довільно:

Ти мене не знайдеш, бо ж і сам я не знаю,
Де я жив і помер, де з'явився і щез.
Вийди в поле, вдихни синю далеч безкраю,
Де праворуч — ячмінь, а ліворуч — овес!

(«Ти зустрінеш мене під горою, в stodoli...»)

Утаємниченість, загадковість, нез'ясованість заторкує і жанрові картинки, групові побутові сценки, як, наприклад, ту, де жінки з-під Києва, що так нагадують героїнь живопису Федора Кричевського, але — «вгадується в кожній Афродита!».

Найзвичайнісіньке діло — продаж лісових полуниць (а може, і далеких від поетичного ореолу «дачних») викликає з глибин душі ліричні рефлексії, а «Мед на білому тарелі...» — чудова нагода поговорити про його смакові особливості і навіть поділитися власним досвідом:

Я дізнався не допіру,
А в літа ще золоті:
Мед шкідливий понад міру
В людським слові і житті.

«Мої свята» містять поради ласунам полуниць і меду, а гурманів забезпечують «переписами» гурманської кулінарії — починаючи від «дванадцяти страв пісних» Різдва («І першою була пшениця, чи кутя») до великоднього столу, який «починався з хрону» і вивершувався кошиками для свячення.

Там моя мати (для людей — Параска,
Я їй сягаю ростом до колін).
А в нашім кошику — як сонце, паска,
Шматочок сала, яйця, цвіклі, хрін,

Кружальце ковбаси і стопка солі,
І писанки космацькі, як зірки,
Оранжеві на раннім видноколі
І наші чорнобриві писанки.

(«Навколо церкви — кошики р'ядами...»)

Перелік численних «смаколиків», що супроводили поетові свята, мимоволі перекидає асоціативний місток до «Енеїди» Івана Котляревського, де традиційні наїдки й напитки українців займали найповажніше місце на бенкетах античних богів і героїв; майстерність живописання усіх атрибутів святковості народного буття і в наш час заслуговує уваги й пошанівку!

XX

«Людина... що стає піснями» — так назвав колись Андрія Малишка, свого старшого побратима, Павличко, маючи на увазі його пісенну творчість і насамперед «Пісню про рушник». Чудове визначення! Стосується воно, безперечно, і самого Павличка.

Густою метафоричністю, запозиченою з карпатських опришківських балад, позначена пісня «Долиною туман тече». Здавалося б, її головний мотив зводиться до болісно трактованого прощання двох братів, що передчувають розлуку, а може, й загибель. Насправді ця трагічна балада, сповнена пронизливої, щемної туги за життям, може прочитуватися і як реквієм за молодими повстанцями, загалом — за сплюндрованою і розтерзаною в тюрмах і концтаборах неісходимого Сибіру українською молоддю.

У 60—80-х роках минулого століття відчувався масованний послідовний наступ на українську культуру, зага-

лом — на українство. Тоді українська пісня і створила лінію оборони на всьому просторі — від ліричного до естрадного...

Павличко відгукнувся на суспільну потребу своєрідним пісенним спротивом режимові. Окрилені мелодіями Олександра Білаша, його пісні завоювали любов і популярність, і сьогодні їх можна почути скрізь, де живуть українці і де тільки б'ється українське серце.

Протестні інтонації ще виразніше зазвучали в «Двох кольорах» — цій пісні-спомині, пісні-новелі. На поверхні — звичайні побутові деталі, «типові» біографічні подробиці. Але знаковими були самі кольори — червоний і чорний. Саме вони виводили зміст на громадянський, політичний обшир, але не політизували твір понадміру, бо образ матері, як і в Малишківій «Пісні про рушник», відкриває в серцях найдорожче тепло — тепло родинності. З часом цій пісні судилося вбирати в своє ніжне єство нові елементи «біографії» нашого народу, починаючи від чорнобильського інферна до заробітчанських поневірян наших людей, розкиданих по чужині.

Інші пісенні тексти Павличка — незрівнянно чарівні у своїй ліричній і стилістичній довершеності пісенні шедеври. Саме тому, окрім Олександра Білаша, чимало композиторів (Анатолій Кос-Анатольський, Юлій Мейтус, Климентій Домінчен, Володимир Івасюк, Віталій Губаренко, Євген Станкович, Мирослав Скорик, Володимир Губа, Галина Менкуш, Галина Гаврилець, Кирило Стеценко, Микола Айтвин та інші) охоче писали пісні на слова поета. Особливе місце у творчості Євгена Станковича та й у цілому в українській культурі початку 1990-х посіли два вокально-симфонічні твори — реквієми на слова Дмитра Павличка — «Панахида за померлими з голоду» та «Бабин Яр».

Варто звернути увагу на тонкі, срібного карбування контури гірського пейзажу, дивовижну гру тонів і півтонів у пісні «Долиною туман тече» (загальний колорит пісні, здається, буде перенесено і в поему «Ялівець»), майже несподівані, як на прихильника класичного римування, досконалі асонансні ходи («хвиль його — яворового», «життя моє — яворовеє»).

Прекрасна балада «Явір і яворина» причаровує уяву фантастичними перемінами: спочатку юнак із туги обертається в явора, відтак — весь переходить у сон, у мрію, не відаючи про наближення смерті, а отже, і небуття. Здається, цим пуантом і мав би завершитися твір. Але поет воскрешає людину та її почуття і знову повертає до життя у новій і вічній сутності — у скрипці, себто в музиці, у мистецтві.

Інше пісенне перевтілення відбувається немовби на наших очах. Спочатку душа ліричного героя постає в безгомінних, засніжених полях, — «як дерево безлисте». Образ абстрактний, вражає відчуженістю і незворушністю. Згодом дерево переминюється спочатку в зелену тополя, далі — у квітучу черешню і, нарешті, вже над світом постає «неначе яблуна в плодах». Рушієм цих перемін є людське добро, і саме воно здатне вирвати людину з духовної заляккості, вдихнути в неї силу й надію.

Завдяки самій природі пісні, «запрограмованої» на довготривалість у часі, слухач отримує можливість пов'язувати між собою не лише окремі епізоди з життя людини чи її покоління, а й робити це із «сюжетами» історії. Павличко написав твори, які легко ставали піснями саме завдяки тому, що відповідали історичним вимогам часу. Новітнє національне відродження отримало від поета пісенну міць для свого утвердження. Сміливими, новаторськими видаються, наприклад, Павличкові зусилля створити власний репертуар для Української Армії. Сміливими, бо ще не так давно саме поняття «Збройні Сили України» навіть в історичному контексті піддавалося нещадному політичному переслідуванню. «Армійський» цикл пісень Павличка цікавий і цінний тим, що він у формах пісенних пов'язує традиції українського війська — від княжих і козацьких часів до стрілецьких, від доби УНР і ЗУНР до визвольних змагань УПА. Історичне тло, проте, не «перекриває» цілком сучасної орієнтації захисників України; в текстах звучать не лише бойові, а й мирні, навіть жартівливі інтонації, сплавлені з елементами новітньої юнацької романтики, що надає пісні лицарської краси і привабливості.

Пісенний талант Дмитра Павличка важливий тим, що його сутність глибоко національна. Через те пісні на слова поета мають великий успіх поза межами нашої країни.

«Два кольори» можна почути в Польщі, в Іспанії і навіть у Японії, де переклад її публікується поруч із «Вечором» Тараса Шевченка («Садок вишневий коло хати») ²².

Цікаве повідомлення нещодавно прийшло з Китаю: там виступав Ансамбль пісні і танцю Збройних Сил України. «Китайці, зазвичай стримані у вираженні почуттів, сприймали програму ансамблю з надзвичайним захватом, зокрема такі пісні, як “Сусідка”, “Розпрягайте, хлопці, коней”, “Лелеченьки”...» ²³

А на батьківщині Павличкові пісні поборюють знахабнілу естрадну попсу, оберігають рідне слово, плекають у серцях любов до України, виховують у молоді повагу до національних вартостей — історичних, мистецьких, духовних.

XXI

У Павличковій творчості для дітей яскраво розкриваються риси характеру, котрі легко завойовують серця наших читачів багатством фантазії, легкістю й дотепністю оповіді, умінням донести до малят вічні істини — правду, милосердя, любов і красу. Автор знаменитих поем («Золоторогий олень» і «Пригоди кота Мартина») не вважає себе специфічно «дитячим» письменником. Він радше люблячий батько, мудрий учитель, цікавий оповідач, а понад усе — добрий приятель малечі того неповторного віку, коли на формування характеру впливає слово, читане старшими з перших книжечок дитини.

Золоторогий олень і його друг — гуцульський хлопчик Василько — це справжні герої, лицарі добра й справедливості. Дитинство автора з його «пастушим досвідом», розповіді про карпатських опришків, казковий колорит гірської природи, споконвічна гуцульська гідність і витривалість — усе це робить казковий твір переконливим і повчальним.

²² Казуо Накай. Українська мова. — Токіо: Дайгаку шорін, 1991. — С. 112.

²³ Кучеренко Людмила. Китайці заспівали «Лелеченьки» // День. — 2007. — 18.08. — № 139.

А з іншого твору, витриманого уже не в «коломиївському» ключі, а в стилі розлогої степової балади чи думи («Чумацький шлях») віє ароматом народних легенд і переказів про долю чумака, який так і не повернувся додому з далекої подорожі:

Не знаємо, як зустрічали його на українських полях,
Та з того часу біліє на небі Чумацький Шлях.
Під ним літаки пролітають, мрії проходять по ньому,
Сіль космонавти збирають, вертаючись до рідного дому.

Переважна більшість героїв специфічно дитячих авторів прописані «на природі» чи в селі, тож відповідно й поводяться. Павличкові персонажі — не виняток («Заєць», «Лелека», «Птиця», «Равлик», «Індик», «Квітка», «Пролісок»). А ось і міські мешканці. Серед них ворона — особа, занадто схильна до «піару»:

Я — ворона гонорова,
Маю дім у центрі Львова,
А крім того — це не тайна, —
Я ворона надзвичайна;
Видно це і так прекрасно,
Та скажу вам чітко, ясно,
Коротко, немов афіша:
Я на світі найчорніша. [...]
Я розумна, я багата,
Серед міста в мене хата,
Палац, мов хороми княжі, —
Тобто комин, повен сажі.

Інші міські мешканці — «Папуга» і «Гном» — також відзначаються своєю «артистичною» поведінкою. Але усіх переважає авантюрист — головний герой віршованої казки «Кіт Мартин», який має за кредо: «[...] коли нема чуда, / Треба їх творить самому».

Киянин Мартин в одній іпостасі — столичний люмпен і столичний аристократ. За неймовірною вигадливістю і найхимернішими проектами (і шофер, і котячий диригент, і патріот, що вітає проголошення самостійної України, але суціль невдаха в полюванні на мишей!) він є гідним спадкоємцем і продовжувачем діянь славетного літературного предка — kota Мурлики з поеми Івана Франка «Лис Микита».

Герої Павличкових дитячих віршів, як бачимо, — видатні особистості, неповторні, яскраві характери. Як правило, це — високоосвічені, інтелігентні персонажі, які, на відміну від багатьох своїх краян, успішно спілкуються з автором українською; в інших же випадках (закордонні відрядження!) він, як справжній гуманіст-інтелектуал, знаходить спільну мову з гордими канадськими лебедями й тамтешнім птахом-дотепником Віскі Джеком і навіть із дещо зарозумілим, але демократичним нікарагуанським папужкою на ймення Дон Педро.

Творчість для дітей — це й пошук відповідей на численні їхні запитання, інколи неочікувані, а найчастіше — традиційні. Переносячись уявою в своє дитинство, автор запитує в сонця:

— Всі народи бачиш ти з висот,
Всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де ж найкраще місце на землі?

Сонце усміхнулося здаля:
— Правда, я все бачу з висоти.
Всі народи рівні. А земля
Там найкраща, де вродився ти.

Така відповідь впливає з усієї багатогранної творчості, з усіх починань і звершень Дмитра Павличка.

XXII

Всебічного розгляду вимагає Павличкова «перекладацька служба»²⁴. Маю на увазі не тільки велетенський перекладацький доробок, а й численні перекладознавчі праці²⁵, дослідження, авторські передмови і не завжди помітну для читацького загалу редакційну роботу, наприклад, грандіозний труд над редагуванням і дослідженням фінського епосу «Калевала» (переклад Є. Тимченка).

Дмитро Павличко — видатний культуролог. Свій власний — широкий і різносторонній — культурологічний

²⁴ Див. передмову до 5-го тому цього видання. — Р. Л.

²⁵ Див., напр.: «Перекладна література на Україні й українська література за рубежом», «Про переклади поезії Тараса Шевченка російською мовою» // Павличко Дмитро. Над глибинами: Літ.-критич. статті і виступи. — К.: Рад. письменник, 1983.

простір він розбудував на гуманістичних засадах пошани до світової культури, толерантності до іонаціональних духовних набутків. Постійно дбає про кшталтування цього простору, виходячи з державницьких національних пріоритетів України. На спільний результат у цій роботі невтомно працюють зусилля теоретика, дослідника, мовознавця, словотворця²⁶.

Літературознавчий та літературно-критичний доробок письменника і вченого охоплює історію нашого письменства «в іменах», а також літературу світову. Він постійно поповнюється новими публікаціями, такими, як стаття «Енергія культури»²⁷.

Розвідки «Поетичний вступ до поеми “Мойсей” Івана Франка», «Український патріотизм Юліуша Словацького», прочитані як лекції на здобуття звань почесного доктора (*Honoris causa*) відповідно Львівського та Варшавського університетів; лекція «Українська національна ідея» (автора відзначено званням почесного професора Києво-Могилянської академії) — це лише окремі приклади вагомих наукових досліджень Павличка.

Окрім того, протягом останнього десятиліття Павличко випустив у світ капітальне політико-філософське видання «Українська національна ідея» (2004).

З його ініціативи та за активної участі реалізовано ще два універсальні видавничі проекти: «Україна: Антологія пам'яток державотворення. X—XX ст.» (в 10-ти томах, вид-во Соломії Павличко «Основи», К., 2009) та хрестоматія політологічних статей Івана Франка «Будівничий української державності» (видавничий дім «Києво-Могилянська академія», К., 2006).

Чекають видання його прозові твори, публіцистичні виступи останніх семи літ «на злобу дня», надзвичайно цікаві мемуари, окремі з яких друкувалися в періодиці.

Заслуговує окремих досліджень громадська і політична робота Павличка (заснування Товариства української мо-

²⁶ Див., скажімо, двотомник: Павличко Дмитро. Літературознавство. Критика. Т. 1. Українська література. Т. 2. Світова література. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007.

²⁷ Павличко Дмитро. Енергія культури // Слово Просвіти. — 2004. — 30.09—6.10. — Ч. 40 (260).

ви, діяльність у Русі, робота у Верховній Раді УРСР та Верховній Раді СРСР, керівництво дипломатичними місіями у Словаччині та Польщі). Завдяки його зусиллям як Посла України було відновлено й освячено військовій українськї кладовища в Республіці Польща, ініційовано увічнення пам'яті Данила Галицького в Холмі.

Але найвизначнішим досягненням Павличка як дипломата вважаю спорудження у Варшаві пам'ятника Тарасові Шевченку (2002). Ця історична подія в житті польського та українського народів і в майбутньому матиме важливе значення для порозуміння і зближення двох держав і народів.

Діяльність Дмитра Павличка як Голови Української Всесвітньої Координаційної Ради і Голови Народного Комітету захисту України є логічним вивершенням творчої і громадянської місії патріарха української літератури. Вічний *semper tūo*, він, як і в молодості, і нині має перед собою розпочаті «сто робіт, / Сто та ще й одне начало». Одначе, сам зізнається він в одному інтерв'ю, «... хоча мене вважають послідовником Франка і Антонича, все ж не бажав би ввійти в історію поезії, навіть хоч би лиш української, як чийсь учень, але радше як учитель»²⁸.

* * *

Дмитро Павличко — поет і людина — завжди ламав і ламає стереотипи «сприймання життя» як споглядальні, беземоційні. Дивний і дивовижний цей «живий класик», який здатен у вісімдесят ускочити в стремена коня, подарованого йому з нагоди ювілею в рідному Стопчатові. Неймовірно пристрасний, запальний, — але й неймовірно самоорганізований і працюючий. Несамовитим називають його титуловані академіки, ніжним і вразливим — люди з близького оточення...

Усе своє життя — він «на бистрині», але йому під силу зупинити мить, утішитись можливістю «писати так, щоб мисль була предметом»²⁹. Саме такий підхід Дмитра Пав-

²⁸ Pavlyčko Dmytro. Tajomstvo tvojej tváre / Výber zostavil, preložil a doslov napísal Jan Zambor. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 1981, s. 96.

²⁹ Павличко Дмитро. Рильський дякував мені за те, що я його не послуухав // Літературна Україна. — 2010. — 7 жовт.

личка до місії письменника та духовного керманича нації помічено не сьогодні.

Щоденникові записи Олесь Гончара фіксують враження від характеру і творчості Павличка:

«[...] Павличко виступав. Могутній дух, гордість наша — інакше не скажеш» (17.06.1979);

«Поет від Бога!

Але чимало написав і зайвого. Щось відсіється, а зостанеться золоте зерно» (28.09.1979)³⁰;

«[...] Дмитро Павличко — це мислитель, достойний продовжувач Івана Франка, каменяр нової доби» (24.06.1995)³¹.

І все-таки...

«Кому “забагато” Павличка?» — слушно запитує автор однойменної статті — і так коментує причину своєї стриманості: «Дехто дуже хотів би, і хоче, й хотітиме викинути Дмитра Павличка з історії української літератури (як це роблять нині з багатьма нашими класиками); що більше, викинути геть і саму українську літературу!»³².

«Я стверджуюсь, я утверждаюсь, бо я — живу», — казав Павло Тичина, відповідаючи на виклики своєї жорсткої доби, котра боляче заторкнула і долю Дмитра Павличка.

Якби мені малим — знаття,
Що вірші, то — моє життя,
Що треба буде слів завжди,
Як хліба, солі і води,
Я змалку слів би назбирав,
І вже б тепер не бідував;
Тепер збирати можу теж,
Та де ж ти слово те знайдеш,
Прозоре, щоб як скло було,
І щоб не билось, наче скло?!

Важко повірити, що ці рядки написані рукою двадцятиоднорічного юнака рівно шістдесят років тому! Автор

³⁰ Гончар Олесь. Щоденники: У 3 т. — Т. 2. — К.: Веселка, 2003. — С. 373.

³¹ Гончар Олесь. Щоденники: У 3 т. — Т. 3. К.: Веселка, 2004. — С. 573.

³² Пилипчук Дмитро. Кому «забагато» Павличка? // Українська літературна газета. — 2010. — 14 трав.

шкодує за «знаттям», не отриманим у дитинстві — такому близькому й такому далекому! — бо доля юнака-повстанця, доля школяра-в'язня, катованого енкаведистами в яблунівській тюрмі, і ось теперішня доля студента Львівського університету, приголомшеного демагогією лжевчителів (їх незабаром доведеться скидати з дешевих п'єдесталів!) поставила перед ним тверду й жорстку вимогу — вистояти, не зламатися, отож — «треба буде слів завжди, / Як хліба, солі і води [...]»

Зрілий Павличко — класик української поезії — має право відповісти на давнє юнацьке питання ствердно. Він знайшов необхідні слова. А найголовніші, найдорожчі, найпрозоріші давно належать до золотих надбань сучасної української літератури.

«Книга життя Дмитра Павличка, — каже Павло Мовчан, — об'ємніша за весь його життєпис, за все, створене ним упродовж десятків років. У цій *Книзі* присутня не лише його власна доля, а й доля України в найтрагічнішу і найвизначальнішу добу ХХ сторіччя.

У цій *Книзі* присутні ми всі, його сучасники, адже ми опромінювалися його думкою, його піснею, його чуттями, органічною ритмікою, особливими квантами його інтонації, багатством образної системи і лише йому властивою лексикою. [...]

Ми зобов'язані досягнути масштаб цієї дивовижної по-статі: поета, пісняра, перекладача, літературознавця, редактора, есеїста, історика, державотворця, дипломата, лідера нації»³³.

Творчість Дмитра Павличка — то немов автобіографія, викладена мовою поезії, своєрідний поетичний автопортрет. Якщо шукати найточнішої аналогії, то ось вона. Хто із нас не знає Шевченкового «Автопортрета зі свічкою» (1860)?! Відомо, що то — портрет-спомин, видіння, туга за молодістю. Свічка в Тарасовій руці — не просто джерело освітлення вродливого і зосередженого на глибокій мислі обличчя. Це — символ. Посвітач добра й любові. Жертовний пломінець пам'яті. Світляне лезо, перед яким відступає темрява... Нічого зайвого: тільки світло. І тільки тінь...

³³ Мовчан Павло. Книга життя Дмитра Павличка // Слово Просвіти. — 2009. — 1—7 жовт. — Ч. 39 (520).

Павличко творить власний «автопортрет зі свічкою»...

Я мушу вмерти сьогодні —
Серце радощі рвуть!
Україна виходить з безодні,
Дзвони гудуть великодні,
Об'являється Божа могуть. [...]

Розпалися пута нестерпні,
Правда, як сонце, зійшла...
І писав я слова безсмертні...
А було це в суботу, у серпні,
Двадцять четвертого числа.

(«24 серпня 1991»)

Цей вірш гідний того, аби його було викарбувано на скрижалях доби, яка народилася того дня. Саме тоді поетова сповідь, і молитва, і присяга вознеслися над глибинами минулого, аби кликати Україну голосом правди, який ціле життя кликав і Дмитра Павличка.

Роман Лубківський

2004—2010

З книжки
«ЛЮБОВ І НЕНАВИСТЬ»
(1953)

Я СИН ПРОСТОГО ЛІСОРУБА

Мене також чекала згуба,
Нужда і безробіття мир —
Я син простого лісоруба,
Гуцула із Карпатських гір.

Поклали край його здоров'ю
Зарібки по лісах чужих.
«Добро» те панське нині кров'ю
Випльовує з грудей слабих.

А мати гарувала гірко
Від темноти до темноти,
Щоб нас, малесеньких семірко,
Нагодувати й одягти.

У хаті рідко бачив хліб я,
А в школі били по руках
За те, що зиркав я спідліб'я
На булку панського синка.

Я мріяв про топір опришка,
Шукав я Довбуша в лісах,
Та світ мені відкрила книжка
І сонце показало шлях.

В твоєму університеті
Я вчусь тепер, народе мій,
То дай же в молодому злеті
Мені підняти вище мрій!

Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич, — а серце вже готове
За тебе згинути в бою!

1950—1989

МОЯ СОПІЛКА

Сяду я над бором коло хати,
Пальці покладу на сопілчину
Та й заграю про мої Карпати,
Ніби серцем трохи відпочину.
Не дивуйся, брате мій, що в школі,
Там, у Львові, не забув я грати,
Бо ж забудь не зможу я ніколи
Цю сопілку, як тебе, мій брате.
З нею ріс, як з рідною сестрою,
І блукав по селах, як бурлака,
З нею пас я вівці за горою,
Разом з нею веселився й плакав.
Ще тоді сходив я наші гори,
Все шукав опришками закляті,
Легендарні Довбуша комори,
Панським сріблом-золотом багаті.
Не знайшов я золотого схову,
Ані топірця, ані клейноду,
Та знайшов я пісню барвінкову,
Найдорожчий скарб мого народу.
Сяду я над бором коло хати,
Де трепета піднімає галузь.
Дайте мені подиху, Карпати,
Щоб моя мелодія не рвалась!

1950

СПОМИН

...В той ранок босим я прибіг до школи,
А вітер сніг приніс — не знать відкіль.
В похмурий день роїлись білі бджоли,
Ішла зима з гуцульських вбогих піль.

Дзвонив дзвінок. Скінчилися уроки.
Вертався я додому босоніж.
Здавалось, не хвилини — цілі роки
Я йшов, ступаючи з ножа на ніж.

...Коли згадаю ту сумну стежину,
Гуцульщину я бачу дорогу,
Що до свободи йде крізь хуртовину
Заплакана і боса по снігу.

1950—2000

СВІТЛО

Ще коптить каганець на столі,
Та під стелями йдуть проводи...
Буде світло в гуцульськiм селі!
Буде світло! Не віриш?! Пожди!
Ждуть його вівчарі і майстри,
Жде у вікнах його дітвора.
Може, вийде воно з-за гори,
Може, встане у центрі двора?
Їх давила одвіку пiтьма,
Та нараз — відсахнулась у бір,
І неначе заграла сурма,
Заспівало село серед гір.
Мов на сонці, каганчик поблід,
Затремтів — і навіки сконав!
Тільки слід залишився, лиш слід,
Де він, може, сто років стояв.

1951

ОПОВІДАННЯ ЧАБАНА

Приходив він до нас із Криворівні —
Тут недалеко — через два верхи.
Про волю вірші нам читав, про рівність,
І слухали уважно пастухи.
І разом з ним ходили ми дивиться
На камінь Довбуша в чуже село,
В дорозі нас застала громовиця
(Давно такої в горах не було!).
Від бурі ми сховались до колиби,
А дощ шумів, як неугавний млин,
І блискавка від скель лупала глиби
І з гуркотом котила в глиб долин.
Тоді сказав: «Нам треба в дужі громи
Перетворити свій великий гнів

І їх на панські вергнути хороми,
Щоб нашу волю взяти у панів.
Ні, не просити, а вогнем здобути!».
Ми слухали й не знали, що сказать...
Чабан замовк, і в тиші стало чути,
Як мокрі дрова у вогні сичать...
І знов почав, пригладивши космате
Волосся біле, наче молоко:
— Щасливі ми були б, мій пане брате,
Якби не вмер той чоловік — Франко!

1951—1999

ДВІ ЯЛИНКИ

Хлопчик під муром на ринку —
Хто б не проходив, гука:
«Пане, купуйте ялинку!
Гляньте-бо, гарна яка!..»

Люди минають хлопчину,
Тонуть у шумі слова,
Вилинялу кожушину
Вітер, як ніж, пробива.

Ринок пустіє поволі,
В брамі гуде сніговій.
Треба купити бараболі
Матері хворій своїй.

Хлопчик гукає даремно,
Ніч новорічна прийшла,
Темно на вулиці, темно,
Тільки в будинках світла.

Там, за вікном, на обрусі
Сонечко хліба сія.
В маминім довгім кожусі
Ходить під муром хлоп'я.

Вікна уже погасають,
Зорі тремтять в небесах.
Зашпори серце ламають,
Очі горять у сльозах.

Хто ж би сьогодні у вузі
Серед студентів пізнав
Хлопця, що в голоді й стужі
Так ялинки продавав?!

На новорічній забаві
Хтось запитав юнака:
«Чом твої очі сумнав?
Глянь-бо, ялинка яка!»

Може, прокинулись болі,
Смуток у згадці старій, —
Що не приніс бараболі
Матері хворій своїй.

1951

ВІДПОВІДЬ БАТЬКАМ

Я вас люблю великою любов'ю,
Моя старенька мамо, тату мій, —
Тож зрозумійте слово того болю,
Що завдали мені в листі самі.

Так, правда це, що ви мене кормили,
Від рота відриваючи собі,
Що на вівсяний хліб удень робили,
А ночі коротали у журбі...

Що ви ксьондзам облизували руку,
На їх порогах дерли постолі,
Щоб лиш мене прийняли на науку,
Щоб син ваш краще жив, ніж ви жили.

Що за останні гроші десь у пана
Старі штани купили для штанят,
Щоб не ходив я в грубих, полотняних
Серед тупих і гордих паненят...

І все це лиш для того ви згадали,
Щоб я послухався останній раз —
«Писати перестав дурні шпаргали»
І жив, як тхір чи темний свинопас.

Я вас люблю великою любов'ю,
Бо добре знаю вашу міць і твердь,
Бо знаю, що за правду ви готові
Самі піти на муки і на смерть.

Вам інша мисль зросила потом чола,
Напнула нерв, як тятиву тугу:
Поезія і правда — то крамола, —
Заб'ють дитину вашу дорогу!

І радите покинуть віршувати,
А як не можу, то складать пісні,
Та не з заліза, а з легкої вати,
Щоб їм злітати в далі зоряні.

Співати треба, звісно, і про зорі,
Про те, як шепче в лузі очерет,
Але, людське забувши щастя й горе, —
Який до чорта буду я поет?!

Страшні часи! Нема для мене схову.
Якщо не я, то хто ж тоді, скажіть,
Стоятиме за нашу пісню й мову,
За рідної землі найменшу віть?!

Ще ж вимріяну ділять Україну,
Оцим — по Збруч, а тим — по Буг одріж.
А ви мені: «Сховайся в кутик, сину,
І не спіши з тихеньких роздоріж!»

Ви також не боялися ніколи, —
Чи йшов жандарм, чи злодій-конокрад, —
І виряджали ви мене до школи,
Та не на те, щоб я втікав назад.

Я не забув, як ви взяли чепіги,
Пішли за плугом, що межу кроїв...
Тоді по борозні за вами бігав
І разом з вами я тоді радів.

Я вас люблю великою любов'ю
За шкарубкі, мов камінь, мозолі,
А ви мене звете назад із бою,
Що йде за ваше щастя на землі.

О тату мій, моя старенька мати!
Якби ви тільки знали, як я рад,
Що я живу, що йду перемагати,
Що в армії Життя я — ваш солдат!

1953—2000

* * *

Як впаде в Черногорі
Холодна роса,
Як зажевріють зорі
В глибоких небесах,
Спішу, лечу до Ксені
Через плаї зелені,
Через поля вівса.

Вона виходить з хати.
Хустина — маків цвіт.
Чи можна не кохати
У вісімнадцять літ?!
Ой гаю мій, розмаю,
Я знову обіймаю
Мою любов, мій світ.

Внизу шумлять смереки,
Зітхає синій бір,
Молочний шлях далекий
Біжить верхами гір.
І в ту щасливу пору
Ми можем вийти вгору
По тім шляху до зір.

1951

ЗАОЧНИЦЯ

Стрічкою сріблястою — шлях удалину.
Біля нього дівчина поле ярину.

Утомивсь в дорозі я, відпочити сів
І вдихаю радісно пахощі полів.

А навколо шир така — оком обійми!
І розговорилися з дівчиною ми.

Коси в неї русії, квітка у косі,
Очі в неї чорнії — вишні у росі.

Я про вуз розкажую, а вона: «Диви,—
Каже, — я заочниця, вчуса там, де й ви».

...Сонце заховалося в хмари золоті,
Довго розмовляли ми в полі при путі.

Нині в інституті я, друзі ви мої,
Хоч вона заочниця, — бачу скрізь її.

1950

* * *

Я знаю — приїде коханий мій:
Він буде учитися тут,
І ранками золототканими
Ходитиму з ним в інститут.

Але як побачу подругу я
Із хлопцем у парку міським,
То серце сповняється тугою
За другом далеким моїм.

І хочу летіть перепілкою
У гори, де мій лісоруб,
І хочу я стати сопілкою,
Що він прикладає до губ.

1950

* * *

Дні ідуть, ідуть безсонні ночі,
А від неї все листа нема.
Чи то мила написати не хоче,
Чи любила, може, жартома.

Вийду в поле, де високе жито
Стелиться у безконечну даль,
А в думках я бачу гуртожиток,
Чорні очі і прозору шаль.

В небі хмарка, наче білий лебідь,
Попливла в заобрійні краї,
Вітер спілі колоски терebить,
А я руки згадую її.

І згадав я наші поцілунки,
Клен, що нам у парку шелестів,
І горить моє чоло від думки:
«Ну, чому, чому нема листів?!».

1950

З книжки
«МОЯ ЗЕМЛЯ»
(1955)

* * *

Закарпатці, брати мої,
Не синії гори
Нас ділили. Роз'єднало
Україну горе...
Роз'єднало, та не вбило
Нашої надії,
Не столочило в болоті
Леліяні мрії!
І ти гуцул, і я гуцул,
Одна у нас мова,
Одна пісня — ти із Хуста,
А я з Яблунова.
Вже не ляже поміж нами
Крутими верхами
Німий кордон, брати мої,
Мучені віками.
Піднімімо у день добрий
Трембіту високо,
Лиш вона одна розкаже,
Що в серці глибоко.
Роздирав орел нам груди,
Та серця не виїв,
А в тім серці — вільна пісня
Й злотоверхий Київ.

1953

ЛЬВІВ

Коли Данило в саркофаг
В Холмі навіки ліг спочити,
Тебе, малого, полонити,
Здавалось, міг би, хто забав.

Твоїх простих синів щити
Загородили шлях неволі,
Та Мономаха внуки кволі
Тебе не вмiли берегти!

Вони данину злїй орді
Платили й гризлись між собою,
А чорні хмари над тобою
Уже збиралися тоді.

І незабаром вдарив грiм —
Прийшла пора страшна, проклята,
Пихаті польські королята
Вломилися у Левiв дiм.

Вломилися і навкруги
Костьолів тих набудували...
За них «своїм» тебе назвали
Твої одвічні вороги.

Своїм?! А під високий мур
Від праці хто поліг кістками?
Хто мозолястими руками
В стiну цеглини клав під шнур?!

Оті шпилі і куполи
Багатий шляхтич не позводив.
Їх світові на вічний подив
Українські мулярі звели!

То кості прадiдiв моїх
Лежать під Княжою горою.
Мій Львове, в славі і здоров'ю
Не забувай згадати їх!

1954

ПІСНЯ

Стояв козацький табір у дiброві,
Дивився дулами гармат на Львiв.
О, ще проллє тут голубої крові
Чубате плем'я хортицьких орлiв!

Перед наметом догоряла ватра
І козаки сиділи на землі.

Ніхто не знав, чи буде битва завтра,
Та не зашкодить підгостриць шаблі.

І раптом пісню хтось почав співати,
Пішла луна у кожного в душі, —
Настав за нашу кривду час відплати,
Підемо рвати панські кунтуші!

Зливались дужі голоси поволі
В один потік, немов струмки гірські.
Кріпацькі думи, невтишимі болі,
Хто вас уклав в такі слова дзвінкі?

Озвалися цимбали і бандури
Акордом помсти — струнами всіма.
Перелетіла пісня львівські мури,
Бо загорожі для пісень нема.

Вона неслась по вулицях вузеньких,
І зупинить її ніхто не міг.
Вона глушила по майстернях дзенькіт,
Бо друзів там знаходила своїх.

Вона вривалась у високі брами, —
Бо що для пісні списи та мечі?!
А в тьмяному костьолі від нестями
Молились і тремтіли шляхтичі.

...Співав козацький табір у діброві,
Дивився дулами гармат на Львів,
І усміхався гетьман чорнобровий,
Не слухаючи писаревих слів.

1954

СМЕРІЧКА

Внизу прудка об скелі б'ється річка,
А над проваллям, на самім краю,
Стоїть висока, рівна, ніби свічка,
У гостроверхій шапочці смерічка
І в плесі розгляда красу свою.

Немов гуцулка горда і смілива,
Вона сп'ялася на скали карниз.
І я боюсь, коли бушує злива,

Що ось прийде хвилина нещаслива, —
Вона сковзеться і зірветься вниз.

Але корінням ґрунту кам'яного
Вона тримається — не одірвеш!
І не боїться вітру грозового,
Ні скреготання грому гір страшного,
Ні блискавок з понаднебесних веж.

Я знаю, корінь їй не всох, не вимок,
Він живить сили, сховані в землі,
Що виграють зі смертю поєдинок.
Душе моя, навчись в таких ялинок
Не падати й зростати на скалі!

1952—2000

* * *

Мені приходять телеграми,
Мені сповнилось двадцять п'ять.
Нічого лиш нема від мами,
Та їй не будем докорять.
До мене четверо вродилось,
Ще й після мене мала двох...
І каже: «Четверо лишилось,
А трьох забрав до себе Бог».
Вона не пам'ятає дати,
Лиш згадує, що восени
Вродився я, коли копати
Картоплю з батьком йшли вони.
Вона не плакала нітрішки,
Кусала з болю кулаки,
Тверда земля була за ліжко,
Шорсткий кептар — за пелюшки.
Мене поклали на солому
В скрипучий драбинястий віз,
І батько мій мене додому
Разом із матір'ю відвіз.
Тоді вона йому сказала:
«Навіщо нам ще й ця біда?»
...Гіркі були мої начала,
Але промчалися літа...

Я поздоровив нині маму —
О, скільки буде вдома втіх!
Послав листа і телеграму,
Подякував за все, як міг,
За те, що взяв од неї вдачу:
Як радість — всю до дна доп'ю,
Як горе — хоч убий, не плачу,
Зневірі слова не даю;
За те, що я не мерз в морози,
У школу йшов — хай між панят,
За те, що я не випав з воза
Літ рівно двадцять п'ять назад!

1954

* * *

Вечір. Дощ осінній. Ми йдемо по Львову,
Тчемо по дорозі килимок-розмову,
Ниточку між нами слово-човник тягне,
Мріяти в цю пору серце моє прагне.
Це тому, напевно, що давно, бувало,
У таку негоду мріяв я чимало.
...Вечір. Дощ осінній. Під ногами слизько.
Я іду, голодний, босий, з пасовиська
І жону корову стежкою додому,
А діброва шепче щось мені, малому.
Я собі міркую: «От би стать опришком,
В ніч таку підкрастись до фільфарку нишком,
І коли засяде панство до вечері,
Вдарити з пістоля, розламати двері,
Стати на порозі, крикнути: «Ні з місця!
Ляжете від кулі, тільки ворухніться!
Я прийшов за вами, я — не по дукати,
Знатимуть лиш сосни, де вас відшукати!»
А до хлопців-друзів (в мене їх багато):
«Підпаліть маєток, нині наше свято...»

Вечір. Дощ осінній. Ми йдемо по Львову,
Тчемо по дорозі килимок-розмову,
Ниточку між нами слово-човник тягне,
У таку негоду серце мріять прагне.

Ти сказала, ніжно тулячись до мене:
«За вікном, чи бачиш, абажур зелений.
А які хороші за вікном шпалери,
Глянеш — зір зривають! Файні до холери...»
Я сказав, що в мене мрії зовсім інші:
Мрію, щоб не вмерли діти мої — вірші...
Та у сто раз більше хочу я не цього,
Мрію, щоб добули з каменю простого
Атом всемогутній наші інженери,
Щоб були колгоспи всі мільонери,
Щоб ніхто не міряв трудовень на грами,
Щоб не йшли в комуну трутні разом з нами!
Ех, якби не мав я про людей зажури,
Може б, сам помріяв теж про абажури!

1953

* * *

Чого ти мною так гордуєш,
Чому ти слів моїх не чуєш,
Коли тобі вклоняюсь я?
Якщо ти іншого кохаєш,
На мене й заміру не маєш, —
Скажи мені, любов моя!

З грудей я вирву серце нині,
Йому дам крила голубині,
Хай полетить удалину
З моїм невиказаним болем
Над морем і безкраїм полем, —
В мою карпатську сторону.

Хай полетить за сині кряжі
І матері про все розкаже...
Вона для нього поміж трав
Знайде лиш їй відомі ліки,
Щоб я забув тебе навіки,
Не снів тобою, не кохав...

1951

* * *

Матусенько! Було, на терня ногу
вколю і плачу. Ти мене полаєш:
«На, маєш —
слава Богу!
Отак тобі і треба за свавілля!»
Але душа в самої, бачу, в'яне,
до рани
тулиш зілля
і рвеш стару сорочку на пов'язку...
Мій біль минався хутко. Нині знову
шовкову,
ніжну ласку
твоїх великих рук згадав я, нене...
І знов прибіг до тебе — лиш не сердься
у серці
рана в мене.
Не можу я добути з нього терен,
любов'ю вбитий. Все тобі сказавши,
як завше,
нині певен,
що ти мені допоможеш... правда, рідна?
Та що ж це ти не чуєш і не бачиш,
неначе
ти не згідна?..
Невже не можеш ради серцю дати,
страждання втихомирити нестримні?!
Скажи мні,
мудра мати!

1953

* * *

Мій синку,
Нема такого зілля на землі,
Щоб серце лікувати ним,
Але журитися не треба...
Приїдь до нас,
А я в селі
Найкращу дівчину
Посватаю за тебе!
Кохання виліковують коханням!
Скажу, що навіть

Старий і добрий лікар — час —
Тебе від слабості тієї не позбавить,—
Приїдь, приїдь до нас!
Не гнівайся на мене,
Ти знаєш, я проста,
А ти учений,
Ти стільки прочитав книжок,
А я листа
Від тебе прочитати не умію.
Але скажу своє: раділа б я,
Якби ти покохав Гафійку, Анну чи Марію...
Щось не сподобалось мені
Твоєї дівчини ім'я.
А як вона, не дай те Бог, фарбує губи
І нігті довгі носить,
Неначе вмочені у кров,
То хай така тебе не любить,
І ти забудь таку любов!
Така мені дочкою бути не захоче,
З такою
Ти житимеш, як у неволі,
І серце заболить співоче,
Навіки скорене тужливій долі!
О, як хотіла б я,
Моє хлоп'я,
Аби вона лиш турбувалася про тебе,
Про всі хатні,
Великі і дрібні,
Потреби,
Аби могла дочутися в душі своїй
Луни твоєї радості чи суму,
Аби не сполохнула словом необачним
Твою задуму,
Коли ти пишеш о порі нічній
(Ти говорив, що нелегкий твій труд),
Подумай сам.
І все-таки приїдь — ми поговорим.
Ти, певно, там змарнів і схуд,
Приїдь хоч відпочити
І поклонитись горам.

1953

* * *

Брудне, обірване хлоп'я
Сміялось в тихому гаю.
Не віриться, що то був я.
На тому місці знов стою,
Де крадене з гнізда пташа
Ховав у пазуху свою,
Міняв у хлопців на ножа.
Як весело було мені!
Чого ж тепер моя душа
В цій лісовій гущавині
Така сумна? А я гадав,
Що, живучи в самотині,
Купаючись у хвилях трав,
Смеречий слухаючи шум,
Забуду ту, що покохав
Собі на лихо, їй на глум!
А тут ходив я малюком,—
Що міг збагнуть дитячий ум?
Тут ось яличка із дубком
Шепочеться — послухай, цить!
В обіймах з кленом-юнаком
Трепета-дівчина тремтить,
Калина гілки простягла
До ясеня, та не щастить
В любові їй — вона мала
І не дотягнеться, мабуть...
Гей, швидше звідси до села,
А завтра неодмінно — в путь!
Туди, туди, де зможу я
На тебе хоч здаля зирнуть,
Струнка яличенько моя!

1953

* * *

Коли ми йшли удвох з тобою
Вузькою стежкою по полю,
Я гладив золоте колосся,
Як гладить милому волосся

Щаслива, ніжна наречена...
А ти ішла поперед мене,
Моя струнка, солодка згубо, —
І я помітив, як ти грубо
Топтала колоски пшениці,
Що нахилились до землиці.
Немов траву безплідну, дику
Топтала і не чула крику
Тих колосочків. Без оглядки
Ти йшла собі, а в мене — згадки
Про те, як на чужому полі
Давно колись, ще у неволі
Збирав я нишком колосочки
В поділ дитячої сорочки.
О, я хотів тобі сказати,
Що те колоссячко вусате —
То невсипущий труд мозільний,
То молодим калач весільний,
То для дітей пахуча булка,
То хліб, що матінка-гуцулка
З долівки вчила піднімати,
Як батька в руку, цілувати!
Та я змовчав. Я йшов покірно,
Бо я любив тебе надмірно,
Але мені тоді здалося,
Що то не золоте колосся, —
Що то любов мою безмежну
Стоптали так необережно!

1953

* * *

В матері твоєї руки в мозолях,
В матері твоєї горем битий шлях.
То вона ходила змалку на завод
І на хліб свій чорний не кривила рот,
То вона в лікнепі вчилася читать,
Не платив ніхто їй за «чотири» й «п'ять»,
І любов дівочу чисто всю, до дна,
Лиш одному в світі віддала вона.
То вона сказала: «Час настав! Іди!»,
Коли він прощався з нею назавжди.

То вона сивіла в той тривожний рік,
Як з війни чекали дужих і калік,
Бо не дочекалась... Ну, а ти, що ти?
Ти росла й не знала жодної біди.
Виросла нівроку, й не жалію я,
Що не схожі долі — мамина й твоя.
Тільки ти не знаєш зовсім, далєбі,
Чом цілую руку їй, а не тобі!

1953

* * *

Ти мене гуцулом називала,
Та не знала, що в душі гуцула
Словом теплим ти вогонь роздула,
Що роздула ватру, — ти не знала.

Як вона розпалахтілась дуже,
Ти байдуже глянула на мене,
Слово інше кинула, студене,
Потоптала ватру ти байдуже.

Залишились іскри в попелищі,
А найближчі друзі ненароком
Заглядають в душу добрим оком,
Радять погасити все найближчі.

Тільки хто ж то погасить зуміє
Перші мрії, перші поривання?
У багатті другого кохання
Першого завжди іскринка тліє.

1953

* * *

«Ми будем просто як товариші», —
Сказала ти. І я сказав: «Хай буде!» —
І чув, як запекло мене в душі,
Як обручем залізним стисло груди.

Ми попрощались... В тишині дзвінкій
Я чув твої дрібні веселі кроки...
Мов по душі простеленій моїй
Ти йшла на гострих каблуках високих.

1953

* * *

Я зрозумів у той шалений вечір:
Розчавлена моя сопілка вщент.
Поклала тому руку ти на плечі,
Що сів, як бог, за чорний інструмент.

А він неначе не звернув уваги,
Лиш усміхнувся — переможний сміх
Мене ударив, як хльосткий батіг,
І я не знав, де дітися від наги.

Що ти любила музику до болю,
Я знав раніш, кохав тебе за це.
А що тепер подіяти з собою,
Куди побите заховать лице?!

Уже великі очі не шукали
Мене в студентським гамірнім гурті,
Здавалося, титан ламає скали,—
Рівняє небеса на висоті.

І я згадав тоді свої Карпати
І стомлених роботою батьків.
Якби на піаніно вчили грати,
То, може б, я такого не терпів.

О ні, я вам не дорікаю, рідні,
Спасибі, що учили, як могли,
Що все-таки мені за гроші бідні
Із ярмарку сопілку привезли...

1954

* * *

Прийшла і стала серед кімнати.
Вона хазяйкою тут була.
Звільняю крісло, прошу сідати
І не питаю, чого прийшла.

А коси... коси вона сьогодні
Вінком заклала, як я люблю,
А чорні очі — глибінь безодні,
Впаду, як тільки ще крок ступлю.

Невже це правда, що в довгі ночі,
Коли, замкнувшись, я тут ридав,
Ці ніжні руки, такі жіночі,
Ці очі й губи хтось цілував?

Чи то дружина пішла на зраду,
Чи просто жінка була вона?
Кажі сьогодні мені неправду —
Занадто правда твоя страшна.

— Прости, — шепнула тихенько-тихо,
Що тільки серце почуть могло.
І все змішалось — і щастя й лихо...
А може, лиха і не було?

Було. Забути — себе дурити.
Нового серця шукать дарма!
А як я буду її любити,
Коли у грудях печаль сама?!

Коли невіри холодне жало
В мені, — від себе куди втечу?!
Пішла. А серце моє кричало:
«Вернись, вернись, я все прощу!»

1954

* * *

Мені циганка ворожити хоче,
Лиш просить руку їй позолотить.
Я подививсь в її великі очі
І з подиву задеревів на мить:
Вони такі самі, такі, як в *тої*,
Що я намарно стільки літ кохав,
Душі незайманої, молодої
Всі скарби їй одній повіддавав,
Бо я не мав тоді, крім них, нічого...
Тому, напевно, і пішла вона,
Тому, напевно, і знайшла такого,
Що за обід не сяде без вина.
Я з боєм рвав, неначе власні жили,
Любові пряжу, плутану, тонку,

Я вбив чуття, а їм на гріб зложили
Відраза, гнів і мужність по вінку!
У серці я давно навів порядки,
Де владно так жила вона колись...
А це пусте, ворожко, що від згадки
Сльозою в мене очі зайнялись.
Не вірю я в твої слова пророчі,
Не вірю я ніякій ворожбі!
Я за твої, циганко, чорні очі
Усе, що є в кишені, дам тобі.
У тебе перстень на руці дешевий,
Ти золоту обручку одягни...
Що ж хтіла *та* купить за скарб душевний,
Забувши, що йому нема ціни?!

1951

* * *

Мій вірш новий лежить на білому, як сніг, папері.
Не сплю. Від радості не в силі затулити віч,
А вже іде двірник в будинку відмикати двері,
Тікає з-під вікна, сполохана трамваєм, ніч.

Напевно, я збагнути б міг у цю хвилину щастя.
Злились в мені натхненний труд і юності жага...
Як хочеться чолом гарячим до плеча твого припасти, —
Але тебе немає, дорога!

1951

* * *

У лісі яличку зрубали...
За нею заплакав дубок,
Не роси, а сльози упали
На чисту траву із гілок.

Гарячі, пожовклі від болю
Стелились листки восени,
Ялички пеньок із любов'ю
Від снігу вкривали вони.

Та нові листочки щороку
Дубок навесні розпускав,

А вітер берізьку високу
Йому на плече нахилив.

І пестив він коси другої...
Але як з далеких дібров
Доносились пахощі хвої,
Він марив про першу любов.

1953

ЛЕСІ УКРАЇНЦІ

«Чи ти знайшла те джерело в Єгипті,
Що міцнить слаботілим дух,
І пила з нього, як пастух
З потоку п'є, спираючись на лікті?!

Забути власний біль пекельнолютий,
Свій вік прожити для людей, —
Чи дав ту силу Прометей,
До гір кавказьких ланцюгом прикутий?!» —

Так уві сні випитував тебе я
І вчув: «Питання сі покинь!
Моя катована Волинь —
То слів снага, то серце Прометей!»

1951

МОЇМ РОВЕСНИКАМ У КАНАДІ

Брати мої, ровесники далекі,
Знедолені в заморській стороні,
Не тихий шум карпатської смереки
І не потоків неугавний клекіт
Про вас навів спомини мені.

Я ж бачив сам, як ви ішли поволі
З мого села, рядком, як журавлі...
В Канаду йшли, ішли шукати долі,
В торбину взявши хліба, крихту солі
І грудку української землі.

Прощавсь мій тато з вашими батьками;
Я вперше бачив, як ридає він,

І плакав сам дитячими сльозами,
І навпростець хотів іти житами,
Хотів за вами бігти навздогін.

Бо я гадав, що є земля казкова...
Як сім морів перепливти туди,
Сім гір пройти, не проронивши слова —
Там дивна скатерть ждатиме готова,
На ній всілякої розкладено їди.

А мати на руках тримала сина,
Мого братка, найменшого в сім'ї,
І думала: «Якби не ця дитина,
То і для нас прийшла б оце година
Податись назавжди в чужі краї».

Вас прийняла земля казкова радо!
У темінь шахт, в ліси та в болота
Загнала, наче те безмовне стадо,
О українська зболена Канадо,
О земле з-під могильного хреста!

Від серця путь завжди лежить до серця.
І, хай в моєму родяться пісні,
А в вашому — печаль і горе б'ється,
Ніколи путь ота не обірветься! —
В полках ми різних — в армії одній.

Я слів коваль, і молот мій нелегкий,
Та не зів'януть м'язи від ваги.
О незабутні земляки далекі,
Як глек води у день тяжкої спеки,
На бій подати хочу вам снаги.

Ви чуєте мене? Я ваш ровесник!
Я вірю вам, я знаю, хто ви є.
Мої слова крізь гори піднебесні
Дійдуть до вас, немов дитина, чесні,
Ми ще зберем водно тяжке життя своє.

1951—2000

МИХАЙЛОВІ МОЛЬНАРУ

Молодому чехословацькому вченому,
що видав у Чехословаччині збірку
українських народних пісень.

Не знаєш ти мене, і я тебе не знаю,
Та руку мій народ твоєму подавав...
І нашу пісню знов на берегах Дунаю
Словакам, чехам ти сьогодні заспівав.

Вона до вас прийшла через гірські вертепи,
До здружених дітей слов'янської сім'ї...
У свій найкращий день я думаю про тебе,—
Як добре, друже мій, що любиш ти її!

А я почув її на маминому лоні
Маленьким, та забуть не можу ні на мить.
І доки мозок мій навек не захолоне,
Із нею буду я радіти і тужить.

Коли її часом образять недотепи,
То серце заболить ображене моє...
У свій найтяжчий день я думаю про тебе,—
Як добре, друже мій, що ти на світі є!

1954

ПЛАТОНУ ВОРОНЬКУ

Ти бував колись у Лючі,
Там землячку стрів мою.
У сльоту, в осінню студінь
Ще пастушила в гаю.

Не багачка, що й у будень
Згарди носить золоті.
Видно, наймичка-небога,
Видно, виросла в біді,

Чорнорука, босонога,
У подертім киптарі.
То за неї кров пролив ти
На Збручі і на Дністрі...

Натерпілось горя-кривди
Чорнокосеє дівча.
І хотіло йти з тобою,
Утекти від багача.

Ти ішов тоді до бою,
Ще й на Пруті рвать мости,
Тож не міг її узяти,
У вогонь малу вести.

Попросив лиш заспівати
І записував пісні.
Обіцяв ти, як прощався,
Що приїдеш по війні...

Ти приїхав і питався,
Чи її не знаю я.
Знаю, брате мій, Платоне, —
Муза то була моя!

1954

НЕ ПО ДОРОЗІ

1

«У неї очі сині-сині —
Такі Карпати з даліни.
Чи спить вона у полонині?
Чи сняться їй хороші сни?

Чи, може, там гриміли громи
І дощ пролився, як з відра...
Й тепер вона біжить крізь ломи
І босі ноги обдира.

Овець шукаючи весь вечір,
В п'ятні зійшла на манівці,
А віти мокрії смеречі
Її шмагають по лиці».

2

...П'ятнадцять ліжок у кімнаті,
Сім'я студентська чимала.
Вже хлопці полягали спати,
Лиш він один коло стола.

— Хто світло там гасить не хоче?
— Пійт, не грайся із вогнем!
— Що? Муза знов його лоскоче?
— Давайте музу проженем!

У кухні, як в музеї, тиша,
Тут варить він кулешу вдень,
Тут він про милу вірші пише,
Поет, не знаний ще ніде.

3

В ранковій млі Високий Замок,
І чути вже трамваїв гул.
І я всю ніч не спав так само,
Як мій закоханий гуцул.

Натхненні, стомлені обличчя
Співців свободи бачив я
І чув, як ще одного кличе
Вітчизна молода моя.

Він зробить їй з пісень намисто,
І слів його не рушить тлін,
Бо серце матиме вогнисте...
А може, мій гуцул — то він?!

4

Зустрівся з долею неждано
Ще не поет, та вже читач:
Ішов на лекції він рано,
Купив газету... Глянь, побач!

Переглядає за порядком,
І враз — чи це обман очей?! —
Його поезія, мов грядка,
Поміж масивами статей.

У радості душа тривожна,
І він не йде вже, а летить.
А в парку деревина кожна
Йому про щастя шелестить.

5

Ось він сидить уже в трамваї,
А сивий робітник-сусід
Читає вірш його й не знає,
Чого хлопчина так поблід.

Поблід. Злякався свого слова
Друкованого. Дивна мить...
Тяжка рука робітникова
На імені його лежить.

Він бачить пальці мозолясті,
Що мов підкреслюють рядки,
І він до них припав би в щасті,
Як до батьківської руки.

6

Тут бухгалтерія в цім домі,
Скоріше двері відіпри!
Поем, романів невідомих
Прийшли відомі автори.

Ні, це не ті, що в їх портрети
Вдивлявся ще у школі ти.
Дарма шукаєш ти прикмети
Знайомої в обличчях тих.

Дарма у пам'яті уперто
Шукаєш, хто що написав.
Тобі признаюся одверто:
Я їх так само не читав.

7

Він познайомився із ними,
Йому сказали (може, в жарт),
Що в нього непогані рими
І непоганий гонорар...

Посеред шляп таким нерідним
Сіріється його кашкет.
О, ти не вір словам підхлібним,
Не вір собі, що ти поет!

У тебе просто нині гроші —
Візьми і матері пошли!
Куди ж ви, модні макінтоші,
Куди його ви повели?!

8

Мені душа болить, як рана,
Бо соромно за те мені,
Що ви п'єте по ресторанах,
П'єте і в'янете на пні;

Що в чарці топите таланти,
Хоч вас не гне тягар турбот;
Що знають вас офіціанти,
Але не знає вас народ;

Що ви забули, хто ви, звідки,
Учаділи в похвал диму...
Великих днів незрячі свідки,
Кому потрібні ви, кому?!

9

Вони сиділи серед шуму,
Їм поклонилася якась...
Про неї він тоді подумав:
«Фарбовано, не доторкайсь!»

Подав їй руку неохоче,
Схилив, знайомлячись, лице
І пригадав кохані очі.
Як глянули б вони на це?

І як би робітник той глянув,
Що став тепер за свій верстат?!
Він встав і вийшов з ресторану.
Ні, він не вернеться назад!

10

О мій збентежений гуцуле!
Я бачу твій майбутній лет.
Збагнути може серце чуле,
Де гонорарник, де поет.

Не матимеш біди-зажури,
Що ти покинув їх самих,
У світлий храм літератури
Не ввійде ні один із них.

Туди «по блату» не пробраться,
Через задвірки не пройти.
Туди одна дорога — праця!
Підеш по ній — дійдеш мети!

1953

З книжки
«ПРАВДА КЛИЧЕ!»
(1958)

ПРАВДА КЛИЧЕ!

Не змовкає правди голос,
Що веде нас у житті.
Ажа тікає, наче полоз,
Перед нами із путі.

Щоб за нами на дорогу
Знов не виповзала гидь,
Ми, долаючи знемогу,
Мусимо брехню палить!

1957

* * *

Україно моя! Ти за волю боролась віками,
Віддавала за неї своїх найдорожчих синів,
І кували в кайдани тебе,
У темниці тебе замикали,
Та нескорений був твій скатований гнів.

Україно моя! Ти леліяла слово Тараса,
Каменяр тебе кликав з ворогами ставати на бій.
Сяє в небі, як зоряна траса,
Кров'ю сяє твій шлях переболених мрій.

Україно моя! Зацвітають сади в Подніпров'ю,
І пісні піднімаються в небо твоє голубе,
Я приходжу до тебе здаля,
Я палаю до тебе любов'ю,
І будучим великим твоїм я вітаю тебе.

1955—2000

ДОЛЯ

Прийшла по мене доля,
Як був маленьким я.
— Чи ти підеш зі мною,
Дитиночко моя?

А хвора мати з печі:
— Таж то моє дитя,
Скажи мені спочатку,
Яке його життя?!

— Він буде тяжко жити, —
Відповідала та, —
В зажурі та в нещасті
Пройдуть його літа.

Ходитиме до школи,
Де кпини-паничі,
Зі школи — до роботи,
А вчитися — вночі.

Та вся його наука
Даремно пропаде,
Бо для такого праці
Не знайдеться ніде.

Хіба зречеться мови,
Що ти йому дала,
І кине рідну пісню
У пазурі орла.

Та не журися, нене, —
Цього не зробить він!
За рідне слово й пісню
Твій син піде на скін!

Писати буде вірші,
Але за те йому
Уже побудували
Казарму і тюрму.

Тут скрикнула матуся:
— Тобі його не дам!
І доля вийшла з хати,
А я лишився сам.

Я сам свою дорогу
Щасливою назвав,
І відомстилась доля
За те, що я збрехав.

Вона казала правду,
Я не повірив їй,
Забився в павутину
Чужих, фальшивих мрій.

І гірша від катівні
Була моя олжа —
Згвалтована свобода
І пісня з-під ножа.

Не знатиме ніколи
Щасливої судьби
Поет, що похитнеться
Її піде на мить в раби.

1955—2008

ЛЕВИ

Не знаю вже, хто розповів,
Що в заворушення квітневе
Ревіли стародавні леви,
Жахаючи магнатський Львів.
Чи їх вразила куля ката,
Що цілився в робітника?
Чи душі, сплячі од віка,
Збудив кривавий клич плаката?
Чи, може, покриком злидар
Прогнав спокійність їх задумну,
Коли під Козакову¹ трумну
Упав на сірий тротуар?
Хто знає це? Та я повірив,
Що леви ожили таки,
Почувши, як гудуть віки
І князь Данило йде з міжгір'їв.

¹ В. Козак — робітник, убитий поліцією під час квітневих подій у Львові 1936 р.

Сьогодні я прийшов до них,
Стояв на площі неширокій,
Угадував — чи злість, чи спокій
В зіницях левів кам'яних.
Я гладив їхні буйні гриви,
Торкався до їх могутніх лап...
О Львове мій, ти не ослаб
За всі змагання і пориви!
Хоч нам давали труйних зел,
Хоч нам збивали домовини,
Ще б'ється рівно серце львине —
Його не виклював орел!
Український город — вічно молод —
Росте, працює і співа,
Хоч брав його не раз, не два
В міцні обійми смертний холод.
Ми ж не втікали від зими,
Неначе птиці перелітні,
Ми гріли мури сімсотлітні
Своїми юними грудьми.
Десь там ще деренчить корона
Варшавська, — все те без пуття!
Співаємо лишень життя,
Чужа нам пісня похоронна.
Не згинуть думи вікові,
Ні наша мова кришталева...
Мовчать спокійні, дужі леви,
Але вони живі, живі!

1955

НАПРОВЕСНІ

Уже веснить, уже весніє,
Уже весняний вітер віє,
Чорніє сніг, немов обрус,
Яким утерся сажотрус.

Ще день — і згине сніг усюди!
Чого ж його вивозять люди
Із вулиць міста? Чи вони
Не вірять у прихід весни?!

Ті мозолясті чорні руки
Скидають сніг у темні люки.
О, ні! То не даремний труд —
З тим снігом пропадає бруд!

Весна і правда — наче рідні!
Вже дні щасливі і погідні
Так недалеко, — але ми
Повинні знищить бруд зими!

1955—2000

СІЙСЯ, РОДИСЯ...

Хлоп'ям на Новий рік ішов я
З торбиною зерна в село,
І кожному бажав здоров'я,
І весело мені було.

У кожній хаті на долівку
Пшениці жменьку сіяв я.
Мене до того ще й примівку
Навчила матінка моя:

«Хай буйно родиться пшениця,
Щоб кожен був за неї рад,
Усяка хай росте пашниця,
Та щоб її не вибив град,

І льон хай буде звиш коліна,
Повище пояса трава!
Хай наша рідна Україна
В добрі і мирі прожива!

В добрі і мирі...» Мамо, мамо,
Твої слова святі повік!
Я нині з ними йду так само,
Як і тоді, на Новий рік.

Ячмінь і жито, й зерна кмину
Я сію, матінко моя,
Я засіваю Україну,
Бо вся вона — моя сім'я.

А що з того засіву буде?
Хліб і до хліба на столі...

Хай виростають вільні люди
На вільній, на своїй землі!

1955—2000

* * *

Поклін тобі, очікуваний роче;
Просте у мене серце, не пророче,
Але тебе збагнуло без облуди:
Ти тільки там новий, де вільні люди!

Гінець майбутнього, ти став між нами,
Ми всі навіки з'єднані серцями;
А щастям не умієм вічно снити —
Вчорашню мрію ти прийшов здійснити.

Ти нам даси, чого б ми не просили:
І до нових змагань нової сили,
І крил нових до льоту в небо знову,
І до вина старого пісню нову!

А що у тебе є для тих, для бідних,
Покривджених, закутих, безробітних,
Для тих, що мріють про свою державу,
Скидаючи неволі тьму іржаву?

О, хоч ти сам в святковій одежині,
Усе старе для них приносиш нині:
Стару біду, старі зневаги й муки,
Старі кайдани на зів'ялі руки.

То дай же їм ненависті старої,
Тієї нержавіючої зброї,
Що буде бити влучно в день розплати,
І дай ще сили того дня діждати!

1955

ПОЕТ НЕ ВМИРАЄ

Маленьку хату над Дніпром
І дві тополі коло хати...
Чого іще мені прохати
В своєї долі, що добром

Не бавила мене ніколи?
Не треба й хати, люта доле,
Не треба тихого садка!
За ті синці, що я зі школи
Носив од п'яного дядя,
За сльози ті тяжкі, що ними
Я сплакав душу в чужині,
І за наругу, що мені,
Мов язиками вогняними,
Палила серце у тюрмі,
І за мої слова німі,
Що ти їм голос одібрала
Наказами царя-капрала,
І за солдатчину мою
Одне лишень тебе молю:
Умерти дай на Україні,
Під плотом згинути в рові,
Але на рідній на траві,
Під рідні співи солов'їні!
Отак він думав по путі
В свою кімнаточку убогу.
За ним дивилися з-за рогу
Шпигунські очі. В темноті
І в день ясний, і в ночі білі —
У них він завжди на прицілі.
Та він уже не вийде з дому —
Кінчається його політ.
Даремно, кате, край воріт
На нього ждеш, аби потому
Піти за ним, як тінь, услід.
На другий бік Неви біжи
Та імператору скажи,
Що не виходить, що заслаб,
Хай тішиться дурний сатрап:
«Умре...» Всміхнуться очі злі
І знов застигнуть в отупінні.
Умре, щоб жити в Україні,
Щоб вічно жити на землі!

1954

КОНЦЕРТ У ЦАРЯ

У царські позолочені покої
Зайшла, спокійна, горда і смутна,
А серце билося в несупокої.

Навіщо їй ця зала осяйна,
Де погляди сплітаються, як змії,
Кого знайти хотіла б тут вона?!

Співати будеш катові Росії
В його тяжких палатах, що стоять
На українських костях, Соломіє!

Але йому ти мусиш нагадать,
Що не померла українська мова,
Засуджена до шибениць-розп'ять!

Для нього ти як синява зимова, —
Не жде він грому — полосни ножем
Нежданого, затаєного слова,

Слиши пиху ненависті бичем,
Проткни його болотяні зіниці,
Де сласність вигинається вужем,

Тим усміхом, що має блискіт криці,
Упевненість чудової мети
І недосяжність ранньої зірниці.

Нещадна будь, хай знає він, що ти
Не з краю бідолашного Ромео,
Що хочеш ти не слави — тільки мсти,

Що Соломія ти, не «пані Меа»,
Що твій народ його рабом не став,
Що плазунові недоступна мева!

Перед тобою тужиться удав,
Та ти його вже посікти готова
Ясними гільйотинами октав...

Лунала пісня. Плакала діброва,
Колосся шелестіло на лану,
Об кручу хвиля хлюпала Дніпрова,

Несли дівчата пісню голосну,
Подільський гай озвався солов'їно
До сонця, що підводилось із сну.

Немов серпанок, звуки піаніно
Зникали в сяйві голосу. Дочка
Твоя співала-мстила, Україно!

Скривився імператор: «Ось яка
Та пісня, не убита досі нами,
Не вирвана із серця мужика!»

І горло жах йому затис: всі храми,
Всі армії, всі тюрми, весь Сибір,
Держава, що кишіла шпигунами,

Істориків-повій продажних збір,
Плюгаве православ'я і корона,
Якою хизувався бузувір, —

Усе, неначе військо фараона,
Втонуло в морі голосу її.
Та пісня — не жалоба похоронна.

В ній сховані будучини бої,
В ту ніжність одяглася непокора,
Вона не згине — брешуть холоуї!

Цар дихав, як здихаюча потвора,
А Соломії усмішка в ту мить
Була, як спис, промовиста й сувора:

Тієї пісні-мови не убить!

1955—1958

ВІТАННЯ ПІТЕРУ ТЕМПЕСТУ¹

То не брати, що схожі тільки зовні, —
Брати серцями і думками схожі!
Серця у нас пісенні, правдомовні,
Думки у нас, неначе дні погожі;
Ми, віри в майбуття щасливе повні,

¹ П. Темпест — молодий англійський поет, з яким я провів чудові дні на Міжнародному фестивалі молоді в Москві (1957).

Стаємо біля миру на сторожі,
Щоб не лилась народів наших кров.
О мій англійський брате, будь здоров!

Поет — хто не пливе за течією,
Хто не шука в житті шляху легкого,
Поет — хто понад отчою землею
Орлом зліта до неба вселюдського,
Поет — хто із державою своєю
Говорить без облесництва гидкого!
Ти ж у собі снаги на все знайшов.
О мій англійський брате, будь здоров!

Якби я міг літати разом з птаством,
До тебе прилетів би у гостину;
Душі твоєї чесної багатством
Я чарувався б знову хоч годину;
Наснажуючись дружбою і братством,
Я склав би, може, пісню ту єдину,
Що снилася мені сьогодні знов.
О мій англійський брате, будь здоров!

1957

* * *

Я народився на землі
Від батька, що орав ту землю.
Ніколи я не відокремлю
Себе від хлопської ріллі.
Із неї виріс я, немов
Пшеничний колосок зернистий.
Я тілом — дужий, духом — чистий:
В мені землі моєї кров.
Мої зернини — то слова.
Як відберуть їх на насіння,
Мене чекає воскресіння,
І сонце, і весна нова,
І слави жнива золоті.
Та мав би вищу нагороду,
Як стали б хлібом для народу
Хоч на єдиний день в житті.

1957

* * *

У дитячому серці жила Україна —
Материнські веселі й журливі пісні,
Та за мову мужицьку не раз на коліна
Довелося у школі ставати мені.

Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі киї,
Наді мною ночами відплакала мати,
Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її.

І померла з гризоти вона молодою,
Залишився назавжди без матері я,
Та не був ні хвилини в житті сиротою,
Бо вела мене в світ Україна моя!

1955

* * *

Там, де Лючка круто в'ється,
Де хати в садках,
Де мене носила мати
В поле на руках,

Там я знаю кожну стежку,
Кожен камінець,
Там узяв я пісню в серце
Із людських сердець.

Там земля скупа на жито —
Родить пирії.
Люди потом, чорним потом
Полили її.

Мусить хліб для них родити
Неродючий глей.
Добре мати в серці пісню
Від таких людей!

1956

ЛИСТ ДО ОДНОГО ЗНАЙОМОГО
В СПРАВАХ ФІЛОЛОГІЧНИХ

Я знаю, знаю, що не мови
Людей на світі поділили
На злих і добрих. О, якби-то
Свої окремі мови мали
Визискувачі, ошуканці,
Падлюки, боягузи, дурні,
Злодії, бюрократи, вбивці,
Було б із ними чесним людям
Боротись легко! Кожна мова,
Немов земля, родити може
Пшеницю чи осот — залежно,
Хто що на засів облюбує
Умом і серцем. Кожна мова,
Немов вогонь, спалити може
Або зігріти дух — залежно,
Хто що із полум'ям чарівним
Робити хоче. Кожна мова,
Як дерево, з якого буде
Колиска чи труна, — залежно,
Хто що подарувати хоче
Своєму брату. Та не буде
Чужу земличку засівати
Пшеницею негідник, ледар,
Що рідне поле напропаще
В будяччі кинув. Ні, не буде
Душі людської зігрівати
Дзвінкою мовою чужою
Перевертень, що рідне слово
В собі згасив, неначе ватру,
Яка в душі палахкотіла
Із днів дитинства. Ні, не буде
Братам колиски дарувати,
Хто рідну маму в домовину
Живцем поклав би. А як буде, —
В колисці діти вкалічують!

1955

ТИ ЗРІКСЯ МОВИ РІДНОЇ

Ти зрікся мови рідної. Тобі
Твоя земля родити перестане,
Зелена гілка в лузі на вербі
Від доторку твого зів'яне!

Ти зрікся мови рідної. Заріс
Твій шлях і зник у безіменнім зіллі...
Не маєш ти на похороні сліз,
Не маєш пісні на весіллі!

Ти зрікся мови рідної. Твій дух
На милицях жадає танцювати.
Від ласк твоїх закаменіє друг
І посивіє рідна мати.

Ти зрікся мови рідної. Віки
Ти йтимеш темний, як сльота осіння.
Від погляду твого серця й зірки
Обернуться в сліпе каміння.

Ти зрікся мови рідної. Ганьба
Тебе зустріне на шляху вузькому...
Впаде на тебе, наче сніг, журба —
Її не понесеш нікому!

Ти зрікся мови рідної. Нема
Тепер у тебе роду ні народу.
Чужинця шани ждатимеш дарма —
В твій слід він кине сміх-погорду!

Ти зрікся-мови рідної...

1955

* * *

Я і ти —
Два світи.
Дві путі
У житті.

Путь моя
Рівная,

А твоя —
Мов змія.

В мене єсть
Правда й честь,
Серце — спів
З гір, степів.

В тебе злість
Мозок їсть,
Серце — лжа,
Ти — ханжа!

Вийшов ти
З темноти.
Як панам,
Служиш нам.

Маю світ
Без панів,
Маєш світ
Плазунів.

В мене світ,
В тебе світ,
Йде двобій —
Згине твій!

1957

* * *

Як ми зустрілися весною,
Ронили вишні білий цвіт.
Щаслива ти була зі мною,
Чудовим був з тобою світ.
Не раз ми слухали до рання
Дзвінку сопілку солов'я.
Було одне у нас бажання, —
Щоб я був твій, а ти — моя.
Минулося гаряче літо,
Та не минулася любов.
Бо серце ласкою зігріто,
Бо ти зі мною, мила, знов.

Із вишень облітає листя,
А спільна зірка нам сія.
З тобою ми на те зійшлися,
Щоб я був твій, а ти — моя.
Нехай студені заметілі
Нам занесуть стежки в саду.
Під вишні, інеєм розцвілі,
І ти прийдеш, і я прийду.
Я знаю, що життя велике,
Та в ньому є зима своя.
Не рік, не два, а вже навіки
Я буду твій, а ти — моя!

1953

* * *

Досі не знаю,
Хто ти, кохана,
Щастя чи горе,
Честь чи омана?!

Горя не страшно,
Знався я з горем.
Сядем з тобою
Та й поговорим.

Страшно неправди
З тими устами,
Що цілував я
Вчора без тями.

Страшно неправди
Ніжної дуже...
Досі не знаю,
Хто ти, мій друже.

1951

* * *

Думала сумна смерека:
«Де краса у мене?»
Ось у інших розвилося
Листячко зелене,

А я стою однакова
Літом і зимою.
Як мій дуб мене покине, —
Що буде зі мною?!»
І, щоб він простяг до неї
Широкі долоні,
У калини попросила
Корали червоні.
У берези позичила
Білої сорочки,
Щоб на неї задивлялись
Хлопці-ясеночки.
А вони не задивлялись,
Тільки дивувались,
Відхиляли від небаги
Пишнолисту галузь.
Уночі вона тихенько
Запитала дуба:
«Чи й тобі у цій одежі
Стала я нелюба?» —
«Ні, нелюба, у чуже ти
Одяглася всує,
Той убір, що іншим гарний,
Тобі не пасує.
Я любив тебе без нього
Щирою любов'ю,
І любитиму, як станеш
Знов сама собою».

1953

* * *

Дівчино моя,
Доленько моя,
За тобою
Знудьгувався я.

Як тебе нема,
Туга обійма
І від мене
Силу відійма.

А снаги мені
Треба для борні,
Я — навіки
В бойовім вогні.

Пісня солов'я —
Пісня не моя,
Не навчився
Щебетати я.

Виріс я в біді,
А тепер в житті
Я шукаю
Справедливості.

Пригорни мене,
Поцілуй мене,
Поцілунок
Тугу прожене.

1953

* * *

Земля покрита білою габою,
І вітер під вікном, жебрак-скрипаль.
Не жаль мені, кохана, за тобою,
Свого ж одуреного серця жаль.

Ні, я не егоїст! Я серце дав би,
Щоб не замерз музика під вікном,
Я виливаю кров щоднини в ямби
І нелегким радію таланом.

Чи серцем зрадженим людей зігрію?
Чи в ньому щирі я знайду слова?
Так, не згубив ще я велику мрію,
Від неї рана в серці зажива.

«Заграй мені веселої, небоже!» —
Знадвору в хату кличу скрипала.
І раптом бачу (чи здалося, може?),
Як зеленню вкривається земля.

1954

* * *

Ти снилася мені щоночі,
Коли я за тобою чах:
Усміхнені уста дівочі
І море радості в очах.

Вже не тужу я за тобою,
Та снишся далі ти мені.
Уста вже зімкнуті журбою,
І очі висохлі, сумні.

1955

* * *

Я тільки раз, єдиний раз любив,
А скільки я ненавидів — не знаю.
Ненавистю душі не погубив,
Любов мене замучила до краю.

У серце, наче в землю деревце,
Вона вросла, коріння розпустила
По жилах — в груди, в руки, у лице,
І кров моя любов мою живила.

Вона цвіла! Ох, як вона цвіла!
Не думав я тоді, що доведеться,
Холодний піт стираючи з чола,
Її навіки виривати з серця.

Бо не для мене був той пишний цвіт,
Обсипались на інших пелюсточки...
Але не скаржусь, що на білий світ
Я народивсь, як кажуть, без сорочки.

Її давно я серцем розлюбив,
Та кожною клітиною дрібною
Любитиму! О, що б я не робив,
Любов моя вмиратиме зі мною.

1954

* * *

Чи досі я тебе люблю,
Не знаю сам, а ти
Для мене ні кохання, ні жалю
В душі давно вже не змогла знайти.
Твої листи
Такі холодні і короткі, мов наказ.
Навіщо пишеш їх мені?!

Чи не на те, щоб раз у раз
Відновлювати біль?! Чи ті пісні,
Що я співаю з болю, милі так тобі,
Немов осінні квіти польові,
Що зацвітають лиш тоді в траві,
Коли природа у журбі!
Не бійся, я співать не перестану, —
Для цього досить музики в житті.
Я лиш тому співаю про кохану,
Що так мені потрібно ніжності,
Як спраглому — води...
Та серед інших лагідних образ —
Які болючі ті листи,
Холодні і короткі, мов наказ!

1955

УДОВА

Удова не плаче з туги,
Правди у сльозах нема.
Будуть під очима дуги —
Спала, скажуть, не сама!

Той не вернеться ніколи,
Бо загинув на війні.
Цей щоранку їде в поле
Попри хату на коні.

І щоночі, як дитину,
Тугу присипля вона,
І щоранку біля тину
Удова стоїть сумна.

1954

ЛИСТ ПРИБИРАЛЬНИЦІ ДО ПОЕТА

Ми спільно вам листа писать збирались,
Бо ваших слів ніколи не забудем:
«Благословенна праця прибиральниць —
Вона потрібна так, як пісня, людям!»

Я прибираю сім кімнат і часто
Свою стару одежу рву на шмати,
Сама я мушу купувати й пасту —
Її завжди в запасі треба мати.

Блищать мої паркетки, наче плеса
У місячному сьйві серед ночі...
Можливо, з мене б вийшла поетеса,
Якби вернулися літа дівочі.

Хоч я учитися не мала змоги,
Та балериною назавше стала:
Я на щітках танцюю до знемоги,
От лиш мені не аплодує зала.

Начальник мій купив недавно катер
І по Дніпру катається по-панськи.
У місяць раз лише на білу скатерть
Хотіла б я поставити шампанське!

А прибиральниці у нашім домі
Все теревенять про одне завзято...
Ви ж, певно, із міністрами знайомі —
Чи правда, що підвищать нам зарплату?

1954

* * *

Невже у тебе вийде пісня,
Правдива пісня про Донбас?
Ти у Карпатах народився,
В лісах ягнята змалку пас.

Ти розумієш спів смереки,
А тут машина, сталь співа.
Спускайся у глибокі штреки,
Записуй неясні слова.

Та піт з машини не поллється —
Мазутом він тече з облич.
Виймай найкращу пісню з серця,
Найтяжчу працю возвелич!

1957

* * *

Попід землею ходить повзкома,
Але в душі покірності нема.
Таким я завжди бачу шахтаря.
Ліхтарик над чолом, немов зоря.
Низеньке небо, та високий лет,
Йому відкрита глибина планет.
З нутра землі він бачить всі світи,
Де в камені лежать вогню пласти.
Вогонь він добуває для людей,
Пилюкою покритий Прометей.
А на поверхні, де понадокруж
Орел літає, він приймає душ,
Вмивається і йде мені навстріч —
Як день, що перемиг жорстоку ніч.

1957

* * *

Терикони димлять,
Терикони стлівають.
Так минають літа,
Так століття минають.
То безплідний вогонь,
То вогонь у могилі.
Може, мріє про щось,
Але встати не в силі.
А як людям ти шлях
Не освітлюєш трудний,
Хоч століття гори —
Ти мертвець не пробудний!

1957

* * *

Падають зорі з неба
Кожної ночі.
Може, тоді вмирають
Люди робочі.

Зірка моя так само
Впасти повинна.
Може, могого віку
Вже половина.

Зроблено дуже мало,
Майже нічого.
Та зрозумів ціну я
Дня золотого.

Срібні години також
Став я цінити.
Жити мені без праці, —
Значить, не жити!

Докір за дні пропачі
Дивиться в очі.
Падають зорі з неба
Кожної ночі.

1955

* * *

Де ти поділась, пісне?!
Жду вечорами, вранці.
Серце без тебе трісне,
Серце загине в мовчанці.

Як ти, скажи, забула,
Що завжди душа поета
Так до нещастя чула,
Ніби до вітру трепета!

Радощі я помножу,
Ніби земля зернини.
Думку знайду погожу,
Чисту, як серце дитини.

Будеш носити людям
Слово моє добровісне,

Жити щасливо будем, —
Тільки вернися, пісне!

1957.

* * *

Мені, малому, палиця ліскова
Служила за хорошого коня,
Але одного зимового дня
Її мій батько порубав на дрова.

Тепер не коле вже мене стерня,
Я — на хребті осідланого слова,
Дзвенить залізна рима, як підкова,
Прудкий скакун думки наздоганя.

Тобі ж видніше, дорогий читачу,
Чи я на поетичному коні,
Чи просто сам, як у дитинстві, скачу...

Поганих віршів не шкода мені;
Візьми ти їх, як іграшку дитячу,
У грубку кинь — і грійся при вогні!

1957

* * *

Маленький стіл, перо, папір
І ліжко, ліжником накрите.
Я тут живу з недавніх пір,
Та буду, мабуть, довго жити.

Тут буде пісня, жарт і спір,
Любов і немовля сповите.
Шевченко, Пушкін і Шекспір
Зі мною будуть говорити.

Коли сюди прийде біда,
До неї буду непривітним,
Щоб довго тут не гостювала...

Коли ж у двері підлота
Постука пальчиком тендітним, —
Скажу: «Ти не туди попала!»

1955

* * *

Мій добрий друже, що з тобою?
Твоє волосся в сивині.
Чом ти не віддавав мені
Хоч половину свого болю?

Від мене ти в самотині
Ховався з темною журбою,
Мені ж рукою нескупою
Підносив радощі одні.

А я ділився тільки горем.
О, ти зі мною був бадьорим,
Як лікар у розмові з хворим!

Мене ти лікував як міг —
І сріблом кучерів своїх
Оплачував цілющий сміх!

1957

* * *

Біда навчить, кому подати руку,
Від кого в дар прийняти чесний хліб.
Вона за правду ляже сміло в гріб,
З брехні зірвавши маску і перуку.

Ти ж не збагнув її важку науку
І, сонця не побачивши, осліп.
Тепер ти всім схиляєшся до стіп
І перед кожним стелишся в багнюку.

Навіщо ж та нікчемна похвальба,
Що ти із бідняків, а не з магнатів,
Що ти синок не пана, а раба?!

Так, ти вдягав сіряк подертий татів,
Але твій дух від нахилень згорбатів,
І плазування — це твоя судьба!

1957

* * *

Як дерево, що не приносить плоду,
Лиш кидає на сад родючий тїнь,
Возноситься над ним у височїнь,
Бере собі його живлющу воду, —

Так ти живеш. Не пропустити моду —
Це найважливіше з твоїх стремлїнь.
І схована твоя духовна тлїнь
За косметичну, бездоганну вроду.

З твого лиця я змив би вічний грим,
Красі віддав би сяяння принадне, —
І стала б ти ясна, мов херувим.

Але боюсь: єство твоє нещадне,
Таке паразитичне й маскарадне,
Мені не одмінити вже нічим!

1957

* * *

Коли мені підхлїбник тисне руку,
Тїкаю геть від нього сам не свїй,
Мов босою ногою на гадюку
Я наступив на стежці лісовій.

Боюся усмішки його без звуку,
Такої штучної, як у повій, —
О, він мене втоптав би у багнюку!
Його слова — отруений напїй.

А він піде тихенько поміж люди
І просичить то тут, то там слівце,
Що з мене вже, мовляв, пуття не буде,

Що повен я погорди та облуди...
Я ж — не Христос, що, знавши підлість Юди,
Дав цілувать йому Своє лице!

1957

БЮРОКРАТОВІ В АЛЬБОМ

Напам'ять, наче піп Святе Письмо,
І Леніна, і Маркса він цитує.
В промовах, мов актор, себе тренує
Перед холодним і німим трюмо.

Не оре, не кує і не будує,
Лише гукає: «В комунізм йдемо!»
Даремно в гості ми його ждемо,
Хоч з наших мозолів він гараздує.

Такий на секретарку не лиша
Своїх тихеньких телефонів — де там! —
В них деренчить уся його душа.

Не стійте в нього там, під кабінетом,
Бо кожен з вас, напевно, поспіша
Дзвонить зерном, залізом і сонетом!

1955

* * *

Людське життя — не книги чорновик,
Не вирвеш слова звідтіля ніяк.
А він в душі носив смертельний ляк,
Немов трава, під кожним вітром ник.

Прислужувати, наче кельнер, звик.
За Польщі говорив, що він поляк,
За німців — німець; нині цей підляк
Кричить усюди: «Я є більшовик!»

Мерзенний раб! Не вірте ви йому,
Бо той на шану вже не має прав,
Хто не служив народові своєму,

Безчестя сіяв, вигоди збирав,
Хто, боячись потрапити в тюрму,
Людину у собі на смерть скарав!

1956

* * *

Хвала тобі, безсмертний міщанине,
Що не загинув ти в новій добі,
Що ти порозумнішав, що тобі
Вже остогидли лубочні картини!

Не сім слонів, не пухові перини —
Кар'єра — головне в твоїй судьбі.
Ти сміло вгору йдеш там, де слабі
Зриваються з хитливої драбини.

Словами вибухаєш, а слова
Твої, неначе квіти паперові,
Що їх циркач виймає з рукава.

У справжнє слово треба влити крові,
А кров твоя, мов річка нежива,
Закована в крижини мармурові!

1957—2010

* * *

Ти сам для себе слідчий і суддя,
І прокурор, що кари вимагає,
І хитрий адвокат, що захищає
Промовами про злигодні життя...

Пощади ненастанно він благає
Від імені людського співчуття,
За злочин обіцяє каяття —
І знову суд усе тобі прощає.

Ненавидиш те прощення своє,
Але з душі прогнати адвоката
Відваги й сили в тебе не стає.

І серце він обсотує твоє,
Неначе та гадюка сороката, —
І кров за послугу із тебе п'є!

1957

* * *

Стіною чорною іде гроза,
Як постріли гарматні, грім гримить.
У зворах вітер виє-скавулить,
Смереки гнутьяся, як тонка лоза.

Хтось небеса ножами проріза —
Стуляються на небі рани вмить.
Я чую: в мене на щоді тремтить
Краплина дощова, немов сльоза.

«Тікай!» — кричать з колиби вівчарі,
А я стояти буду надворі,
Удвох із громом небо сколихнем.

Вдихну я в груди пломінь блискавиць, —
Щоб перед ворогом не впасти ниць,
Щоб дихати в його лице вогнем!

1957

* * *

Карпати потонули в тишині,
Стоять смереки у сонливій зморі,
І жевріють в небесній вишині,
Як вуглики у згаслій ватрі, зорі.

Мені здається, що стою на дні
У велетенськім, глибочезнім морі,
Вгорі світила бачу маревні
Крізь води тихі, сині і прозорі.

Піщинкою дрібною на землі
Себе я почуваю в ці хвилини...
Та на світанку море ночі схлине, —

І перед сонцем, в ранішній імлі,
На цім шпилі вершини знову стану
Володарем земного океану.

1957

* * *

Як налетять рої дошкульних мух,
Тікають геть корови з полонини,
Ховаються в густих кущах ліщини,
Та в лісі не загубить їх пастух:

Він слухає з убогої хижчини,
Як ті дзвінки видзвонюють навкруг,
Що розголошують найменший рух
Його несупокійної маржини.

Людей пильнує правда, а брехня
В темник жене, у нетрі непролазні,
Де човгаються в тьмі отруйні плазні.

Назад! Назад! До сонця — навмання!
Дай знати духу рятівного діла,
Що твоя совість ще не занімала!

1957

* * *

Безжурні, до нестями балакучі,
У затишку чекаєте собі,
Що ось ростимуть груші на вербі
І молоком проллються білі тучі.

Але не ви, бездумні і слабі,
Підкорите енергії могуті.
Крилата мисль і мозолі пекучі
Єднатись будуть і в новій добі.

Я вірю, що будущина щаслива
Одмінить лож, та не одмінить жнива,
І литиметься завжди піт з чола;

Не стануть святами ніколи будні.
Хоч як би там не мудрували трутні, —
Трудитись має кожен, як бджола!

1957

* * *

О Львовє, батьку мій правічний, знаю,
Як мучила тебе страшна жада
В бою, коли напасницька орда
Топтала й роздирала Русь безкраю.

Хоч марилаь і снилася вода,
Ти не втікав до Вісли чи Дунаю,
Ти не кричав: «Рятуйте, помираю!»,
Попалений, немов земля руда.

Там підживляли душу міста лози
Могутніх рік, там ніжились плоди...
А ти ковтав зі смутку власні сльози.

Та вчув Дніпро твій стогін — крик біди,
І в пригорщах крізь вогневіні грози
Приніс тобі цілющої води.

1956

* * *

В Личаківській задумливій діброві
Нерівними рядами вздовж алей
Стоять, неначе шафи мармурові
З хрестами, — пишні спогади смертей.

Стоять гробниці на мужичій крові,
Що обернулась на плодучий глей.
Барони і магістри гонорові
Кістями лежать в лахмітті із ліврей.

А де могили тих у місті Лева,
Що розтоптала їх стопа сталєва,
Що піднімали в небо ці хрести?

Вони — в землі, в деревах понад нами,
А панське тління навіть бур'янами
Не в змозі крізь каміння прорости!

1958—1988

* * *

О рідне слово, що без тебе я?
Осміяний людьми кретин-стиляга,
Безрідний, кволий, жебручий блудяга,
Що сам забув давно своє ім'я.

Мое ти серце, пісня і відвага,
І прізвище, і сила, і сім'я.
Ти вся душа нескована моя,
В найтяжчі дні — надія і наснага.

Тебе у спадок віддали мені
Мої батьки і предки невідомі,
Що гинули за тебе на вогні.

Тож не засни в запиленому томі,
В тій незакопаній, страшній труні, —
Дзвени в моїм і в правнуковім домі!

1955

* * *

Якби я втратив очі, Україно,
То зміг би жить, не бачачи лугів,
Поліських плес, подільських ясенів,
Дніпра, що стелить хвилі, наче сіно.

У глибині моїх темнот і снів
Твоя лунала б мова солов'їно,
Той світ, що ти дала мені у віно,
Від слява слова знову б заяснів.

А глухоти не зможу перенести,
Бо не вкладе ніхто в печальні жести
Шум Черемоша, співи солов'я.

Дивитися на радощі обнови,
Та материнської не чути мови, —
Ото була б загибель-смерть моя!

1956—1967

* * *

Не бійсь нічого, доки я з тобою.
Іди і правду людям говори!
Не жди ніколи слушної пори —
Твоя мовчанка може стать ганьбою!

Усе, що я тобі даю, бери
І певен будь: твій дух не вб'ють злобою;
Мене ніхто не пом'янув клятьбою,
Хоч я водила в тюрми й на костри.

Лиш забували боягузи кволі,
Що сто раз гірший від вогню мій гнів,
Що мій проклін страшніший від неволі.

Я — мати всіх, що згибли за свободу,
Я маю тисячі живих синів,
Я єсть Любов до рідного народу.

1955

* * *

Було давно це. Ката-короля
Хвалив, як міг, один поет придворний,
Хоч добре знав, що люд — голодний, чорний,
Що крові не приймає вже земля.

Аж раз вночі ударив дзвін соборний —
Народ повстав! Тоді, немов маля,
Злякався кари, вчувши крик здаля,
І втік з палацу наш брехун проворний...

Та королівські сили замогли
Повстанців неозброєних. В палати
На суд за боягузтво привели

Співця того. Заслуженої плати
Він дочекався за свої хвали:
Його звелів тиран четвертувати!

1956

* * *

Тиран помер. Чертог його порожній;
Розсипалися вірні, як горох.
Народ живе. Єдиний справжній бог,
Всезнаючий, всетворячий, всеможний.

Але ж і в нього ти — не скоморох,
А дух неповторенний і неложний,
Що відкривати далечінь спроможний,
Горіти з ним в огні його тривоги.

Не потребує він раба ні блазня,
Чия душа дрібна й богобоязна
Випрошує безсмертіє собі.

Він вибирає тих на невмирущість,
Хто віддає свою безмежну суцність,
Своє життя за нього в боротьбі.

1956—1988

* * *

Коли помер кривавий Торквемада,
Пішли по всій Іспанії ченці,
Зодягнені в лахміття, як старці,
Підступні пастухи людського стада.

О, як боялися святі отці,
Чи не схитнеться їх могутня влада!
Душа єретика тій смерті рада —
Чи ж не майне де усміх на лиці?!

Вони самі усім розповідали,
Що інквізитор уже нема.
А люди, слухаючи їх, ридали...

Не усміхались навіть крадькома:
Напевно, дуже добре пам'ятали,
Що здох тиран, — але стоїть тюрма!

1955

* * *

Мені однаково, чи бог один на небі,
чи три, чи триста, хоч і міради...

Леся Українка

Багато їх було, і всі — богове:
Дажбог, Стрибог, Перун і Симаргла.
Та їхня сила, слава і хвала
Розвіялись, як пригорща полови.

Дніпровська хвиля в море понесла
Поганське ідолля страшноголове.
Його змінив розп'ятий Син Єгови —
Філософ із юдейського села.

Та в світі не змінилося нічого:
Купались далі в золоті князі,
А закупи і смерди, як до того,

В землі греблись, мов кури у грязі...
О невсипуща муко і тривого,
О рідна земле, вимита в сльозі!

1956

* * *

Спитають нас, хоч будемо в могилі,
Нащадки наші, чи любили ми,
Чи мали і серця, чи — лиш уми,
Що, сяючи, зігрить були не в силі.

Чи ж знатимуть, з якої ми п'їтьми,
З якої твані і з якої гнилі
Видобувались, і в яким горнилі
З рабів ставали справжніми людьми?

Ми розум свій згинали і ламали,
Примушували на покору йти,
Забути про вселюдські ідеали.

Від сонця ми ховались, мов кроти,
А наше серце нам з грудей виймали
Його биттям налякані кати.

1956

* * *

Поезіє, призначено тобі
Вливати сили у серця слабі,
Порадницею бути у журбі
І кулею в кривавій боротьбі.

І правду кидати в народний здвиг,
Провісницею бути днів нових,
Натхненням — у змаганнях трудових,
Любов'ю і ненавистю живих

І мертвих славою. А ти
Лежиш по кутиках крамниць.
Хотів до тебе підійти,

Перед тобою впасти ниць,
Та придивився ближче я —
Аж то не ти, лиш тїнь твоя!

1957

* * *

Шановний критику, немов старі монети,
Вже вийшли з обігу карбовані сонети,
Та все ж не гарячись і не свари мене ти
За те, що зв'язую думки в сонетні сплети.

Бо форми вистиглі, в законах слова стислі, —
Не скови-ланцюги, а тільки одіж мислі.
Ті сплутують її, що у м'якому кріслі
Забули, як болять від праці пучки тріслі,

Не спотикаються у писаній промові
І все відкинути і знищити готові,
Що не вмістилося у хайживістські ямби.

Ти роги їм збивай дрючком — хай ходять шуті!
Або хоч не співай ніколи дифірамби
Отим, що тупістю і дурістю надуті!

1957—2000

З книжки
«БИСТРИНА»
(1959)

* * *

У небесах схоластики
Не видно мислі-ластівки,
Не видно думки-блискавки,
Що бігає навискоки.
Я в інше небо вірую,
Стаю його офірою,
В'яжу петлею мертвою
Все, що йому я жертвую.
Мій дух у нім літатиме
З думками-ластів'ятами,
І блискавкою-мислею
Своє життя я висловлю.
Високе небо творчості,
Ти повне ластівочості,
Ти одягни чоло мені
В свої священні пламені!

1958

* * *

Як дуб листочки пожовтілі
Тримає на своєму гіллі
Аж до травневого розмаю,
Отак і я своє кохання,
Зимою вбите спозарання,
У серці юному тримаю.

Як потепліє, повесніє,
У гаї знов зазеленіє
Новеньке листячко дубове.
Тебе ж не замінить новою,
І ти не оживеш весною,
Моя єдина любове!

1955

* * *

Земле Шевченкова, земле Франкова,
Зорана горем, засійся добром.
Наче веселки барвіста підкова,
Сяє розмова Дністра із Дніпром.

Земле смеречана, земле пшенична,
Чую тебе я в собі, як Антей.
Будь мені вільна і будь мені вічна
В пісні повстанців і в серці дітей!

Земле незморена, земле тямуща,
Рідна й висока, як спів солов'я!
В слові твоєму жива й невмируща
Воля твоя і держава твоя.

1959—2006

* * *

Люблю я бистрину життя
Прозору, поривну, глибоку,
І не ховаюся в затоку,
Де шумовиння і сміття.

На бистрині нелегко плавають,
Бо хвиля зносить, хвиля рве.
Хто нидіє, а не живе, —
Нехай шукає тиху заводь!

Там, на гнилому дні саги,
Верткі вужі, лякливі жаби,
А бистрина несе дараби,
І граються у ній пструги.

На те я маю руки дужі,
На те летить душа моя,
Щоб — де найшвидша течія! —
Плисти, а не лежать в калюжі!

Ніколи не торкнеться твань,
Ні гніль міщанського озерця
До вільного могого серця,
До найчистіших почувань!

1957

З книжки
«ДНИНА»
(1960)

* * *

На дні душі, немов на дні ріки,
Каміння споминів лежить роки.
Його лиш повинь почуттів пересува,
Порушуючи давнії слова.

Поет в мені, неначе риболов,
Що річкою душі моєї йшов,
І рибку-мисль прудку руками він ловив,
І не один він камінь відвалив.

1960

* * *

Неначе у пуп'янку квітка, живе
У серці моєму те слово нове,
Що мусить розвитися. Наче той цвіт,
Що плодом зірветься з похилених віт,
Від серця відірветься слово моє...
Та яблуна яблука завжди дає,
Поету для кожного плоду, однак,
Потрібно придумати форму і смак.

1960

ЛИСТ ДО СВИНАРЯ ЯРОСЛАВА ЧИЖА

Ярославе, як там ваші справи?
Мабуть, добре — так повинно быть.
А мені одне паця каправе
Перерити намагалось путь.

Є такі на світі баламути,
Для яких поезія — це лжа.
Він пита з погордою: «Чому ти
Ще не пишеш про свиней Чиж?»

Ну, мовляв, тепер така епоха,
Справжня пісня вбита наповал.
Молоденька і гладенька льоха —
Ось де поетичний ідеал...

Бачите, йому не до вподоби
Політичність ямбів, дактилів...
Думав я: «Нема кому, неробе,
З палацу тебе загнати в хлів!»

Та кажу: «Пробач мені, паничу,
Не гадай, що ти мене вколов.
Я свиней в поезію не кличу,
Кличу працю, правду і любов».

Та мене не зрозумів стияжка,
Хоч для нього всесвіт — примітив,
Їсть і п'є, неначе Божа пташка,
Не працює — суще диво з див!

Він живе у Бога за дверима —
Ресторани, танці, батьків ЗІМ.
Ох, якби була м'якенька рима,
Щоб дівицям повезти своїм!

На моїх же віршах твердо спати,
Бо вони канчасті, наче брук.
Чей, мені потрібно передати
Твердість правди та мозольність рук!

А нутро свиняче в паразита, —
Перерив би поле, якби міг!
Приказка є мудра й знаменита:
«Добре, що свиня не має ріг».

От його б до вас на ферму взяти,
Де стоїть неугамовний квік
(Схожий він тепер до поросяти!), —
Там із нього став би чоловік!

1960

* * *

Впала смерека,
Зрубана впала,
Ручки зламала,
Тихо сконала.

Впала смерека,
Впала вже друга,
Впала й подруга —
Смуток і туга.

Явір на зрубі
Сам залишився,
Він похилився,
Він зажурився.

Ріс він у лісі,
У смеречині,
Буде віднині
На самотині.

Вдарять морози,
Хуга засвище,
Віття найвище
Схилить вітрище.

Снігу нападає
Тонни на плечі —
Тут би до речі
Віти смеречі.

Сам не утримає
Тої навали —
Сестри ховали,
Допомагали.

Доки на нього
Лихо нагряне,
Журно скидає
Листя багряне.

1960

* * *

Я знудьгував за поцілунками твоїми,
За ніжними руками, за теплом
Грудей твоїх — бери, бери мене в обійми
І не давай сидіти за столом,
Поезії писати. Те, що нині втратим,
Не зможуть жодні вірші замінити.

Мій дух з твого кохання став багатим,
І молодість навчила ти цінить.
Цілуй мене. На місці не стоїть хвилина,
Хоч, наче Фавст, її спиняю я.
З любові, а не з гніву родиться людина,
Любов — це значить людяність моя.

1960

* * *

Є жінки, немов зірки небесні,
Що згоряють, впавши з висоти.
Я ловив їх усмішки облесні,
Та була у серці тільки ти.

Є жінки, немов квітки весняні,
Що тужавий пробивають сніг.
Я стояв над ними в здивуванні,
Та тебе забути я не міг.

Є жінки, немов листки осінні,
Що летять з вітрами вдалину.
Пропадав за ними я в молінні,
Та кохав тебе лише одну.

Раптом я збагнув, що ти, кохана,
Не зоря, не квітка, не листок.
Ти для мене мила і жадана,
Найзвичайніша з усіх жінок.

1960

* * *

Ходить вітер із мітлою, мов двірник,
Замітає перед хатою хідник.

«Вітре, вітре, чи і в тебе є дочка?
Як у нашого старого двірника?»

Бо у нашого старого двірника
Цяця-доня є мальована така,

Що вітця свого соромиться за те,
От що сміття він із вулиці мете!»

Засміявся вітер: «Покажіть мені
Цяцю, що встидаєсь простої рідні!

Мов лозу, її пригну я до землі,
Щоб поцілувала чорні мозолі!»

1960

ШЛЯХ РАКЕТИ

Скільки подолала перепон
На своїй дорозі та ракета,
Як була ще мрією поета,
Вченому з'являлась ніби сон?!

Мусила вона пробити ґрати,
За якими мучивсь Галілей,
Крізь вогонь, що пожирав людей,
Мусила неткнутою промчати!

Мусила пробити на льоту
Темноту, що з лінощів затвердла,
Скелю лжі, яку не брали свердла,
Непощербну царську глупоту.

Що для неї та космічна мла
Після пройдених століть облуди?!
Дивляться на Землю з неба люди —
То свобода крила їм дала!

1960

* * *

Я бачив на річці в прозорім льоду
Зернину пшениці, її на льоту
У тверднучі хвилі впустило пташа,
І там зледеніла пшенична душа.
Умерла? А може, зернина крізь лід
Ще бачить і сонце, і небо, і світ,
Та кільчик не може пустити вона,
Бо скиба із льоду чистенька, ясна
Стискає безжально, — о, краще в землі,
Хоча не у світлі, зате у теплі,

Хоча у п'їтьмі, та в надїї на те,
Що колос на щастя людей проросте!

1960

* * *

Над ямою він сам стояв,
А сто катів було — не менш.
Йому в потилицю стрїляв
Рудоволосий Übermensch¹.

Та сталось так, що він ожив,
З могили виповз уночі.
Його над ранком серед нив
Знайшли убогі сіячі.

Багато перебув атак,
Бо вдруге жив не легкома.
Та не смїався; смїх — то знак,
Що вже убивць його нема,

Що іберменшївська змія
Уже згорїла на вогні...
Його сьогодні бачив я,
Та він не посміхнувся, ні!

1959

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

Я так як бачу Маркіяна:
Обличчя мудре і блїде.
Я так як чую Маркіяна:
То слово, що із серця йде.

Шукати правди юнь готова,
Хоч навкруги тюремний страх.
І впливає наша мова
Русалкою з глибин Дністра!

¹ Übermensch (нім.) — надлюдина.

Її втопили там, зв'язавши
Тугим ремінням сировим,
Та буде перед світом завше
Вона оскарженням живим.

Оскарженням на пана й ката,
Що ген прийшов з чужих країв
У нашій крові полоскати
Пекучу сталь своїх ножів.

А голос юного Тараса
З-понад Дніпра вже доліта.
Яка тяжка попівська ряса —
Полатана, не золота!

Така тяжка, немов кольчуга,
А в серці туга і недуга...
І як тут жити Маркіяну,
Чекати волю пожадану?!

Він знає: скоро смерть прийде,
Але життя не жаль йому,
Та жаль, що світло молоде
Не знищило стару пітьму.

Не раз пита себе, чи буде
Ота «свободоньки пора».
На панщині вмирають люди,
І він на панщині вмира.

О, він боровсь, як був у силі!
А в смертний час благословля
Селянські голови похилі
І руки чорні, як рілля.

1958

ІЗ ЦИКЛУ «САЛЯМ АЛЕЙКУМ!»

* * *

«Салям алейкум!» — значить «Мир вам!»
Салям тобі, Узбекистане!
Хай це чудове привітання
Вселюдським від сьогодні стане.

Саям алейкум, земле рідна,
Саям тобі, великий світе;
Ви, що за мир платили кров'ю,
Собі вітання це візьміте!
Саям алейкум, океани,
Саям тобі, малий ручаю!
Я, звідавши дороги людства,
Вітання кращого не знаю.
Саям алейкум, сивий Дніпре,
Саям тобі і соловейкам
На кручах Києва і в душах
Моїх дітей, саям алейкум!

1961

БІБІ-ХАНИМ

Бібі-ханім, дружина Тамерлана,
Стояла на стрімкому мінареті.
Вона свого мужа виглядала,
Який уже чотири роки тому
На Індію пішов походом славним
І повернутися повинен скоро.
Яка вона щаслива! Тамерлану
Мечеть вона покаже величаву,
Яку звеліла в честь його поставити.
О, купол неба — жалюгідна річ
Порівняно із куполом мечеті!
Вона здивує мужа, і йому
Докаже раз назавжди, що немає
Вірнішої дружини, ніж вона.
Але біда — проклятий архітектор
Закінчувати не хоче будівництво:
Негідник вимагає, щоб вона
Дозволила йому поцілувати
Своє обличчя. Ні, нема вже ради!
Здається їй, що звуки тамбуринів
З-за обр'ю до неї долітають.
О, треба швидше закінчить будову!
Вона оглянулась, немов відчула,
Що будівник закоханий стоїть
У неї за плечима. Справді, він
Стояв і мовчки ждав її наказів.

— Цілуй! — вона сказала, і в ту ж мить
Сама злякалась дуже цього слова,
Долонею лице своє прикрила,
Та поцілунок був такий гарячий,
Що крізь долоню на лиці відбився,
Бібі-ханім пішла в свої покої
І, глянувши у дзеркало, зомліла.
Очунявши, вона ридала довго,
Схопила раптом ніж і вмить собі
Щоку пробила, де горів цілунок.
Кров одмиває вимушену зраду,
Невимушена зрада — пляма вічна!
І справді — рана гоїлася швидко,
Обличчя стало чистим, та на нім
Лишилась цятка, родимка неначе,
У тому місці, де горів цілунок...
Оцю легенду вчув я в Самарканді.
І з того часу, як побачу тільки
Красуню з родимкою на обличчі
(Ту родимку й моя кохана має),
Пригадую думки Бібі-ханім:
Кров одмиває вимушену зраду,
Невимушена зрада — пляма вічна.

1961

САЇДА

1

На полі, де бавовники рясні,
Зустрілись наші погляди ясні.

— Як звать тебе? — спитав я. — Саїда! —
Сказала й посміхнулася мені.

Вона була як мрія, що жила
В моєму серці довгі-довгі дні.

Все вимріяне в ній: чоло, й уста,
І чорні очі — трошечки скісні.

Ступити кроку з місця я не міг —
Так, ніби це лучилось уві сні.

Дивився й відчував я легкоту,
Яку вітри приносять навесні.

Вона пішла, збираючи в поділ
Пучки бавовни, й зникла вдалині.

Неначе руки милої, в ту мить
До мене доторкнулися пісні.

2

Я повезу на Україну
Твою красу, твоє ім'я,
Тебе ж я більше не зустрину,
Чарівна Саїдо моя.

Не буду мати супокою
Під рідним небом голубим.
Тепер я знаю, що такою,
Як ти, була Бібі-ханім.

Та не подібний я до хана,
Ні до князя, ні до царя.
Моя ти мрія лиш кохана,
Така далека, як зоря.

Пробач, я плакати не вмію,
Нехай ридають солов'ї.
Щасливий той, хто бачив мрію,
Але не доторкнувсь її.

1961

* * *

Хотів би я сином назватись твоїм,
Зажурена, тиха, старенька узбечко.
Твій син боронив моє щастя, мій дім,
Мою Коломию, моє Берестечко.

Та він повернутись до тебе не зміг,
Бо тяжко було розтулити повіки.
Проріс він дубком крізь карпатський моріг,
Утративши очі і ноги навіки.

Але не журися, матусе, чей ти
Синів ошасливлених бачиш і дочок,
І, може, зуміють вітри донести
В Ташкент із Ворохти дубовий листочок...

1961

* * *

Де немов з бавовни білі хмари,
Де стоять, як велетні, чинари,
Де не мовкне пісня соловейка,
Де вогнем ферганська тюбетейка
Прикрашає коси незчисленні,
Де співці у вічному натхненні,
Де сліди старого Алішера¹,
Де Зухра (по-нашому — Венера)
Смажить шашлики, розклавши ватру
В центрі міста, в затишку театру,
Де у кожному винограднім гронці
Стільки є наснаги, як у сонці,
Де, як бубон, сонце золотаве
Стелить звук-проміння на отави,
Де Тимура мури мармурові
Увібрали силу сліз і крові,
Де стихає в надвечір'ї спека,
Де рясніють зорі Улугбека,
Де вода народжується з льоду,
Там, де невмирущий дух народу, —
Там я був і щастям називаю
День узбецького ясного краю.

1961

¹ Йдеться про великого узбецького поета Алішера Навої (1441—1501), автора поем «Лейлі і Меджнун», «Фархад і Ширін» та інших світової слави творів.

З книжки
«НА ЧАТАХ»
(1961)

НА ЧАТАХ

Слово — на чати!
Спати забудь!
Будем стрічати
Всяку паскудь.
Зрада тут буде
Рватись вперед —
Кулю — у груди,
В серце — багнет!

Слово — на чати!
Слухати вмій!
Тут плазувати
Буде, як змій,
Тихо, спокійно
Трутяне зло, —
Стрілити вмій-но
Прямо в чоло!

Слово — на чати!
Дружба — пароль!
Кривді промчати
Тут не дозволяй!
Очі ворожі
Гострі, як ніж.
Ти на сторожі
Правди стоїш!

1958

* * *

Мої діди, знедолені та бідні,
Шукали правди у цісарським Відні.
Шукали тут ясного оборонця,
Та не знайшли ні правди, ані сонця.

Їх мучили орендарі й магнати,
І мусіли вони в ярмі конати...

А з чим же я прибув до того Відня,
Де молодь зустрічається всесвітня?

Я не привіз ні скарги, ні печалі.
Братання — мій девіз на фестивалі.

Зі мною скрізь ім'я мого народу,
Звістую мир, і злагоду, і згоду!

І там, де дід мій плакав од відчаю,
Про Україну з друзями співаю.

1960—2000

ФІАЛКА З ВІДЕНСЬКОГО ЛІСУ

Я купив у букініста
Толик Шіллера, а в ньому
В'ялу, висохлу фіалку
Між сторінками знайшов.

«Хто зірвав тебе, маленька,
І навіщо вклав у книжку?» —
Я спитав її — і раптом
Відповідь ясну почув.

Тихий, тихий голосочок,
Мов струни тонке бренчання,
Від фіалки плив чи, може,
Із душі моєї плив.

«Я у Віденському лісі
Виросла, і сине небо
Впало на мої листочки
Разом з майовим дощем.

Я була вродлива дуже,
Я була щаслива дуже,
Я не знала, що то горе,
Я не бачила людей.

Та вони прийшли до мене —
Дівчина і хлопець юні.
Обіймались, цілувались
Біля мене на траві.

Він поклявсь її любити,
І зірвав мене ласкаво,
І до платтячка на груди
Дівчині своїй прип'яв.

І свою кохану хлопець
Називав моїм найменням —
Тож вона, як спогад милий,
В книжці берегла мене.

Вчула я одного разу,
Як та дівчина ридала:
Виганяє власник дому
Із квартири їх сім'ю.

І на другий день я вчула,
Як та дівчина ридала:
Мати вмерла — сиротина
Залишилася одна.

І на третій день я вчула,
Як та дівчина ридала:
Милого в тюрму забрали —
За несплачені борги!

Я від болю і страждання
Дівчини тієї всохла,
Навіть спогадом чарівним
Перестала бути я.

Не поглянувши на мене,
Дівчина моя убога
Шіллера коштовний томик
Букіністу понесла...»

О фіалочко зів'яла,
Чом не можу повернути
І тобі, і всім на світі
Волю, молодість, любов?!

1958

НОСТАЛЬГІЯ

П'ятий день на чужині,
П'ятий день не бачу Львова.
Вже озвалася в мені
Тужно-ніжно рідна мова.

Фестиваль — як водограй,
Крізь його веселі бризки
Бачу я свій рідний край,
Де я пісню чув з колиски.

Розлучився я на мить
З українською землею.
Серце вже моє щемить
І сумує вже за нею.

О, не знав би щастя я
Без Вітчизни, без надії!
Горло тисне, як змія,
Перший приступ ностальгії.

1958

У СОБОРІ СВЯТОГО СТЕФАНА

Вона молилась, як свята,
Русалка з бистрого Дунаю.
В очах покірنا доброта
І синь така, що я не знаю,
Чи є на світі де краса
Ще більш натхненна і чистіша...
Церковні сірі небеса,
І кам'яна пільмава ніша,
І скалка сонця золота,
І музика тяжка органна
Запам'ятались на літа...
І ревно так молилась панна,
Немов якийсь принадний гріх
Пропалював її істоту;
І відірвати я не міг
Від неї погляду. До зльоту
Зібралася моя душа,
Але в соборі — наче в кліті,

А ця гріховниця чужа
Здалась найкращою на світі.
Я бачив по сумних очах,
Що Бог — у серці русалчати.
Мене схопив за горло жах,
Щосили я хотів кричати:
«О, підними своє лице,
Зі мною ти ходи, красуне!»
Я знав, на мене Бог за це
Стіну собору не посуне.
Та я навшпиньки перейшов
До виходу побіля неї.
Я не порушив молитов
Ясної віденської феї.
Вона світилася в мольбі,
Немов наповнена сльозою.
Великі очі голубі
Пекли стражденною красою.
І чув я біль, коли складав
Зухвалі та болючі строфи,
Коли до Тебе ревнував,
Старий, могутній Саваофе!

1960

ПИВО

Є у Відні пиво —
Просто диво.
Піна — як сметана,
Бездоганна,
Ну, а смак...
Той чумак,
Що «в Києві на риночку»
Пропив штани і сорочку,
Удмухнув би кухлів тридцять,
Щоб гуляти й не журиться...

Сіли ми за столики —
Пиво вже несуть.
Пиво п'ють католики,
Лютерани п'ють.

П'ють одні квапливо
Пиво любе,
Інші цідять пиво
Поміж зуби.
Всяк шинок відвідує,
Пиво добре п'є.
Пиво до обіду є,
До вечері є.
Гладить задоволено
Бюргер черевце:
Лікарем дозволено
Споживать пивце.
— Може, немовляточку
Замість молока
Принесете, таточку,
Гальбу-дві пивка?
— Подивіться, хлопці,
На оцих панів,
Ці не пропивають
Шкіряних штанів!
Це таке створіннячко,
Що своє
Пропива сумліннячко,
Якщо є.
Бо це «гуманісти»,
А не чумаки.
Чумаки за себе пили,
А ці — навпаки.
Все за інших...
За гарем султана кримського,
За монашок папи римського...
«Гуманісти» випити б могли
За дівчаток веселеньких ще й смоли.
А в куточку
Сів на бочку
Шпик — очі, як рани.
Що йому католики і лютерани?
Він за нами підглядає,
Наші тости підслуховує,
Чиниться, мов щось читає,
Ніби щось він підраховує.

Надійшли студенти,
Дали йому пива,
І стала людина
Миттю щаслива.
І пішов собі шпик — очі, як рани,—
В інші бари і ресторани.
Сміються студенти,
П'ють «гуманісти»,
Пива багато,
Нема що їсти.
Прекрасне пиво —
Як же воно робиться?
Все тут важливо —
Навіть подробиця.
Вийшли ми з бару
В доброму настрої.
Ох, як же хочеться
Додому з Австрії!

1961

* * *

Бринить, немов струна, в моїй душі чекання,
Вже плескотання хвиль десь недалеко чуть.
Дунай... не голубий — яке розчарування! —
В бетонних берегах жовтава каламуть.

В годину голубу ясного передрання
Тут музикант ходив закоханий, мабуть.
І голубим Дунай побачило кохання,
І голубим Дунай повинен завжди бути!

Та вчув я давній вальс — і чародійні звуки
Так обняли мене, немов жіночі руки,
Мій зір наповнила, немов сльоза, любов.

Не міг збагнути я, що робиться зі мною.
Вода прудка блищить, горить голубизною...
Як стих останній звук, вода пожовкла знов.

1961

* * *

Тече Дунай в піснях мого народу,
Я з них прийшов на світ і з них я зріс.
Я в снах не раз ходив крізь темний ліс
На берег золотий шукати броду.

Та ось побачив я дунайську воду,
Поцілував, як очі, повні сліз.
Дунай — свободи голубий проріз
Між скель, що чинять річці загороду.

Де плакали з мого села рекрути,
В тужбі тепер мої брати живуть,
І пісні про Дунай вже їм не вчути.

А їхні сльози в рідний край течуть,
Ріка крізь гори мусить повернути,
Щоб на Україні закінчити путь!

1958—1998

* * *

Schönbrunn¹ — усе величне і вороже,
Безкровні цісарята на стіні,
У спальні Франца-Йосифа мені
Зробилося так нудно — не дай, Боже!

Екскурсовод показує на ложе,
Де усміх лицемірним був і в сні.
Ми дивимось, помучені й сумні:
Чи нас надвір ще вивести хто може?

Все мертве тут, на все сідає пил,
І тягне запахом, немов із діжки,
Із цих камінно-золотих могил.

Лише туди ведуть живі доріжки
Туристів, що вже вибилися з сил,
Куди сам цісар ще ходили пішки!

1958

¹ Schönbrunn (нім.) — колишня резиденція австрійських імператорів, тепер — музей.

* * *

Була цісарська Австрія міцна,
Та пощадити нас була готова:
Ми мали жити, вмерти мала мова,
Нам душі мала видати казна.

Слова чужі, неначе сарана,
Сідали на сади і парки Львова.
Та зелень оживала знов чудова,
І не загинула Галичина.

Лиш на Личакові ще є гробниці,
Де Габсбургів зотліли слуги ниці
І слово їх лежить, як пилюга,

На камені могильному твердому.
А біля нашого ясного дому
Лунає наша мова дорога.

1960

МОЯ ЗЕМЛЯ

Моя земля була тверда, немов бетон,
Коли її порізати хотів тевтон.

Моя земля була м'яка, як медяник,
Коли до неї батько мій в неволі ник.

Моя земля була слизька, мов льоду кант,
Коли ходив по ній чужинець-окупант.

Моя земля була липка, немов смола,
Коли моя тружденна мати з поля йшла.

Моя земля була шорстка, немов кора,
Коли здихала в ній ворожа машкара.

Моя земля була пухка, як лист купав,
Коли мій брат розстріляний на неї впав.

Я молодий, але до щастя йшов здаля,
Мені свою снагу дала моя земля.

Вона не тільки кров, вона — мої слова,
Мій біль, мої думки, моя любов жива.

На неї схожим став я всім єством своїм,
Благословляю дощ і плодоносний грім.

Я голосом пронизую космічний світ,
Але в землі моє життя і мій завіт!

1960

* * *

Слова, поете, неживі
Бувають інколи у тебе,
Мов гудзики на рукаві:
Лиш для краси — не для потреби.

Нехай веселий пустодум
Подзвонить римою завзято,
А ти повинен шить костюм
На будень, не лишень на свято.

Щоб можна в ньому йти у степ
Траву косить і сіять жито.
Подбай, звичайно, і про те,
Аби сказали: «Гарно вшито!».

1961

* * *

Розклада весна багаття
По обочах і садах.
Зеленіє Підкарпаття,
Ліс обновою запах.

Вкрились квітами левади,
І переліски, й поля.
Ні однісінької вади
Не повинна мать земля.

Листя, що з дерев наскубла
Люта осінь, бур'яни,
Ріща і гадючі кубла —
Все згоря в огні весни.

Білі хмари, ніби шатра,
Де ховаються дими.
Оновляє землю ватра,
Спаляючи гніль зими.

1960

* * *

Людство, як море. Ідуть та ідуть
Хвиль покоління.
Вічності сила срібляста, як ртуть,
Б'ється в каміння.

Що я? Малесенька хвилька на мить?
Крапля на скелі?
Променем сонця я хочу світити
В людській оселі!

Людство, як море. В краплині — в мені —
Сонце і днина.
Чи на поверхні, чи в глибині, —
Гине краплина.

Скрізь виростає з каміння й води
Листя зелене.
Я тимчасовий, та мусить пройти
Вічність крізь мене!

1960

* * *

Ой прийди до мене на розраду,
В тебе є слова — солодкі вина,
В тебе груди — грона винограду,
В тебе стан — тоненька яворина.

Ой прийди до мене на кохання,
В тебе губи — перестиглі вишні,
В тебе очі — голубе світання,
В тебе руки — вітренята ніжні.

1955

* * *

Приснилась ти мені,
Щасливим я збудився,
На ранішні вогні
Весело подивився.

І вибіг я надвір
У досвіток студений.

Зернини ясних зір
Зробились біля мене.

По небу я блукав,
Радіючи тобою,
І зорі засипав
Землею голубою...

Коли у вишині
Врожай заколоситься,
То другий раз мені
Повинна ти приснитись,

Щоб міг я знов піти,
Як нині, по блакиті
І міхи привезти,
Зірницями набиті.

1955

* * *

Не спить моя журба,
Хоч як її гойдаю.
— Чи ти, журбо, слаба? —
Тихесенько питаю.

— Ні, не слаба я, ні,
Але не хочу спати,
І мусиш ти мені
Усеньку ніч співати!

І ніч, і цілий день,
І все життя до краю!
— Ох, стільки я пісень,
Моя журбо, не знаю!

1960

* * *

Ти була моєю,
Ти чужою стала.
Ти була зорею,
Ти з небес упала.

Як упала в море,
Чисте і прозоре, —
Плавай собі, зоре,
Перебуду горе.

Як упала в темне
Багновище бруду, —
Горе це, напевне,
Я не перебуду!

1955

* * *

Під явором у лісі ми сиділи,
Тобі плела вінок весна сама...
А вже злітає листя пожовтіле,
Тебе немає і весни нема.

Весна і ти мене напризволяще
Покинули в гущавині колись.
Як мати, надо мною осінь плаче,
Ласкаво просить: «Сину, не журись!»

А я збираю листя яворове,
Немов гарячі пломені пожеж.
Весна прийде до тихої діброви,
А ти до мене, мила, не прийдеш.

* * *

Моя любов — усохла деревина.
Вона радіє, як зима надходить,
Бо всі дерева схожими до неї
Стають о тій порі. Безлисті, чорні
Гілки, мов кості, бо обгризли їх
Вітри осінні — пси проголоднілі.
Вона сумна весною, бо її
Здалека видно в зелені хвилястій.
Вона мене боїться — рубача,
Що ходить і винищує невпинно
Душі зелений сад. Коли підходжу
З сокирою до неї, щоб зрубати
І на багаття кинути її,

Вона тремтить! Один листок зелений
Ще є на ній. Один листок надії,
Що буде ще мене любити
Моя кохана. Бризне листям буйно
Те пагілля. Тому-то обминає
Із року в рік усохлу деревину
Сокира точена...

1955

* * *

Мила, навіщо кличем
Розсуд у горі своїм?
Нема оправдань будівничим,
Коли завалиться дім.

Наче слюда у граніті,
Блиснуло скло в смітнику...
Ми будували на смітті
Щастя будову тяжку.

Серце моє затужить,
Серце зажуриться знов —
Ні, не любов, а байдужість
Там ув основі основ.

Ні, ти мене не любила.
Дім розколовсь, як скала,
В нім ти мене залишила,
А сама — утекла.

Я врятувався чудом,
Вийшов із битви немов,
Тільки про це не будем
Нині вести розмов.

Інша в мене оселя,
Інший на світі час.
Добре, що смутку стеля
Не роздавила нас.

1955

* * *

Душа — немов коробка сірників.
Ти бавився вогнем, немов дитя,
Та спалені даремно почуття
Жалів, не викидав до смітників.

Обвуглені, нездалі до вжиття,
В собі ховав недогарки чуттів.
Тепер ти племінь віднайти схотів,
Та вже — не задля гри, а для життя.

Коробка торохтить, немов жива,
Та в ній нема вогненного єства,
Там кожен сірничок — духовний мрець.

Тулися до людей, щоб жити ще,
Та знай, що полум'я чужих сердець
Не гріє, а безжалісно пече!

1958

* * *

Чи ще далеко нам до роздорожжя,
Де з добротою розійдеться лють,
А з чесністю — підлота зловорожа,
А з правдою — брехня, що в парі йдуть?

Чи без колючок буде гарна рожа?
Чи не загубить людство власну суть,
Як радість пануватиме погожа
Одним-одна, а смуток проженуть?

Я знаю, друже, що на тім розпутті,
Де пари почуттів, що здавна скуті,
Повинні роз'єднатися колись,

Ненависть не розлучиться з любов'ю,
І не водою буде кров, а кров'ю,
І людство не загине, не журись!

1958

ДРУЖИНІ

Минулося кохання вечорове,
Невинні поцілунки відцвіли.
Ти досі без моєї похвали
Обходилась, ясна моя любове.

Творив я іншим оди та хули,
Для інших мав римовані промови, —
Для тебе мав я слово лиш прозове,
Та вільно в ньому почуття жили.

І цей сонет не зможе закувати
В свої кайдани золотої ватри,
Що в темнім серці запалила ти.

Це ж тільки знак унімливої шани
За пісню Соломії й Роксолани,
За усміх, що сів у дні сльоти.

1958—1968

3 книжки
«ЖЕСТ НЕРОНА»
(1962)

* * *

На світі більше куль, аніж сердець!
На світі більше мін, ніж томиків поезій!
На світі більше бомб, аніж будинків!

Хто має серце — рятувать повинен
Від кулі поцілунок.

Хто має пісню — рятувать повинен
Від полум'я бібліотеку!

У кого є оселя — той повинен
Від бомби рятувать її!

А хто не має серця, пісні ані дому,
Нехай візьме у мене що захоче, —
Хай тільки стане поруч у борні!

1962

БЕРЕЗИ ДРУЖБИ

Я бачив хрести березові,
Що збігали з могил солдатських,
Як діти в сорочечках білих,
Як діти, що граються в птиць.

Сьогодні із фінськими друзями
Берези я в парку садив.
Я чув, як берізкам грали
Гімни, немов президентам.

Зрозумійте мене, дерева,
Чорнобриві мої берези!
Я не хочу, не дам я, щоб вас
Розпинали в полях над убитими.

Я знаю: земля Фінляндії
Вас не віддасть на страту.
Вона із граніту витисне
Кров, аби ви не засохли.

Сплітайтеся корінням міцно,
Стріляйте гонами в небо,
Щоб міг я почути шелест
Вашого листа зеленого
За морем, в моїй Україні!

1962

* * *

Сонце білозубе, наче негр,
Встало над країною Суомі.
І хмарини, як дівчата фінські,
Зачіски собі зробили модні.

І танцюють люди цілий день,
І здається, що нема на світі
Ні біди, ні смутку, ні каліцтва,
Лиш до крові танці на граніті.

Вже зайшло за обрій сонце-негр.
Де воно, в якій воно державі
І чого показує з-за пругу
Дві долоні, чорні і криваві?

Там, за овидом, те сонце б'ють.
А за що? За те, що світ відкрило!
Гасне день, і видно руку сонця,
Мов криваве і важке вітрило.

1962

ЖЕСТ НЕРОНА

Ось ми і зустрілися віч-на-віч.
На моїй дорозі ти стоїш.
У твоїх очах блищить ненависть
І горить злоба, як фінський ніж.

Знаю, де родивсь і виріс де ти,
І в твоїх зіницях, повних мсти,

Бачу міст задимлені скелети
І, мов коні, здіблені мости.

Бачу руки зламані, як віти,
Кров, що капає із рукава,
Бачу в них, як божевільний вітер
Виринає з книг святі слова.

Бачу, як ідуть світанком ярим
Кучеряві діти з темних гетт,
Як їх перелічує над яром
Побілілий з люті кулемет.

Я гадав, що згинув ти назавше,
Але ти з'явився знову тут.
Я твій мозок розстелив, плюгавче,
Вилив я твоїх жадань мазут.

Знаю, що тебе віками вчили
Підпалити Рим або рейхстаг,
І тоді... Даремно пружиш сили —
Не схитнеться мій високий стяг!

Кидаєш кривавий жест Нерона —
В землю пальцем,— я ж не упаду!
Я не сам. Я — тисячна колона.
Чуєш ти мою тверду ходу?!

Я іду з датчанином, з японцем,
Гнеться, як паркет, гранітний брук,
В лісі рук, що вказують на сонце,
Лиш твоя — немов усохлий сук.

Я іду з болгариним, з іспанцем,
Потискаю дружні мозолі.
Ти показуєш у землю пальцем,
Я ж підвівсь недавно із землі.

Я піднявсь, як вічний біль солдата,
Я прогриз труну й камінну твердь,
Щоб знайти тебе, мого ката,
Щоб згадав ти мого брата смерть.

Я піднявсь, щоб крикнуть «Годі!» мукам,
Та тобі я відрубав п'ядь,

Щоб ходив Нероном ти безруким,
Щоб не міг ти й милостині взяти.

Щоб ти знав, яка тяжка земля та,
У яку показуєш злегка,
Щоб з могили, люта і проклята,
Терном не росла твоя рука.

1962

* * *

Колись я ще повернусь над те озеро,
В якому відбилися ноги твої, як музика,
З якого дивились на мене очі зажурені,
Очі кохання короткого, як прощання.

Я знаю, що любов — це вічне прощання,
І тому я повинен ще хоч раз приїхати
Над фінське озеро, щоб попрощатися
З музикою ніг твоїх і з очима твоїми.

Тебе не буде, але я застану там
Твій образ тихий під тонкою хвилею.
І розправляться зморшки від тої води,
І сивину мою на берег озеро викине.

1962

* * *

Хотів би я всі мови знати,
Щоб не минути тут нікого,
Щоб вислухати біль Гренади
І траурну зажуру Конго;

Щоб не вставляти, як перлини,
У перстень рим чужинні звуки,
А слово в слово перелити,
Сльозу в сльозу, а муки — в муки;

Щоб від лапландця аж до бура
Пройти з відкритою душею,
Щоб юних серць велика буря
Термосила нещадно нею;

Щоб Україну заповітну
Почути в стогонах Анголи,
Щоб наливалось гнівом світу
Мого народу слово горде.

Ось і лежать в моїй каюті
Товстезні словники, як плити.
Слова я вибираю люті,
Щоб з ворогом поговорити.

Слова я вибираю добрі
Для друзів з північного краю,
Мов ключ, беру я ієрогліф,
Японське серце відчиняю.

Гарячий попіл Хіросіми
Спадає, як вогонь, на душу.
О світе, муками твоїми
Наповнитися й жити мушу!

Хотів би я всі мови знати
Для слова доброго, не злого,
Для одного, що вчить, як мати,
Веде до сонця світового.

1962

3 книжки
«ПАЛЬМОВА ВІТЬ»
(1962)

Ворог мій стріляв на Кубі
З непрохідних чорних нетрів.
Пролетіли гострі кулі
Десять тисяч кілометрів.

Пролетіли, відшукали
Серце вільне і пісенне.
Скільки впало друзів Кастро, —
Стільки куль у серці в мене.

Кубо! Ти зірвала з себе
Пути, як вузли зміїні.
В тебе є брати і сестри
В кожному домі на Україні.

Як тобі меча потрібно,
Щоб добить отруйне падло,
Серце з кулями під молот
Покладу я на ковадло!

1960

МІСТО РИБАЛОК

Рибалок місто. Тихий моря спів.
Розвішані, немов антени, сіті,
І ланцюгами, як і скрізь на світі,
Прип'яті човники до берегів.

Але на світі місто це найкраще,
Хоч парками й садами не цвіте.
Воно таке недавнє, молоде,
Що в ньому навіть цвинтаря нема ще.

Живуть у нім колишні злидарі,
Вогневоокі, бронзові мулати,
Що мали море, та не мали хати,
І посивіли змолоду в журі.

Колись вони на тихім узбережжі,
Засмучені, спрацьовані, худі,
У човнах засипали, і тоді
Їм снилися омріяні котеджі.

Вставали риболови на світанку,
Ішли ловити рибок золотих,
А щастя одверталось від них
І не ішло на жодну їх приманку.

...Аж раз вони пішли на інший лов,
Не хробачню взяли, а гострі кулі...
І не один із них земній акулі
Живіт у поєдинку розпорів.

І сповнився їх сон. Нужду і смуток
Вони в доми нові не занесли,
Лиш радощі, і щастя, і столи,
І автомати, й оберемки вудок.

1960

ПАЛЬМИ

Пальми були іспанські,
Панські,
Американські,
Тільки кубинський дух
В них не зачах, не вщух.

Пальми — воїни справжні,
Пальми — безстрашні.

Як ноги солдатські в обмотках,
Їх стовбури.
Піки в руках коротких, —
Ану, відбери!

Хмара звергає напалм,
Пальми у хмару — піки,
Куба — під захистом пальм —
Непереможна навіки.

Пломінь солдатам — у вічі.
Що ж, це війна благородна,

Пальми горять, як свічі,
Піку не кинула жодна!

Ліс, як дергівка, гострий.
Пальми — як сталактити.
«Ні, цей завзятий острів
Нам не спалити!»

Хмара вертається,
Хмара тікає в Маямі,
Щоб знов там злоби набрати,
Наче отрути в ямі.

Все надаремно, хмаро, —
Зникнеш ти, що не роби!
В пальмах воскресли,
Повстали в деревах раби!

1960

* * *

Земле рідна, вже за океаном ти єси!
О, чим далі ти від мене, тим дорожча!
Що з того, що навкруги кебрачові ліси,
Що з того, що навкруги цукрова троща?

Тільки знай, що як полетіть з літаків напалм
На полякане до смерті листя й віти,
Не втечу з-під гордовитих пальм —
Тут за їхнє щастя я готов згоріти!

Україно, у мені твоя жагуча кров
Від страху не стане, як вода багниста,
Я на смертний бій сьогодні йти готов,
Щоб укрилась цвітом щастя Куба чиста!

1960

* * *

Літа проходять за літами,
Їх не зумієм зупинити.
Лежить майбутнє перед нами —
Владарство мрії знамените.

У тім чудовім володінні —
Єднання нашого опора.
А ночі — днів довжезні тіні,
Якими ловить нас Учора.

В Учора, ніби у печері,
Сидять пани — криваві смоки,
Когтисті жилаві пантери
І поліфеми однооки.

Дивіться, як відважно Куба
Стає на прю зі звіром злісним,
Захланне око душогуба
Випалює колом залізним!

Ви нам казали рить окопи,
Ви нас хотіли посварити,
Дивіться ж пильно в телескопи
Туди, де мчать метеорити.

Ми — люди чорні, жовті, білі —
Підносим сонце над полями.
То наші пальці змозолілі
На сонці витирають плями!

Ви маєте шматок планети,
Та стати хочете й на сонці.
На вас підуть штики й мачете¹,
Полінезійці і саксонці! —

Всі, що великими трудами
Натхнули світло серед неба...
Літа проходять за літами,
І зупиняти їх не треба!

1961

В СЬЕРРА-МАЕСТРІ

Земля червоняста, бо скривавлена в битві,
Каміння крихке, бо ослабле від сліз,

¹ Мачете — широкий важкий ніж, яким зрубують цукрову тростину. (Прим. автора).

Дерева сухі, бо серця їх пробиті,
На горах солдати стоять, наче ліс.

Навчаються хлопці, щоб куля й осколок
Шукали ворожого серця в бою.
І мріють вони про смаглявих креолок,
Про тиху долину, про хату свою.

Я вийшов до них і ходив поміж ними
Так, ніби надіявся брата знайти.
Тут білий і негр — бойові побратими,
А значить, у мене усі тут брати.

І вийти хотів я на синій Туркіно¹,
Щоб гладити хмарі холодне чоло,
Щоб ти мене бачила там, Україно,
Де правді й свободі нелегко було!

1960

ВЧЕНА РАДА

Прийшли професори
на вчену раду,
Карабіни свої
склали в куток.
Я дивився
спантеличено й радо,
Як ректор поправляє
при боці кольт.
Говорили
про зворотну сторону Місяця,
Про поезію,
про книжки давнини...
Я подумав про те,
щоб шукати місця
У їхнім окопі,
на випадок війни...

1960

¹ Туркіно — найвища гора у Сьєрра-Маестрі. (Прим. автора).

* * *

Сонце, як сомбреро,
Впало в океан.
Достигає в небі
Місяць, як банан.

Світиться шкуринка,
Ніби золота.
А кубинські гори
Вкрила темнота.

Хлопців-одчайдухів
Тут було гніздо.
Дивно, як то місяць
Не зірвав ніхто!

1961

ТАНК У ГОРАХ СЬЄРРА-МАЕСТРИ

В тумані Сьєрри танк стоїть,
Немов страшна примара.
Його гранатою підбив
Ернесто Че Гевара.

Танк розкладається, як труп,
Ржавіють жовті кості.
Живуть у ньому ящірки,
Вужі короткохвості.

А я кажу, що у бою
Не згинули танкісти,
А стали плазнями тоді
Прислужники Батісти.

Лишилися їх тіла слизькі,
Потворні і холодні.
Вони в отруєній траві
Плазують до сьогодні.

І будуть повзати весь час, —
Така їм буде кара, —
Аж доки не розтопче всіх
Ернесто Че Гевара!

1960

* * *

Тікають багачі з Гавани,
Очима блискаючи злісними.
Аеропорт замурували,
Неначе брилами, валізками.

Злоби і злата кілограми,
Але нема ні грама совісті.
А вітер віє з-понад «Гранми»¹,
І Куба вся немов напровесні.

Тремтять неонові плакати,
Кричить про волю кожна літера.
І правду йде в народ шукати
Фідель, подібний до Юпітера.

Він піраміди з чемоданів
Розбити може блискавицями,
Та битися міцні титани
Не йдуть з негідниками ницими.

Минулих днів зів'ялі моці
Набиті туго в їх валізи.
А він нові будує площі,
Доми зі щастя, скла й заліза.

Здыхає в чемоданах зрада,
Що нагулялась на просторі.
А він брукує автостради —
Нові дороги для історії.

1961

* * *

Десь розірвалася граната,
Десь ходить лютий терорист,
Його рука, сто раз проклята,
Тремтить, немов на вітрі лист.

Десь над Гаваною літає
Дракон, крилатий стервожер,

¹ «Гранма» — назва шхуни, з якої кубинські революціонери висадилися на Кубі. (Прим. автора).

Мене очима розтинає
Лакей, колишній мільйонер.
Десь полум'я шипить зміїно,
Та я нічого не боюсь,
Бо я до тебе, Україно,
Живим чи мертвим повернусь!

1960

РАУЛЕВІ КАСТРО

По кісточки у сонці, мов світанок,
Із гір навстріч народів ти брів.
Лежав туман на скронях негритянок —
Зажурених і мужніх матерів.

Я жартував: «Бери мене, Раулю,
Простим солдатом в армію бери!»
Не знав я, що виймати будуть кулю
З твого тіла білі доктори.

Невже мільйонам матерів на горе
Тебе не обминула куля зла?
Невже огидна смерть того поборе,
Кого вся Куба сином назива?

Якби я знав, що ад'ютанти з бою
Тебе нестимуть, миючи слізьми,
Назавжди я залишився б з тобою,
Щоб заступать тебе в бою грудьми!

1961

* * *

Моя далека Україно,
Моя надіє і снаго,
Пробач старому кампесіно¹,
Що імені не знав твого,

¹ Кампесіно (*исп.*) — селянин. (*Прим. автора*).

Що ти для нього мов легенда,
Почута на обжинку літ,
Бо світ малий для президента,
А для раба — великий світ.

Великий для того, хто руки
Мав не для білих, ніжних втіх,
І, мовби чорні коренюки,
Їх вирвати з землі не міг.

А ти від нього, рідна мати,
Не відсахнися у біді,
Його сини прийдуть сказати
Спасибі радісне тобі.

1961

В ДОРОЗІ НА МІНА ДЕЛЬ ФРІО¹

Мені здається, ніби я в Карпатах.
Булані мули, як гуцульські коні,
Несуть бесаги на хребтах горбатих,
А з-під копит камінчики — у стромінь.

І легінь той (о коломийко моя!),
Як Довбуш, став на коломийськiм полі,
Не в кобурах висить на ньому зброя,
За ременем у нього три пістолі.

Дивлюся вниз. Там — над потоком хата.
Можливо, в ній живе моя родина?
І сушиться, як жито вогувате,
Побіля хати кава на ряднинах.

А там — блакитніє Карибське море,
Дивлюсь і чую, ніби я скрилатів:
Ось океан, Париж, обличчя Альп суворе,
Дунай, Говерла, Яблунів, Стопчатів...

1961

¹ Міна дель Фріо — гора в Сьєрра-Маєстрі.

СТРУМОК ВІРНОСТІ

Від конкістадора в печері темній
Сховалася красуня Кавкубу.
Вона не вийде в слабості нікчемній
До ворога на кпини і ганьбу.

А він чатує з друзями при вході,
Вже третій день і третю ніч стоїть.
Вона зросла на просторі й свободі,
А він хотів її замкнути в кліть.

Вона була, мов юна пальма, станом
І мала коси — чорні блискавки.
Її вігвам стояв над океаном,
З небес і хвиль світили їй зірки.

А він хотів забрати в неї зорі,
Зігнути луком горду Кавкубу,
І, може, навіть у гідкій коморі
Любить жадав би він свою рабу.

Він розлучив її навік з ріднею,
І з ним у битві згинули брати.
Він на коні летів сюди за нею,
Але в печеру побоявся йти.

Вона не вийде, не впаде в покорі
Ненависному чужаку до ніг.
Вона загине в голоді і зморі,
Але здолає ворогів своїх.

Її він виманив за два гостинці
У придурка, захланного вождя.
Та будуть знати хтиві й злі чужинці,
Що в неї честь дорожча від життя...

У вхід печери днина заглядала,
Крізь віти блисла синя далина,
У скелі індіанка помирала,
І перед смертю плакала вона.

Пекучі сльози камінь пропікали,
І навіть з мертвих віч вони текли,
І пробивавсь ручай крізь грубі скали,
Шукаючи до світла шлях з імлі.

Між сталактитами струмочок скаче,
То зупиняється, то знов кудись біжить.
Там Кавкубу у скелі досі плаче,
Що ворог їй не дав на світі жить.

Струмок шепоче: «Душ не покалічмо,
Бо щастю вже не буде вороття,
Бо краще за життям ридати вічно,
Ніж плакати за честю все життя!»

1961

БОЙОВИЙ ПІВЕНЬ

Ось крилатий гладіатор¹,
Справжній півень-бойовик.
Ходить він по-генеральськи,
Хоч командувать не звик.

І, здається, дзвонять шпори
На обскубаних ногах.
Ноги ніби у лампасах,
Запеклася кров у швах.

Та стократ од генералів
Є чеснішим півник мій:
В бій курчат не посилає,
А шанує він двобій.

Переможе в поєдинку
Або згине — не біда.
Ех, якби-то генерали
Брали приклад з когута!

Генерали у погонах,
Вам здається: ви — орли.
Ви ж у мужності й до шпорів
Півника не доросли!

¹ На Кубі популярні півнячі поєдинки, в яких беруть участь спеціально підготовані бойові півні. (Прим. автора).

Щоб ви мали стільки честі,
Як кубинський цей «орел»,
То було б на світі добре,
Дуже добре, вері вел!

1961

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА КОЛУМБОВІ

Я так мов бачу, Христофоре,
Як ти зійшов із корабля,
Як під ногами, наче море,
Гойдалася чужа земля;

Як череваті лицеміри
Хвалу Пречистій воздали
І як дівча червоношкіре
Вони із хоті розп'яли;

Як покидали чесні люди
Свої вігвами і гаї,
Як їх палило військо люте,
Іспанські лицарі твої.

Я пам'ятаю, адмірале,
Як мучивсь ти в своїй ганьбі,
Як індіани помирали,
Щоб не скоритися тобі;

Як пінилась вода зелена,
Коли топивсь за родом рід,
Так ніби океан племена
Хотіли перейти убрід.

Але у хвилі ті кипучі
Твоя втонула благодать,
І доля віддала Веспуччі
Те, що тобі хотіла дати.

Я знаю: золота шукав ти —
Король на шиї, мов удав.
Осліп ти і не бачив правди —
Півсвіту за монету дав...

Тепер ти став між тихі клумби
І розмовляєш із дітьми.

Пробач мені, старий Колумбе,
Що вікликав старе з п'ятьми.

Ти був сміливець. Навіть тіні
У цьому сумніву нема.

Та світ новий в своїй країні
Теж не відкриєш легкома.

Всі людські відкриття подібні
До твого діла. Кричимо,
Що збудувати храм ми здібні, —
Насправді що ж ми творимо?!

Ти плив до Індії по золото, —
А що в Європу ти привіз?
На кораблях старих болото
І спомини, де повно сліз.

Та все ж такий ти — вічне диво
Облудних, скорбних мрій; пробач!
А Світ Новий (чи це можливо?!)
Відкриє рослий бородач.

1961—2000

* * *

Дівчина стоїть із крісом
На посту коло централі¹,
А її коханий лісом
Ходить у злоби й печалі.

Ах, вона ласкаво й щедро
Милого свого зустріне.
Поклялась вона, що Педро
Від її руки загине.

Ах, і він свою кохану
В ніжній млості заколише.
Він поклявся, що Сузанну
Повезе на кладовище.

¹ Централя — так на Кубі називають цукрозавод. (Прим. автора).

Прибива вона на двері
Мужні лозунги Фіделя,
Він ховається в печері,
Де слизить огидна стеля.

Розійшлися їхні долі,
Мабуть, вже не буде стрічі,
Хоч за них батьки в костьолі
Сплакують старенькі вічі.

Божа Мати не в одвіті,
В рідної — сльозина старча.
З матерів усіх на світі
Револуція — найстарша!

1961

КУБИНСЬКІ ДІВЧАТА

Ідіть вулицею і дивіться
в чорні очі кубинських дівчат.
Ви побачите в них
гаряче проміння сонця.

Е. Гемінгвей

Зброя не личить Венерам —
Вони ж з автоматами йдуть
За бородачем офіцером,
Солдатську верстаючи путь.

Ідуть вони — чорні від змори,
Тягнуть важкий скоростріл,
І видно, що сонце і море
Прилипло до їхніх тіл.

Вчаться вони стріляти,
Бо час на землі такий.
Чути їм писк немовляти
В посвисті куль тонкім.

Вночі у гірським потоці,
Що дзвонить, як їхній сміх,
Змивають море і сонце
З вигинистих тіл своїх.

Вітри їх колишать п'яні
До ранку у гамаках.
І сниться їм, що кохані
Їх носять всю ніч на руках.

1961

МАРІЯ СЕМАНА

Революційні віють пасати,
Молодіє від них чоловік...
Марія Семана вчиться писати,
Марії Семана сто шостий рік!

Навколо неї сидять онуки,
І кожна буква іде на «ура».
Свої негритянські спрацьовані руки
Ніяк заспокоїть не може стара.

Хтось там залишить томи, як плиття,
Вона ж — автограф на могильній плиті,
Та хай же знають, що за століття
Вона не осліпла у темноті.

Вона прочитала слово «щастя»
І посміхнулася, як молода.
А може, їй написати вдасться
До поета Марті листа?

Вона подякує ласкаво
За те, що її правнучат,
Таких чорних і таких кучерявих,
Писати й читати навчать!

ГУАНТАНАМО

Гуантанамо — чи не ганьба?
Хто там під плиту аеродрому
Правду поховав, аби потому
Панувала скрізь брехня сліпа?

Правда ж там, закована в бетони,
Як вулкан, прорветься з-під землі,
Літаки згорять, як мотилі,
Смертоносний флот за мить потоне.

Бо не може так життя іти,
Щоб чужак коло твоєї хати
Сіяв кулі, міни і гранати,
А усе це жати маєш ти.

Час прийде — не буде гуантана́м,
Задихнеться світовий жандарм.
Люди! Люди! Тільки без казарм
Вільними воістину ми станем!

1961

СМЕРТЬ БРАТА

Коли у горах Ескамбрай
Мій брат
Упав лицем на камінь
І серце мовило:
«Пора вмирати!» —
Я пробудивсь і крикнув:
«Брате!
Що маєш людям передати, —
Передавай!»
І брат сказав:
«Колись мене сам Гемінгвей
В Іспанії
Із бою виніс...
А це вже — все...
О, я любив людей!
Куди мене скала оця несе?
Я чую, як хитається вона.
Невже це я такий важкий для неї?
Що передати людям?..
Хай кров мою зітруть
З цієї скелі,
Хай не плазують, як пігмеї,
Хай будуть мужні, і розумні,
І веселі!..»

1961

МОЛИТВА ОТЦЯ ХУЛІО РІВАРІСА

Смикнувши трошки рому,
Панотець повертався додому.
Ступав щось дуже непевно,
Зате молився ревно:
«Падре, Ісусе Христе,
Волів би я камінь гризти,
Аніж їсти Твоє тіло —
Ну скажи мені, чи це діло?!
Годі Тобі мовчати,
Треба уже рятувати
Від комунізму Кубу!
О, не введи нас во згубу!
Велике наше терпіння
У храмі Твоїм не вмістим.
У мене є підозріння,
Що сам Ти був комуністом.
Все віддавати вбогим —
Незрозуміле гасло.
Як хочеш бути Богом, —
Не піддавайся Кастро!
Мусиш збагнути, нарешті,
Ще доки Ти не в арешті,—
Крім Тебе, ніхто не pomoже
Бідним ягняткам, Боже.
Бо навіть Твоя Мати
(Страшно про це й згадати!)
Ходить по селах теперки
У формі міліціонерки.
Замість ореолу — берет
(Ну, думаю, Пречиста влипла!),
І співає: «Кубинці, вперед!» —
Це ж гимн 26 липня!
Ти доведи нам, що Ти — Христос,
Яви Свою силу зриму,
Бо напишу я на Тебе донос
Аж до самого Риму».

1961

ГЕРМАН ЛІНСЕ

Його звільнили з роботи в костьолі
За те, що він визнав бородача.
Тепер він службу править у полі,
Віддавши від Божого храму ключа.

Ні, він не скинув хреста і сутани,
Ні, не забув ще своїх молитов.
Він за свободу молитися не перестане,
Він за свободу померти готов.

Найогидніше — руки цілувати попові,
Але він для мене — не просто піп.
Я його руку беру в шанобі,
Як беру із долівки селянської хліб.

Незрозуміла вам ця пошана?
Значить, я про це написати не вмів.
Знаєте ви Шашкевича Маркіяна?
Ось ніби його я сьогодні зустрів!

1961

* * *

Дідусь — мулат, а можливо — креол.
Муринка — його жона.
Над чорним чолом, немов ореол,
Світить її сивина.

До їхнього дому я зайшов
Побачити, як живуть.
За перекладачку була любов,
Що знає всі мови, мабуть.

У їхнім домі багатства нема,
Ні внуків — розради життя,
Тільки смуглява мадонна трима
На серці своє негритья.

А їхній син у бою згорів,
Щоб Кубу зняти з хреста.
О, скільки на світі є матерів, —
І кожна мати — свята!

«Невже так багато крові пролить
Для вільного треба життя?» —
Пи́таю мадонну. Мадонна мовчить,
Мовчить її чорне дитя.

1961

* * *

Сталось так, що сам Хосе Марті
В гості до плантатора заїхав.
Блисли панські очі золоті,
Мов кинджали, вихоплені з піхов.

Кличе пан у гості наймитів —
Я, мовляв, люблю народ, поете.
Ті ідуть, хотів хто чи не хтів —
Панська ложка важча від мачете.

Перед тим як сісти за столи,
Мили руки батраки у дзбані,
Шкарубкі, тверді, мов постолі,
Миті в полі десь у калабані.

Посідали. Ще один біжить.
Запізнівся трішечки, бідняга.
Дзбан йому підносять руки мить,
А його пекла, напевно, спрага.

Певно, що його батьки й діди
Не у дзбанку мили руки чорні...
І напився він тії води —
Сміхом давляться пани потворні.

І тоді устав Хосе Марті,
Дзбан узяв і сам надпив із нього.
Регіт стих у панському гурті
Так, немов не сталося нічого.

Ось і все. А ти готов чи ні,
Як поет перед ворожим зором,
Випити помиї слів брудні
І чужий на себе взяти сором?!

1961

НИКОЛАС ГІЛЬЄН

Скроні його сиві, мов крила голубині,
Очі його тихі, як мить передгроззя,
А слова тугі, як пласти глибинні, —
Іншим сягнути до них не вдалося.

З ним ми пили чародійний мого¹
У поетичній гаванській таверні.
Він повернувся у вічне кубинське літо,
Находившись доволі по снігу й по терні.

Пісні його вийшли із підземелля,
Пошикувались у взводи й роти —
Ось найвірніші бійці Фіделя,
Яких неможливо перебороти.

Ніжно він любить поля цукрові,
Де лісом тростина стоїть висока.
Знає він, скільки негритянської крові
Під пильним наглядом електричного ока,

Скільки загусло її по сейфах
І золотом у більмах банкірів блискоче.
І біль поета розуміє сейба²,
І море гнівом його клекоче.

Як армія, сила його розлилася,
Хоч він тут єдиний без карабіна.
І любить Куба свого Ніколаса,
Як любить Тараса моя Україна.

1961

* * *

Негритянку! Задумлива ноче,
Забудьмо сьогодні про всі табу,
Серце моє виспівати хоче
Твоїм рукам золоту хвальбу.

¹ Мого — кубинський напій, подібний до нашого самогону.
(Прим. автора).

² Сейба — порода дерев на Кубі. (Прим. автора).

Чорна моя! У чорну нивку
Малим багато я зерен загірб...
В мого народу у пошанівку
Чорна робота і чорний хліб.

А злобну душу — чому? — не знати,—
Чорною звать,— логіку як знайти?
Чей же білі були в нас магнати,
Чей же білі були в нас кати!

Та їхні руки чорніли від бруду
І чорний колір сплямило зло.
Я все віднині робити буду,
Щоб слово «чорний» чистим було.

Бабуся твоя була рабою,
Була у чорних біла журба...
Я навіки захоплений тобою —
Маєш, чорна, білого раба!

Це інше рабство, а те... не думай, мила,
Що я не знаю йому ціни.
Мене з дитинства буря ломила,
Мене зігнути хотіли пани.

Є люди міцні, що, неначе дерева,
Коріння пустили в глибіню земну.
І ти між ними пальма — королева,
І я між ними верховіття не гну.

Є люди, неначе квіти у вазі,
І правда наша для них чужа.
Я всім скажу, маючи красу твою на увазі,
Що у мене чорна-чорна душа.

1961

* * *

На мій балкон голубка сіла
І журно-журно загула.
Скажи мені, пташино біла,
Чого тебе журба взяла?

Ти затужила за коханим,
Що бурі полетів навстріч

І десь над чорним океаном
Його застала чорна ніч.

Та крилонька його сріблясті
На сонці блиснуть, як колись.
І ви зустрінетесь у щасті
І ринете в блакитну вись.

Залишиться внизу Гавана,
Хмарин розведені мости...
Як я вернусь, моя кохана
Радіти буде так, як ти.

Закон кохання непорушен,
Для всіх однаковий закон...
І я вам винесу окрушин,
Як сядете на мій балкон.

1961

* * *

Знову ти вертаєшся з костьолу,
Де свічки неонові горять.
Ти нікого ще не цілувала,
Крім сумних та кам'яних розп'ять.

За тобою нишком оглядаюсь,
Хоч мені не оминути зла...
Знаєш ти, що Лотова дружина
За один свій погляд віддала?

Соляним стовпом не страшно стати,
Тільки в мене інша мрія є:
Статися бодай твоїм браслетом,
Щоб тримати рученя твоє.

Статися гребінчиком креольським,
Щоб торкнутись до твоїх волось.
Але — ні. Браслет ти подаруєш,
А гребінчик розламає хтось.

Чорт бери, якщо перетворяться,
Хрестиком я хочу стати вмить,
Тим, що, мов церковця між горбами,
Між грудьми дівочими блищить.

Може, ти той хрестик поцілуєш
Уночі, не знаючи про те,
Що вселився молодий Люцифер
В те мале розп'яття золоте.

1961

¡PATRIA O MUERTE!¹

Руку подай, бородачу,
Серце тобі подаю.
Знай же любов мою,
Знай же мою ти вдачу.

Серце мое роздерте
Горем гірким твоїм.
Разом у битву ходім —
¡Patria o muerte!

Встали твої братове,
Встали з колін раби.
Велетнів з них роби,
З духу зніми закови!

Серце мое уперте
Б'ється улад з твоїм.
Землю стрясає грім —
¡Patria o muerte!

Гадина має трутизну —
Спалим її вогнем.
Ворог іде на вітчизну —
Ми йому шлях перетнем.

Тóму не страшно вмерти,
В кого вітчизна єсть.
Куля — не смерть, а честь —
¡Patria o muerte!

1961

¹ ¡Patria o muerte! (*исп.*) — Батьківщина або смерть! — тепер найпопулярніше на Кубі гасло. (*Прим. автора*).

* * *

Зелене віття пальм звиса,
Як вітряків діряві крила.
Тут синькою креолка мила
Помалювала небеса.

На жовтих травах погаса
Роса, що вітер відсвіжила.
Тут навіть гілку не зломила
Революційних битв яса.

Та все-таки і в цьому гаї,
Де жодне дерево не кульгає,
Де всі з вітрами у гульбі,
Колись бородачі ходили, —
Тому й дерева запустили
Чорнющі бороди собі.

1961

КУБИНЦІ ТАНЦЮЮТЬ У ЛЬВОВІ

Вони танцюють, як дерева,
Коли їх вітер нагинає.
І кожна дівчина, як мева,
Коли над хвилями зринає.

І негритянський дух завзятий
Кипить, шукаючи свободи.
Вмирає бог війни проклятий,
Живе богиня насолоди.

Немов прорвалась тиші дамба
І море радості клекоче.
Гримить, шумить ребамбарамба¹,
Усе до танцю йти охоче.

Хто волю хоче вбить — загине,
Його зітре залізо чесне.
Ти вічна, радощів богине,
А бог війни вже не воскресне!

1961

¹ Ребамбарамба — по-кубинськи так називають розпал, кульмінаційний момент забави або танцю.

З книжки «ГРАНОСЛОВ» (1968)

БІЛІ СОНЕТИ

СТАРЕНЬКА РИМА

Старенька рима у паркані вірша
Прибита, мов штахетина гнила,
Займає місце. Як байдужим оком
Сковзнеш по ній, то скажеш: «Все гаразд!»

Та тільки потривож її рукою,
Переконатися попробуй сам,
Чи міцно думки цвях сидить у слові —
І вже гуде в поезії діра!

Але ще гірше, як іржаву мисль
Вганяють молотком у дошку рими,
Що зм'якла від гниття й приймає ржу!

Навіщо майструвати загоржі,
Коли вони дірками верещать,
Під'юджують невинних до злочинства?

1967

КРИЛА

Підхлібники модерному поету
Зліпили крила медом золотим —
І він подякував за те, що з птаха
Його зробили плазнем... Він гадав,

Що сонце крилечка йому оближе,
І він розправить їх і знов злетить.
Він тішився блискучою ситою,
Що нею сяяла його душа.

Не знав, що сонце бридиться гадюки,
Не знав, що у тісній, мов страх, норі,
Як горб, ті крила будуть заважати!

Щоб легше жити, він їх відрубав,
І, смокчучи засохлий солод слави,
Вдавився кісткою свого ж крила!

1967

РЕМБРАНДТОВА «ДАНАЯ»

В бентежнім тихім співі нагоди,
Що не порвавсь ніде від зойку хоті, —
Пекучий спомин радощів кохання
І материнських мук передчуття.

Понад зітханням сонячного лона
І мовкнучими дзвонами грудей —
Знадливий жест жіночої руки —
Мелодія чекання і покори.

Чудується з того розпусний бог,
Що святість матері й красу коханки
Незмога ні звести, ні розвести.

Приймає він навіки образ мужа,
Свою холодну вічність віддає,
Щоб доступити мудрості зачаття.

1967

КОХАННЯ

У надвечір'ї — золоте вікно,
Сумує в ньому дівчина ласкаво.
Пливе печаль і лагідне проміння
Крізь оболони сивого бузку.

У тому світлі швидко, мов лилик,
На мент з'являється хлоп'яча постать.
Дівча бере хустину шалінову,
На плечі накидає тремтячи.

В саду так тихо, ніби там хтось є.
— Це ти?

— Це я. —

І пролітає ніч,
Не встигли й розминутися слова.

Дивується хлопчина і жаліє,
Що на тонкому пагоні антени
Защебетала зірка світанкова!

1967

ЛОША

Поволечки ступають сиві коні,
У возі похоронному йдучи.
Господар начесав на очі гриви,
Щоб шлях на цвинтар не запам'ятавсь.

Але вони крізь гриви трошки бачать,
Вдають сліпих, щоб не смутить людей.
Ця доброта не глагоїть печалі,
Ця мудрість не розвіює скорбот.

А біля воза бігає лошатко,
То смикає люцерну з-під труни,
То забігає посмоктати дійку,

То заірже, то вибриком піде, —
І дзенькає під копитом лошати
Чиясь повеселіла вже сльоза.

1967

ВІРНІСТЬ

Коли вона сиділа на порозі
І годувала немовля своє,
Із-за причілка голубої хати
Русявий місяць вийшов, як легінь.

Перед його невинно-хтивим оком
Вона долонею прикрила грудь.
Тоді він кинув золоту крисаню
Під ноги їй, а сам у лісі зник.

Вона дитину занесла в оселю,
Поклала спати й вибігла надвір
Підняти парубоцький подарунок.

Але крисані наче й не було...
А чоловік, що надійшов з роботи,
Поцілував дружину у сльозу.

1967

НЕТЕРПЕЛИВІСТЬ

Хотів пастух почути голос Бога
В палаючій кущі і запалив
Маленький корч сухого ялівцю,
І полум'я рвонувось, як з гранати,
І жерепові нетрі зайнялись,
І стало страшно тому пастухові,
Що погорять малі пташата в гніздах,
Нездатні ще втікати із вогню.

Він кинувся гасити ялівець,
Але було вже пізно. Все згоріло.
А Бог мовчав, бо іншого любив.

Не дочекавшись об'яву любові,
Спалили ви, прокляті лжепророки,
З нетерпеливості мільйони крил!

1967

МІСТ

Йому ріка, неначе гільйотина,
Крижиною стинала дужий карк;
Йому ламали тараном ключиці
У повені серпневій юрби хвиль.

Йому під серце клали динаміт —
І він злітав, як змії дитячий з дикту...
Було, лишались тільки чорні палі,
Як тіні місяця попід водою.

Та він відроджувався кожен раз —
Бетоном бралися бики й бервена,
З його слідів гнилих зростала сталь!

На ньому я збагнув безсмертя тайну:
Міст воскресає, зводиться, встає,
Бо він — частина вічної дороги!

1967

ДИВО

Курилась ватра, я лежав, як дим.
Твого волосся золота колиба
Ласкаво намагалася мене
Всього-всього вмістити під собою.

Супутник, як допитлива зоря,
Летів поволі, щоб не пропустити
Того, що статись мусило внизу, —
Вже наближалася хвилина дива.

В твоїх очах я оленя уздрів —
Він розігнався і гострими рогами
Нас вкоханих до каменя прибив.

Сплітались болі, і земля взяла
В свої глибини твій гарячий подих —
Майбутніх весен молоду теплінь.

1967

СУТЬ

Дошки знайдуться на мою труну
Так, як знайшлися на мою колиску,
Але колиска залишилась людям,
А домовина буде лиш моя.

Слова знайдуться на мою печаль
Так, як знайшлися на веселу пісню, —
Та чи візьмуть у мене пісню люди?
Та чи помре зі мною смуток мій?

Це дуже тяжко — написати пісню,
Що, мов колиска, йде із роду в рід,
Від маминих очей до зір гойдає.

Це тяжко — плакати на самоті
І зберегти для себе власну тугу
Такою неподільною, як смерть.

1967

ЗАХЛАННІСТЬ

Наосліп ходить в яблуці хробак,
Та не шукає виходу до світла.
Він сам собі дорогу прожирає,
Крізь їдло і до їдла повзучи.

Як тільки засвітліє перед ним,
Мов небо досвітком, тонка лушпина, —
В солодку темінь золотого плоду
Він швидко повертається назад.

Він дзвони зерняток, що б'ють на сполох,
Поволі глушить, обсотавши їх,
Бо тишу любить він ще більш, як п'їтьму.

Він серцевину знищує дотла,
Щоб яблуко, яке йому дісталось,
Не відродилось в дереві живім.

1967

ХЛІБ

Нема такого хліба на землі,
Як той, що моя мати випікала
На листі горіховому в печі,
Глибокій, мов тунель коло Яремча.

Як небо зорями, той мамин хліб
Обсипаний був зернятками кмину,
Він кликав і манив мене здаля,
Як свято пахощів у нашій хаті.

Я не збагну ніколи, як вмістилось
Мое життя в маленькім слові «хліб»,
Вселенна — в зірці кмину запашного.

Живе в нім мати, що давно померла,
Шумить горіх, що в літо дощове
Усох, оподаткований, від горя.

1967

СМІХ

Було їх двоє на льоду. Він падав.
Вона м'який підстелювала сміх.
Блакитні ятагани ковзанів
Поблискували в місячному світлі.

Синіли снігом береги ріки,
Як два тумани, що зійтися хочуть.
Між ними лід іскрився сміхом щастя,
В цілунку голос дівчини стихав.

Раптово до закоханих із ночі,
Як щезник, вимчав майстер-ковзаняр,
І, видно, гратись він забаг із ними.

Регочучи, крутився він, як дзиґа,
Від реготу, здавалось, тріскав лід,
Але закохані вже не сміялись.

1967

ДЕРЕВА

Мені ненависна дерев покірність:
Рубай, коли, пали — вони мовчать.
Однісінька сокира проти лісу
Виходить, не боїться, страшно б'є!

Люблю я вперту гордість деревини —
Води не попросити в спекоту,
Ніколи не ховатися від грому
І перед сонцем не стояти взгин!

Висока гідність і низька покора
В одній душі, в однім листку живуть —
І цю огидну єдність проклинаю!

Чим вигнати з дубів тупе мовчання,
Коли воно вже звикло до вогню,
Що душу лісу в попіл обертає?

1967

ВИНОГРАДНИК

Парад полків зеленої піхоти
Спинився під горою і застиг.
Кілок звичайний замість карабіна
Тримає кожен воїн при нозі.

Тяжкими гронами висять набої,
Аж позгинались плечі вояків.
Впаде команда — й вирушить на гори
Велике військо сонця і землі.

В одній шерензі я помітив місце,
Де стати б можна (пагінець усох,
Посаджений для ладу в каменюці).

Те місце я оглянув і подумав:
Піду туди і стану там колись,
Щоб жили каменя запульсували.

1967

ПРОЩАННЯ

Сто тисяч коней жально заіржало.
Поблід і знепритомнів голос мій.
Вона зайшла в літак. Мов тінь її,
Відрубана дверима, я зостався...

Десь там, за синьою горою неба,
Чекав на неї нелюб — шлюбний чин,
А я для неї спомином ставав
І чув, як вітер віє вже крізь мене.

На похороні ми вчимось прощати,
Кохаючи, прощатися вчимось,
Та не збагнемо цих наук ніколи.

Я на плиті летовища писав
Обчасом гумовим, немов для жарту:
«Тут спочиває вкрадена любов».

1967

ПРАПОР

Серця правдиві притягають грім.
Тому не треба скаржитись ніколи,
Що хтось упав, розколотий навпіл,
Або посивів чи осліп ще юним.

Як ти боїшся — виріж, викинь геть
Своє безрадне й небезпечне серце,
А замість нього в груди впхай собі
Ганчірку, що до блискавок байдужа.

Але, вчинивши так, не вибігай
Із хати в бурю, не вдавай сміливця,
Коли онучу носиш за ребром.

Вся кров твоя не зробить з неї стяга,
А крапля крові серця, що жило, —
Хустинку вознесе понад віками.

1967

ОСВЕНЦИМ

З Освенцима не повернусь ніколи,
Хоч добровільно я сюди прийшов.
Тут черевички донечок моїх
Говорять вирваними язиками.

Тут окуляри батькові на купі
Побитих скелець, звихнених оправ
Я по волячій жилі розпізнав,
Що нею зв'язані вони в надніссі.

Тут мамину впізнав я сивину
У стосі кіс жіночих — по стеблині
Сухого променя із косовиць.

Метафор не шукайте в цьому вірші,
Хіба що не було у вас батьків
І ви дітей ніколи не взували!

1967

ЖАЛЬ

Послала мати по гриби хлопчину,
І в темнику він загубив стежки.
Його здавили натовпи кущів,
Тягла за поли, наче пес, ожина...

Коли стемніло, він почав кричати,
Злякався голосу свого й замовк.
В його сумне обличчя звідусіль
Вдивлялась ніч очима ведмедиці.

Збудився жаль у молодій душі
За матір'ю, за сонцем, за дитинством,
Та скаржитися не було кому.

Не вмер той хлопчик, та його немає,
Нема вже й того лісу на землі, —
Лишився тільки жаль в моєму серці.

1967

МОТИЛЬ

Застукав дятел на сосні. Метелик
Червоної кори злетів на сніг.
Його юнак закоханий піймав,
Немов живого, затулив у жменю.

Його приніс він дівчині своїй —
Серед зими дарунок незвичайний!
Він чув, коли дивився в очі милі,
Як лоскітно в долоню бивсь мотиль.

«Лови! Лови!» — І крилечка мохнаті
Задихали, знялися, зникли вмить,
Але дівча не бачило нічого.

А вітер звіяв із його руки
Соснової кори пекучу трину —
Любов чи тільки пил від мотіля?

1967

ЛУК

Вона лежала навznak у траві,
Розкинувши долоні для обіймів.
А лінія грудей і рук її
Творила образ лука в ту хвилину.

Я на зап'ястя тятиву напнув,
Здавивши пружну непокору лука.
Живої зброї вигини тугі
Я гладив, наче перед поєдинком.

Замало стріл в моїм сагайдаку, —
А ворог наступає і сміється,
Та я повинен виграти двобій.

Тому свій лук на вірність закликав я,
Чимраз коротшу міряв тятиву,
Аж доки він не закричав із болю.

1967

СЛОВА

Я поховав немало слів. Убили
Їх лицеміри. Потім неживих
Погвалтували графомани. Жах
Покори їхньої холодний. Люди

Уміють воскрешати їх. Нема
На це таланту в мене. Осоружні
Синці на тих покійниках. Не міг я
Цілунками накрити їх. Лиш це

Могло б дихання їм вернути. Спомин
Про них мене лякає. Може, я
Так само винен в їхній смерті? Годі

За тліном побиватися. Навіки
Зарив я в серці їх. Однак боюсь,
Що там вони рухнуть хробаками.

1967

ЗЕМЛЕТРУС

На моруги, на пагорби, на доли
Свій жовтий килим стелить листопад.
Ще не пролежав на землі він днини —
Вже ватрами пропалені дірки.

Так наміри нездійснені лягають
На душу мертвим листям. Та нема
Кому палити їх вогнем відваги
Чи хоч забрать худобі на підстил.

Все гнитиме під снігом сивих буднів.
Крик совісті обернеться у струп'я,
Що показатись людям буде сором.

Що думаєш, — чинити маєш те.
А ні, — просити будеш землетрусу:
В безплідну скелю серце занесеш.

1967

УЧИТЕЛЯМ І ДРУЗЯМ

СКОВОРОДА

Слава сонцеві і слава росам,
Що розсипають по мураві день.
Прокляття самоїдам-малоросам,
Що не достукався до них Монтень!

А як прийшов у чорному жупані
Козацький син з чолом у небеса,
Вони його — орденоносні й п'яні —
Прогнали з двору, як чужого пса.

І, виламавши палицю із тину,
Він темними байраками пішов
Кріпацьким дітям викладать латину,
Бентежити думками рабську кров.

Де хата димом і добром зігріта,
Ставав у дверях, величав і сив,
Притулку для Платона й Демокріта
І хліба він, соромлячись, просив.

Збиралися статечно, як лелеки,
Навколо нього тихі орачі;
Єпископи боялись, як дейнеки,
Старця з книжками в торбі на плечі.

Не відшукати щастя для вітчизни,
Як в немочі проказній людський рід.
Він Біблію, немов ріку пустизни,
Перетинав не раз уплав і вбрід.

Він риб шукав — знаходилися змії,
Чіплялися до рук і ніг вужі.
Він поклонявся Синові Марії
За людські рани на святій душі.

Малого більший тусає й тусає —
Правдиве це і вічне, як трава.
А серце в серце гляне — й замерзає:
Там звір лежить з обличчям божества.

Чи звіра брав мудрець на поворозку,
Чи він людину брав на воловід?
Мала частинка світу в людським мозку,
А в кожному серці людським — цілий світ.

Він вчить не пнутись вгору по драбині,
Де сяють позолотою шаблі,
Не бути сином матері-рабині,
А бути духом волі на землі.

Приймаю Бога, званого любов'ю,
Та натякни мені навтихача:
Як може син, народжений рабою,
Спізнати дух свободи без меча?!

Живем і помираєм ненароком,
Шукаєм правди, хоч вона страшна...
Над людством нахилився, як над потоком,
В якому видно воду аж до дна.

1967—2008

НА ВІДКРИТТІ
ПАМ'ЯТНИКА ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ
В СЕЛІ ЛОЗІВЦІ

В селі Лозівці це було...
Розвіяв вітер, як солому,
Всіх ворогів. Стоїть село
І пам'ятник Тарасу в ньому.
Та пригадаймо, що було!
Приходили сюди пани,
І підпанки, і яничари.
Пилати мовили: «Розпни!».
«Розпни!» — убивці закричали.
І кидали в лице йому
Свою ненависть і гранати.
Вони взяли б його в тюрму
Довіку мучитись, конати,
Та він із каменю. Колись
Живим і зрячим знав усе це:
Всі муки й злигодні зійшлись
В його селянське добре серце.
Хто краще нього знав, яка
Гірка й тяжка сльоза вдовина,
Чия давила нас рука,
Чия ганьба, чия провина,
Що Україна, як мара,
В чужому чорному лахмітті,
«Дітьми» зневажена, стара,
Ходила жебрати по світі?!
Хто краще нього знав ціну
Словам учених лицемірів?!
Хто так у волю осяйну,
Як ранок, неминучу, вірив?
Він був пророк великий наш,
Знав таємницю слова-грому.
Він слово гостре, як палаш,
Подав народові своєму...
І від панів тікали сни,
Зникали супокою чари.
Боялись Кобзаря пани,
І підпанки, і яничари.

І двічі знищили дотла
Поета кам'яну подобу.
Та в тому камені жила
Снага, що встала тричі з гробу!
Бо то не камінь, а душа,
Його не зрушить жодна сила;
Не з'їсть іржа того ножа,
Що правда на брехню гострила!
Настане час, великий час,
Коли прокинеться холопство,
І вийде з каменя Тарас,
І звершиться його пророцтво —
Розваляться старі, гнилі
Окови, тюрми, каземати,
І буде правда на землі,
І буде син, і буде мати.

1964—2000

НИЗЬКОПОКЛОННИКИ

...В поліцію побігли
низькопоклонники твої.

І. Франко

Ах, як вони його любили,
Як юрмилися перед ним,
Молилися й поклони били,
Мов перед образом святим!..
Але царі сказали: «Досить!
Не забувайтеся, раби,
Імперією він термосить,
Волає вас до боротьби,
За що? За правду? За свободу?
Це — світло вигаслих зірок.
Не вірте! Він — низького роду,
Гучний плебей, а не пророк!»
Низькопоклонники тим часом,
Як вірні царські наймити,
Заплакали, а далі разом
Взялися велетня клясти.

Втім осінила їх ідея,
І плач кленущий ніби вщух.
Вони зі скелі Прометея
Зняли і одягли в кожух,
В смушеву шапку отамана,
Ще й підв'язали очкуром,
Щоб стала правдою омана,
А кривда — ласкою й добром.
«Ми виведем обов'язково
Твій люд із трясовин і тонь
До слави! Дай нам тільки слово —
В богів украдений вогонь!
Ми візьмемо його й забудем,
Що ти розбійник, раб і тать.
Сліпим і без'язиким людям
Накажемо його топтать.
І потихесеньку погасим —
Ніхто й не знатиме коли.
І вухами тебе тим часом
Учені обстрижуть осли.
А з крину двоязикі змії
Піднімуть голови скісні.
Син матері не зрозуміє,
Оглухнувши в багні брехні!
Тоді Вкраїну на бетоні
Тюрми розіпнемо в ганьбі,
Зате в самому Вавилоні
Збудуєм пам'ятник тобі!».
Отак Тараса перебрали
І полюбили гаряче,
Та рани не позаживали —
Із-під кожуха кров тече.
Тече на вуличні граніти
Незмивним відблиском пожеж.
На крові тій, проклятий світе,
Ти посковзнешся — і впадеш!

1965—2000

МОЛИТВА

Отче наш, Тарасе всемогущий,
Що створив нас генієм своїм,
На моїй землі як правда сущий,
Б'ючий у неправду, наче грім!

Ти, як небо, став широкоплечо
Над літами, що упали в грузь;
Віку двадцять першого предтечо,
Я до тебе одного молюсь.

Язики отруйні і брехливі
Блискавицями пообтинай!
Проколи серця, товсті й ліві,
І гноївки випусти Дунай!

Всіх вельмож — рабів німих і подлих —
Скинь в геєну, а слова хули —
Потурнацький, безголовий мотлох —
На вогнях оновлення спали!

Дай нам силу ідолів знімати
З п'єдесталів чорної олжі,
Бурити казарми й каземати,
Де виймають душу із душі!

Не введи в спокусу слави й месті,
Вкинь в палющу, хижу ненасить
Мудрості — і прапор правди й честі
Дай нам не соромлячись носити!

Поклади нам зорі на зіниці —
Променем туди, де непроглядь!
Хай підносять очі люди ниці,
Хай в незрячих більма погорять!

Мислям нашим дай ясне поліття,
А поетам — спину, що не гнесь!
Дай нам пам'ять на тисячоліття,
Непокору і любов на днесь!

І не одпусти нам ні на йоту
Борг, забутий в клетках забав;
Сплатимо його із крові й поту,
Тільки од лукавства нас позбав!

Да святитись слова блискавиця,
Що несе у вічну далечінь
Нашу думу й пісню! Да святитись
Між народами твоє ім'я! Амінь.

1964

КОЖНОМУ (І СОБІ) ЧИТАЧЕВІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Збagni її безмежжя духу,
Її життя із трьох проклять —
Неволю, гіркоту, недугу —
І хай тебе думки болять!
Хай батогом їх сполосує
Жада великої мети!
Її не клич до себе всує,
А сам до Лесі долети!
Із нею стань на трудоворі
Свого сяючого дня,
І мозком ти вроди у зорі,
Як у горіх воста зерня!
Із серця вирви сумнів потай,
Неначе заржавілий цвях!
І сто разів спіткнись-пошпотайсь
Не в славі, а в її словах!
Розбий свої тендітні стопи
У скелях дум її — розбий!
Не гнись в поклонах до Європи,
Бо ти не єсть жебрак сліпий!
Із нею ти — всесвітній геній —
Доглянь заобрійні вітри,
Як радій у п'яті рентгенній,
Усе, що сховане, уздри!
Ти син її — не пасербина,
І знай: тебе ми проклянем,
Якщо твоя зігнеться спина
Під гранітовим тягарем,
Що піднімала жінка кволу;
Неси його в чужі світи —
Похилені у праці чола
Вогнем досвітнім освіти!

Ти не шукай плиткого броду,
Над плесом не чекай зими!
Собі ім'я свого народу
Навіки, як вона, візьми!
Візьми не в сіру паспортину —
Відчуй його поміж легень,
Як мати відчува дитину
Перед пологами за день!
І бережи його, як Леся,
Для всіх народів і віків,
І сміливо ступай на леззя
Гадючих підлих язиків!
Роди новий народ, а стогін
Народження розчав на щем,
Щоб ворог, ідучи на погин,
Не тішився твоїм плачем!
Не пофальшуй! Будь камертоном!
Затям: грядуть нові бої!
Ти кості поклади бетоном
Під вічний пам'ятник її!

1963

СЛОВО КОНОПНИЦЬКОЇ

Земле українська, у тобі
Польки прах лежить. Благаю, нене,
Скроні згаслі і чоло студене
Не давити в кам'яній злобі!

Не вона твоїх дітей у Кодні
Постинала, не вона хрести
Клала, щоб навіки розп'ясти
Твої думи й мрії благородні!

Ні! Вона для всіх земель і нив
Справедливості жадала й плуга.
Дух добра, як туга і недуга,
Те печальне серце спопелив.

Тож забудь підкови панських коней,
Від яких тобі тріщала кість!

Вбили ми тисячолітню злість,
Меч зламали царський і коронний.

Світ кавальцювали королі,
Та його возз'єднують народи.
Хай поет, що закликав до згоди,
Спить спокійно і в чужій землі!

Хай увійде в пагони раїни,
В цвіт калини і в мої думки
Слово Конопніцької! Віки
Жити їй під сонцем України.

1957

МАЛИШКОВІ

Був я в гостині, де люди живуть співочі.
Голоси в «Рушнику» сплітались, як лиштва.
І та жінка, в якої мамині очі,
Запитала мене, чи я знаю Малишка.

Я розповів їй, даруйте, Андрію,
Про зморшку в міжбрів'ї, про погляд касога,
Про ту невсипущу і вічну мрію,
Що по ночах то стихне, то гримить, як дорога.

А як розказати мені про Везувій
Вашого слова, що хитає серцями?!
— Хто він? — питає. — Людина, — кажу їй, —
Людина, мамо, що стає піснями!

Якби був зерном, — те зерно б не розтерли,
Ярилася б нива камінна врожаєм.
Якби був горою, то тільки Говерлою,
Якби був рікою, то тільки Дунаєм.

1962

ЛИТОВСЬКИЙ ЛІС

1

Ідуть дуби купатися у море,
Над головами піднімають руки...
Чи добровільно йдуть, а чи з принуки —
Не знати нам про їхнє щастя й горе;

Чи йдуть вони, неначе ті погани,
Хреститися, щоб догодить князеві...
Між ними підлітки, і парубки сталеві,
І сухорукі чорні дідугани.

А може, то — литовські риболови,
Бо горда в них постава й строгі лиця...
Я хочу вникнути у шелест листя,
Бодай слівце збагнути з їх розмови.

2

Все так, як у Чюрльоніса. Мов струни,
Червоні стовбури високих сосон. Хто там
До них торкнувся пальцями? Проходим
У музику через брижаві дюни.

Все так, як у Чюрльоніса. Корони
На головах царівен-сосон. Що це:
Між ними — і моя кохана? Сонце,
Як мати, гладить ніжно їхні крони.

Все так, як у Чюрльоніса... Зелене
Гілляччя рук моїх тріпоче. Легко
Гойдаюся між соснами. Далеко
Вітри співають тужні кантилени.

3

По шию у піску сосна стоїть.
Посивіла косата верховіть.

А вітер злий — не спить він і не їсть,
Бо затаїв на неї чорну злість.

Не випускає він її з лабет
І хоче поламати їй хребет.

Піщані гори хоче покотить
На соснячок, що від страху тремтить.

Сосні піском він очі засипа,
Та бореться із ним сосна сліпа.

Безсило білі стегна дюн лежать —
Тут не пройти пустелі ні на п'ядь.

О, дай мені, сосно моя, снаги,
Щоб не пройшли повз мене вороги,

Щоб я і мертвий, стогнучи в землі,
Утримував навали смертні й злі!

4

Питають сосни, де я мешкаю,
Куди іду сумною стежкою,
Кого шукаю між деревами,
Неначе між своїми, кривними...

Я жив колись на цій галявині,
Де трави, наче пера павині,
І добре, й радісно було мені
Рости у неба синім гомоні.

Я був так само деревиною
З душею, мов дитя, невинною,
Я мав думки міцні, мов корені,
І мрії, ночами зазорені.

Я став людиною, жадаючи
Ходити в невідомі далечі,
Та серце, видовбане в камені,
Недобра птаха принесла мені...

Тепер не знаю і не відаю,
Де був я, за якою віддаллю,
Та знаю, що мої прародичі
Шуміли в цій темнавій обочі.

А серце, мов камінна повниця,
Таким чуттям все далі повниться,
Що станеш тигром, а не івою,
Десь там, за смертю незрадливою.

Питають сосни, де я мешкаю,
Куди іду сумною стежкою,
Кого шукаю між деревами,
Неначе між своїми, кривними.

Вертаюся у легіт зелені,
Де браття всі мої поселені,
І, може, біль, мов лід у кремені,
Набухне й серце роздере мені.

5

На вирубі ріка померла,
І стали хвилі валунами,
І вигнувся стрибок форелі
Усохлим прутиком ліщини,
І клені, як шишки, упали,
Наїживши луску червону,
І сині плавники марени
Застигли тінями у спеці
Зів'ялих папоротей. Лихо!
І я не знаю того слова,
Що може ріки воскрешати,
І так заплакати не вмію,
Щоб тихі сльози під бескеттям
Дух річки нової зродили.
Моя сльоза паде на камінь
Камінчиком, і жалить іскра
Мій жаль... А тут вогню не треба.

6

Все має голос доброти й привіту,
Де золота снується в соснах нить.
В зелених венах лісового світу
Литовська кров, повстанська кров шумить.

Все грає сяйвом сонця молодого,
Де глиця в росах, наче сивий лось.
На стежці бачу свого ройового,
А, може, тільки так мені здалось.

Шуми ж мені, шуми, литовський гаю,
Скидай листки на скорбний мій маршрут!

В твоєму шумі сто пісень пізнаю
Синів Литви, що повмирали тут.

7

Лежать у лісі валуни,
Немов слони закам'янілі.
Повиростали ікла білі
Берізками... Живуть слони...

Ось тільки підійди й гукни —
На ноги зіпнуться вони,
Поволі рушать за тобою,
Мов танки, що ідуть до бою.
Твого слова мудрий знак,
Твоєї мови правда шерхла —
І їхніх ікол березняк
Відкриє вогнепальні жерла.
Від їх вогню твердині зла
Розсиплються, мов халабуди.
А, вдарившись об їх тіла,
Снаряд розплющуватись буде...

Пробач, я зіпсував пейзаж.
Тут інше вздріти ми повинні:
Ось галява, неначе саж,
А валуни в ній, наче свині.
Ти тільки підійди й гукни —

На ноги зіпнуться вони,
Зарохкають... Тоді мерщій —
Із круглих спин здирати гній
Та на свинячому хребті
Шукати літери святі...

(Колись начальство наказало,
Щоб окремішно від усіх
Для нього підсвинка на сало
Годовано було. На сміх
Позначили свинарки милі
Начальственным ім'ям свиню.
Отож — погладь її по рилі,
Яви пошану їй свою!
За це тебе й відзначать згодом, —

А далі все піде само.
Твоїх заслуг перед народом
Уже й не перелічимо...
Ось тільки підійди й гукни...)

Та як на окрик твій слони
Піднімуться, а не безроги, —
Тебе, як черв'яка, вони
Зітруть на камені дороги!
Ти від свого ховайся крику,
Нікого в лісі не буди
І, щоб не трапилось біди,
Іди собі у пушу дику
Ловить мишей та ящірок,
Але обдумуй кожен крок,
Бо чує подих твій змія —
Твоя сестра і смерть твоя!

1964—1994

ДИТИНСТВО

1

Прийшов купець з червоними очима,
Щось на подвір'ї з батьком говорив,
А потім витягнув капшук з грошима
І за моє дитинство заплатив.

Я одягнувся у нову сорочку
І, сльози витираючи тихцем,
Потяг сумне теля на мотузочку
У чорну ятку за старим купцем.

Я бачив сонце, ніби ніж у крові,
Там, де в лісах кінчається земля,
І думав: «Що, ну що скажу корові,
Коли вона питає, де теля?!»

Приніс я кволий мотузок з теляти,
До хати увійшов, немов німий,
І спати ліг, і чув у сні, як мати
Ділила на податки золотий.

І пошепки, як вітер на підсінні,
Молилася за душі всіх створінь.
І прокидався я, неначе в сні,
У сивім шелесті її молінь!..

І досі, тільки сном візьмуться очі, —
Я чую журні мамині слова,
Лечу стежками поміж ниви отчі,
Де кров'ю сонця збризкана трава.

2

Смаглява ніч в колисці гір
Гойдала місяця малого.
Чоло біленьке як папір,
І голубі очата в нього.

А мати з царини ішла
В село далеке крізь обочі,
Сподобала й собі взяла
Білявеньку дитину ночі.

Тоді я з подиву затерп:
Вона, неначе на соломі,
Повісила на хмару серп,
А брата принесла додому.

3

Учителька, тонка дочка майора,
Короткозора голуба змія
В червонім капелюшку мухомора, —
За столиком, а біля дошки — я.

Ховаю в тихий сором босі ноги
І землю, що відсохлася від стіп,
Збираю на долоню із підлоги,
Немов покришений чорнющий хліб.

А паничі сміються гнилозубо,
Дають мені з куточка помело.
І серце моє гупає, як бубон,
І тріскає від реготу чоло.

А пані в крик: «Із класу марш, русіне!»
І закриваються роти гнилі.

Виходжу — і жбурляю в небо сине
Свої зірки — округлини землі.

4

Сивіє сіно у валках,
Схилили голови ромени.
Мій батько сивий, наче птах,
Здрімавсь од змори коло мене.

І засихає сивий піт
На сонячній високій скроні.
А я готую наш обід —
Малай і яблука червоні.

Та не буджу його — хай спить,
Бо встане й скаже: «Їсти — потім...»
І піде знов траву косить
І поливати сивим потом.

5

З неба голубої миски
Лється спека... Золотою
Йду травною, як водою,
Коники з-під ніг — як бризки.

Блискотить, як мирисниця,
Сонце у моєму глеці,
А дрімаючій смереці
Лісова пожежа сниться.

Дзвонить літо далиною,
І зітха зозуля в гаї,
А потік пересихає,
В кушки виношений мною.

6

Впали на мене чари
Хмари далекої.
Біг я через мочари
І став лелекою.

Понад широким полем
Зашумів крилами,

Ніби черкнув я полами
Об небосхили.

Сів на зеленім обніжку
Аж перед вечором
І на одньому ніжку
Став по-лелечому.

З лелечатами по зарінку
Бігав навзаводи.
Раптом побачив жінку
У темній заводі.

На хвилях вона ходила,
Гралася зорями.
Швидко сховав я крила
Під осокорами.

Сам за прозору галузь
Приліг на кúпині.
Бачив, як одягалась
Жінка по купелі,

Як у волосся сине
Вплітала маєво,
Як вона в тихій лозині
Зникла, мов марєво.

Мене осліпили похилі
Золоті плечі.
Не міг я знайти в бадиллі
Крила лелечині.

Там десь вони пропали
Під осокорами.
Пішов я в світі, пропалений
Жіночими зорями.

7

Коли стає у хаті темно,
Сідаємо при каганці.
Мов кіт, муркоче веретено
До ранку в маминій руці.

Мосяжним топірцем опришка
На грушці вісить молодик.
Влітає в душу перша книжка,
Б'є дзвін шабель, сокир, мотик.

Повстанчі зорі, наче маки,
Понад Карпатами цвітуть.
А в нашій хаті гайдамаки
Китайки на онучі рвуть.

Жупани міряють суконні
З плечей вельможних залюбки,
У вікна заглядають коні,
Як на весіллі дітваки.

І чути плач землі моєї,
І в палашах синіє гнів,
І Гонта вносить у киреї
Своїх зарізаних синів.

І ніжна титарева доня
Яремі подає води.
Стоять невпрохані, як доля,
Тарасові й мої діди.

Пісні лунають невеселі,
Болючі, наче глід в нозі...
Снується нитка із куделі
І світить в маминій сльозі.

8

Навколо церкви на мураві
Сіяють в кошиках паски.
Сліпі, безногі і гугняві,
Співають псалми жебраки.

Наш парох в золотім фелоні
Посвячує хлібин ряди.
Обрубки рук і ніг червоні
Блищать у крапельках води.

Страшні, дрантиві і нужденні,
Благають милостинь вони.
«Звідкіль прийшли?» — питаю нені.
«З війни, мій хлопчику, з війни».

Христос воскрес! — і господині
Розносять кошики домів.
І, раді вбогій жебранині,
Каліки припиняють спів.

Сідають їсти на могилах
Свої перепічки й хліби,
А потім із хрестів похилих
Знімають милиці й торби.

Кульгають сірими шляхами,
Лишаючи криві сліди.
«Куди вони?» — питаю мами.
«Не знаю, хлопче мій, куди...»

9

Біля вогнища в полі
Дід сідає поволі,
І закурює файку,
І розказує байку:

«Вийде з гаю ватажко,
Біля ватри присяде
І зажуриться тяжко,
Бо набачився зради.

Не питає нічого
Побратима нового,
Лиш йому — на долоні
Дві жарини червоні.

Скаже — тихо стояти,
Скаже — пісню співати,
Доки грань спопеліє,
Попіл вітер не звіє».

Щось тебе не видати,
Кам'яний Довбушуку!..
І сварить мене мати
За попечену руку.

10

На нашім городі росте каміння,
Росте, як зуби в яснах землі.

Я виламую гостре його коріння
І виношу на вулицю в кошелі.
І виношу — аж рвуться тоненькі руки,
І знаю, що знову за рік, навесні,
Вишкірить скиба нові каменюки
І треба їх знову збирати мені.

«Збирай, — казав мені батько, — в покорі,
А нивка віддячить тобі стокрот!».
А мати казала, що мертві зорі
Падають взимку на наш город.

Затвердло мозолля рук моїх дужих,
А доля судила ціле життя
Збирати каміння на рінистих душах,
Возити тачками в яри забуття.

11

У тіні верб на оболоні,
Де в пояс вигула кропива,
Хитають головами коні,
Як п'яні друзі коло пива.

Розповідають про походи,
Про золоті попони й сідла
І дивляться на ті городи,
Де їхня молодість поблідла.

І дивляться на верболози,
На зорані поля й на межі,
А в їх очах палають сльози,
Як білі сонячні пожежі.

Їм тільки снилися стремена,
Як ті веселки над хатами...
Довжезні гриви, як знамена,
Зотліли попід хомутами...

Духмянить медуниця й рута,
І сонце міниться від млості,
А вимочені в росах пута
Згризають ноги їм до кості.

З їх ран гіллячкою зганяю
Мухву, що бренькотить, мов кулі,
Та їм, спрацьованим до краю,
Кують недовгий вік зозулі.

Останнє літо йде лугами
Із дзвоном мідяної тронки,
І плачуть коні за літами,
Що відсвистіли батогами,
Порвались, наче посторонки.

12

На попелищі я стою.
Бундючні втікачі з Варшави
Палили тут ганьбу свою,
Білизну мертвої держави.

Три дні жовніри берегли
Вогонь на нашому майдані.
Ставали купою золи
Суди і вироки кайданні.

Три дні в Стопчатові горів
Житєпис пишної катівні.
Скляні зіниці шандарів
На погарі клювали півні.

Втім наші хлопці підійшли,
Як духи дебри лісової.
Зійшлись тризуби та орли —
Ті голірuch, а ті — при зброї.

Я був малим, та спостеріг
Ту зустріч Польщі й України,
Як нашим парубкам до ніг
Поляки склали карабіни.

13

Черешня, як та мати, край дороги,
У жиляках селянські чорні ноги.

Сорочка цвіту білого на ній —
Мережка у блакиті весняній.

Колись мене ця добра деревина
Тримала на руках, неначе сина.
Багато нас було, її дітви, —
Всіх не назвеш, хоч півсела назви.
Вона, схиляючи зелені скроні,
Давала ягід нам соски червоні.
Ми вісіли на ній, немов рої,
Тужавіли від молока її.
І, вдячні нашій черешневій долі,
Гойдалися в її шумнім подолі.
Як газда біг з кавулею в руці,
Спурхали з неї ми, як горобці.
А він, лихий ненависник, зі злості
Ламав їй, бідній, палицею кості —
Хай краще пропадає все задар!
І кров її світила, мов янтар...
Стоїть вона в світанку сумовита,
Як біла хмара, променем пробита.
Скидаю капелюх. Не впізнає.
— Це я, черешне, я, хлоп'я твоє!
Вона знімає рукавом сльозину:
— А де ж ти так барився довго, сину?
1965

ЗИМОВІ КРАЄВИДИ

* * *

Яблуні в інеї, ніби сніжинки-велетні,
В мільярди разів побільшені атоми.
Виїжджає з-за овиду на полотна постелені
Армія сонця незчисленними автами.
Сади, наче хмари, на прожектори настромлені,
Піднімаються вгору, в небо хмураве.
Попереду сонця списаті промені,
А позаду — стовпи снігової куряви.
1965

* * *

Поляна — замкове дворище. Наокіл
Смереки гострі, ніби частокіл,
Стіжок у шереху блищить, немов шолом,
Чуб сіна виглядає крізь пролом.

Зімлів од жаху жереповий корч —
Тут завойовника закопано насторч.
Лежить лижня у затінку смереч,
Немов поламаний його тевтонський меч.

1965

* * *

Вечір. У зорях безлистя ліс.
Хати попід лісом заметами здрібнені.
Падає груддя снігове з беріз,
Мов поблискують крилами птахи срібні.

Задивився в долину села гомінку
Місяць, що повен золотої ліні.
Він лежить і гойдається в гамаку
Високовольтної лінії.

1965

* * *

Грудневий дощ ріденький і порожній,
Мов колоски на ріні в недорід,
І срібним став у наготі тривожній
Тернового куща колючий дріт.

Убитий сніг у молоденькім житі —
Дірки від крапель на блідім чолі.
А поруч сивим смушком ледь обшиті
Тяжкі кожухи чорної ріллі.

1965

* * *

Поміж сідими верхами гір
Ходить хмарина, мов дівча між дідами.
Блискучі в них лисини, погаслий зір,
Вуса на груди спадають льодами.

Дідугани сміються до неї. Роти —
Пащі печер, хтиві і чорні.
А хмарка — все швидше. Ох, якби втекти
До вітру, що жде під вікном дідорні!

1965

* * *

Як хвиля спирту у чані,
Синіє днина морозна.
Стоїть лісовоз біля чайної —
З колодами залізні кросна.

Заснула людина тиха,
Припавши до руля кучерями.
Куфайка на радіаторі дихає
Від серця її могутого.

1965

* * *

Летять по полю білі коні —
Вітрів січневих табуни.
Стоїть мороз на підвіконні
І на шибках малює сні.

А що, скажіть, коли не сон це —
Розкішні пальми з тих сторін,
Де в тім'я б'є жорстоке сонце,
Де не бував ніколи він?!

1965

* * *

Дерева забандажовані — снігом перевиті —
Руки попіднімали, йдучи, як бранці, в полон.
Плаче, як мати, весна, і сльози несамовиті
Вибухають на річці вулканами ополон...

Ще заграють під льодом сльози, пролиті в нещасті,
Вивергнуть кригу, б'ючи гранатами з дна;
Повідпусकाють полонених морози більмасті,
І спалить у лісі одежину чорну весна!

1965

* * *

Тихо вітер латає сітки заметілі,
Що розвішані в лісі на крилатій сосні.
А під лісом кущі, наче олені білі,
Журно хитають рогами у сні.

Лис, мов комета, вилетів на городи,
Червоним хвостом помаяв — і щез.
Сліду зайчачого немудрі коди
Розбирає поволі мисливський пес.

1965

* * *

Так холодно, мов близько — ворог.
Дахи в снігах, мов цвинтарі.
Розкрився старенький ворон
І гріється на димарі.

Літак — тривога монотонна —
Немов на сполох трубить князь.
І справді: сонця ополона
Свіженьким льодом затяглась.

1965

* * *

Заметів мармурові плити
В прожиллі хвої та соломи.
Скоро їх буде весна палити
Вітрами темними і солоними.

А діти, бавлячись, на ті скрижалі
Навznak лягають, немов розп'яті.
У нетривкому матеріалі
Першої мрії сліди крилаті.

1965

* * *

Лижня вигойдує і носить
Поміж горбами, немов колиска.
На соснах рисі-альбіноси
У позіху зубами блискають.

А ти летиш зеленим духом
Над калиновими зірницями,
Тобі махають капелюхами
Пеньків засніжених печериці.

1965

* * *

Обабіч весняних доріг —
Трупішливий, червивий сніг,
Як шашелем розбиті трами,
Накочені колись вітрами.

Блищить побитим льодом рів,
Немов сокирами майстрів,
Що з порохнявої колоди
На сонце роблять загороди.

1965

* * *

Поля, немов токи скляні,
Попідмітала люта хвища.
Сніг по вікно, а в тім вікні —
Дитячі злякані очища.

Край хати — журавель-батіг,
Соснова кучерява шапка,
Де сонця золотий горіх
Тримає вивірка у лапках.

1965

* * *

Ходить самотність по діброві,
З криничок замерзлих воду п'є.
Гнізда воронячі, як вінки тернові,
Міряє нишком на чоло своє.

Виходить з лісу на поля білі,
На дорогу у місячнім сяйві блідім...
Дорогу ж колесами автомобілі
Вигаптували гарно аж під мій дім.

1965

* * *

Горби натягнули на голови рядна
І так причаїлись, мов діти для гри.
Стежина, неначе лоза виноградна,
Пнеться по білій стіні гори.

З лісу виходить мряка студена,
Крізь неї виблискує снігова гладь.
А над заметом, немов антена,
Заячі вуха тривожно стирчать.

1965

* * *

Плащі із льоду, як з нейлону,
Блищать на плечах лип і кленів.
Йде місяць, як тікач з полону,
Худий, наляканий, зелений.

Шукає він дупла в діброві,
Щоб днину там пересидіти,
Де сплять місячнооокі сови,
Його підсліпкуваті діти.

1965

* * *

Повітря, неначе прозорий граніт,
Слюда снігова ряхтить, наче манна...
Днина така голуба і рахманна,
Ніби насправді у камені світ.

Ліс, як відбитий на скелі, мовчить.
У скелі дороги тунель пробурили.
А на синій поверхні гранітної брили
Сонце, згорнувшись клубочком, спить.

1965

* * *

Сніг іде, іде, як час,
Заміта сліди за нами...
Чи ти пробував хоч раз
В хуртовину йти ланами?

Пройдеш сам — застигне слід
Далиною голубою.
Шлях тоді проляже в світ,
Коли йтимуть за тобою!

1965

* * *

Ф. Неборячкові¹

На дерев'яному протезі мати
Ішла й тягла в санках дитину — сів та сів...
Від усмішки щасливого дитяти,
Немов од сонця, я на мент осліп;
Закрив рукою очі безборонні,
Але скрипів протез із темноти,
І чуть було, як падає на скроні
Той сніг, який не зможу я змести.

1965

* * *

Ковзанка з пагорба, ніби ручай,
Біжить, і дзвонить, і тихне — під сніг.
Тримай мене, спомине, і виручай,
Бо я під собою не чую ніг.

«Дядьку,— глузує малеча,— впадить!
Сіна підстелимо!» — «А я не впаду».
Дитинство побачив своє мимохідь —
І в нього шугнув униз по льоду.

1965

* * *

Зима, немов античний храм,
Упала і лежить в руїні.
Залишені воді й вітрам,
Стовпи скришилися камінні.

Уламки снігу навкруги —
Поколоті долівок брили.
Поволі топляться боги,
Що діти їх колись ліпили...

1965

¹ За часів мого студентства викладач української літератури Федір Неборячок на засіданні парткому в 1953 р. захищав мене від звинувачень у націоналізмі, які загрожували виключенням з університету. (Прим. автора).

* * *

Вся земля, неначе дно
Шклянки з тьмою... Вітер стих...
Грає темінь, як вино,
Іскрами сніжин дрібних.

Осідає чорна ніч
Білим снігом на хати.
Осідає — дивна річ! —
Білизна із чорноти.

1965

* * *

В лісі, наче проділ, біла путь.
Сніг і сонце — празник чистоти.
Ти сніжинкою хотіла быть —
Впасти й не розбитися з висоти.

Сніг на віях. Правда і брехня.
Мить, що потім мрією стає.
Сніг, сніжок, сніжечок, сніження,
Сніженятко, сніженятчко моє.

1965

НАД ГЛИБИНАМИ

КОСМОС

Іванові Давидкову

Коли мій батько руки вмиває,
Б'ють у скелі долонь моря зелені,
Плаває сонце, немов черешнина,
У величезній батьковій жмені.

Нігті, як десять чорних місяців,
Ходять по еліпсах та по колах.
Виливає на землю дощі та бурі
Мозольної тверді найменший сколих.

Чумацький Шлях рушника біліє,
Мерехтять світила у дрібному взорі,
Вода у листках споришу, як дьоготь —
То згоріли і впали краплинами зорі.

Між мозолями сині розколини,
Наче між горами ріки сині.
Біль їх тихий і безконечний
Тече і впадає в небесну синь.

Я над глибинами того болю
В думці, наче в ракеті, згоряю.
О Космосе мій! О Космосе труду!
Не знаю твого ні початку, ні краю!

1967

В КАБІНЕТІ ЛЕНІНА

Уривок

У кремлівському кабінеті В. І. Леніна на
етажерці біля його робочого стола серед
інших книг стоїть і українсько-росій-
ський словник Бориса Грінченка.

[...] В кабінеті вождя
я здрібнів і поник,
Та відкрилася далеч
мені незатемнена.
Я беру із пошаною
український словник
Із рук
Володимира
Ілліча
Леніна!
А тобі,
Валуєва
скретинілий онуче,
Ляпас відважую
брилою
цього тому.

Чи довго
душа твоя,
мов гад, покручена
Буде вповзати
до нашого дому?
На мову мою
вже сукали колючі дроти,
Будували
каземати і крематорій...
А сьогодні
ласкаво
закидаєш ти
На неї
петлю шовкових теорій.
Мовляв,
нам зливатися,
браття,
пора!
«Чим, —
питаю, —
водою
чи кров'ю?
Чи Волзі
потрібні
води Дніпра?
Чи калинова кров
заспіває
під березовою корою?»
Роздавлять тебе
мої діти
і друзі —
Не знищиш
ти мову мою —
не старайся!
Комунізму не буде
без Росії і Грузії,
Комунізму не буде
без Шевченка і Райніса. [...]

1967

ЛИЦЕМІРИ

«Президент ЗДА Ліндон Джонсон окремим письмом з 31.ІІІ 1966 переслав вислови подяки українській громаді Клівленда за підтримку його в'єтнамської політики. Таку заяву підтримки вислано йому в імені 1400 присутніх на Шевченківському фестивалі в Клівленді 27 березня ц. р.».

*Газета «Наш клич»,
Буенос-Айрес, 5 травня 1966 р.*

Не славтеся царевою
Святою войною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять.

Г. Шевченко

Я пізнаю вас, фарисеї, —
Такі ж ви підлі, як були,
Дарма, що віддали в музеї
Пісні батьків, як постолі.
Дарма, що поміняли гуні
На фраки, смокінги, плащі.
Я пізнаю лоби чавунні
І тулуби, немов плющі.
В бетон б'єтеся напропаше
(Не жаль ні спини, ні чола),
Щоб уклонитись пану краще
Від іншого ж таки хохла.
Це ви училися віками
Сотати лицемірства нить,
Перед московськими дяками
Себе навзаєм очорнить.
Це ви у Відень і Варшаву
Дари возили вперейми,
І нашу славу шанталаву,
Як пси, обдерли до страми.
Це ви клялись народ любити,
А кату череп роздробить,
Та мозок ваш тече на плити
В дірки від рабських чолобить.

Пора б на вас і не дивиться,
Не думати про вас пора б, —
Хіба це вже така дивниця,
Що панові вклонився раб?!

Та в серці палахтить ураза,
І хочеш сам себе клясти, —
Що хрунь од імені Тараса
Шле вірнопідданчі листи!

Радійте, тіштеся війною,
Збирайтеся усі взаміт, —
То, може, вас, мов купу гною,
Розкине лютий динаміт.

Але за повзання зміїне,
За лестоців гидку паскудь
Царі вам не дали України —
І президенти не дадуть!

Ні! За блюзнірську телеграму
Вам буде плата золота —
Манесенький шматок В'єтнаму
Для домовини і хреста.

1965

БОЛГАРСЬКИЙ ТРИПТИХ

1. Краєвид

Крива ріка, неначе шабля
Хаджі Димитрова, у травах.
Над нею ситі і важкі тумани
Біленьких, шутих мериносів.
Хати — як молодиці: у хустках червоних,
На шиях — з листя тютюнового намиста,
І кучері блискучі винограду
По голих плечах і по грудях в'ються.
А далі, ніби сосни без верхів'я,
Стоять червоні димарі заводів,
Поміж якими — в жовтому береті —
Залите потом сонце робітниче.
Сіріють скелі, як руїни замків,

А в них печери, загратовані хрестами, —
Могили схимників болгарських,
Які самі собі хрести поклали
І довго ще жили на цьому світі.
Повітря ніжне, як долоні матері,
І хочеться його поцілувати,
Або замкнути очі і побігти,
Щоб стерти із чола журбу.

2. Карабін Яворова¹

В музеї поета висить карабін.
Дивно. Бентежно. Знадливо.

— Чи мало тобі, Македоніє, слова мого,
Що даєш мені в руки набої?

— Я хочу свободи, мій сину, а не слова твого!
— Уб'ють, мене, Македоніє! Чи мертвий солдат
Дорожчий тобі за живого поета?

— Кожен, хто згине за мою волю, —
Поет мій, моя дитино.

— Македоніє, пісня моя возвеличить
Страждання твої і скорботи.
Вона воюватиме вічно
За право твоє на свободу.

— Від права до самої свободи — далеко.

— Ми маєм на дорогу тисячоліття.

— Пропав, хто піснями воює...

Співатиме їх у темниці

І жаль у дозорців будитиме,

І навіть жандарми зберуться

На тюремнім подвір'ї

Послухати, як гарно співає

За ґратами в'язень.

Поплачуть навіть жандарми

З милосердя неофіційного, й тільки.

Хіба що надбавить кухар

За пісню вечері в'язничної.

¹ Пейо Яворов — видатний болгарський поет, що брав активну участь у збройній боротьбі за визволення Македонії з-під турецького іґа в 1903—1912 рр. (Прим. автора).

— Та все-таки, моя Македоніє,
Ти вічна у пісні.
Хто може пісню убити?

— Дитиночко моя, як одріжуть
Язик тобі нині,
 нині,
 нині, —

Що тобі пісня поможе,
Та, що співав ти вчора,
 вчора,
 вчора?!

Воля — це пісня будущини!

— Я беру, Македоніє, карабін —
Збережи мені перо до завтра.

3. Ікона

Я здивувавсь. Стоїть моя кохана
У притворі церковці на стіні.
Невже вона дружина Калояна?¹
Лукавниця всміхнулася мені.

Я знав жону болгарського святого,
Але не знав, що і вона — свята.
Як німба не відчув я золотого,
Коли за коси брав і пив уста?!

Лишала, мабуть, ореол на стінці,
На грішну ніч не брала з церкви риз.
Якби знав муж, якій він вірний жінці,
То одвернувся б з люті й камінь гриз.

Нехай би гриз підмурки, ніби миша.
Вона клялася не на сім століть!
Осточортила їй темнюща тиша
І чоловік, що ліворуч стоїть.

Вона у ніч осінню й золотаву
Крізь мур ішла, як хмарка крізь кущі.
Лягала біля мене на отаву
І рахувала зоряні ключі.

¹ Калоян — болгарський цар у 1197—1207 рр. (Прим. укладача).

Тепер пізнав я оченьки іконні,
І підійшов, і прошептав: «Це ти?!
Машина жде нас, мила, а не коні,
Зійди до мене із стіни, зійди!»

Вона не ворухнулася. А в барі,
На руку насилівши ореол,
В ту ніч вона із підлітком у парі
Безбожно танцювала рок-н-рол.

1965

* * *

Я тимчасовий, як сніг у березні,
Як хвиля гінка на морському березі.
Як же вкласти в крихку тимчасовість
Вічну правду і вічну совість?!

А так: хай сніжина стане пелюсткою,
А хвиля у борт пароплава хай плюскає,
Підкладаючи під вагу залізничі
Свої похилі, зелені плечі.

1965

МУШУ

Я мушу книжки читати,
Щоб очі мої не осліпли,
Я розмовляти мушу,
Щоб з туги не оніміти,
Я мушу почути пісню,
Щоб не оглухнути з тиші,
Я закохатися мушу,
Щоб радість прийшла до мене,
Я друга побачити мушу,
Щоб день мені був ясніший,
Я вірш написати мушу,
Щоб серце не розірвалось,
Я працювати мушу,
Щоб не соромитись хліба,
Я мушу опівночі вмерти,
Щоб рано воскреснути знов!

1967

* * *

Біля вуликів на землі
Лежить собі дід мій і куня.
І лазять бджоли по його чолі,
Як по розтрісканім зрізі пня.

І лазять бджоли по запалій щоці,
А він лежить собі, як неживий.
Очі його, немов чорні рубці,
Зашиті сивою ниткою вій.

Не ворухнеться його рука —
Нехай беруть собі карий мед.
Дідусь мій до смерті своєї звика,
Як звекає до слави поет.

1965

* * *

В гуцульській хаті на печі
В куточку сушиться пшениця
На калачі.
На тій пшениці удовиця,
Немов на подущині, спить,
Їй сниться, що її обличчя
Покрила віспа.

(То зернятка

Вдавилися в лице). І хоче змить
Вона рябеньку шкіру, та не може.
Метнулася до дзеркала — біда!
О, скільки на щоці тих чорних ямок!
Не варто жити! Вибігла на ганок —
І до колодязя... Вода
Відбила знов огидні решетини.
Вдова стає на кам'яні цямрини...
Кінець... і прокидається.
В люстерко загляда,
Стирає із чола, як піт, зернини
І посміхається...
Забула, що у неї скроні сиві...
Які не раз бувають сни щасливі!..

1965

ЛЬВІВСЬКИЙ ДОЩ

На сірий камінь — сірий дощ,
І вже блищать дзеркала площ,
І вже себе в дзеркалах тих
Очима вікон золотих
Побачили чепуруни —
Будинки львівські; вже вони
Почули, як бринить озон
І грає ринва-саксофон.
І кожен з них, неначе зух,
Свій дах — гуцульський капелюх —
Насунув до саміських брів,
Щоб він у танці не злетів.
А танець буде, от ще мить —
І все у колі зашумить,
Підуть будинки аркана,
Спотіє, як плече, стіна,
В паху залізний трісне шов
Під стук гранітних підошов.
А там, із замкових узбіч,
Іде у центр муринка-ніч,
І грім за нею аж реве
І парасолою неба рве.

1965

ЛЬВІВ, ПЛОЩА РИНОК...

Скільки літ мені? Не знаю. Стала
Львова пам'ять кам'яна моєю.
Помістилася у серці площа,
Де кипить віків бенкетування.

Ось вона, мов крита небом зала;
Посередині, як стіл, будівля,
А на ній гранчастий кубок вежі,
Повен часу, хоч немало пито...

Львівський брук — це не затвердла тиша.
Чути в ньому стогони і крики
Споконвічних битов і трагедій,
Регіт гнома, дзвін сльози титана.

Слушайте! Булатний меч Данила
Випав з кволої руки нащадка,
Скачуть по його нещасних ребрах
Екіпажі всіх вельмож Європи.

Глухо входить божевільна криця
В кості молоді, неначе в дошку.
То ключі монархи підбирають
До замків старої брами Львова...

Їх думки розпалися іржею,
Стали павутиною знамена.
Одімкнути не вдалось нікому
Терпеливий камінь мого міста.

Це з його душі лунає мова,
Топтана, але гучна і чиста,
З крові скаменілої без гуку
Вибухає стяг могого свята.

Скільки літ мені? Не знаю. Мабуть,
Ми ровесники з тобою, Львове,
Бо мене бентежить і хвилює
Різьблений у камені твій голос...

1967

АНОНІМНІ ЛИСТИ

Прийшли аноніми — людя без голів —
На моїм столі розклали вогнище,
І хочуть аноніми, щоб я горів,
Попелом брався, тяжко стогнучи.

Шукають вони моїх книжок
І жбурляють їх у кострище наосліп,
І ждуть, що, ніби у прірву, впаду я в шок,
Щоб кинуть мене на пломені гострі.

А я долонями гашу пожар,
Хай душу мою наболілу не гнобить.
Карлики безголосі, де ваша твар?
Де ваші очі, настирливі гноми?

Хто вам прізвища повідтинав?
Хто вам голови повідрубав?

Я спалюю їх, немов сатана,
Набиваючи ними грубу.

З комина рветься отруйний дим —
Дерева од нього робляться големи.
І, напевно, печально слідкують за ним
З анонімних квартир відрізані голови.

Погоріли? Та ні, ти спалив лиш папір,
Та зосталась живою неправда безлика,
Анонімна трутизна, анонімний Сибір,
І твоя проти них анонімна мотика!

Хай вони скачуть, як ті м'ячі,
Бо дим на плечі їх не підніме,
Бо вже згоріли в моїй печі
Їхні огидні тіла — аноніми.

1967

МАНЕКЕНИ

Манекени одягаються модно —
В закордонні костюми й маніжки.
Декого в шовки замотано —
Видно лиш голову й ніжки.

Манекени не люблять праці,
Їм би гріться під склом на осонні.
Від неробства зрослися в них пальці,
І думки в них — як мухи сонні.

Манекени готові вдавитися
Своїм самолюбством жорстоким,
Коли хтось там на зорі дивиться,
А на них і не скине оком.

Манекени чужим хизуються,
До свого ж в нелюбіві — нестримні.
Щоправда, вони гризуться
За свої місця на вітрині.

Манекени не мають серця —
Їх ніщо не болить і не коле.
Манекени ніколи не сердяться,
І не плачуть вони ніколи.

Манекени завжди сміються —
Похорони ідуть чи сльоти.
Досі ні одна революція
Не сполола цієї сволоти!

Та як би не думав я черство,
Є все ж бо надія у мене,
Що в людське вічне братерство
Не пройдуть манекени!

1966

ЯН ГУС

І вийшов Гус на стрімке кострище.
І вужищем його прип'яли до стовпа.
І підходила мовчки — все ближче і ближче —
Закосичена смолоскипами чорна товпа.

І шуміли вогні, як осіння діброва.
І стогони чути було з олив'яних розп'ять.
І не важивсь ніхто першим кинути полум'я в дрова —
Першим недобре бути... Перші так само згорять.

І вже бачив Гус, як палають його коліна,
Як удавом на шиї сотається дим,
Як піт виступає з букового поліна —
І поклав собі еретик бути в стражданні твердим.

І вже бачив Гус, як у вогнище серце пада,
Як попелом розсипається його сіда голова.
І показалися два пальці, ніби язичище гада,
З позолоченого кардинальського рукава.

І пішло по рядах сичання кардинала:
«Кидайте факели! Кидайте факели в стос!»
Та народу юрба, наче глуха, непорушно стояла,
Здавалося, їй байдуже, де тут Люципер, а де Христос.

І Гуса клясти почало святенництво сите,
І жбурляли плюгавствами в нього (всі боялись вогню!)
чужинецькі старші.
І найзліші були в прокльонах перевертні — колишні гусити,
І найголосніші були в прокльонах колишні товариші.

І не бралось багно до сивих наскронних прядив,
Ні до чола побілілого, ні до зв'язаних рук і ніг.
Болю завдати не може той, хто Чехію зрадив,
І спокійно молився Гус за землю батьків своїх.

І вийшла бабуся з юрми... Яне... це ж ніби мати, мати!
І закричала: «Чого стоїте? Паліте, паліте його!»
І взялась вона запопадливо хмизу назбирувати і ламати...
І, як дома в печі, роздувати вогонь.

І заплакав старець сльозами дитини,
І не чув він уже нічиїх проклять.
Тільки чув, як сльози падають на жарини
І як, згоряючи, нестерпно вони болять.

А гурма на вогнище — хто віхоть соломи,
Хто головешку, хто факел, а хто патик...
І, входячи вже по пояс у племінь,
Над нещастям народу свого ридав Єретик.

1967

ЦИМБАЛИ

Був цимбаліст у нас, молодий чарівник-музика,
Пальчатка, немов лошатка; як пустить навперекидь —
Цимбали гули, як дзвіниця, дзвонили, як срібна осика,
Як ті колоски, що на обрії б'ються в тоненьку блакить.

Знали цимбалюка далекі гори і доли —
Обличчя, як місячний вечір, заблуканий в лісі густім.
Він грати в неділю сідав на порозі своєї стодоли,
Люди ішли до нього, минаючи Божий дім.

Піп його не любив, гатив кулаком по амвоні:
«Це чоловік не наш! Він причетний до темних справ!
Газди! Та ви в його струнах, як у тих посторонках коні!
Кайтеся і моліться! Чорт вас у шори вбрав!»

Мабуть, жив у цимбалах чорт, меткий скакунець-помагало,
Бігав по струнах так, що оком ловити дарма.
Сам цимбалюк не раз говорив про нього зухвало:
«Бачите, є душа, а тіла в чортяки нема».

Інші казали, що він чистісінько як той цапочок,
Чорним зарослий пушком аж попід очі, як джміль.

Хто ж повірить розмовам біля порожніх бочок
В сінях празникувань чи десь на задвірках весіль?

«Куме, а я вам кажу, що він отакий, як муха!» —
«Куме, а я вам скажу, що він отакий, як комар!»
Знали усі лиш те, що цимбалюку завірюха
В дірочку димаря струтила дідька з хмар.

Просто в окріп упав малесенький сатанюка,
Цимбалюк за хвоста витягнув його, відходив,
Грати навчив поволі (звичайно, що не без бука),
Грали тепер обидва повітові всьому на здив.

Цимбалюкові, казали, добре в житті велося,
Бо він своє бісенятко не покидав ніде:
На голові носив його, сховавши в густе волосся,
Щоб не нудилось у цимбалах, коли він із дому йде.

З цікавості чортеня протерло діру в капелюсі.
Всюди вони, але до церкви — ані на п'ядь.
Цимбаліста питали: «Чому?» Дома, казав, молюся;
А дома на стіні — цимбали замість образів та розп'ять.

Піп його не любив, гатив кулаком по амвоні:
«Це чоловік не наш, він причетний до темних справ!
Газди! Та ви в його струнах, як у тих посторонках коні!
Кайтеся і моліться! Чорт вас у шори вбрав!».

Цимбалючок сміявся: «Цей парох немудрий вельми,
Завжди віру у Бога підтримували чорти!»
Грати ходив назло, а до незримого шельми
Навмисне прилюдно звертався запанібрата на «ти».

Кидав собі за обшивку з вершечком пугар оковитки,
Краплю — на струни з дна: «На, мій дияволе, на!»
Мліли дівки й молодиці, парубоцтво потіло до нитки,
Дрібно копитами сік, навприсядки йшов сатана.

Граючи, він крутився на пальчику, як веретено,
То зупинявся на мить, то знову пускався навскач.
Коли небеса спідниць кружляли над ним скажено,
Грався на струнах він, мов на прутті залізнім циркач.

Очі цимбалюка ясніли, як днини зимової спалах,
Руки він піднімав, струмент свій колінами тряс.

Біс реготав, дурів, гзився, казився в цимбалах.
«Ще раз, ой ще разок, по разочку, — просили, — ще раз!»

*Ой ще раз на гаразд,
Не любіть, дівчата, газд,
Не лягайте з ними в ряст,
Перестуда житъ не дасть!*

*Або грай, або буде,
Бо вже болить понід груди,
Гину, лоди, не з простуди,
Грай, грай, туди-руди,
Грай!!!*

Коли цимбалюк вертався з весілля чи з іншого свята,
На спині боліли струни, потовчені, мов кістки.
Бігли дітиська за ним, заглядали у цимбалюта,
Чортові нишком показували дулі і язики.

Кінчики струн були як хвостик, чи, може, як роги.
Не оглядавсь цимбалюк на дітвору пусту.
Богомільні, що йшли назустріч, зникали з його дороги,
Або говорили виразно (кожне словечко вилизано):

«Слава Ісусу Христу!»

Дехто поцілувати хотів його при повітанні,
Аби лиш почути, що скаже на Боже добре слівце.
А він питався: «Ну, як там? Цілунки на ярмарку тані?»—
Шию гнув, як бик, ховаючи своє лице.

Піп його не любив, гатив кулаком по амвоні:
«Це чоловік не наш! Він причетний до темних справ!
Газди! Та ви в його струнах, як у тих посторонках коні!
Кайтеся і моліться! Чорт вас у шори вбрав!».

Газди прийшли вночі, вирвали з рук цимбали,
Кинули їх на піл і закричали: «Світи!»
На очах його, на сльозах сокирами їх порубали,
Чорта шукали в трісках, але не могли знайти.

Змовк цимбаліст навіки, ніби закликав у тайні.
Ані слова за рік — ні до матері, ні до рідні.
В надвечір'я одне він зачинився у стайні
І повісився на короткій, на сивій, на мертвій струні.

* * *

Я древо твоє, Україно,
Як надійдуть сокира й пила —
Не стати мені на коліно,
А впасти — й згоріти дотла.

Кипить моя зелень яра
В благословеннім теплі,
Розгалужується конара
За тиночки старі й гнілі.

За бетоновані загорожі,
За палаючі склом плоти.
На вселюдському роздорожжі
Я складаю свої плоди.

На корі моїй недоріки
Вирізують свої імена,
Не знають, що ти навіки
Охрестила мене одна.

Я корінням знайшов джерела —
Початки козацьких рік,
Та смокче журба, як омела,
Кров мою круглий рік.

Мовчанкою вмію зухвало
Відповідать на удар,
Та журюся, що літ немало
Облетіло з мене задар.

Зраджували вітри весняні:
За цілунками — ножа холодок,
Вибивав мороз на світанні
Білі зуби моїх пелюсток.

Не приєднуюся журбою
До темних, нічних володінь,
Та, як сонце стоїть над тобою,
Маю право кинути тень!

У віти мої прозорі
Звідусюд прилітає птахва,
І світять пісні, як зорі,
У глибинах мого єства.

А з ночей твого вугілля
Вдирається в жили грім,
І моє солов'їне гілля
Вибухає вогнем твоїм.

Небеса з тобою зв'язавши,
Я не вічний у вишині,
Я тільки в тобі — назавше,
І ти — назавше — в мені.

О земле моя барвінкова,
Не розріжуть нас, не розітнуть,
Навіть якщо на дрова
Мене в чужину продадуть.

З полум'я знов ростиму,
Понад холодні йтиму краї,
І повернуся клубами диму,
І на трави впаду твої,

На трави твої погноєм!..

1967

СЕРЦЕ

Серце — як птаха на вітрі.
Вітер хапає віти
Прямо з-під ніг...

На чому

Ти маєш сісти й забути
В крилах палаючу втому?
Сядь на солом'яну стріху —
Не бійся, тебе не застрілять
Хлопчики із катапульки...
Сядь, моє серце, послухай,
Хто там у хаті плаче.
Не знаєш його? Погано.
Ти права не маєш не знати
Найменше на світі горе!
Ти можеш того не знати,
Що сміхом залізо поре.
З низького й високого лету,
З пальми, з берези, з калини

Ти можеш не чути реготу,
Та мусиш почути ридання,
Та мусиш збагнути ридання
Кожнісінької людини!
Сядь, моє серце, послухай,
Хто там у хаті плаче, —
Ринешся ти в завірюху,
З болю заплачеш само ти,
Потім співатимеш з люті,
Вихор захочеш збороти,
Серце моє ледаче.
Наставлять на тебе кліті,
Земля заросте багнетами,
Як риба лускою. По світі
Будеш літати, падати,
Не розуміючи, де ти.
Крила твої затерпнуть,
Скотишся каменем з неба.
А дурень шепне з гніздечка:
«Так йому й треба!»
Та пісня твоя полине
З пальми, з берези, з калини!

1966

РУКИ

Придивляйся до рук своїх! Придивляйся!
Думай, кому ти їх подавав неохоче.
Згадуй усе, що ти ними зробив.
Добре, якщо не затремтять ніколи
З ненависті до тебе твої власні пальці.

Придивляйся до рук своїх! Придивляйся!
Вони пам'ятають звичку твого батька,
Що мислити вмів навіть мозолями,
Стискати кулаччя при зустрічі з кривдою...

Вони пам'ятають, як ти спалив їх
Вперше в холодній воді біля школи
(Вчителька глянула — і наказала вмити);
Вони пам'ятають, як ти спалив їх
Вдруге на грудях кохання першого,

Гострих, як роги, що тільки пробилися
З дикого чола буйволеняти;
Вони пам'ятають, як ти спалив їх
Утретє — на лицях зрадливої жінки,
Що зайшлися вогнем від ударів твоїх;
Дещо вони вже забули, дещо пробачили.

Добре, що ти їх не поробив
Плагіаторами жестів гномів духовних,
Що вереском дрібних і кволіх ручок
Супроводжують думку свою убогу.
Добре, що ти їх не згвалтував
У чагарях аплодисментів брехливих.

Придивляйся до рук своїх! Придивляйся!
Питайся їх просто й жорстоко,
Чи можуть вони піднятися вгору
Перед зачумленим ворогом твого народу,
Навіть якщо в ту хвилину, коли
Він приставить тобі до чола автомат
(Ах, як шукають лицеміри оправдання!),
Треба було б сонце потримати
Над усією землею, над усією землею.

Злякані ріки змінюють русла,
Злякані жили змінюють кров:
Чесна і чиста підлою робиться,
Підла отруйною стає і т. д.

Придивляйся до рук своїх! Придивляйся!
Ось без твоєї волі рухнулися пальці —
Інше єство перебирає владу
Над ними повільно і таємничо,
Але при тобі все це діється, друже,
Ще при повнім державстві твого серця.
Це, коли хочеш дізнатися правду,
Нетерпеливість майбутнього дерева,
Що міцно вхопитися хоче за землю,
Вже виявляється в порусі тому.
Придивляйся до рук своїх! Придивляйся!

1966

ПРО ЖІНОК

Пригадай собі голос матері,
Як хочеш почути совість,
Пригадай собі руки милої,
Як хочеш повернути щастя,

І дівчинці семилітній
З лялькою на руках,
Сивий, старий чоловіче,
Дай дорогу...

1965

КОРИДОР

У сні я бачив коридор.
Довжелезний коридор.
Десь ніби аеропорт.
Десь ніби в Африці.
Коридор веде в таке віконечко,
Як те, що виникає на екрані,
Коли ми вимикаєм телевізор.
А люди — пасажери. Треба всім
Пройти по коридору до кінця.
Стелина дуже низька
(будували пігмеї для себе), і ось:
Ідуть одні, пригнувши голови,
Немов бізони,
А інші на колінах — мов каліки,
Ще інші просто проповзають.
Це ті,
Що до смерті злякалися стелі...

1966

СТРАХ

(Майже за Тувімом)

Померла жінка, що не сміялась ніколи,—
Боялася зморщок.
Добре їй жилося.
Мала чоловіка і сина.

Ніколи до них не сміялася.
Боялася зморщок.
Любила бути гарною.
Спочатку була гарною,
Потім непорушно новою.
Поиск і спокій її обличчя
Спільне щось мали із вилискуванням підшов
Новесеньких черевиків на ногах мерця.
Білим льодком страху взялися очі —
Так боялася зморщок.
Чоловік не витримав її переляку перед потворністю
І пішов до негарної, але усміхненої.
Син не витримав маминого спокою
І одружився проти її волі з негарною, але усміхненою.
Тут мусила заплакати жона і матір.
Але хто не може сміятися, не витримає свого плачу.
Сльоза розривається, немов граната, якщо не може
Стекти сухими руслами сміху.
І померла жінка, що не сміялась ніколи.

1966

ЧОБОТИ

Приїхала сестра.
Привезла мені валізку яблук
І серце скарг...
Відпочинь, моя сестричко, відпочинь!
Вона дивно подивилась на мене,
Скинула великі юхтові чоботи,
Куфайку вмостила собі в підголів'я,
Схрестила руки на грудях, як дівчина,
Що захищається від залицянь школярських,
І заснула.
Відпочинь, моя сестричко, відпочинь!
Я сів у ногах її і заплакав,
Ніби вона померла...
Тоді увійшов чоловік
З низеньким чолом і порожніми очима,
У її чоботях, начищених лакеями,
І заграв на скрипці.

Це той, що бив її,
Волочив за коси безконечними дорогами,
Так гарно грає?!
Раптом струна урвалася.
Чоловік узяв молоденьку сивину з її чола
І почав натягати на свій інструмент,
На скрипку,
Зроблену з велетенського людського черепа.
Важко зітхнула сестра.
Зник чоловік із низеньким чолом
І порожніми очима.
Я сидів у ногах її і плакав.
Сльози падали в її чоботи...
І я злякався, що вони гризтимуть
Її постарілі жіночі ноги.
Відпочинь, моя сестричко, відпочинь!
1966

НЕДОВІРКАМ

Гей, скептики, лякливі лицеміри,
Не вилізайте з рідних шкаралуп,
Позашпунтовуйте міщанські діри,
Щоб не пробився промінь-правдолюб
У ваші житла — гнізда просмерділі,
Де пишете ви, ніби горобці!
Візьміть свої костюми пронедільні,
Позашивайте душі в їх рубці!
Ану ж ревізія нагряне люта
І треба буде душі показати?!
То хай вони, немов чужа валюта,
Пом'яті в зашивках тісних лежать,
Їм не потрібне ні повітря чисте,
Ні чиста усмішка, ні чистий тон,
А потім їх, немов контрабандисти,
Перевезіть в ганчір'ї за кордон.
Ви походите по кам'янистій пущі,
Шукаючи омріяне манто...
І хай вам скажуть продавці хитрющі,
Що мотлох ваш не візьме вже ніхто!
1967

ЛАСТІВКИ

У присмерку літають ластівки
Так низько, ніби в землю поринають,
І виринають з неї, мов з ріки,
Крильми собі дорогу протинають.

Шугають у зеніт, а відтіля,
Як чорні зорі, падають, як сльози.
А над хатами — «вісімка», «петля»...
О летуни мої, о віртуози!

Розплющитися можна об стіну,
Об камінь груди на льоту роздерти...
Невже вони за ту мухву дрібну
Готові кожну мить безглуздо вмерти?

Ні, їхня гра — не тисячі погонь,
Не їдла прагне серце ластівочє;
Його не голод гонить, а вогонь,
Що з молодості в крилах палахкочє.

Це небезпека й шал стрімких падінь,
Це весняне шугання понад тучі...
Я чую в серці того льоту дзвінь,
Крил очманілих помахи палючі.

1965

* * *

Залий мене дощами смутку,
Безжальна осене кохання.
В ріллю душі, у кожну грудку
Жадання, ждання і страждання

Натягну журної вільготи,
Щоб дух народження був вічним,
Щоб скатерть снігу проколоти
Пелюсточки мечем двосічним.

1965

* * *

Закохався вітер у дівча русяве,
Виніс її із колиби і на хмару поклав.
І поніс понад світом у сині заграви,
І сплячу, як мрію свою, цілував.

Потім, окрилений щастям найвищим,
По горах, як Довбуш, ходив уночі.
Буки й смереки виривав з коренищем,
Котив, як сувої, по схилах дощі.

Як вона прокинулась, пішла до отари
І далі сіла за своє шиття.
Вітрик заліз під її киптарик
І на грудях у неї заснув, як дитя.

1964

* * *

Очі твої злочинно-гречні
Сліплять, як сонце на екваторі.
А слова твої небезпечні,
Як набої в палаючій ватрі.

Незбагненні, немов азіати,
Гріхи твої усміхненолиці.
І страшно коло тебе стояти,
Як зимою коло криниці.

Твоїх пальців холодний подув
Зірвав мого серця листик.
Страх мій перетворився на подив
Рук твоїх — авантюристок.

Ти рішуча була, як повстання,
Рахувала секунди бою.
Кожен раз я казав: це остання,
Це остання розмова з тобою.

Взяв я з твого солодковластя
Поцілунками тіло потяте.
Подив мій перетворився на щастя
Заколісаного дитяти.

Кожен раз я прощався навіки
З тобою, улюблена зморо,
А ти навіть не розтуляла повіки,
Знаючи, що повернуся скоро.

1964

* * *

Крізь чорний дим зневаги і брехні
Вона прийшла до мене в самотину.
Вона так ніжно принесла мені
Своє кохання, як малу дитину.

А я боявся руки простягти
І пестощами немовля накрити,
Питався дозволу у правоти,
Що вміє лиш соромити й корити.

Я відучився з радості ридать,
Я жити звик у темнім домі «мушу».
Коротке слово «ні» по рукояць
Я застромив у безпровинну душу.

Я знав: ніколи серце не проща
Того, що розумом безжально вбито.
Вона пішла і мертве дитинча
Взяла ще більш ласкаво й сумовито.

Я не кричав: «Кохана, повернись!»,
Я не чекав ні чуда, ані дива.
До горла правда скочила, як рись,
Розлючена і за неправду мстива.

1964

* * *

Ти так мені потрібна, як вода,
Напився я тебе, та знов жада
Мене спалила — на губах смага,
Тебе я знову прагну, дорога.

Ти — спогад лиш, а спогад — це не ти,
Це — марево, це привиддя води
В пустелі, по якій я мушу йти,
Не знаючи дороги до мети.

З'явись дощем, згаси мене, як грань,
Рікою, морем, океаном стань,
Хай я втоплюсь навіки у тобі,
В твоїм коханні і в твоїй журбі.

1964

* * *

Моя гріховнице пречиста,
Моя лілее на багні,
Чужі обійми, як намиста,
Ти познімала при мені.

І знов, як у дитини, очі,
Нічим не відвернути їх.
І на твоєму непороччі
Лечу я в безконечний гріх.

Невже ти хочеш одпокути
На душу стомлену свою?
Невже ти хочеш одягнути
Моєї вірності шлею?

Скрипучі хомути і ярма
За ласку ночі й сором дня?
Чом яблука не рвем задарма
Із дерева життя й знання?

Чи ти готова до вигнання
На нашу землю кам'яну,
Де праця старша від кохання,
А хліб — від нитки бурштину?

Підеш? Візьми свої агати.
Такою будеш, як була.
В мою уздечку запрягати
Мене ти будеш, як осла.

Ти будеш їхати світами,
Усівшись на моїм хребті,
І кидати за джиґунами
Свої очища золоті.

А я тебе кохати буду
За те, що не упала ти

Ні у потворну безвість бруду,
Ні у нудоту чистоти.

За те, що ти взяла у змія
І принесла мені той плід,
В котрім була нужда і мрія,
І молодість на сотні літ.

1964

* * *

Поцілунки твої солоні
Затиhaють у моїй журбі.
Ти засни на моїй долоні,
Я тихцем заспіваю тобі.

Про дівчинку про невеличку,
Що крилатого мала коня;
Про вовків, що з'їли ягничку
В полонині серед білого дня.

За усмішку одну юнакові
Коника віддало дівча.
До запаху овечої крові
Шкірилися вовки з куща.

Юнак — у сідло і за обрій...
А дівчинка плаче сама.
Порятунку ягничці добрій
Від сіроманців нема...

Ти засни! Я тобі з-за туману
Приведу лоша голубе,
З карабіном за дуба стану,
Вовкулакам не дам тебе.

1964

3 книжки
«СОНЕТИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ОСЕНІ»
(1973)

ЧАС

Коли набирають стяги епохи
Вітру нового і висоти,
Думай, що світ змінити хоч трохи
Повинен і ти.

Ти, що на темній мозольній долоні
Прочитав письмена зобов'язань і прав.
Ти, що в любові, а не в прокльоні,
Серця свого всю потугу зібрав.

Ти, що виносиш сонце зі штолень,
Ти, що гориш на незримім вогні.
Ти, що неправду чуєш, як олень
Чує мисливця в гущавині.

Трудяться важко на цім суходолі
Руки,
Мислі,
Мрії,
Слова.
Тільки в твоїй неприборканій долі
Час ожива.

Ні, не від часу тьмяніють дати,
Іржавіє голос, душа і перо,
Час — тільки те, що можна віддати
Людям на щастя і на добро.

Він не у зморшках і не в сивизні,
В праці і в битві час постає.
Час відчуває лиш той, хто Вітчизні
Дає безіменне безсмертя своє.

1970

ЗБРУЧ

З берегів збігають явори,
Мов хребет коня, блискоче нива.
Вистелена сміхом дітвори,
Наче листям, течія лінива.

Згоїлось, пропало, заросло,
Що віки кривавило й боліло,
Тільки спомин гострий, наче скло,
Врізався мені до кості в тіло.

Я уздрів на мент удалині
Збруч, обсотаний колючим дротом,
Спалахнути хочеться мені
В сонці над возз'єднаним народом.

Мій народе! Не загинеш ти,
Не впадеш, як раб, нікому в ноги,
Доки на Збручі стоять мости,
Що злучили всі твої дороги.

Хиляться Карпати до Дніпра,
Чує Дніпр на серці їхню вроду.
Я не знаю більшого добра,
Як єднання роду і народу!

Мій народе! Скільки в тебе стеж,
Скільки дум від Сяну аж до Дону!
Не впадеш, не згинеш, не помреш,
Бо нема й не буде тут кордону!

1969

ЛЕЛЕКИ

В конюшині лелеки ходять,
І не видко червоних лапок,
Тільки тулуби видко білі,
Колихливі і недосяжні,
Мов кораблики із паперу,
Що малим я пускав на воду...
Як я маю знести цю радість —
Повертається флот до мене
Із далеких країв дитинства,
І везе він мені коштовні
Вантажі у високих трюмах.

Я заходжу в зелене море
В черевиках і в одежині,
Я чекаю нетерпеливо,
Простягнувши над морем руки.
Я, напевно, причалом буду,
Можу бути так само краном,
Можу й містом великим бути,
Що, йдучи кораблям назустріч,
Діамантами щастя грає.
Тільки що це? Мої фрегати
Підняли чорно-білі крила,
А з рожевої піни моря
Показались червоні лапки,
І лелечого крилля помах
Обморозив мені обличчя...
Я стою в конюшині й бачу,
Що життя моє так зникає,
Наче птаха в ясній блакиті.
1974

ЗИМОВИЙ ДЕНЬ

1

Так радісно, що сніг пішов!
Дух незбагнений носить мною —
То тішиться селянська кров
Накритою озиминою.

Так сніг пішов, аж день осліп,
Та бачу я в надії добрій:
Той сніг — немов до неба сніп,
Колосся схилене за обрій.

2

Тоненький силует лісів і сіл
За полем вітер в синяві колише.
Зимовий день стоїть, як білий віл,
І лоскотно мені обличчя лиже.

Обидва, наче друзі, мовчимо,
Дивуючись, хоч ми дивами ситі,
Що місяць, наче золоте ярмо,
Блищить, натертий шиями, в блакиті.

3

Розпочав я сто робіт,
Сто та ще й одне начало.
Глянути не встиг на світ,
А воно й смеркати стало.

День розтанув на губах,
Наче та сніжина біла.
Стали зорі на горбах.
Вечір. Ніч залебеділа.

4

Подаруй мені, доле,
Сто літ і ще день,
Короткий зимовий день.
Сто літ — на працю,
На сто натхнень,
А на прощання —
Короткий зимовий день.

5

Сніг і сонце. Золоті цимбали.
Вічності дихання молоде.
Гей, міщани! Все, що ви придбали,
Прахом розлетиться й пропаде.

А поет, що, ніби куш калини,
Кетяг серця виніс над замет,
Молодості цвітом перелине
У віки майбутні — лиш поет!

6

Був я тоді малим,
Читав букваря
Крізь золотистий дим
Падала з неба зоря.
Майнула, наче в кіно,
Сорокалітня мить
Сьогодні я дивлюсь у вікно —
Зірка моя ще летить!

1971

* * *

Приснився мені В'єтнам —
Десь ніби вмирав я там,
Десь ніби в червоній траві
Лежав навзнаки
І кулі тяжкі в голові
Чув, як тяжкі думки.
Горіло все надовкруг,
Болів мені кожен рух,
І кликнув я матір свою,
І вона прийшла,
І вийняла, як зорю,
Кулю з мого чола...
Прокинувся я вночі,
Підбіг до вікна.
А в небі — зірок дукачі
І мати сумна.
«Якщо помирати, сину, —
Каже вона мені, —
То тільки за Україну
Дома, а не в чужині!»
1973—1990

ТРИВОГА

Що це чути ночами над нами
В куряві Чумацького Шляху?!
Ніби нитка, що летить ланами,
Срібно дзвонить об стерню суху...
Павутина звуку бомбовоза
Падає на серце із небес.
На висоти сходять мати боса
По стежині променистих лез.
Що це сталось на планеті вчора,
На чьому небі кров горить?!
Стогне зірка, мов дитина хвора,
Виринає руки з оповить...
Блідне місяць, наче труп на реї,
Десь над морем чорної ропи...
Чути голос матері моєї,
Що з висот наказує: «Не спи!».
1973

МОГИЛА РАЙНІСА

Що єсть життя? Нить павутини
Чи за свободу й правду бій?
Могило Райніса, святине,
У тиші я підріс твоїй.
Я бачив, як піднявсь поволі,
Утер зі скроні блиск слюди,
Пішов і зник на видноколі
Юнак з гранітної плити.
А потім другий встав і п'ятий,
Двадцятий — сонце на очах.
У світ роздертий і розп'ятий
Ішли по пояс у лісах.
Я одного спитав: «Куди ти?» —

І відповів мені граніт:
«Ми йдем неправду й зло палити,
Ми рвати йдем колючий дріт
На африканським сивім лузі,
На всіх кордонах між людьми,
На чесних душах, що в нарузі
Шукають виходу з п'тьми.
Ми народилися з розпуки
Поета, що заснув на мить.
І не кривавлять наші руки,
І наше тіло не горить».
Вони ішли — в плечах похилі,
Закохані в свою мету.
І я на Райніса могилі
Сказав: «Пождіть, я з вами йду!».

1964

АНТИСВІТ

Єсть антисвіт. І там пожив я трохи,
Там будь людиною — чи не найтяжчий гріх,
Там хтиві душі в стрілах, як панчохи,
І всі думки — навколо тих панчіх.
Стоповерхові дзеленчать льодовні,
Сивіють люди з холоду, як скло.

Як пляшечки. Щасливі, доки повні;
Забуто їх, як з них життя скло.
Там етикетки замість етикету,
Там усмішки приклеєні до уст,
І ділять, мов кавун, ділки планету,
На золото свій промінявши глузд.
Як ластівка, літає гострий смуток
В ущелинах байдужості й реклам.
Клейноди крамарів і проституток
Вогнем фальшивим палять цей бедлам.
Спіткнувся хтось, і кров тече по сходах,
Не піднімуть його з ослизливих плитъ:
«Він має право на останній подих,
Він хоче вмерти — хай йому щастить!».
Кохання, слава, честь — усе на біржі.
Кипить неон принадливих оман.
Конає мисль у божевільнім вірші,
Живе екстравагантний графоман.
Одним життя — це пікніки і раути,
А іншим — кривавиця й мозильня.
Є антисвіт, немає антиправди;
Все просто називається — брехня!

1971

ШВЕЙЦАРИ

Швейцари, ніби генерали,
Мене в готелях зустрічали,
Таких лампасів і погон
Не бачив сам Наполеон.

Щоб галуни такі долапять,
Ридз-Смігли дав би Польщі клопотъ.
Злітався, щоб мені служить,
Весь генералітет за мить.

Ставали всі вони на «струнко»,
Як я повз них проходив лунко.
І кидалися до валіз,
Щоб я, крий Боже, їх не ніс.

Занісши до кімнати речі,
Знов спину струнчили старечі.
Бо знали: маршал всіх портъе
Давно в моїй кишені є.

Уста їх злякані, безмовні,
А очі послушенства повні.
Тоді з'являвся, ніби цар,
Найстарший на землі швейцар.

Його виймав я із кишені —
Вони ж робились, мов шалені.
І сонцем грав у той момент
Генералісимус їх — цент!

1961

КАНАДСЬКІ ДОРОГИ

Тріснув бетон канадської автостради,
І пробився в щілину листочок зелений.
З чийого серця він виріс, з чийого страждання
І чого так сумно задивився на мене?

Дядьку мій, дядьку, це ти став листиком,
Але не на цвинтарі у Підкарпатті.
Над тобою летять із сичанням і блиском
Очкасті «форди» і «фольксвагени» горбаті.

Тебе виганяли із хати податками
Товкти окрай шляху гранітні породи.
Тобі на могилу, наче солдатові,
Поклали сріблястий меч дороги.

Дядьку, листочку зелений, скажи мені,
Що передати стопчатівським родичам?
Чи те, що не знаєш ти свого імені,
Чи те, що на гробі твогому барвінок не родиться?

Чи те, що ніколи не вернешся в рідний Стопчатів,
Не будеш ходити до Березова в гості?
Чи те, що канадські дороги з твоєї печалі
Посивіли... затвердли з твоєї кості?

1961—2000

БІЛЯ БУДИНКУ ПОЛІН ДЖОНСОН

В домі твоєму пустка, ніби у гробівниці,
В яку ще не встигли назносити домовин.
За болотами, в лісах, люди червонолиці
Конають поволі од віскі — лютого, як полин.
Вікна твого дому безокі та безголосі,
Мертве сонце павук напинає на купі книг...
В загородах резервацій люди, неначе лосі,
Щасливі хоч тим, що зайда вже не полює на них.
Біля твого дому гудуть будяки, як залізо,
Не приходять їх зрубувать індіанка стара.
За болотами, в лісах, має вона телевізор —
Білий екраник з тінню чужого щастя й добра.
Вірші твої то палять, то ниють, як рани...
Полін, я поклоняюсь мужній і вічній тобі!
Сила й багатство виходять на непевні екрани,
Конають під ними люди здурені і слабі.
Я своє серце, Полін, повне твоєї слави,
Поклав у траву зелену біля твоїх дверей.
Може, панство приїде з Ванкувера чи з Оттави,
Щоб навик твоє плем'я замкнути в музей.
Хтось поклониться веслам, індіанським пірогам,
Хтось Гаявату згадає, вдивляючись в синій ліс...
Буде лежати серце там, під твоїм порогом,
Повне твоєї слави, що я з України привіз.

1961

СИВИНА

Молодесеньке дівчатко йшло —
В сивих буклях-кучерях чоло.
З перукарні їх несла вона,
Сяяла фальшива сивина.
Що ж... Облудна старість — не біда,
Гірше, як облуда молода.
Не твоя це дівчина, мабуть,
Не дивись, роздумайся, забудь!

Але ні, згадай війну страшну
І дівочу справжню сивину!
Пригадай годину ту лиху,
Як стояв з дівчатком на шляху,
Як вели повз вас отця її
У німецькі, у чужі краї.

Покотилась по косі сльоза —
Посивіла від сльози коса.

Посивіла, забіліла вмиць —
Вже ж тієї сивини не змиць!

Пригадай і возвелич красу
Всіх, що посивіли завчасу.

А цього дівчатка не вини,
Бо не знає сивині ціни.

1961

АВТОМОБІЛЬНИЙ ЦВИНТАР

Церква. Модерний шик.
А цвинтар — мов катастрофа.
Вітер за душі машин
Молиться до Саваофа.

Залізні скелети авт,
Поскидувані на купи.
Трупи шосейних заграв,
Швидкостей трупи.

Переконуйся до кінця,
Що люди й машини — родичі:
Вирвані двигунів серця,
Виколупані фари-очі.

В очниці трава, мов їжак.
По костях повзають черви.
Покрила струпами ржа
Кузова голий череп.

Нерви згубили біль.
Зламана міць сталева.
З мертвих автомобілів
Мертві ростуть дерева.

Боже, не клич на суд
Покійних темної суті,
Бо землю залле мазут
І втопиться небо в мазуті.

1967

ПОВІТРЯ НЬЮ-ЙОРКА

Уста затули собі, очі заплющ —
Пучками пізнаєш повітря Нью-Йорка:
Притрушений сажею чорний плюш,
Тканина затуглого диму й мороку.
Ялини й берези на сухоти слабі,
А зорі, як діти в сиротинці, зачахли.
Ти звикаєш ковтати в безсилій злобі
Ганчір'я плюшевого вітру із кáгли.
Наохрест по стрітах та авеню
Снують його вперто акулісті авта.
Ти всотаний в нього, неначе в брехню,
Легені болять непомітно, як правда.
Ти в нього закручений, ніби в сувій,
Ти сохнеш у ньому, як труп фараона,
А дощик, як сльози з фарбованих вій, —
Нещира й нікчемна твоя оборона.
Ти бурі благаєш, чекаєш громів,
Обдурений хмарою підлого смога.
Здається, нарешті ти зрозумів,
Що вбиває тебе найкрасніша дорога!

1967

ДО КИРГИЗЬКОГО НАРОДУ

Народе Токтогула й Тоголока,
Тебе палили зайди навесні:
Де мерехтіло місто навесні,
Там восени — втирлована толока.
Складали мулли кáзання сумні
На честь Аллаха та його пророка,
І царська шабля, мов тесак, широка,
Сліпила зір... Та вдарив час борні —

З вулкана революції, мов гори
Із рівняви пустель, з'явився ти,
Долаючи тисячолітнє горе.

Твій край вінчають льодяні хребти,
Та вище них, як сонце злотозоре, —
Твоїх захисників мечі й щити!

1969

СВІТЛО ТОКТОГУЛА¹

Цей вірш я написав, відвідавши українців,
які працювали на будівництві Токтогульської ГЕС

Місяць на сивій скелі —
Наче бетону відро.
Поблискує тьмяно на кельмі
Липуче його сребро.

Злетіла стрілою линва,
Вп'ялася у твердь узбіч...
Камінь жбурни в долину —
Летітиме цілу ніч.

Там, як горіхи в отаві,
Зірниці в димах небес.
Там сніг у вечірній мряві
Цвіте, як блакитний без.

Дівочі долоні теплі
І гострі від мозолів;
Хлопчина співає на греблі,
З кохання він захмелів.

Кохана його почула,
Почули всі дев'ять муз:
То грає комуз Токтогула,
Повстанця й поета комуз².

¹ Токтогул Сатилганов (1864—1933) — видатний киргизький народний акин. За свої сатиричні твори зазнав переслідувань царату. (Прим. автора).

² Комуз — киргизький струнний інструмент. (Прим. автора).

Агей, Токтогуле, чи знав ти,
Як гнали тебе в Сибір,
Що світло твоєї правди
Засяє в ущелині гір?!

Як пальці твої торкали
Струну із тугої жили,
Чи знав ти, що в серце скали
Твій голос навіки взяли?!

Ні, не благання слізні,
Що билися в неба дах,
А слова непокірної пісні
Струмують у проводах!

1969

СОНЕТИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ОСЕНІ

СКАРГА¹

Ось на подільським полі бурячник:
Немов окопи, кіпці та кагати.
Так, це війна! Кого ж перемагати
Так тужно кличе журавлиний крик?

А ось ідуть уславлені солдати —
Одне жіноцтво, куфайчаний шик.
Хоч би один — для запаху — мужик!
Ні, є один! Команду ж треба дати!

Ідуть жінки копати буряки,
Над ними журавлі летять у вирій,
Як чорні, вітром зірвані хустки.

І чорна скарга летється в пісні щирій,
І я боюся, щоб мої слова
Не заглушив пирій — гірка трава!

1969

¹ Вірш «Скарга» редактори не дозволили мені включити до книжки «Сонети подільської осені». Я його написав 1969 р.; він мав стояти на початку згаданої збірки. (Прим. автора).

ХЛІБ

Цей хліб, що світить на моїм столі,
Поборює мою печаль і втому;
Я сонця двигіт відчуваю в ньому,
Неначе пульс на власному чолі.

Безсмертний подих рідної землі
Заходить з хлібом до мого дому.
І пахощами весняного грому
Бентежить хлібодайні мозолі.

Цей хліб на мене дивиться очима
Благальними, а я беру чепіль
Непошадимий, гострий, наче рима...

Я розтинаю хліб, як власний біль,
Як пісню скорбну із подільських піль,
Як мисль, що сяє в неба за плечима.

1972—2003

БЕРЕЗА

Береза, наче мати сивоброва,
Над стежкою в полях озимини
Стоїть чи йде поволі... Зупини,
Спитай: «А де ж твоя рідня й діброва?»

А може, й справді з-під Москви чи Пскова
На українські пагорби й лани
До сина, що поліг у дні війни,
Вона прийшла, як пісня колискова?

В блакиті, наче в світлі кришталю,
Я бачу, як сльоза тремтить на вії,
Як білі руки в'януть од жалю.

Не плач, березо, в людській безнадії!
Я, син калини, в сніговій завії
Тобі, як рідній, небо прихилю.

1972

ЯБЛУНЯ

Юрію Якутовичу

Щаслива яблуня! Надовкруги
Ті яблука, мов золоті собори, —
Живло добра, яке ніхто не зборе,
Шаленство материнської снаги.

Але від непомірної ваги
Галуззя рветься, падають підпори;
І ламлеться вона, мов серце хворе,
Скидаючи плоди, мов ланцюги.

Вона, як мати, молода й тружденна,
Кладе на землю зламані рамена,
Вмирає, хоч вмирати не пора...

Якби дерева й нас також навчили
Ламатись лиш від безуму добра,
Від щедрості, що понад людські сили!

1972

НИВА

Блищать рососою довгі пасма нив,
Як скроні, побринілі сивиною.
Той шлях, що ним я в молодості снів,
Що звів мене з коханою манною,

Заорано. Рілля переді мною.
Розхристаний чубок стерні надгнив.
Здається: то під скибою масною
Похований русявий вітер жнив.

Стоги соломи в сповитках туману,
Мов айсберги, пливуть мені навстрість,
І надять душу хвилі океану.

Я йду та йду вже декілька століть,
Втопаю й на рятунок зву кохану,
Що деревом на обрії стоїть.

1972

ЗЕМЛЯ

Машину мив я вчора: з-під крила
Виборсував чорнозему букати —
З доріг, що ними довелось блукати
Вночі коло подільського села.

Липка земля із рук моїх текла
І заливала рапуваті скати,
Немовби я зап'ястя мав розтяте,
І кров'ю захлиналася жила.

Втім на долоні засвітила рана
Тим поблиском, що в полі спонадрана
На скибі залишають лемеші.

Так я відкрив, що полум'я любові,
Плачі і радощі в моїй душі —
Все з одності землі моєї й крові.

1972

НА ПОЛІ¹

Дві колії у чорній болотнечі,
Моторів монотонний вокаліз,
Отруйний дим буксуючих коліс,
Колгоспних водіїв похилі плечі,
Зелених оболоків мокрий ліс,
Вітрів студених пошуми смеречі,
Коралове сузір'я гечі-печі²
В сіянні сплаканих туманом сліз.

Як глечики, там буряки цукрові
На купищах. Там трудяться жінки,
Хоч люта мжичка їх пече до крові.

Там зашпори заходять у кістки,
Там носять гичку заспаній корові
І в мріях світ будують пастушки.

1971

¹ Цей вірш також не дозволили друкувати в книжці «Сонети подільської осені», але згодом, у другому томі «Вибраних творів» Д. Павличка (1979), він був опублікований. Цілком правомірно відносити цей твір саме до збірки «Сонети подільської осені» (1973). (Прим. укладача).

² Гечі-печі (*диал.*) — шипшина. (Прим. автора).

ПРОЗОРИСТЬ

Стоїть, як мати, лагідна і чиста
Осіння днина в сяйві сивини.
Медово пахнуть стиглі тютюни,
Нанизані на шнури, як намиста.

Бринять, як море, зорані лани,
Над ними лине пісня тракториста.
В землі дзвенить пшениця золотиста
Під пальцями важкої борони.

Біжить весела дітвора зі школи,
Нестримна, як розгачена ріка,
Вирують сміхом голубі околи.

В повітрі потривоженість така
Тонесенька, як голка літака,
Що тягне білу нить за видноколи.

1972

ПІСНЯ

На фоні побліднілого блакиту
Конари чорні й ніби неживі.
Брунатне листя в темному рові —
Отіння мертвого деревориту.

І раптом — пісня! Начебто до скиту
Ввірвались блискавиці грозові.
І злото покотилось по траві,
Що ожила, як плахта оксамиту.

Співали парубки біля млина,
Дзвонила пісня, наче кришталева
Сріберно вигнута озимина.

Від пісні пригорталися дерева,
І крізь далекі заосінні мрева
Я бачив, як всміхається весна.

1972—2003

ВЕСІЛЛЯ

Дуднить весілля. Круглі молодиці
Тонких, неначе хміль, парубчаків
Навколо себе в'ють, і блиск підків
У притемках присвітлює музиці.

Злітають із прадавніх рушників,
На щастя звінчаних, червоні птиці.
І рідна пісня, як бджола з косиці,
Бере з душі напої для віків.

Сп'янілі підлітки, хмільні дідуги
Однаковісінької повні туги —
За тим, що буде й що було давно.

А молодята у новій коморі
Невтомно розкорковують вино
І мріють лиш про сон в щасливій зморі!

1971

ВЕЧІР

Вечірнє світло, ніжне, як едваб,
Лягло на доли й пагорби химерні.
Зірки колючі і сухі, як стерні,
Земля і небо повні дивних зваб.

А серце мое б'ється, наче в терні;
Я бачу: йде похилений, як раб,
Косар, що з голоду опух, ослаб,
Іде й стинає колоски мізерні.

Дух полину. Горить Волосожар.
А тінь Кремля паде на землю хвору,
Мій зір шукає прихистку між хмар.

Я, тремтячи, підводжу очі вгору,
А з неба, наче Бог з вікна собору,
На мене дивиться страшний косар.

1971—2000.

ЗОРІ

У плоть мою, не навчену літати,
Впиваються, неначе кігті, зорі.
То боронюсь від них у непокорі,
То в темряву ховаюсь, аки тать.

Неначе в звіра ніж — по рукоять —
Вганяю зір у прістори суворі.
Та сліпить, наче рана в дикім створі,
Безмежності сліпуча непроглядь.

Нема зв'язку між космосом і мною!
Нічого кров не розповість мечу,
Сталь не пойметься мислю життяною!

Та як надходить вечір і в очу
З'являються зірки за далиною,
Я, небесами пійманий, тремчу.

1971

ТРАКТОРИСТ

Вдень і вночі, на сонці і в тумані
Блискочуть і шумлять його плуги.
Він три доби не спав... Здала стоги
Принаджують, неначе сні рахманні.

Вже в'яне зір, і руки, наче п'яні,
Із важелів спадають... Навкруги
Поля тремтять, мов зіткані з юги...
І вже юнак сидить в ракетоплані.

В які світи й навіщо він летить,
Коли в зерні пшениці більше дива,
Аніж в зорі, що з'ятрює блакить?..

Він будиться, і усмішка щаслива
Прояснює його лице на мить.
І знов двигтить, аж стогне, чорна нива.

1971

ЗЕРНО

Мого життя не вистачить мені
Для діл, що їх у задумах лелію.
І не одну мою жагучу мрію
Зі мною поховають у труні.

Лежати з ними в пітьмі й тишині
Під кам'яним надгробком не зумію.
Рвучись у світ, у людську веремію,
Відроджуся в пшеничному зерні.

В його ядра вогненним безконеччі
Заграють, як у безмірі світи,
Нездійснені жадання молодечі.

Я рідним полем вічно буду йти,
Не виймуть з мене сонця й доброти
Сльотаві дні, зимові холоднечі.

1972

БАЖАННЯ

Стою, мов явір, в огняній одежі,
Снігам навстріч несе мене земля;
В моїх думках згоряє мудра тля.
Сивіють іскри в скронях — із пожежі.

Такого зросту я дійшов, що межі
Свого життя побачив звідала.
Але не вище став за немовля,
Що вперше бачить сонячні мережі!

Живу, але скорботи печія,
Хоч палить, не дає горіти... Я
Не хочу вдруге жити в цій печалі.

Я хочу жити раз, але в огні,
Що палить душі плісняві й зів'ялі,
Вистрілює крильми з плечей мені!

1972

ДАЛИНА

Під хмарами згасає далина,
Як сивий лірник, сніг іде і грає.
Мене, як немовлятко, сповиває
І тісно в'яже музика сумна.

Втім ясний звук до серця долина,
Серпанок сірий долу опадає.
Гей, розлетись, думок почварних зграє!
Нам сяє далеч, що пільми не зна.

Хвилина смутку — це звичайне діло,
Та не вдягнути льодових заков
На викохане сонцем людське тіло!

Я — вічного вогню надійний схов,
А як помру, займеться в інших знов
Те, що в моїй душі палахкотіло.

1972

ОСІНЬ

На мене осінь хлинула, як павідь
На луг низький... Тікати я не міг...
Вона як жінка, що останній гріх
Їй за саме життя дорожчий навіть.

Не знає маски, в слові не лукавить
І не соромиться жадань своїх.
Як ті дерева — в неї голий сміх,
І голий плач, і гола щастя звабідь.

Я покорився їй — нехай вона
У мене перелле свою натуру,
До себе уподібнить, як жона!

Я радісно прийняв її зажуру,
Жахну відвертість, пристрасність похмуру, —
Та сниться все-таки мені весна!

1971

СОНЦЕ

Під вечір ти зникаєш, ніби в пуші,
Де сіється, як мжичка, сірий змрок,
І морок, наче пилюга морок,
Туманить очі, ще ясні, видющі.

У темряві, що ніби в'яже крок,
Стоїш ти, мов курчатко в шкаралущі,
Та головою небеса темнючі
Розвалюєш у визначений строк.

Тобі назустріч крізь вітри студені
Виходжу на посніжені поля
Стежками, що скриплять, немов ремені.

Жовтоголове і пухке пискля,
Дрімаєш ти в моїй широкій жмені,
Та вже парує серце і земля.

1971

НА ДОСВІТКУ

На досвітку гудуть мені сніги,
Тікає ніч від мене, як ворона.
Стоять дерева, ніби виногрона,
Обгризені вітрами довкруги.

А сонце йде на темні береги,
Печальне, ніби пісня похоронна.
І чорний човен сивого Харона
Пливе на склі ранкової юги.

Та, мов літак з важкого оболока,
Я вилітаю знову на блакить —
Геть видава осінні з-перед ока!

Я смерть згадав лише на те, щоб жить,
Щоб ця земля, зелена і широка,
Тісною стала, ніби творча мить.

1971

ТИША

Про тишу мріялось... Та ось вона
Опівночі мене вгорнути хоче;
В її тумані вірш мій шелескоче,
Як миша у мішечку борошна.

О тишино, ненависна й страшна,
Набита хмарами груднева ноче,
Не вродиш слово ти мені пророче,
Що блискавками небо розтина!

Я проклинаю ласку супокою,
Блаженство дорогої самоти,
Напоєне трутизною гіркою!

Жду ранку, шуму, крику, суєти,
Щоб, наче міст над прірвою гірською,
Сонет у гromі серця возвести.

1972

СВІТЛО

Стікає світло, як вода зі скелі,
З небесної крутої висоти.
І сліпне той, хто хоче віднайти
Пошербину на сонячній тарелі.

Коли тебе, немов струмки веселі,
Вмивають промені любові, ти
Сміливо їм відкривсь до наготи
І ясністю залий душі тунелі.

Хай сонце в них шумить, немов обвал.
Твоя любов — довір'я ідеал,
Не обізвись до неї згірклим словом.

Іди назустріч їй і так зроби,
Щоб тайники ненависті й злоби
Для святощів любові стали сховом.

1972

ІНІЙ

Вночі з'явився іній на катранах,
На стомленому цвіті диких рож,
Повітря голубе прошив, як дрозд,
Зібрався в падолах, як сіль у чанах.

Дуби в сріблóm гаптованих каптанах
Подібні стали до старих вельмож.
А ти — на камінь мармуровий схож
У діамантах нетривких і таних.

Та день іде, і крем'яний покров
Зникає з дерева, з куща, з болота,
Неначе в них запульсувала кров.

А там на обрії кипить робота:
Немовби сонця золоті долота
Вирізьблюють для тебе серце знов.

1972

МУСА ДЖАЛІЛЬ

Нема полону й рабства для душі,
Не скутої нікчемним страхом смерті.
Лиш боягузи, в пилюзі простерті,
Перед катами в'ються, як вужі.

Колючий дрiт знімає маски лжі,
Серця і лиця — як папір подерті.
За миску баланди чи жменю дерті
Вчорашній друг стає в ряди чужі.

О, це болить! Куди сховати очі,
Щоб не побачили відомсти сліз
Донощиків продажні поторочі?!

Щоранку табір шелестить, як ліс, —
Там убиває зрадників щоночі
Татарський погляд, кинутий навскіс.

1972

ЮЛІУС ФУЧИК

Твоє життя зникає, як міраж.
Надovкруги серця мовчать, як дзвони,
Затоплені в болото, а тевтони
Для нації твоєї роблять саж.

Душа побита в скалки, як вітраж,
Здається, світ навіки в тьмі потоне,
Та крізь тюремні засуви й бетони
Проб'ється твій останній репортаж!

Бо Прага є! І правда є! І люди
Не всі переймуть звичаї скота,
Не всі осліпнуть на шляхах облуди.

Дух — від покори, від брехні — вуста,
А зір — від злуди відмивати буде
Твого страшного слова чистота!

1972

ФЕДЕРІКО ГАРСІА ЛОРКА

На золотій околиці Гранади
Гарсія Лорка горілиць лежить.
Він утопив свій погляд у блакить,
У синє небо, повне світла й знади.

А кров його в сухій траві горить
І сліпить, наче блискіт канонади.
Навколо вбивці повзають, як гади,
Маскуючись, міняє шкуру бридь.

Це езуїтська головна прикмета —
Застрелити живого, наче пса,
Вважати богом мертвого поета!

Та хиляться над мертвим небеса,
Горять із плазнів сплетені тенета —
І сяє слова вічного яса!

1972

АНТУАН ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ

Навіщо повертатися назад
З небес на землю, де війни катуші,
Де Францію дрібні й підступні душі
Зжирають, наче гусениці — сад?!

І свій літак тісний, немов снаряд,
Веде він у безумнім безоружжі
Крізь вибухи, що, мов сліпучі ружі,
Цвітуть і осипаються підряд...

В палаючій, як метеор, машині
Його вхопила неба течія
І занесла в глибини темно-сині.

Світ у зірках читав його ім'я,
Лиш у пісках Лівійської пустині
Не відала про це сліпа змія.

1972

ЮРІЙ ГАГАРІН

Упав літак, на нашій тверді тлінній
Розпався умлівіч, як всохла віть.
Вогонь шарпнувся в синю небозвідь
Над божевіллям металічних ліній.

Трава почервоніла, наче мідь,
Струхлявіла й збіліла сталь, як іній,
Згорів, немов газета, алюміній —
Такий, що не повинен був згоріть.

До вогнища прибігли з поля діти,
І їм вдалось у попелі знайти
Дзвінкий обруч космічної орбіти.

О Юрію! Носив на серці ти
Швидкий політ і вже не міг стерпіти
Повільних крил, як руху без мети.

1972

ЕРНЕСТО ЧЕ ГЕВАРА

1

Як дим, на землю падає Гевара,
Кущами болю вибухло плече...
Так тихо поміж пальці кров тече,
Як поміж скелі золотава хмара.

Стає над ним убивця, як примара,
Впритул стріляє ще, і ще, і ще...
— Хіба не годі вже? — питає Че.
І сміхом зблискує зіниця кара.

Прибитий до камінної плити,
Як до хреста, він мусить помирати,
Щоб завтра встати для святої мсти...

І ось беруть його в сувій церати,
В тюрму несуть таємно, мов кроти,
І неживого кидають за ґрати.

2

Спалити чи віддати для мурах,
Чи в мурах затопити, чи в бетоні,
Чи поховати в атомному схроні
Цей, наче порох, небезпечний прах?

Так біситься і шаленіє страх.
І, щоб не брався мертвий Че до броні,
Вони йому відрубують долоні,
Обпечені на вогняних вітрах!

Ті руки, мов обліті кров'ю птиці,
На волю вириваються, летять,
І дивляться на землю, як зірниці.

А на землі, там, де хрести стоять,
Зготовані вже для нових розп'ять,
Вниз опускають очі люди ниці.

1972—2003

БАТЬКО

Причулось наче цокання копит,
Ланців бряжчання в батьковому возі.
Я вибіг уночі надвір в тривозі,
Неначе совість кликнула на спит.

Грав на рокитах інею блакит,
Та не було нікого на дорозі.
О батьку мій, ти в кам'яній знемозі
Лежиш, згорівши, як метеорит!

Усе життя я доростати буду
До мудрості твоєї й доброти,
До висоти твого важкого труду.

Дай до пісень мені слова знайти,
Щоб не було в них плісняви ні бруду,
Згоріти дай у полум'ї мети!

1971

ПЕЙЗАЖ

Жінки співали на далеких полі,
Пливли в блакитних небесах пісні.
Стояв осінній вечір на стерні
В молодику, неначе в ореолі.

Як тихі промені в листках тополі,
Ряхтіли мрійно голоси в мені,
І проступали в неба глибині
Зірками рідні радування й болі.

Летіло, наче іскри з димаря,
Пожовкле листя з темної обочі,
І брався я вогнем, що не згоря;

Вдихав, як вітер, співанки жіночі,
Ширяв на золотих висотах ночі,
І серце в грудях билось, як зоря.

1971

РОЗДУМ

Ще не скінчилося празникування
В гостинах юності, а сивина
Бринить сама від себе, як струна,
Яку напнула в полі осінь рання.

Але в одвічнім дарі чудування
Моя душа прозориться до дна;
Любові сяйвом повниться вона,
Як сонцем плід у пору дозрівання.

Я не боюся, що на рінь тверду
Чи на колючі гостряки покосу,
Немов доспіле яблуко, впаду...

Вітаю день осіннього приносу,
Як оберну я в пісню стоголосу
Свою — до краплі — силу молоду!

1971

СОНЕТ

Стрункий сонет з'являється в уяві,
Неначе в лісі олень-злоторіг,
Чутливий і принадливий, як гріх,
Далекий, мов зоря в небесній мряві.

Як в намисли фальшиві і лукаві
Напрямуватъ його нестримний біг,
Він спиниться на схрещенні доріг,
Закаменівши в дешевенькій славі.

Відчується бетон в його статурі,
На голові засохнуть штурпаки,
Мов у спекотне літо куц на мурі.

Все вичарує правда навпаки —
Він роги золоті, як блискавки
Думок, нестиме крізь віки та бурі.

1971

ДВІЙНИК¹

Той ліс, що я дитиною садив,
Гуде й шумить на кам'янім узгір'ї.
Там поселились невідомі звірі,
По ночах стогне загадковий див.

Там я гриби збирав і заблудив;
Трищало гілля, ніби звук в ефірі...
За мною у моїй подобі й шкірі
Мені на пострах мій двійник ходив.

Він там живе, де темникі оспалі,
Та якось я оглянувся в юрбі —
І стрілись наші погляди зухвалі.

Ми з ним у потаємній боротьбі:
Сміється він тоді, як я в журбі,
Як я сміюся, — він тоді в печалі.

1972

РАНОК

Ще котить вітер листя по соші,
Як обруча палаючого диво,
А вже сльота з'їдає дні жадливо,
Немов іржа забуті лемеші.

Ще не змолола осінь, а в коші
Засипала зима багате мливо.
Спадає сніг повільно й терпеливо,
Біліють крила ниви і душі.

Я слухаю, як свищать, ніби реї,
Антени на дахах у ніч бліду,
Як днина йде, подібна до лілеї.

Сивіючу, але ще молоду,
В долоні сонця голову кладу,
Неначе в руки матері своєї.

1972

¹ Цей сонет також мав увійти до збірки «Сонети подільської осені», але... не увійшов. (Прим. укладача).

ЗРІЛІСТЬ

Як бабиного літа срібні ниті,
Думки пливуть і світять оддалік,
Вливаюся в їх лагідний потік
Душею, ніби поблиском блакиті.

Де ж пристрасті мої несамовиті?
Де молодий вогонь, що серце пік?
Невже запорошився, наче тік,
Майдан мого життя в лискучім плитті?

Ні! Зрілість, наче сонце, надійшла.
Вона мене понад вершини й хлані
Несе в безмежнім світла океані.

Але яка хмільна пора була,
Коли згоряв я сто разів дотла
І воскресав, неначе Бог, в коханні!

1972

ДЕДАЛ ТА ІКАР

— Моя дитино, синку мій Ікаре,
Хіба я не казав летіти в млі,
Триматися туману і землі,
Не рватися до сонця понад хмари?

— Ти все казав, та нездоланні чари
Польоту й висоти. Покинь жалі,
Бо ж я летів на справжньому крилі
І щастя знав, а не його примари!

— Дитя моє, ти за щасливу мить
Відав життя, розбився на граніті,
А ми ж тікали від царя, щоб жить!

— О батьку, смерть — це не найгірше в світі.
На скелі краще падати, ніж гнить
В ярмі, при царським золотім кориті!

1972

ЩАСТЯ

На пагорбі зеленим хата.
Криниця. Ясени. Автомобіль.
Стіл на подвір'ї. Пісня — предків біль.
Вишневоокі мальви — як дівчата.

На серці — спомин маминого свята,
А на устах — солодкий вітер піль.
Калач і сонце, місяць і чепіль,
Блакиті чарка — сподом синювата.

В усьому — щастя. Хміль буття. Роса
Привітно посміхається, аж диво.
День, як багаття, тихо погаса.

Грудь матері ссе немовля жадливо
І дивиться поважно в небеса,
Де мерехтять зірки, як вічне жниво.

1972

ЛЮБОВ

Час на байдужість обертає муку,
А тіло й кров — на камінь чи на мідь;
Ненависна ж мені одноманить,
Де не буває світла ані звуку.

Не простягну ніколи доброхить
Безжальній костюмасі дружби руку.
Люблю життя, де повно сонця й грюку,
І ця любов моя — на сто століть!

Я син землі, що родить хліб і мрію.
Вона безсмертя кожному дала,
Як рідну мову й правіків надію.

Збагну безмежжя неба і числа,
Добра відвертість і дволиччя зла,
Лиш смерті я повік не зрозумію!

1972

ГУСИ

Навсплячки гуси чапають додому,
Вдоволені та сповнені надій.
Вони напаслись на траві блідій,
Погрубшали в лінивстві молодому.

Десь журавлі летять крізь власну втому
І кличуть їх на шлях спасенний свій.
Дарма! Кого скував блаженний лій,
Той хоче спати в курнику глухому.

Не збудяться — хоч ти з гармати влуц!
Ідуть вони спокійно, по ранжиру,
За гусаком у хлів — плекати тлуц...

О брате мій оспалий, повен жиру,
Чи бачиш ти з міщанських шкаралуц
Біля хліва наточену сокиру?

1972—2003

ДЗВІН

Якщо ти дзвін, то серце віддаєш
Шнурку на прив'язь, хоч воно залізне...
Не тільки титар, а й створіння злісне
За мотуз може сіпати. Авжеж!

Як ти поет, то в руки сам береш
Своє велике серце правдовісне,
Б'єш ним об зорі — хай од болю трісне,
Але хай скаже все, чим ти живеш!

І заздрості не май до того дзвона,
Що звук йому дається легкома,
Що збуджує його чужа припона.

Для твого серця в світі пут нема!
Воно саме собою — світло й тьма,
Твої кайдани і твоя корона.

1972—2003

ЗАКІНЧУЮЧИ

Писав я ці сонети восени
В подільському селі на Тернопіллі.
Мов яблука чи груші пізньоспілі,
До снігу наливалися вони.

В них — зернятка душі, туманів сни,
Терпкого сонця соки стужавілі,
Але в плодах, що до зими на гіллі, —
Немає хробів ані гнилизни.

Благословенний будь, мій рідний краю!
Як дерево мале в гучнім саду,
Політок зимовий тобі складаю.

Нічого не жадаю, тільки жду,
Щоб знов підняти крону молоду
І розцвісти в зеленому розмаю.

1972

З книжки
«ТАЄМНИЦЯ ТВОГО ОБЛИЧЧЯ»
(1974—1979)

I

* * *

Живу, як той гірський потік,
На спокій — ні хвилини.
Іскрюсь від кременя в бігу,
Туманюся від глини...

Спадаю дзвінко з темних скель
У плесо, повне гулу.
Від крові пурпурним стаю,
А чорним — від намулу.

Та відновляється в мені
Невигасна й воскресна
Мого кохання чистота,
Як та блакить небесна.

Прояснює в мені любов,
Як сонце неминуще,
Все, що в моїй душі моє,
Джерельне і цілюще.

1973

* * *

Був день, коли ніхто не плаче,
Був ясний день, як немовля.
Та я здригнувся так, неначе
Твоє ридання вчув здаля.

Я знаю — ти не заридала,
А в світі, що гуде й гримить,
Мене лиш пошепки назвала,
До себе кликнула в ту мить.

1973

* * *

Де ждав я тебе, як свята,
Натруджений жеде чоловік,
Там птахи, дерева й звірята
Закохані в тебе навик.

Де запах твого волосся
Розквітнув, як синій без,
Там серце моє вознеслося
В сліпучі верхів'я небес.

Де я в молодому бентежжі
Під руками твоїми горів,
Там світять зоряні вежі
Найкращих моїх вечорів.

1973

* * *

Не бійся сивини моєї —
Вона тебе не забруднить,
Ця біла, наче цвіт лілеї,
Ця, наче небо, синя нить.

В ній голова моя зігрита,
Неначе в мареві гора.
Це подих не зими, а літа,
Це дим незримого костра.

Там думка палахтить, як рана,
Горить віків броня і бронь.
Благослови, моя кохана,
У скронях схований вогонь.

Прийди до мене! Це не сором —
Любити мисль, що опекла.
Схились над полум'ям прозорим
Мого печального чола.

1973

* * *

Ми вийдем з тобою на листя опале,
Де сяє повітря, як сиві опали,
Ми станем з тобою, як олень і ланя,
Вслухатися в лісу бентежне воання.
Очиститься подих і голос від диму,
Я пісню з тобою високо нестиму,
Трава нам заграє, і вітер затрубить,
І постріл мисливця нас раптом розбудить...

1973

* * *

Зніми мені легенькою рукою
Сніжинку із брови, а з серця — лід
Поважності, печалі, супокою,
Всього, що я надбав за стільки літ.
Ні, не знімай, бо в серці ворухнеться
Краси твоєї молоде жало;
Ту кригу я приклав, як ніж, до серця,
Аби не так боліло і пекло.

1973

* * *

Зеленим вогнем береза,
Як свічка, в полі горить.
Ні вітер, ні блискавок леза
Не можуть її погасить.

Коли сумовитим дзвоном
Осілля блакить загуде,
Те полум'я стане червоним
І тихо на землю впаде.

Любове моя вогнекрила,
Ти линеш в осінню даль,
Та краще б тебе згасила
Ненависть, а не печаль.

1973

* * *

Це неправда, що ми помрем!
Ти — земля, а я — твій сіяч.
Плуг іде — під його тягарем
Ти возрадуйся і не плач.

Сокруши свою душу тверду
Пестотливою зливою втіх!
Я ж і сам, як зернина, впаду
Поміж скибами гонів твоїх.

Ми небес глибину збагнем,
Вище зір піднесем колоски.
Ми пшениці незгасним вогнем
Пролітатимем крізь віки.

1973

* * *

Зачах, згорів я до основ,
Та знов іде хвилина дива,
Коли підкріплюється знов
Душа голодна і жаждива.
Це ти даєш мені життя,
Це ти від ста смертей ослона!
Цілюще губ твоїх пиття,
Святі хліби грудей і лона.

Благословенна, дорога,
В моїй крові і в плоті суща.
Ти вічна, як моя жага,
Як голод мій, ти невмируща.

1973

* * *

Найдовша з усіх доріг —
Дорога твого приходу.
Найбільша з усіх таємниць —
Таємниця твого обличчя.

Ми прощаємося на день,
Ніби розходимось навіки.
І твій слід на моєму серці
Поглиблюють кожні очі.

1973

* * *

Коли до тебе прилечу,
Засяє в сонці все навкруг,
Як після теплого дощу
В росі важкій зелений луг.

Ти руку покладеш мені
На очі, сповнені провин,—
І риси матері ясні
Побачу я крізь пальців плин.

Дитинство й ти. Це наче все.
Далеко так. Близенько так.
Мене до тебе принесе
З паперу зроблений літак.

1973

* * *

Я бачив тебе сьогодні
Між дівчатками з п'ятого класу.
Ти така ж, як вони:
Тонесенька стебелина,
Навколо якої скакалка
Гуде, мов пропелер.

Я бачив тебе сьогодні
Між невістами молодими.
Ти така ж, як вони:
Біле чоло у веснянках,
Навколо якого світить
Ореол материнства.

Я бачив тебе сьогодні
Між бабусями сивоокими.
Ти така ж, як вони:
Прозорий щільник із медом,
Навколо якого літають
Спогади, наче бджоли.

1973

* * *

Ти спиш, і на твоїм обличчі
Малюється печальний вираз...
Яку ж біду, яке нещастя
Ти бачиш поглядом заснулим?
Можливо, знов перед тобою
Палають українські ниви,
А танки з чорними хрестами
Тебе в полях наздоганяють,
Малесеньку, як той метелик,
Що спалахне ось-ось в племінні
Підпалених пшениць? А може,
Ти ходиш колоски стинати
По ночах на колгоспне поле,
Щоб дотягти до жнив — не вмерти
Від голоду; а може, ходиш
З торбиною, немов жебрачка,
Попід хатами? Може, хліба
В людей ти вимінати хочеш
За хустку бабину — єдиний
Маєток твій? Цього не знаю.
Перевести я неспроможний
З глибин свідомості твоєї
Оте скорботне сновидіння
В думки свої, як з моря в море
Підводний човен! Як я досі
Не став одним єством з тобою?!
Ти спиш у незбагненнім смутку,
Моя і не моя водночас.
І тільки усмішка спросоння
Зв'язок відновлює між нами,
Лиш усміх відкриває душу,
Зачинену плитою горя,
Замками туги і скорботи.
Та холодно мені, і в грудях
Щось ненастанно вибухає,
Так ніби в тіні сну страшного,
І на сирій землі дитинства
Я довго спав і простудився.

1973

* * *

Мжичка тремтить, як мембрана,
Золотом міниться мла.
Сонце осіннього рана
Дівчина привела.

Привела мені, як дитину,
Як русявеньке хлоп'я.
Будем справляти гостину —
Дівчина, сонце і я.

А потім дитя злоторубе
Вибіжить гратись надвір.
А ми цілуватись до згуби
Будем при світлі зір.

1973

* * *

Буває така розмова,
Що ув'язнює, наче кліть.
Темрява розумова,
Як бескид, міцна стоїть.

Буває таке мовчання
Несподіване і страшне,
Що тільки вибух ридання
Від смерті рятує мене.

Буває така година,
Коли повертає глазд
Моему життю єдина
Усмішка милих уст.

1973

* * *

Ти — як дощ. А я — мов явір.
Хочу листям тебе зловить.
Але в кроні, як сні в уяві,
Крапельни твої — лиш мить.

Щоб листки мої, наче свічі,
Твоїм світлом засяяли в млі,
Ти повинна приходити двічі:
Спершу — з неба, а вдруге — з землі.

1973

* * *

Не пригадуй, що було! Не треба
Дотикатись до заглухлих ран.
Вже душа не б'ється в креші неба,
Як розбитий громом океан.

Благодать зійшла на темні води,
Втихомиривсь і затихнув я.
Безпощадний блиск твоєї вроди
Лагідно в душі моїй сія.

Може, хвилі встануть ще, як піки,
І полинуть радо на загин,
Але я люблю тебе навіки
Мовчазною силою глибин!

1973

* * *

В моїх повіках напівсонних
Застигло сонце молоде.
Як бджолами покритий сонях,
Воно так міниться й гуде.

Між сновидінням і явою
В моїй сльозі стоїш і ти,
І над твоєю головою
Палають сонячні світи.

1973

* * *

Горить суніцями поляна,
Як запаска. Гуде бджола
І так літає, наче п'яна
Від запахущості й тепла.

Сховавшись у гілля зелене,
Чекаю на своє дівча.
Воно вже йде, вже серце з мене
Виймає, як гніздо з куща.

1973

* * *

Твоя душа звіздаста і смаглява,
Як ніч, що світла віхоли зняла.
Твоє волосся пахне, як отава
З-під скатерті різдвяного стола.

В моє житло ти з неба прилетіла,
Закрив я очі в радості німій,
Щоб у вогні твого сяйного тіла
Не спопелів гріховний погляд мій.

1973

* * *

В душі моїй тремтить
Щось, начебто повітря,
Несхопне, наче мить,
Студене, наче вістря.

То я тобою вщерть
Наповнив душу, мила.
Ти ж думала про смерть,
Коли мене любила.

1973

* * *

Червоні яблука в кімнатах
Насипані, що ніде стать.
Це нашого кохання надих
Зійшов на яблуневу стать.

Це ми передали деревам
Жагу і пристрасть молоду.
Як, палені вогнем травневим,
Любилися в твоїм саду.

Знов зірка кличе, мов суніця,
Ходімо на озимину,
Хай морем золотим пшениця
Затопить землю кам'яну.

1970

* * *

Я пригадав собі один стіжок у горах.
З молодика сідав на нього срібний порох,
А я лежав на нім тихенько, наче звір,
І поглядом ловив сліди падаючих зір.
Я ждав, коли прийде косуля їсти сіно,
Вона приходила щоночі неодмінно,
Тремтяча, як зоря, що впала в темнику,
Я ж оглядав її, рожеву й боязку...
Хотів би я побуть ще раз на тому стозі,
Діждатися й тебе в закоханій тривозі,
Почути, як прийдеш, як скинеш кептаря,
Як затремтиш, немов та сарна чи зоря...

1973

* * *

Мріє, наче сніг здалека,
Ночі літньої блакить.
З ватри голуба смерека
Виростає і шумить.

На пахучім сріблі сіна
Чарка любовців терпка.
Дико блиснули коліна,
Як зіниці хижака.

Покотилася крисаня,
Як зоря з небесних бань.
Сивіє сльоза кохання,
Ніби попеліє грань.

Об'їдають коні чалі
Місяць, наче сніп вівса.
В давній золотій печалі
Лебедіють небеса.

1973

* * *

Дівчино, дівчино, де твої крильця?
Небо весняне в сяйві іскриться.
Чи не пора нам летіти, маленька,
В ярій пшениці шукати гнізденька?

Буде в колоссі воно, як у сонці,
Буде гойдатися в моїй колисоньці,
Я ж над тобою спинюся в блакиті,
Співи свої розпочну дзвонковиті.
Всі літаки, всі літаючі блюдця,
Всі вертольоти круг мене зберуться.
— Слушайте, — скажуть залізни і ниці,—
Жайвір співає для жайворониці!

1973

* * *

Радуйся, дівчино, разом зі мною
Сонцем і ясною голубизною,
Ласкою леготу, листям на кленах,
Білою стежкою в травах зелених!
Радуйся, дівчино, болем кохання,
Смутком цілювання до зомління,
Голосом матері в серці твоєму —
Кільчику ясному в тьмі чорнозему!

1973

* * *

Вночі ти входила в море
Під місяця оком вовчим, —
І море ставало деревом,
А ти — забороненим овочем.

Я хвилю твою колихливу
До себе горнув, як галузь.
І бризками золотими,
Як листям, ти затулялась.

Та море, як мудра яблуня,
Само, нахилившись долі,
Поклало тебе коло мене
На кам'янім суходолі.

Довго над нами шуміла
Його потемніла крона.
Вкривала наш поцілунок
Пелюстка прозора й солоня.

1973

* * *

Скинь одержу свою,
Увійди
В річку рук моїх —
Уже літо,
Від джерела аж до моря
Замліває ріка, а над нею
Заметіль сонця шумить.

1973

* * *

Біла черешня в небі
Над селом проплива,
Ніби заснулий лебідь,
Під крилом — голова.
Дівчина жде на мене,
Де бринять ячмені,
Веселим брилем ромену
Махає вона мені.
Мрієм про дні прийдешні,
Про те, як станем людьми.
Втім чуємо, як черешня
Залопотіла крильми.

1973

* * *

Хочу тебе цілувати. Рятунок
Є в поцілунках від смерті. Бери
Келех негайно, бо звітріє трунок —
Більше на нього не буде пори.
Це невагомість. Легкі і прозорі
Стали печалі й турботи. Земля
Нас відпустила. Ми вийшли між зорі,
Мов космонавти із корабля.
Не відпускай мене. Зоряна пуца
Може поглинути. Дай же уста!
Ти в поцілунках така невсипуца,
Як у роботі бджола золота.

1973

* * *

Дівочих непорочних ліній
Довершеність — літак і лук.
Вона прийшла у день осінній,
Вся повна чародійних мук.

На грудях, на стрункому лоні
Одежу тихо розпина.
Неначе куля на долоні,
Лежить прекрасна і страшна.

1973

* * *

Так гарно ти снилась мені:
Не руки, не очі, лиш голос,
Лиш голос, як день у вікні,
Як вітру знадлива голість.

Наче в блакиті зоря,
Ти в слові замерехтіла.
Зринали, як блиск янтаря,
Згини твого тіла.

Зринали й зникали вмить
Хвилею золотою.
І серце хотів я вмить
Тим світлом і чистотою.

Раптом — пробудження грім.
Де ж ти пропала, ноче?
Метелик у серці моїм
Вогкими крильми тріпоче.

1973

* * *

При стрічі мене поклич,
Посміхнися бодай.
Або відвернись і, як ніч,
Голосно заритай.

Так, щоб тремтіли зірки,
Плачучи в небесах.
Так, щоб носив я віки
Серце своє в сльозах.

Тільки, як тінь по стіні,
Мовчкома не прохось,
Бо серце затисне мені
Смерті туга оброть.

1973

* * *

Твоя протилежність — пісок,
Пустиня безплідна й сумна.
Ти народжуєш колосок,
Наче нива, з мого зерна.

Ти плакаєш його сама,
Ти даєш йому мови дар,
Безконечну можуть ума,
Плоті й долі земної тягар.

Як вода, ти блищиш і течеш
В руслах рік і слідах підків.
Я тебе малював би все ж,
Наче марево серед пісків.

1973

* * *

Перегорів я й перетлів,
Як ті книжки Кумрана¹,
Та ще в мені багато слів
Ти віднайнеш, кохана.

Ти з них легесенько здмухнеш
Пісок і потеруху,
Вони задзвонять, ніби креш
Невщербленого духу.

Вони засвітять, наче міст
Вночі понад рікою.

¹ Книжки Кумрана, Кумранські рукописи — давні релігійні тексти періоду II—I ст. до н. е., знайдені в печері на березі Мертвого моря. (Прим. автора).

Відкриється таємний зміст
Під ніжною рукою.

Відчуєш, як болить мені
Мойого предка рана.
Вцілів я у землі й вогні,
Як ті книжки Кумрана.

1973

* * *

Були ми в натовпі. Не знаю, як це сталось,
Що люди роз'єднали нас. Тебе за руку
Тримав я міцно, та лиця твого не бачив.
Почувши раптом крик, я випустив долоню:
Можливо, ти від болю скрикнула? Даремно
Я намагавсь тебе знайти в тіснях. Люди
На мене почали недобре поглядати,
Бо я хапав за руки їх. А ти пропала.
Нарешті хтось мене піймав за лікоть. «Злодій,
Дивіться, злодій тут орудує!» — він рывкнув.
Я перестав тебе шукать. Мені на очі,
Такі смішні в день празника, набігли сльози...

1973

* * *

Коли мені не допоможуть вірші,
То вже не допоможуть лікарі.
У сни свої благословенні й віщі
Я відійду самотньо на зорі.

Тоді прийди, кохана, кроком тіні,
Та серця ти за тим собі не рви,
Що все життя віддав я Україні,
Тобі ж — пучок могильної трави.

Я знаю, мила, це несправедливо,
Та поділих інакше я не міг,
Бо й ця трава — так само вічне диво,
Як дивина найкращих днів моїх.

1978

* * *

Я буду на світі,
Допоки незнане світло
В обличчі твоєму світить.

Я житиму доти,
Допоки горіти буде
Долоні твоєї дотик.

1973

* * *

Ще днів моїх багато за горою,
За зорями в небесній глибині.
Все, що було, згубилось уві сні,
Лиш те, що буде, володіє мною.

Опалене жагою вогняною,
Чуття будучини живе в мені.
В моєму серці, наче в стремені,
Нога часу з острогою тугою.

Та є на світі лагідна рука,
Яка в мої думки і сподівання
Вливається, як в озеро ріка.

Вона дає моїй душі сіяння
І дбає, щоб не згаснула зарання
Відлита в слові кров моя дзвінка.

1973

* * *

Так, ти одна, моя любове,
Даєш мені снагу обнови,
Народжуєш мене щодня
Інакшим, іншим, ніби з дна
Душі кремнистої моєї
Виборсуєш нові камеї
З моїм обличчям... Боже мій,
Мене ти змінюй, та не смій
Своє натхнення на забаву
Перевести, смішну й лукаву,

І, творячи немовби в сні,
Чужі прикмети даь мені!
Живу я правдою тією,
Що птах не може стать змією,
Що маску будь-яку лакей
Бере, бо все йому о'кей!
А я не раб, не хитрий служка,
Чия натура, як подушка,
Податлива й м'яка! Мені
Пасують риси кам'яні.
То звершуй переміни диво,
Але поважно і правдиво,
Щоб не осліп і не оглух
В чужому образі мій дух.

1973

II

* * *

Біжить під зливою лошиця,
Крізь темні хащі — напролом;
Дощ прогинається, ятриться
Крильми над золотим хребтом.

Вона, мов блискавка червона,
Летить крізь памороку віт.
Вода звисає, як попона,
І б'ється об тугий живіт.

Гуркочуть брили грому в скалах,
Мов неба колеться горіх;
Полум'яніє гриви спалах
Над сполохом очей і ніг.

Вона стрясає дотик тучі,
Води, що в пахи затекла;
А як же їй знести палючі,
Нещадні лоскоти сідла?!

Як винести залізну ласку
Вудил, що розпинають рот,
Слухняності й вуздечки маску
І світ у шорах, наче грот?!

Як може покоритись потім
Душа бентежна і нага
Колючим шпорам, і чоботям,
І блискавиці батога?!

Це я питаюсь — і за спину
Ховаю мокрі ремінці.
А цукру білу каменину
Несу в простягнутій руці.

Ні, відступитися незмога,
А лиш благати: «На, візьми!»
Вона ж моя, ця тонконога
Кониця з білими крильми!

1979

* * *

Ти пахнеш, як листя весняне,
Як дитинство моє полотняне,
Як тепла малинова стежка,
Як мамина срібна сережка.

Ти пахнеш, як племінь живиці,
Як біленький дзвінок медуниці,
Як вулик, де сховане сонце,
Як маминих мрій волоконце.

Ти пахнеш, як виспане море,
Як жіноче невидиме горе,
Як пилок на пшеничній ниві,
Як мамині руки сяйливі.

Ти пахнеш, як роси на житі,
Як столи, рушниками накриті,
Як співаюча стружка ялова,
Як мамина лагідна мова.

1978

* * *

Море з моря ткалось гладко,
Шовком слалось до стіп,
А по ньому йшло дівчатко,
Голе й чисте, наче хліб.

Море крила піднімало,
Відлітало в ніч, як птах.
Я відчув журби немало
На зцілованих устах.

Море падало на скелі
І кричало, мов Ікар.
Як дві зірки невеселі,
Ми тулились поміж хмар.

Море вранці шелестіло,
Тліло, як осінній ліс.
Наче хліб, дівоче тіло
Мало присмак сонця й сліз.

1979

* * *

Дівчинко моя мила,
Ти блискавкою брови
Серце мені затьмила.

Глянь, чаклування дівчаче,—
Шукає поводиря
Серце моє незряче.

Може, на переходах
Ти руку йому даси,
Ніжну й легку, як подих.

Доти життя, допоки
Ти будеш його вести, —
Хоч би й чотири кроки!

1979

* * *

Ніч була ясна, я стежками біг.
Стопи опікав кам'яний моріг.

Линула зоря на круті плаї,
Як метелика, я впіймав її.

Під вікном твоїм я відкрив кулак,
Показав зорю, мов червоний мак.

Та не вийшла ти, тільки у вікні
Стала й знак дала — геть іти мені.

Я назад помчав темним путівцем,
Біжучи крізь ніч, плакав я тихцем.

Я в руці стискав, наче бите скло,
Мертвої зорі неживе крило.

Ніч була ясна, я відкрив кулак, —
А моя рука — мов червоний мак!

1979

* * *

Та мить, яка надходить після болю,
Тобою завданого,— ніжна мить...
Я все стерплю, я все тобі дозволю —
Не бійсь боляще серце надломить.

Надламане, воно смачніше буде,
Як хліб, що їсться з голоду й злоби;
Заходь, як у світлицю, в мої груди
І все, що заманеться, там роби.

В тій хаті на підлозі, як у пущі,
Клади вогонь, пали нужденний рай,
Чи, мов зерня з твердої шкаралуці,
Розбиту душу з мене видирай.

Я відновлюсь, я оживу, кохана,
Хоч сто разів од рук твоїх згорю.
Благословенна та найглибша рана,
Що звільна обертається в зорю!

1979

* * *

Не знаю, хто мене зробив орлом,
Хто кігті дав і дзьоб тяжкий, мов лом,
Хто наказав летіти в темну хлань,
В безодню, повну стогону й волань...
Як Прометей, прикута до скали
Біла жінка в кублицях імлі.
І загуділо в дебрі кам'яній:
«Лети до неї й вирви серце їй!»

Я зрозумів, що обрано мене
На діло помсти, люте і страшне;
Затих у пропастях наказу гул,
Я підлетів до жінки навпритул —
Вона була обдерта донаги,
На ній висіли тільки ланцюги.
На мить мені здалося, що вона
Була неначе лялька льодяна.
Дивилася, немовби синій страх
Замерз в її зіницях на вітрах.
Та в стогонах я розпізнав слова —
І зрозумів: вона жива, жива!
О, той, хто десь гукав собі вгорі,
Хто дав мені клювак і пазурі,
Хоч скільки прикладав жаги й завзяць,
Не зміг у мене серце людське взяти!
Її крильми широкими я вкрив —
І впали з неї ланцюги в обрив,
І на її обличчі сніг розтав —
І я в ній Україну розпізнав...
Цей сон, що засвітився крізь віки,
Палив моє сумління і думки.
Благословив я днину мовчкома,
Що кликала мене, як та сурма,
В нові турботи і знімала з пліч
Тягар провин, навіяних за ніч.

1975—1990

* * *

За вивіркою золотою
Я біг вершинами смерік,
Провалювався у темну хвою,
Як у вогонь, що серце пік.

Я обдирався об ялиці,
Та знову біг через руні,
Мов краплі чорної живиці,
Кров запікалась на мені.

Я біг, і падав з високості,
І піднімався нашвидку,
Не відав, чи ламались кості,
Чи хмиз тріщав у темнику.

Чого вона тікала в пушу
Від мене, ніби від хортів?!
Таж я ту білку проклятушу
Лишень погладити хотів!

1973

* * *

Мое дівча, не вір,
Що вмере твоя краса,
Погасне скронь яса,
Запопелиться зір,
Брив ластів'ячих лет
Заб'ється в зморщок сить,
Розм'якне тіла мідь,
Покривиться хребет!
Це все ілюзія,
Ознака сліпоти.
З твоєї ліпоти
Встає любов моя.
Твоє чоло ясне,
Очей і рук нестрим —
Це той вогонь, котрим
Ти сповнила мене.
Горів я, не згорів,
Довіку не згорю
І серце, як зорю,
Ношу в долонях слів.

1979

* * *

Що я для тебе маю?
Серце! Руки! Уста!
Так, моя сумноока,
Так, моя золота.

Я тебе обгорну руками,
Поцілунками обів'ю,
А в серці, на самім денці,
Сховаю печаль твою.

1979

* * *

Напав я на тебе раптом
На стежці посеред степу,
Нахлинув, як дощ краплистий,
Як проливень буревійний,
Липневий джигун-музика,
Просяяний блискавками,
Співаючий дощ любові.
Ти кинулася тікати,
А я танцював навколо,
Шаліючи від натхнення,
Від певності, що нікуди
Сховатися ти не годна;
На ста сопілках одразу
Я грав, щоб тебе зманити,
Принадити звуком бурі;
А потім я взяв цимбали,
Поклав їх сторчма на землю,
До неба ходив по струнах —
Тебе чарував я звільна
Своїм сатанинським танцем.

Ти бігла і розглядалась,
Налякана, в тому полі,
Де схову нема від грому,
Від зливи і від кохання.
Ти краплі, немов долоні
Мої безсоромні й спраглі,
Долоньями відбивала,
Та в мене було без ліку
Тих рук, що тебе ловили,
В обіймах стискали ніжно,
Наповнювали поволі
Твоє невтоленне тіло,

Неначе водою землю,
Піснями з безодні світу.

Як змокла ти вся до нитки,
Повільніше стала бігти,
Спинилася й засміялась,
До неба вознесла руки —
Так, ніби просила більше
Потоків рвучкого світла
І музики з-під блакиті.

Ми різко зійшлися в танці, —
Аж гудзики відірвались
Од плаття твого тонкого,
Відскочили й засвітили
Над полем, немов ракети,
Які провіщають наступ.
Ти скинула одержину,
Важку від води і грому,
І, зрештою, непотрібну
В танку із дощем липневим.
Я ж був тобі за одержу
Єдвабну і за намиста,
Я краплями діамантів
Освітлював темні звиви
І персні твого волосся,
Спливав між грудьми твоїми,
Неначе ланцюг зі срібла.

Втім райдуга стала в полі
І ти увійшла під сине
Склепіння небес, як сонце,
Засліплена власним сяйвом;
А я, оп'янілий, в далеч,
Затемнену хмаровинням,
Відходив — не дощ, а хлопець,
І запах твоєї плоті
Я ніс, наче воду, в жмені.

1973

* * *

Акації. Бджолині дзвони.
Пшениці колихливий лан.
І маків полотно червоне,
Рвучке і ніжне, мов талан.

Гніздо в колоссі, мов колиска,
Очей твоїх знадливий ляк;
Як шпиль блідого обеліска,
В блакить застромлений літак.

Цілунки стишені й неситі,
Полови сонячна луска;
Як пальми слід на антрациті,
На спині слід від колоска.

* * *

Повітря нічне до рання
З неба текло й ряхтіло.
Радощами кохання
Світилося твоє тіло.

Місяць, як повноголося
Твоєї душі золотої,
Сявав, а чорне волосся
Цвіло ароматами хвої.

Не розуміючи знаків
Зір на небеснім узвишші,
Я ревно від щастя плакав
У кіс твоїх темній тиші.

1979

* * *

Відходив поїзд. У вікні
Махала дівчина рукою
І плакала. Нащо мені
Її сльози й несупокою —
Я з іншою прощався там,
Я проводжав дівча веселе;
Чого ж це над моїм життям
Чужа печаль полотна стеле?!

Чого це я забув давно
Свою товаришку погожу,
А те заплакане вікно
Забути я ніяк не можу?!
Чия душа, як сирота,
Зверталася до незнайомих,
Куди ж то кличе крізь літа
Її руки прощальний помах?..

1978

* * *

Стояли ми на темній оболоні,
Немов два дерева в одному гіллі.
Мої долоні на твоєму лоні
Тремтіли, мов на лампі мотилі.

Лампада сонця в молодому тілі
Принаджувала жителів темнот.
Метелики згоряли очманілі
І налітали, спалені стокрот.

Ні, попелом вони не розсипались,
Лиш очищались од вогнистих сфер...
Єретиком ставав мій кожен палець,
Готовим вийти вдруге на костер,

Готовим знести найлютіші муки
За світло, що зринає з темноти...
Безсмертними ставали мої руки
На пагорбах сяйливої мети,

Так, ніби відкривав небесні далі
Незайманості непорочний гріх
На тих стежках біблійної печалі,
На тих дорогах радощів моїх.

1979

* * *

Сріблиться дощ в тонькому тумані,
Як ниточка в прозорім полотні.
А сонце по його блискучій грані
Тече і душу сповнює мені.

Зустрінь мене. Я повен пожадання
Блакитної, мов сон, далечини.
Моїх очей неголосне страждання
Ти поглядом ласкавим зупини!

Моя печаль тебе не поневолить,
А тільки радісний розбудить щем,
Немов цього туману срібна волоть,
Замаєна і сонцем, і дощем.

1979

* * *

Не раз мені здається,
що я прожив тисячу років.
Заглядаючи в криницю свого життя,
я не бачу маленького дзеркальця води,
так далеко воно від моїх очей.
Та коли я, закривши очі, хочу згадати,
що найглибше запало в душу мою,—
бачу твій образ, моя дівчинко,
моя любове тиха.
Навіть моє дитинство погасне в пам'яті,
навіть стежка, якою я бігав до школи, заросте,
навіть сам я зникну за перелазом життя,
але ти, моя дівчинко,
моя тиха любове, житимеш у моїх словах вічно.

1978

* * *

На трибуні ти говорила
схвильовано, але якось інакше,
якось краще ти хвилювалась
перед очима народу.
Я відкрив тебе знов сьогодні,
як зорю, яку пам'ятаю з дитинства.
Ти говорила правду. Ти завжди
була відвертою й чесною, але
перед очима народу
правда твоя стала ще кращою.

Ти сама стала ще кращою
від слова правдивого, що розлилося
хвилею молодості по жилах твоїх.
Благословенне будь, молоде серце,
бунтарське серце, в грудях людини
з чолом, овіяним сивиною!
Я люблю тебе! Ти на трибуні,
де, буває, старіють люди від мислі
заштампованої, нецікавої,
помолоділа від правди,
що в тобі не згасала ніколи.

1978

* * *

Я пригорнусь до тебе
Серцем і небесами,
Плечима пагорбів рідних
І доріг поясами.

Я пригорнусь до тебе
Мислею і землею,
Темнотами чорнозему
І туманами глею.

Я пригорнусь до тебе
Піснею і яворами,
Золотими крильми пшениці,
Тінявими ярами.

Я пригорнусь до тебе
Подихом лісу і полем,
Клекотом Дніпрельстану,
Тарасовим ореолом.

Я пригорнусь до тебе
Срібними віями хвої,
Невмирущими голосами
України живої.

Я пригорнусь до тебе
Світлом і далечиною
Багряних зірниць, що вічно
Світитимуть наді мною.

В моєму тілі почувеш
Гомін смереки і рути,
І того, що ніколи тліном
Не було і не може бути.

1978

* * *

Ти оживаєш в мені
як голос весни
в деревині
я не можу тебе забути
як не може забути дерево
вкритися листям
коли ти відлітаєш
я махаю багряними крилами
щоб за тобою злетіти
але коріння моє міцніше
за мої крила
вони відриваються
летять за тобою
без мене
болять мені
рани любові
рани нездійсненого польоту
та з них виростають
нові пагони
нові брости
і голос весни
в моїм серці
гучніше лунає.

1976

* * *

Твого погляду вітер
піднімає з землі моє серце
наче кленовий листок
і я вже лечу над світом

і лоскїтно мені від польоту
та в мереживі ранку
хмари як пір'я крилатого моря
проламуються піді мною
і я падаю
падаю
на мене летять полотна
колючих стерень
дзеркала ставів
плетениці стежок
отари осіннього лісу
леза колій
тарелі стадіонів
брили будинків
і кранів краби
де ж білі дзвіниці грудей твоїх
щоб я розбитися лагідно міг?

1976

* * *

Я прилітав до тебе
як бджола
до черешні розквітлої
я від саява й запаху
крони твоєї
знесилено падав
я спіпнув од радості
квітучого простору
і важко було мені
перелітати з квітки на квітку
та ще важче було мені
знати
що ти неосяжна
відкрита для мене
для інших бджіл
а також для ос
для джмелів
для шершнів
що ти не почувеш ніколи
крил моїх

кожною своєю пелюсткою
що я не зможу ніколи
в кожну квітку твою заглянути
бо коротка весна
а ти безконечна як Всесвіт

1973

* * *

Між нами завжди той повинен бути,
Хто навидить тебе чи навпаки...
Він з нами п'є і крадькома в чарки
Нам підливає доброї отрути.

Від неї ми п'янієм, як рекрути,
Свою любов б'ємо на черепки,
А потім їх, як ті материки,
Складаємо, щоб цілість їм вернути.

Яке то щастя — із болючих плить
Знов будувати форму нездоланну,
Єднати гори, втоплені в блакить,

Знаходити в безмежжі океану
Той острівець, що затуляє рану
В планеті серця й солодко болить.

1976

* * *

Цього не видно з найвищої вежі,
А тільки з окопу старого
Чи з ями під гаражем
Можна побачити, що небеса —
Це тиша твоєї душі,
Роздягнутої вітрами,
Найжаданіша тиша буття!

1976

* * *

Ти навчаєш ходити легкома
Попід хмари навислі
І гасити бентежність ума
Клоунадою мислі.

Не приймаю веселих наук,
Що гіркі, мов оливи...
Он життя виривається з рук,
Як лоша полохливе.

Он обламаний кущик бузку
Виростає, і квітне,
І ховає в сльозу боязку
Безконеччя блакитне.

Он підноситься небо, як жаль,
Понад сонця бриндушу,
І любові щаслива печаль
Переповнює душу.

1976

* * *

У хмарах бозу, що висять, як грона,
Над позолотою старих церков,
Є затишок один — зелений схов
Для крові, що палає, мов корона.

Ти там була, знадлива й безборонна,
І голову свою з важких заков
Я увільнив і в серці поборов
Безумство беркута й злобу дракона.

До тебе підійшов я без крила.
Що ж ти, знімівши в показній покорі,
В мені шукала — змія чи орла?!

Чому, пізнавши в збайдужілім зорі
Душі моєї пристрасті суворі,
Мене безумно й люто обняла?!

1976

* * *

Стерня, наче сніг, біліла
В сяйві молодика.
Нечутна, мов переболіла,
Текла біля нас ріка.

Зоря, вклоняючись небу,
Падала в комиші,
Земля відчувала потребу
Лягати під лемеші.

Ніч над полями стояла
Смугла, аж золота.
А ти мене так цілувала,
Як мати, в очі й уста.

Прогнав я думки тверезі,
Вірячи в цей навіт,
Що в лузі, та ще й при березі
Вдихнула ти в мене світ,

Що в серце, ліплене з глини,
Світло внесла ясне, —
Так, ніби з куща калини
Вичарувала мене.

1976

* * *

Твоїх долонь сяйлива лодь
Несе в космічному просторі
Моеї мислі дивну плоть,
Мов блиск вітрильника на морі.

А на землі, як ночі сміх,
Пожежа в лісі заряділа:
То іскри дотиків твоїх
Звіває вітер з мого тіла.

1976

* * *

Сонце, намальоване циноброю,
На вітрилах вечора пливло.
В золотій спечаленості обр'ю
Ти світилась, як небесне тло.

За зорею рідною й далекою
Ти тужила на моїм крилі,
Ніби не принесена лелекою,
А прибула в світ на кораблі.

Ми стояли в придніпровській обочі,
Ми вдивлялись, наче діти, в путь,
По якій твої космічні родичі
Надпливуть чи просто надійдуть...

1979

* * *

Пахне хлібом трава,
Що купала мене з дитяти,
Пахнуть хлібом слова,
Що мене їх навчила мати.

Пахне хлібом терпка
Пісня батькової стодоли,
Пахне хлібом рука,
Що водила мене до школи.

Пахнуть хлібом гаї,
Де кохалися ми до згуби,
Пахнуть хлібом твої
Груди, очі, долоні, губи.

Пахне хлібом маля,
Що любов його народила.
Пахне хлібом земля,
Що дала мені сонце й крила.

1979

* * *

Як почну сповідатися
На руки твої єдвабні,
Не матимеш з того радості,
Легкої, мов пух кульбаби.

Буде важко тобі дослухати,
За правдою моєї гонитви.
Слова мої, наче ті слупи,
Обвуглені, щоб не гнити.

Обгорілі вони й закопані
В землю, — а над землею,
Як щогли вільні високо,
Підносять сонячні леза.

Стою, проводи тримаючи,
І, може, аж від Тараса
Біжить моє світло майське,
Моя неподільна радість.

Будь же мені підпорою,
Та не в кам'янім поліні;
Будь ластівкою на дроті
Непоборної лінії!

1976

* * *

Все не те, коли нема любові.
Почуття й слова — тріски дубові,
Дні — болящі, немічні старці,
Магістралі — темні манівці,
Яблуневий цвіт — зола летюча,
Небеса — асфальтна сіра туча,
Сміх — петля на горлі, булка — глей,
Пісня — хоч бери і сам заблей!

Ось — любов! Димі — дихання липи,
Почування й слово — смолоскипи,
Дні — невтомні, ясні юнаки,
Манівці — між зорями стежки,
Попіл — крила золотої птиці,
Хмара — поле стиглої пшениці,
Плач — знімає з голосу петлю,
Пісня й хліб волають: «Я люблю!»

1976

* * *

Наша любов
як літак
здатна нести
тягарі величenni
ніжно передані їй
на землі

тільки не здатна
дотик чужого крила
вистерпіти в польоті
незаймана
незалежна
висока
впасти
згоріти
загинути
ладна в ту ж мить
любить вона небеса
та все ж повертається
на землю
і кожен раз
крила здригаються з болю
іскра влітає в бетон
ніби земля приймає
на спочин короткий ту силу
що в крові нашій гримить.

1976

* * *

Я — зернятко, а ти — зоря осіння,
Навіки в полі поєднались ми.
Виношу з глибини, з важкої тьми
Твоє сіяння в промені насіння.

Велиш ти кільчику в передвесіння
Пробити шкаралуцу й страх зими...
Втім колосок з колючими крильми
Злітає, наче світла вознесіння.

Ти прагнеш повернутись в небеса,
Мене ж не відпускає рідна нива,
В ногах кайданами дзвенить роса.

Так ми застигли в злеті, повні дива,
Не зірка й не зерно — душа сяйлива,
Що ні в землі, ні в небі не згаса.

1979

* * *

На цій землі жили ми споконвік,
Лише обличчя змінювали трохи.
(Так змінює своє русло потік,
Але вода клекоче крізь епохи
Одна і та ж!) Одна і та ж душа
Вела мене то під варязькі шатра
(Там танець твій у люстрі палаша
Виблискував і пригасав, як ватра),
То під мечетей вилинялий крик
(Там ти — в петлі, а може, і в намисті, —
Хан ластився до тебе, мов арик,
Свої дари приносячи нечисті),
То під готичних знаків нагаї
(Там вигоріли кісники твої,
В сивинах, як в огні знамен когорта).
Я впізнаю тебе. Ти наче птах.
Нічого не лишилося з полону...
Лише в сльозі, що згасла на устах,
Я вчув далінь палаючу й солону.

1977

* * *

Твоя краса, як усміх сатани,
Що Богові показує в пустелі
Майбутнього картини невеселі,
Печальний дим над струпами війни.
Але не відвертайся, а вжахни
Мій дух, що потемнів на безджереллі;
Яви в пречистих пелюстках морелі
Золу й морозне сяйво сивини.
Я затремчу в передчутті сумному,
Побачивши за обрієм біду,
Немов далеку блискавку без грому.
Але в твої обійми я впаду
І за тобою радісно піду
Назустріч бурі — в сяючу содому.

1979

* * *

Над нашим світом і під нашим світом
Є ще світи великі і малі.
Туди ми долітаєм тільки світлом
І музикою темної землі.

Туди мене хтось ненастанно кличе,
Вистелює блакитом темну путь,
Так, ніби прагне в сяйво таємниче
Душі моєї подих обернуть.

Десь там у зорях мерехтить віола,
Льняна коса, як нива осяйна,
І кров моя бринить — палюча й гола, —
Немов небес віддалена струна.

Можливо, все, що пам'ятати треба
Моїй душі серед страждань і втіх,
Це — тільки карта зоряного неба
І поклик безміру — з очей твоїх!

1970

* * *

Посеред ночі дощ пішов,
Зашелестів, як збіжжя, в полі.
Ми вийшли під його покров
З-під явора чи з-під тополі.

Він увільнив нас від одеж —
Зняв, як різьбяр, із плоті глину.
Те, що при сонці не знайдеш,
Знайшов наосліп за хвилину.

Він лоскотав, мов колоски,
Стелився, обвивав рамена.
Вмивала душ сяйні листки
Його теплінь благословенна.

Тулились груди до груді,
Вода збиралася між ними.
Шугали риби в тій воді
Із плавниками вогняними.

Носився блискавки лилик
Над нами, наче іскор жменя.
І вперше твій дівочий лик
Світивсь од щастя і натхнення.

1979

* * *

Заснути так бодай на волосок,
Щоб зорі сивини мені не ткали,
Щоб сні мої неквапно протікали
Між пальцями твоїми, як пісок.

Заснути так під золотим крилом
Коси твоєї, щоб у сновидінні
Хрестатих танків не з'являлись тіні,
Що йшли кризь наші села напролом.

Заснути так, щоб не почути в сні
Таємних землетрусів і розпуки,
Яку несуть пісні та мужні руки,
Обрубані катами на струні.

Заснути так під подихом руки
Твоєї положливої й легкої,
Щоб засвітилися, немов левкої,
В моєму сні думки й материки.

Заснути так, щоб колісання мрій
Повільно оберталось в каміння, —
Та втім, немов на поклики сумління,
Збудитися на тихий голос твій!

1973

* * *

Якби могла прийти до мене цеї миті
Та дівчинка моя, що в сяєві блакиті
Приходила колись, весела, як струмок,
І вся вливалася в ріку моїх думок,
Просвітлюючи їх своєю чистотою
Аж до самого дна, якби вона святою

Дитинністю мене поїняла нині знов,
Згасив би я в собі грімниць буремну кров,
Пал невдоволення, за ідеалом тугу,
Посвяти печію, ненависті напругу,
Печаль обов'язку, зневагу до раба —
Стлумив би я в собі! І знову голуба
Моя душа була б, як та вода зі звору, —
Та не впіймати вже любов мою прозору!
І добре, що нема нікому вороття,
Що на одну любов дано одне життя.
А в той далекий час (я добре пам'ятаю!)
Рай принесла вона — зробив я пекло з раю,
З її невинності я честь кував свою,
А з кротості — той меч, що гостриться в бою.
З незайманих зітхань суворі блискавиці
Творив я і вганяв, як цвяхи, в чола ниці;
З блаженних намірів робив я дзвін добра,
Щоб він горлав «Ганьба!» або кричав «Ура!».
Прозорість радісну я взяв на силу гніву,
Я тінню світла став, дав правій — руку ліву,
Я цілий світ любив у дівчинці моїй,
Я сотворив себе з її дитячих мрій —
І добре, що вона не прийде вже до мене,
Не прояснить моє, від почувань теменне,
Від боротьби трудне й палаюче ество,
В якому дух життя справляє торжество.

1977

З книжки
«ВОГНИЩЕ»
(1979)

БАТЬКІВЩИНІ

Над ярвиною сьогодні сонце просяває червоно,
Вітер летить, клекоче, грає тугими крильми.
Земле моя! Веснородице! Духу мого обороно,
Дай мені сил бути людиною між людьми!

Надить мене промінчик, згублений вранці зорею,
Та дорожче мені стократно сяво з твоєї груді;
Благослови мене, рідна, любов'ю й снагою своєю,
Виповни мукою творчості дні мої молоді!

Оберни мене в промінь свого безконечного світу,
В зернятко кмину або в нездоланне пшеничне зерно,
В одне-однісіньке слово Кобзарєвого заповіту,
В повітря, що в ньому співає державне твоє знамено!

А коли ворог на тебе брехню свою темну горне,
Ти скажи мені: «Встань! Правду оборони!»
Оберни мене в скелю, в каміння непереборне,
Що спиняє на морі вкриті нафтою буруни!

Дай мені бути вогнем, що здирає з твого океану
Плівку мертвого бруду, чужинецький мазут і гній!
Дай мені освяти голубінь благоуханну
Цвітом черешні й безу в долині карпатській моїй!

Родом я із Карпат, але так само я родом
З дніпровського понизов'я, з київських княжих висот.
Лине дух мій верхами, й не піде він ніколи сподом,
Я — верховинське зілля, білотка, а не осот.

Над ярвиною сьогодні просяває сонце червоно,
Вітер летить, клекоче, грає тугими крильми.
Земле моя! Веснородице! Духу мого обороно,
Ти кров мою чисту навіки в сонце своє візьми!

1978—1988

NAVIGARE NECESSE EST¹

1

Човен шукає в пільмі причалу,
Човен блукає у темнині.
З чорної хмари, з лютого шквалу
Не проглядають рідні вогні.

Валяться неба гори і гроти,
Дощ батогами б'є по очах.
Мабуть, не змігши вітру збороти,
Острів піднявся й зник, наче птах.

Що тут робити? Кинути весла,
Скласти на грудях руки навхрест,
Ждати, щоб хвиля в прірву понесла?
Ні! Navigare necesse est!

2

Гасне дитина від білокрів'я,
Ніби згоряє зірна блакить.
Падає світу стеля й покрівля,
Звуглене серце б'ється й болить.

Ось — рятівної усмішки диво.
(В ночах сльозами спалена тьма).
Лікар відводить очі лякливо.
Є ще надія? Ні! Вже нема!

Що тут робити! Взять поворозку
Та й задушити в горлі протест,
Світло згасити в грудях і в мозку?
Ні! Navigare necesse est!

3

Брат відступає від заповіту,
Мамину мову матом цькує,
Батькову пісню, кров'ю зігріту,
Кидає в сміття між гнитіє.

¹ Мусимо плисти! (Лат.). (Прим. автора).

Вже його ваблять ніжні шарлати
Слави й білизни славних повій,
Вже він готовий позамітати
В банку й борделі попіл і гній.

Вже на екранах мертвого раю
В'яже, як сіті, зрадництва тест.
Що нам робити? Вмерти з відчаю?
Ні! Navigare necesse est!

4

Мре в павутині сонце, як люстра,
Зраджена правда й людська любов.
Смерть пророкує знов Заратустра¹,
Світить з-під снігу сонячна кров.

Дивиться злоба поглядом кручим,
Серце згасити прагне дотла,
Крила зв'язати дротом колючим,
Вставити душу, як око, зі скла!

Плаче апостол волі й науки,
Стогне й згоряє душі палімпсест.
Що тут робити? Вмерти з розпуки?
Ні! Navigare necesse est!

1979—2005

1939

Мені минало десять літ,
Я на стерні збирав колосся,
Коли знаменом зайнялося
На Сході небо. Захід зблід.
Людьми стопчатівська дорога
Наповнилась. І я на шлях
Злетів — з колоссям у руках —
З гори, як пташка з оборога.
А там селяни, там бійці,
Там скрипка, бубон і цимбали.
Солдати дітям роздавали
Зірки, хлібини, олівці.

¹ Заратустра — легендарний герой іранської історії; у творах Ніцше виступає як проповідник філософії надлюдини. (Прим. автора).

І показати я хотів
Стерняні на ногах проколи,
Синці, принесені зі школи,
Від очманілих вчителів,
Що рідну, материнську мову
З нас виганяли. Вірив я,
Дитя з-під бідного покрову,
Що то надія йде моя.
Моя душа, немов теленка¹,
Тоді збудилася; мене
В чоло поцілував сумне
Солдат, подібний до Шевченка!
А я з дитячої руки
Підніс йому не цвіт лілеї,
А вбогий цвіт душі моєї —
Колючі житні колоски.

1979

МАТИ

Стоїть переді мною мати,
Така, як бачив я малим.
Сміються очі, мов блавати,
Крізь жита молодого дим.

Сорочка світить, як пелюстка
Із цвіту яблуні. Чоло
Затінює зелена хустка,
Як птиці райдужне крило.

Горить коралове намисто,
Талярів міниться луска,
А сонце сяє й пахне чисто,
Немов дійниця молока.

Побудьте, мамо, коло мене,
Допоки сонця я нап'юсь,
Допоки світло незнищенне
З душі моєї змиє грузь!

¹ Теленка — сопілка з вербової кори або з металу. (Прим. автора).

Я хочу бути чистим знову,
Як зору вашого блакить,
Я хочу в пісню колискову
Вернутися бодай на мить,

Щоб вічні материнські жалі
Снагою сповнили мене,
Щоб на свого часу скрижали
Вписав я слово хоч одне,

Щоб юний світ любити дужче,
Йому світити, з ним рости,
Щоб серце ніжне і видюще
Не знало тиші й темноти.

1979

СМЕРЕКА

Чути мені здалека —
За громами доріг
Тихо шумить смерека
У Карпатах моїх.

Стала вона, як мати,
Над подвір'ям старим,
Там, де пахощі м'яти
Куряться, наче дим.

Кличе мене додому,
До свого джерела —
Змити печаль і втому,
Як пилюгу, з чола.

Скоро приїду, скоро,
Не забарюся я.
Жди мене, Чорногоро,
Мамо трудна моя!

Змию, як пил, зі скроні
Сивину молоду
І на твої долоні
Голову покладу.

1979

БОРОН

З дядьком орав я поле весною.
Ворон за нами йшов борозною.
Схожий на пана чи на монаха,
Йшов як людина, а не як птаха.
В чорнім сурдуті чи в реверенді,
Йшов і хитався звільна, як денді.
Втім поламалась нам колісниця.
Стали ми. Стала також і птиця.
Дядько як гримне: «Капосний пташе,
Поремонтуй же колесо наше!»
Птах обернувся вмить на чугайстра,
Став коло плуга з виглядом майстра.
Щось там поцокав: «Колесо нове —
Можна орати далі, панове!»
Вороном щезник перевернувся,
Злинув і в зльоті нам посміхнувся,
Зник, загубився за далиною.
Дядько й не глянув за сатаною.
Знову взялися ми до роботи.
Безліч за нами йшло воронноти,
Чорні двокрильці і херувими,
Та не було вже чорта між ними.
Все те минуло. Трактор на ниві.
Ходять позаду круки жадливі.
Я приїжджаю. Зернятка — в руку.
Може, зустріну там сатанюку.
В літературі бажані й модні
Сили пекельні, а не Господні.
Слово — тортури, слово — реторта.
Слава та успіх — вариво чорта.
«Вороне, пташку, милий мій друже,
Слово зламалось — поремонтуй же!»
Ходять печальні круки ріллею,
Б'ються над зерном і хробачнею.
Я розмовляю, ніби з глухими, —
Видно, немає чорта між ними.

1979

РАНОК

Снігом віяло під вечір,
Мов земля попала в сак.
Скрикнув гостро в порожнечі
Ранок білий, мов гусак.

Спав я міцно, як дитина,
Скочив з ліжка, як лоша.
І, неначе в хату днина,
В тіло увійшла душа.

Я заглянув у люстерце —
Притрусив мене сніжок.
Стало страшно, ніби серце
Збулось друзів і книжок.

Із одвірної щілини
Сніжна мерехтить слюда.
Так з-під віка домовини
Кінчик марлі вигляда.

Прихопило двері льодом —
Дайте кайло або лом!
Сам той лід розтане згодом,
Та я вийду напролом.

Дві берізки-янголиці
Крила зводять іскрянні.
Б'є мороз, немов з рушниць,
Просто в груди б'є мені.

Звісна річ, мене не вбити,
Бо я встав на те, щоб жить.
Це життя несамовите
На віки, а не на мить!

А можливо — й миті досить,
Щоб струснути з гілки сніг!
Гілка небеса підносить
Вище від очей моїх.

Брость підводиться весела,
Світло в ній, мов кров, густе.
Сонця золота омела
На моїм плечі росте.

По снігу сліди глибокі,
Як по білим чорний шов.
На чужі радію кроки —
Хтось кудись уже пішов!

І мені так гарно стало,
Що минула ніч завій
І що смерті покривало
Я топчу — живий, живий!

1979

ВЕРТЕП

Закурився снігами карпатський блакит.
Колядує зірниця під отчою хатою.
Тріє Царі приходять у Довбушів скит,
Що обкладений снігом, неначе загатою.
Там і я в ролі Ангела-сповістуна.
«Народився наш Бог!» — урочисто виспіваю.
Але Довбуш мовчить. Він блідий як стіна.
Він із Дзвінкою спав, наче сонце вродливою.
В полонинській стодолі вогонь догорів.
Там ніхто їх не бачив, ніхто й не шукатиме...
Обсипає опришок убогих Царів
За колядку й за честь золотими дукатами.
Пастухи, і жовніри, й вертепні чорти
Набирають монет — гарячково задихані.
«Ну, а ти, — він до мене, до Ангела, — ти?
Чо' стоїш, наче кінь під сльотою на вигоні?»
Я стояв перед ним білокрил і щаслив,
Але вчув, що неправда в мені вже надламана.
Крила ангельські зняв я з плечей і спалив —
Може, справді я в них був подібний до Гамана?
Може, справді я плакав на зорях Різдва,
Зачарований Довбушем, сіном і стайнею?
Не червінці принаджували, а дива,
Що вражали красою і радістю тайною.
Ми в село поверталися, з мрії — в біду,
Обдаровані щедро гірською стодолюю.
Все ватажко віддав за сумну коляду,
З топірцем залишився й з любаскою голою.

Я не взяв ні гроша. Тільки серце мені
Та опришківська ватра навів переплавила.
Сповідав я про Бога, але в глибині
Свого духу — чекав на пришестья Диявола.
1979

ТОПОЛЯ

Рідна моя тополе,
Як ти прийшла сюди,
На голе гранітне поле,
На іній слюди?

Зморена альпіністка,
Слухаєш небеса.
Як та довгождана вістка,
Спадає роса.

Білі бики Паміру
В небо здіймають рик —
Живцем обдирає шкіру
Крутий льодовик.

Темні вітри осінні,
Сонми сумних думок.
В камінні, як голка в сні,
Згубився струмок.

Може, тобі весною
Вдасться його знайти?
А може, він був манною
В долонях плити?

Пада твій лист, сеструне,
Зорями на блакить.
Коріння, неначе струни,
В бекетті бринить.

Сніг — як весільні шати;
Де ж наречений, де?
Приходить весна втішати,
Втім — літо гряде.

Люто катує спека —
Всохни або згори!..

Ти ночами, як лелека,
Злітаєш з гори.

Воду береш з криниці,
З річки, де гне крутіж.
А потім на мертвій криці
Зелена стоїш.

Все те заради грому,
Задля його краси,
Заради вогню, котрому
Ти все віддаси!

1979

ДИЧКА

В сосновім лісі дичка зацвіла,
Така собі колюча і мала,
Яку раніш не помічали сосни,
Розкрила раптом квіття медоносне.

Зробилось ясно в дебрі лісовій,
Де засвітила дичка факел свій.
Там, запашні збираючи приноси,
Літали, наче іскри, бджоли й оси.

Стояли сосни й думали про те,
Чому це їхня крона не цвіте,
Чому горить і не згоряє дичка,
Така собі колюча й невеличка.

1979

ОСЕЛ

Бензоколонка. Пилюга. Задуха.
Триповерхова лайка шоферів,
Осел у жовтій тирсі щулить вуха —
Змії діряву шкіру він уздрів.

І, впавши у задумливість понуру,
Він сам себе питає тихо й зло:
«Чому б це ти свою не скинув шкіру,
А разом з нею і мультке сідло?».

На серці рану вигриз посторонок,
І заглушив осла пекучий біль.
Не чує він ревіння п'ятитонок,
Не чує, як ячить автомобіль.

Не чує, як гудуть, немов тимпани,
Степи, скидаючи покров іржі,
Як важко йдуть задихані титани,
Що в небо піднімають вантажі.

Не бачить він ні поля, ні дороги,
Ні міста, що під горами встає.
Він дивиться лише собі під ноги,
Заслуханий в безуміє своє.

Уткнувши голову в сухе бадилля,
Він бачить лиш себе й біду свою...
Дух самолюбства — з болю і безсилля
Він хоче бути схожим на змію!

1979

ЕПІЗОД

Вихопили фари з темноти
Вбитого, а може, ще живого.
Він лежав серед дороги. Ти
Навіть не спинився коло нього.

Ти його майстерно обійшов,
Обминув на швидкості. Одначе
На твоєму світлі блисла кров,
Ти почув, як автострада плаче.

Ніч була подібна до нори.
Ти втікав у світанкові мрева.
І від крові два прожектори
Обтирав, як вістря, об дерева.

Ти не вдарив. Ти не завинив.
Лиш не мав часу подати руку.
На шляху вночі посеред нив
Слід коліс лишив ти, як гадюку.

То життя твого темний слід,
Схований в опівнічну полуду.

Ти не вдарив. Ти втікав лиш від
Протоколів, лікарів і бруду.

Ти не вдарив. Лиш не мав коли
Зупинитись. Ділова людина!
А за рубежем нічної мли,
Як безодня, розверзлася днина.

Перед сонцем страм тебе опік,
Ти вернувся, та було запізно.
Ти не знаєш, де той чоловік,
Де та кров, що так світила грізно.

Ти не знаєш, де та глупа ніч;
А вона в душі твоїй загусла,
А та кров із тополиних свіч
Прориває в твоїм серці русла.

Ти летиш. Ти поспішаєш знов.
Будь здоров! Хтось жениться, а може,
Хтось там помирає? Будь здоров!
Швидкість оправдає й переможе.

Обганяєш днів своїх кортеж
(А вони гримлять, важкі і вперті),
Тільки підлості не обженеш
І не обженеш своєї смерті.

1979

* * *

Молодими голосами в телефоні
Ми зійшлися, наче головами коні.
Бачу, бачу — темні зморшки, сиві скроні,
Тільки слово — як роса на оболоні.

Тільки сміх, як та веселка водограю,
Звук душі, що далечінь несе безкраю.
Чую, чую — я твій голос обіймаю,
Наче гілку черешневого розмаю.

Скільки літ? Це неймовірно. Діти? Внуки!
Ти бабуся. Трохи смішно. Вік розлуки.
Страшно, страшно доторкатись до перуки,
Першу милу цілувати лиш у руки.

Де життя? Втекло від нас, немов ґринджоли,
Пущені порожняком з гори на доли.
Ах, як бігли ми на зустрічі до школи!
Знаю, знаю — вже не стрінемось ніколи.

1966

* * *

Я зійшов на спориш
Із асфальтів і зір.
Серце, чом ти мовчиш,
Чи не твій оце двір?

Чи не твій це овес,
Що плететься, як нить?
Чи цвяхів'ям небес
Було м'якше ходить?

Чи не твій це лопух,
Що заслуханий в сні?
Чи життя — це не пух
Із кульбаби? Дмухни!

Я не жив. Ні, я жив.
Я горів і страждав.
Завжди правді служив,
Чесно пісню складав.

А та честь — не трава,
Не кульбабина злудь.
Не здмухнеш ті слова,
Що на серці ростуть.

Золота далина,
Пахне сонця м'якуш.
Замість батька — сосна.
Замість матері — кущ.

Кущ калини, як світ,
Як світаючий день.
Чи не твій заповіт,
Чи не пісня пісень?

Поклянись, поклянись
На зелених листках,
Як ти клявся колись
На мозольних руках!

1979

* * *

Кому жалітися на втому,
Коли навколо — танці й сміх.
Ніхто на святі молодому
Не потребує скарг твоїх.

Хоч серце сповнене отрути,
Танцюй, як вивірка чи рись!
Коли грибом обрався бути,
То лізь у борщ — і не сварись!

Хай світло падає, як листя,
Хай дні кружляють стрімголов, —
Мовчи, підскакуй, веселися,
Аж доки з горла хлине кров.

1978

* * *

Недовго буде та зима,
Що почалася в квітні.
Дмухне сніжком — і вже нема —
Лиш ручаї блакитні.

Але порожні восени
Сади. Сумні дерева —
Спалали яблунь білі сні
Метелиця квітнева.

Лишила в цвіті заметіль,
Одну печаль недужу...
Отак на мить приходить біль
І спопеляє душу!

1975

* * *

Студене світло в серці чи під ним.
Душа, пробита лезом крижаним.
Так фарами втинається в завію
Метеликів січневих серед піль
Заблуканий, нічний автомобіль.
Що він шукає там, не розумію.
Так холодно світити може смерть,
Так може, виступаючи із мряви,
Нести своє чоло біде й діряве
Вірш неправдивий — ворог мій і кметь.
З душі, як плісняву із паляниці,
Зелене світло смерті я здеру,—
Та не зцілю, не вигою діру,
Котру лишають в серці вірші ниці.

1978

* * *

Смуток середини літа,
В білім сонці зблиски плуга.
А в душі, немов трембіта,
Грає за дитинством туга.

Із хмарини — теплий дощик,
Ніби молоко з цідила.
Запах смерекових дощок —
Це моя колиска мила!

В глибині блакиту — чисто,
Знов шляхи відкрито бджолам.
Наче мамине намисто,
Сяє райдуга над полем.

Осінь ще така далека,
Ще нема ваги в колосі,
Та задумався лелека
На паруючій покосі.

1977

В ЛІСАХ ЕСТОНІЇ

Як волошка, в лісах озеречко цвіте,
Марить небо над ним, наче мед, золоте.

На зеленій траві білі чайки сидять,
Білі свічі горять на тарелях латать.

Червоніє сосна, ніби кована мідь.
В діадемі дівча над водою стоїть.

Мерехтить, як зоря, материнський убір.
Чарівниця іде, осяваючи бір.

І на поклик її чи на помах руки
Чорний човен, мов тінь, випливає з осоки.

Без людей, без весла він до неї пливе
По блакиті води, як створіння живе.

І ступає вона в зачаровану лодь,
Тихо кличе мене: «Та не бійся, підходь!»

Де подівся той день, повен марень і див,
Як над плесом ясним, мов над світом, я плив?!

1975

* * *

Хотів би я злетіти в небеса,
Позбутися ваги земного тіла.
Та не хотів би, щоб моя сльоза
Століттями у космосі тремтіла.

Вона — моя зірниця дорога,
Та їй на рідну землю впасти треба.
Допоки в ній живе землі жага,
В мені не згасне пожадання неба.

1976

ВІТАННЯ БІЛОРУСІ

Я не купався у твоїх озерах,
Не полював на птиць золотоперих
У сизім біловезькім темнику;

І не в мою замріяність дитячу
Зронила ти зорю, як сон, тремтячу,
Як горобини ягода, гірку.

Ні, не мене на шкарубкій постелі
Ти сповила в колісанки веселі,
Сяйливі, наче ниті на стерні.
І не мені, співаючи про волю,
Носила в ліс патрони й бараболю —
О партизанська мати! — не мені.

За що ж тебе люблю я, Біла Русе?
Мені твої сніги, немов обруси
Із маминого теплого стола,
Ласкаво світять. Золота печале,
Не лебеді так ніжно заячали —
То чистота твоя мене знайшла...

Було, Європа із книжок Скорини
Училась, та про серце соколине
Твоїх синів дізналася пізніш,
Коли пиху з шляхетського чертога
Стинала Калиновського¹ тривога,
Блискуча, ніби гайдамацький ніж!

Люблю тебе, слов'янщино зелена,
Тумани вільх, ялинок веретена,
Берізок сіті, глоду вітражі.
Люблю за рідність трепетну й глибоку,
Що обвиває Києва опоку
Корінням благородної душі.

Люблю тебе за пісню сумовиту,
Що славить над ракетами рокиту,
Над літаками — крила журавля,
За ті хатини, що з боровиками
Обмінюються білими шапками,
Коли вільготно куриться земля.

За вірші Богдановича й Купали
Люблю. Вони, неначе зерна, впали

¹ Йдеться про Кастуся Калиновського, керівника селянського повстання в Білорусії в 60-х роках ХІХ ст. (Прим. автора).

В ріллю моєї пристрасті. Люблю
За мову ту, що вічно жити буде,
Що грає, наче бору перегуди,
Мов голос річкового кришталю...

Коли зачую дзвони із Хатині,
В мені, мов крик в осінній самотині,
Скидаються боління навісні.
І, як своє, болить мені все наше.
Все те, про що розкаже й не розкаже
Труженне серце в гніві та вогні.

Несе Дніпро в далечину прозору
Блакитне полум'я твого зору,
Відбите в течії правічних вод.
Слізьми твоїми випалене ложе
Ріки! Вклоняюся тобі! Так може
Вклонятися народові народ.

Вклоняюся тобі, моя родино
Найближча! Ми в надіях воєдино
Зійшлися — вгору шлях благословен.
Ми пробиваєм кривди темну пушу,
Беремо спільно силу невсипущу
З козацьких і державницьких знамен.

Твій стяг я бачу — біле і червоне,
Я бачу зір твоїх високі крони,
Безсмертя — в росних пригорщах трави.
Світися ж у віках і над віками
Свободи непогасними вінками!
Мое вітання поблагослови!

1979—1991

ГРУЗИНСЬКА ПІСНЯ

Із безодні століть, із туманів камінного світу,
Світять, ніби роса, мерехтливі краплини граніту,
Ти на гори стаєш, наче в храмі блакитнім на хори,
Тимчасовим очам одкриваєш безсмертні простори.
Чую, чую тебе, впізнаю в наднебеснім розгоні
Срібні ноти Кури, Алазані, Арагві, Ріоні.

Ти спиняєшся там, де найглибші стривоження й біди,
Де проходить печаль, як полегле колосся Колхіди.
Чую Вардзії спів, що рокоче, закутий у скелі,
Чую кроки в пісках — то по зорях іде Руставелі.
Дудонять небеса — пролітає над світом Мерані,
Палахкоче Кавказ, ніби штик у Шевченковій рані.
Голосами снігів, що поблискують, мов кармазини,
Сяють крила вершин — то співають про волю грузини.
То трудного життя чистота і натхненність висока,
Сонця вічний сувій у прозорій душі оболока,
То історії спів, зорянистого слова склепіння,
Блискавиця сльози, що запалює й мертво сумління.
В мене пісня своя, але й ти мені рідна так само,
І тобі я скажу: «Освяти й освіти мене, мамо!
Дай мені висоти, дай промінчик сяйливої вроди,
Сил, що творять народ, і снаги, що єднає народи!»

1979

АРАРАТ

1

Я жадаю небес. Арарат
Золотими вітрилами кличе.
Корабель чи за хмарами град —
Біле місто, як сон, таємниче.

Арарат, біле місто, алмаз,
Де печальна електрика — зайва.
О, втекти б од заліза й пластмас
В чистоту піднебесного сяйва!

Від отруйного диму та ржі
Заховатися в сяючі храми,
Засвітитися на вітражі
Несплямованої панорами!

Зоряницею в небі рости,
Наче кетяг зеленого кропу.
Від неправди і від підлоти
Врятуватися, як від потопу.

Обернутися в сонячний щем,
Що, як мед, наливається в соти
Людських душ... Та з важким тягарем
Не здвигнутись мені на висоти.

Не дійти мені до корабля,
Що летить, наче мрія, в блакиті,—
Приліпилась до серця земля,
І думки колосками пробиті.

2

Я злетів на гору крижану,
Я відкинув од серця чорнозем.
І навіщо — ніяк не збагну —
Переїнявся квітучим морозом?

Арарат — заморожений грім.
Біле сяйво — слюда у порфірі.
Там пливе корабель, та на нім
Не збраталися люди і звірі.

Рятувались вони від води,
Від болота і смертного їдла,
Обернулись їх душі в льоди
На вершині камінного світла.

Я жадаю землі. Арарат
Одурив мене повинню блиску.
Я віддав би це небо за ад,
За чавунну киплячу колиску.

Не боюсь ні олжі, ні злоби,
Ні повзучої людської скверни.
Невблаганний вогонь боротьби
Нечистоти від мене відверне!

Це ж покликання вічне моє,
Таємниця життя мого й росту —
Із душі, що в падлюцтві гние,
Повипалювати коросту!

Тут не слово мені засівать,
А зернини безплідного граду.
О, спуститися б на сіножать,
О, причалити б до винограду!

Далечинь мені рідна болить,
Та вернутись на землю несила.—
Приліпилась до серця блакить,
І проколоті зорями крила.

1978

РІКА

Киргизьким поетам

Спить пісок у кориті ріки,
Наче води, що тихо сконали;
Пересохли в містах арики,
Обірвались, мов струни, канали.

Заржавіло порожнє русло
І потріскало під берегами.
Каміняччям воно заросло,
Наче мертвий гостинець — глогами¹.

Та не думай, що вмерла ріка,
Почекай весняної години —
Хлине хвиля згори гомінка,
Непорочна, як усміх дитини.

Не тікатиме степом вона
До солоного моря за обрій,
Тільки виллється в землю до дна —
По сльозі животворній і добрій.

І заграють, немов сопілки,
Арики в блискотанні неону.
І канали підуть навпрошки
Аж на ниву, від спеки червону.

Воскресає ріка, наче Бог,
Входить в гони, до неба простерті.
На Памірі біліє чертог,
Де вона проживає й по смерті.

¹ Гліг (*діал.*) — глід.

Із киргизьких зелених долин
Вгору дивляться старці і діти;
Там душа переходить у плин —
Не на те, щоб закаменіти,

А на те, щоб підняти плоди
Із піску, із вогню, із пустелі...
Моя пісне, на гори зійди
І впади, ніби річка зі скелі!

1969

ШЕВЧЕНКОВА ВЕРБА

Летіли ми на свято до Канади,
Везли з собою вутле деревце —
Тендітну правнучку верби тієї,
Що в Косаралі посадив Тарас.

Вона, як немовля, в тугі нейлони
Була сповита, лиш зелений чуб
Із пелюшок невікірно вибивався
І виривався плач з оповиття.

Я брав на руки миле вербенятко,
Показував дитині з літака
Пасовища небесні, де лежали,
Немов корови, стада темних туч.

«Дивись, які дощі розкішні будуть, —
Я заспокоював дочку пустель. —
Ти виростеш у Кобзаревім парку,
Ти затінок трудній душі даси.

Ти зашумиш над спраглими серцями,
Ти вибухнеш, як смолоскип життя,
Весни й свободи, о моя вербичко,
О мій листочку, плеканий слізьми!»

Та на кордоні дивну пасажирку
Спинили поліцаї: «Підождіть! —
Вони сказали. — Вияснити треба,
Чи має право в'їзду ця верба?!»

Вони її брутально обшукали,
Общупали кожніський корінець,
І вся вона прив'яла й почорніла
Від болю й сорому за людський рід.

Всі наші просьби не дали нічого.
«Шевченко? Хто такий? Ага, поет...
Чого розводив ліс у Каракумах?
Чи мав якийсь прибуток із верби?» —

«Та ні! Оця тужлива деревина
Йому нагадувала рідний край
На засланні. Вона слізьми пустиню
Перетворила на родючий ґрунт!» —

«Е, ні! — скипів жандарм, — їй тут не місце!
Нам треба лиш усміхнених дерев!
Плаксійка ваша просолити може
Плодющу землю! Геть її! В тюрму!»

Так увійшли ми скорбними в країну,
Де справді всі усміхнені, але
Фальшивих усмішок далеко більше,
Аніж правдивих. Вербко, не загинь!

Не в'янь, розчахнута! Тебе з в'язниці
Ми викупим за долари, бо тут
Купити можна все — свобода й щастя,
І подих деревини — все товар!

Поторгувалися пани й пустили
Вербу заарештовану. В п'їтьмі
Вона згубила очі. На бетоні
Пролежала, зачахнула, усхла.

«Беріть її, — сказали нам єхидно. —
Де заманеться, там і посадить...»
Осліпла й виголоджена дитина
З концтабору — така була вона.

В сухенький прутик обернувся пагін
Смарагдовий. Та ми його взяли.
Верба Шевченкова! Якщо в пустелі.
Не згнула, то й тут вона не вмре.

Там, у Палермо, гілочку засохлу
Ми посадили й поклонились їй.
Вона прокинулась, зазеленіла,
Як тільки вчула рідний «Заповіт».

І прийнялася, і відкрила очі,
І виросла стражденниця моя,
І листям оповилась, як журбою,
Як пломенем незгасним і живим.

Шумить вона над спраглими серцями,
Палахкотить, як смолоскип весни,
Життя й свободи! Незнищенне древо,
Напоєне сльозами Кобзаря.

1978

ТЕЛЕФОН

Я жив чотири тижні за кордоном.
Була кімната в мене з телефоном,
Та він мовчав, — бо хто на чужині
Дзвонити б міг та докучать мені?

Вдень я ходив на різні там зібрання,
Та чув зате щовечора й щорання,
Як дозріває тиші вічна мить
І, мов зернятко в яблуці, дзвенить.

Та згодом сумно я почав дивитися
На телефон. Він липнув, як живиця,
До поглядів моїх. Я спав і снів,
Щоб він ожив, озався, задзвонив.

Я прокидався ночами й до нього
Підходив ніжно, наче до слабого,
Я слухав шнур, як ту жилу, в якій
Згасає пульс і стогне супокій.

Та він мовчав! Була нестерпна туга,
Так, ніби я навек позбувся друга,
Що у моїй натхненній самоті
Дзвонив не раз, як струни золоті.

Яка ж то радість рідна й незглибима —
Почути раптом голос побратима,
Довір'я повен, повен доброти,
Вогню, який не може попекти!

Яке ж то горе — слово лицеміра,
Гучне й блискуче, мов гадюча шкіра,
Заховане в пахучий хліб, як скло, —
Та тут його так само не було!

Ось — антисвіт: ні ворога, ні брата,
І з телефоном — як з мерцем кімната.
Та тишина червива, — бо зерня,
Що так дзвонило, з'їла хробачня...

Я прагнув повернутися додому,
Щоб скинути з душі палючу втому,
Тягар страшної тиші, що мене
Давив, як одежиння кам'яне!

А дома телефон я вчув з порога.
Він не дзвонив, а грав, немов тривога,
Яка мене до дівчини колись
Несла, піднявши в надкарпатську вись.

Мое життя пройшло переді мною
За мент, коли, овіяний луною
Бентежного дзвінка, заходив я
В свій дім, немов у пісню солов'я.

І кучерявий шнур, як пуповина,
Якою з лоном з'єднана дитина,
Немов життя мого незрима нить,
З'єднав із Україною в ту мить!

1979

АМСТЕРДАМ

У вітринах сидять повії,
Светри плетуть, вишивають хустки,
Чекають матросів. На опущені вії —
Погляди підлітків, наче вовки.

Пароплави надходять білі,
Сяйвом обсипані, мов королі.
Жінки обривають пелюстки задубілі
З чорних ромашок у неоновій млі.

А матроси йдуть поодинці,
Віддалеки обдивляються крам.
Спокійно заходять. На блакитній хустинці
Грає, палає слізьми Амстердам.

Будинки з картин Каналетто,
Білі віконця, як скло, хідники.
Церкви з кораблями відпливають, а гетто
Горя й печалі — на причалі віки.

Свічадами світять канали,
Блиск, чистота, трупарняний мороз.
Щасливі рабині, що свободи не знали,
Плачуть, а, може, сміються до сльоз.

А діти біжать по гостинці,
Звуть матерями напудрених дам.
Та краще б не бачити, як на дівочій хустинці
Грає, палає слізьми Амстердам!

1978

МАЯК

Чиє то серце
Над морем посеред ночі
Так рівномірно б'ється
І світить за кожним ударом?

Чиє то серце
Під мокрим кожухом туману
Так ненаморно б'ється
І світить за кожним ударом?

Чиє то серце
Кличе на берег любові
Стомлених і забутих,
Спраглих і непокірних?

Чиє то серце
Посилає сигнали надії
В безмір порожній і темний,
Не ждучи ні одвіту, ні вдяки?

Я стою і дивлюся,
І, руку поклавши на грудях,
Чекаю, коли крізь долоню
Проб'ється безсмертне світло.

Якщо не моє то серце,
Що так рівномірно б'ється
І світить за кожним ударом,
То нащо збирав я в ньому
Зірки, що спадали з неба,
Навіщо я жив на світі?

1979

* * *

Звідкіля це павутиння
На мої шляхи летить —
Нитка біла, нитка синя,
А за ними — чорна нить?

На осінній оболоні
Розгадав я ці нитки:
Нитка біла — то на скроні,
Нитка синя — на думки.

Обминути стороною
Я хотів би чорну нить,
Та вона переді мною
То зникає, то бринить.

Невідступна, невловима,
І здається, що міцна.
Страшно рвать її очима
Там, де спиниться вона.

1973

КИЇВСЬКІ СОНЕТИ

* * *

Майнула мить одна в краю чужому,
Але здалося, що пройшли віки.
Гуділи сни мої, мов літаки,
Будився я від ранку, як від грому.

І ось тепер вертаюся додому
Розбитий, наче глек, на черепки.
Та, ніби дотик дружньої руки,
Знімає рідне місто з мене втому.

Вздоровлює мене ріка століть,
Знов у мені напружується й грає
Коріння слова й мислі верховіть.

Це щастя, як життя, одне й безкрає, —
І в тому знак його, що сонце сяє,
Тече Дніпро, і Київ наш стоїть.

1976

* * *

Коли каштани в Києві цвітуть
І пахнуть медом голоси киянок,
Моя душа світлішає, мов ранок,
Вивірюється з крові каламуть,

Бентежить сонце, як жіноча груди,
Побачена крізь марево фіранок...
І прагну я свого життя останок
На білу свічку цвіту обернуть.

Світитися жадаю між братами
Добром і радіщами. По світах —
Розвіятись ясними пелюстками.

А коли ні, опасти хочу в прах,
Щоб вистелився світлом вічний шлях
Світам — під Києва зелені брами.

1976

* * *

Ось незнайома жінка. Відпалало
Її волосся. Попіл — над чолом.
І на лиці, що гарно так прив'яло, —
Не усмішка, а радості надлом.

Нічого в ній нема, що б заводало
До мого серця, що б мене крилом
До себе пригорнуло, що б упало
В мою печаль, як зірка в темний стром.

Чого ж я обертаюся в актора,
Як бог у лебедя, чого тремтить
Моя душа, як ніч блакитнозора?

Хто напинає поміж нами нить
Незриму, та спроможну замінить
Мене в хлоп'я, що світ уздріло вчора?

1977

* * *

Люблю вночі на небеса дивитись,
Коли зірки, немов бджолиний рій,
Поблискують крильми, і повен мрій
Виходить місяць, як прадавній витязь.

Блакитом неба прагну оповитись,
Неначе димом тютюну — курій,
Лишити все на цій Землі старій
І в безмірі небеснім загубитись.

Там десь моя вітчизна неземна,
Де пахнуть зорі, ніби євшан-зілля,
В сивинах сяйва мріє далина.

Та день іде блідий, як породілля,
І знову я в руках того свавілля,
Що звершує колиска і труна.

1977

* * *

Як олень, що надбіг із Оболоні
І над рікою у стрибку застиг,
Повис на вантах сонця золотих
Широкий міст в залізі та в бетоні.

Але в його розкриленім пілоні
Я відчуваю серця рівний дих,
Спекоту рук натхненно-молодих,
Твердь, що була на батьківській долоні.

Так чує будівник в своїх руках
Натомлених — гудіння арматури
Моста, що не затихне у віках!

Там з людської снаги сталеві шнури
Напнулися, як приструнки бандури, —
І засвітив мелодією шлях.

1976

* * *

Підводиться на древньому Дніпрі
Новітнього моста будівля строга.
В будущину злетить нова дорога,
Як промінь світанкової зорі.

Майстри, монтажники, бетонярі,
Тут ваша праця, пісня і тривога
Тектиме вічно, як ріка розлога,
Де ви купались о нічній порі.

Для когось там цей міст — бетон і криця,
Сухі закони твердості й числа,
Споруда мертва, а для вас — це птиця,

Що палить душу помахом крила,
Струнка і тонконога танцівниця,
Що руки над водою простягла.

1976

* * *

Наморені вертаються додому
Робітники, і в електричках сплять,
І рейки гнуться, й поїзди скриплять,
Мов сталь везуть, а не робочу втому.

І видно при освітленні грузькому
На кам'яних обличчях снів печать:
Змивають мрії з душ пилюку й чадь,
Турбот вагу, буденщини оскому.

О, скільки причаїли далини
Усміхнені, хоч і закриті, очі,
Благословенні, хоч короткі, сні!

Мені здається, що по темній ночі
У погляд сонця і в слова пророчі
Нових натхнень обернуться вони.

1976

* * *

Купатися в Дніпрі посеред ночі,
Коли прозорий місяць, мов янтар,
Над Лаврою і, наче тіні хмар,
У водах темних береги співочі;

І хвилі радо йдуть, немов жіночі
Єдвабні груди, в рук твоїх пожар,
І чути срібні жалощі гітар
Біля багать у заростях обочі...

Любов твоя — столиця всіх столиць —
Збудована із полум'я й блакиті,
Де на піску лежав ти горілиць.

В душі — Карпати, синявою вкриті,
І безміри пшениць несамовиті,
А місто це — на дні твоїх зіниць!

1976

* * *

Як діамантова сяйлива грань,
Яріє сніг на булаві Богдана.
І днина гріється благоуханна
Над ватрами софійських злотних бань.

Нові будови в сітях риштувань
Просвітлюються сонцем спонадрана.
Тремтить моя душа, як та мембрана,
Ясніє неба голуба гортань.

Пройдуся по майдану білим цвітом
І загублюсь навіки в далині
За містом, за одвічним заповітом...

Та погляд мій не вмере на стремені,
А, на державній мислі самоцвітом
Сяйнувши, мчатиме в майбутні дні.

1977

* * *

Схитнувсь на ожеледі інвалід
І впав, немовби ноги по коліна
Йому вогнем відбила вдруге міна,
Пораненого кинула на лід.

Розчахнутий, колючий, наче глід,
Розбитий, ніби статуя камінна,
Піднявся він, і кров його кармінна
Палила сніг, що й сам від болю зблід.

Ні, не було ні вибуху, ні крові.
Шумів тролейбус, будувався дім,
Виблискувала вулиця в обнові.

Лиш я, немов на полі бойовім,
Спинився і, закований у грім,
Застиг на півжитті, як на півслові.

1977

* * *

Ходивши біля Бабиного Яру,
Де плаче вітер сивий, як пророк,
Я на червоний наступив листок,
Що з клена впав на плити тротуару.

І бризнула, як полум'я пожару,
Із нього кров, і послизнувся крок,
Озвався кулемет, і в темний змрок,
Неначе в яму, впав я від удару.

Там я помер від кулі й там воскрес,
Але навік, як блискавка шалена,
В душі моїй zostався крик небес.

Вступила в мене сила незнищенна,
А наді мною листя, як знамена,
Палало в глибині небесних плес.

1976

* * *

Край Бабиного Яру в небеса
Звелася телевежа. А під нею
Сіяння дивне стелеться землею,
Немов осінніх яворів яса...

Та ні! Там сяє мамина сльоза
Крізь товщу закривавленого глею,
Там біле світло, схоже на лілею,
Запалює блакить, як та гроза.

А там димують гори, наче рани,
Вкриваються вогнем материки,
Болінням людства світять океани.

Куди ж те сяйво лине? Де зірки,
Що повертають на свої екрани
Забитих душ неvigаслі думки?!

1977

* * *

У кратері нічного стадіону
Я був один, як в небі молодик.
Плив наді мною хмари темний лик,
Нагадуючи Перуна з бетону.

Летів літак. Він іскру ніс червону
Між крилами, немов букет гвоздик...
Втім вибухнув футбольний шум і крик
У серці перекинутого дзвону.

Болільники ревіли звідусіль.
Перун кривив божественного рота.
Літак у сітці бився, як мотиль.

Світ рвався в порожнечу — за ворота.
М'яч розпадався, мов трагічна нота,
Що з божевільних проросла зусиль.

1978

* * *

Вже в надвечір'ї гаснуть осокори,
Мерехкотить підфарниками шлях.
На автостраду в стемнених полях
Далеке світло кидають мотори.

Чорніють рідні пагорби і гори,
Мов батькова долоня в мозолях.
Не доторкаючи небесних блях,
Летить мое життя, як промінь, скоре.

На стрілах і на схрещенні доріг
Шукає погляд мій дороговказу,
Та не в п'їтму, де жде м'який нічліг.

Не прагну темряви подібно плазу,
А лиш туди, де згасну я одразу,
Крізь ніч до сонця — мій летючий біг.

1978

* * *

В душі я чую неясний мотив —
Неначе десь під вітром опівночі
Дзвенить води весняної розлив
Над нивами, чи ніби десь в обочі

Осінній лист у золоті поплив —
Аж споминів моїх осліпли очі,
Чи ніби перший сніг оповістив,
Що йдуть зимові дні, як поторочі.

Я прислухаюсь. Осінь і весна,
А там зима — три паралельні ноти,
Над ними — літа золота струна...

Скажи, душе, чого тремтять висоти,
І звідки йде життя моє, і хто ти?
Чотири пісні там, — а ти одна!

1976

* * *

Як дивно бачити своє життя
В малій і супокійній брилі книжки!
Там дні твої нещадні, як опришки,
Щемливі, як дівоче каяття,

Густі і темні, як серцебиття
Коня, що біг сто миль без передишки,
Високі й золоті, як вікна вишки,
Де сонця в склі поблискує лиття.

Невже це все вмістилося у слові?
Невже в малюнок одного листка
Сховалось листя, що жило в діброві?

Так! Це життя достойне і рядка,
Що крізь віки нестиме, як ріка,
Одну хвилину радості й любові!

1976

* * *

В червоні обрядилися панчохи,
До вуст приклали сурми голосні,
І грають князю влесливі пісні
В Софійському соборі скоморохи.

Хоч звуки їх облуцилися трохи,
Та все ж таки у фресках на стіні
Вони звучать і спогади сумні
Тобі несуть з далекої епохи.

Ото твій друг — один із тих музик,
Що витинає владареві оду
За гривню срібну чи за медяник,

А ти, хто мурував той храм від споду
Аж до верха для величі народу,
Закляв у камінь дух свій і язик.

1976

* * *

На мене віє іскрами здалека,
Пергаментів згорілих чую дим.
Людей питаюсь голосом сідим:
— Де Ярославова бібліотека?!

Горить! Страждання темного нестрим
Мене катує, мов кострища спека.
Немовби не Лукрецій і Сенека,
А я згорів із Києвом старим.

Немає в цьому ложної прикмети,
Мої книжки палитимуть не раз
Батії, геббельси і піночети.

Такого болю прагну, щоб не гас,
Щоб саяв крізь важкі словесні сплети
І обертався на вогні в алмаз!

1978

* * *

Стліває сніг від поблиску блакиті,
Солодкий вітер віє із Дніпра,
І птаство гомонить, як дівора,
І діти сяють, наче зорі вмиті.

Незримий струм, як бога тінь в санскриті,
Запалює каштанів темні бра.
Підносяться до світла і добра
Мої думки, як руки розповиті.

Весна! Мене волають небеса
І хмари, що летять, як білі коні,
Як молодості вічної яса.

Я вже іду, я весь уже в розгоні...
А сивина коло моєї скроні
Бринить, як роздратована оса.

1976

* * *

Моя душа не відає про Бога,
Та в літаку молився я не раз,
Коли машину грім ламав і тряс,
Як брилами завалена дорога.

Мене безглузда й нескінченно вбога
Лякала смерть, — бо ще в мені не згас
Пісенний дар, натхнень моїх алмаз,
Він ще не дав того, що дати змога!

А на землі стояв я під крилом,
Яке несло мене і рятувало, —
Йому співав я вдячності псалом,

Але на світ дививсь не так зухвало:
В мені любові наче більше стало,
Дух від молитви сповнився добром!

1976

* * *

В моїй душі сьогодні сніг пішов,
Якась велика проломилась хмара.
І серце аж пригнулось, мов конара,
Потрапивши під кам'яний покров.

Свої літа підрачував я знов,
Немов коштовності — печальний скнара,
І смерті несподівана примара
Зморозила мою зрадливу кров.

Не чую втіхи з того, що травою,
Чи деревом, чи поблиском води
Я стану за межею гробовою.

Душе моя, ти в світло перейди,
Що бачив я за горя та біди
В моєї матері над головою.

1977

* * *

В моїм селі на маминому гробі
Росте калина. Знаю, то вона —
Душа моєї матері сяйна —
Підводиться в нев'янучій подобі.

Супутники горять антенолобі,
Схиляючись до світового дна,
Та оживає знову яснина
В червоного куца святій утробі.

Все розсипається, як ті вінки,
Як хвої заржавілої корона,
Лиш пісня пролітає крізь віки.

Живу — сльоза відкрита й безборонна,
А над моїм життям багряні грона
Ятряться, наче в небесах зірки.

1977

* * *

Прийшов я сповідатися калині,
Що на могилі матері зросла.
«Моя спокревнице, я проти зла
Стою — так ти стоїш на хуртовині;

Я вгору зводжу крила соколіні,
Як ти гілки — в дні літнього тепла.
Я віддаю плоди свого живла,
Як ти червоні кетяги — людині;

Корінням я торкаюсь так, як ти,
До серця материнського. І неба
Я на собі підношу три пласти,

Як ти, але мені ще сили треба
На те, щоб сонце піднести в сльозі,
Як піднімаєш ти його в росі!»

1978

* * *

Степ навкруги. В траві — стежина біла.
Безмежна тиша. Мирна далина.
Втім, біля мене куля розривна
Із присвистом скаженим пролетіла.

В землі, як та гадюка вогнетіла,
Вмлівіч пропала — вибухла вона.
Із квітки дим пішов, і тишина
Під небесами знову затрубіла.

Давно воєнна стихла круговерть
І світ стоїть у сонці, наче пава...
Що ж розриває коло мене твердь?

Чи це мене наздоганяє слава
Така, як думка недруга, лукава,
Чия мені привиділася смерть?

1977

* * *

Мені потрібно тільки олівця,
Паперу, хліба, тихої оселі
І, може, ще блакитної форелі,
Одягненої в золоті сонця.

Так лячне криводушіє митця
Жене у темні схованки й пустелі,
Хоч ждуть його скорботні і веселі,
Болючі і палаючі серця.

Мені явився голос той від стоми,
Та не подався я в ліси за ним,
Де селяться аскети, звірі й гноми.

О, я ненавиджу отруйний дим,
Та спопеляю словом огняним
Димучий бруд, а не сніпок соломи!

1977

* * *

Не розкидай без намислу по світі
Думки, як скарби, повні дивини.
Ти їх у схов душевний зачини,
А ключ до них сховай у заповіті!

Брехня! Думки в душі, як леви в кліті,
Позападають у лінії сні;
До скону не розбудяться вони —
Вже не царі, а жебраки в лахмітті!

Дай волю їм, допоки ще горять,
Допоки до життя вони охочі —
Крик і жага, любов і дивоглядь!

Те, що живе не в полум'ї, а в клоччі, —
Дрімає і не відкриває очі,
Хоч ніж ти в нього вбий по рукоять!

1977

«РАБИ» МІКЕЛАНДЖЕЛО

Нема в Рабів облич, лишень тіла, —
Страшні створіння ці безумислові.
Чому ж творець покинув на півслові
Свій труд — Рабам не вирізьбив чола?

Невже забракло генію тепла,
Щоб оживити очі мармурові,
В камінні мозки влити світла й крові,
Збудити мисль із темного живла?

Ні, все в них є: слізьми промиті очі,
Думками й потом спалені лоби —
Про це говорять руки їх робочі.

Я чую ваше дихання, Раби,
Закуті в брилах крики боротьби,
Як рокотання грому в надрах ночі!

1976

ГАЛІЛЕО ГАЛІЛЕЙ

Печаль мерця в обличчі Галілея:
Або зректися істини й ума,
Або — автодафе! Душа німа
Згортається в темнотах, як лілея.

Кат з чотками, немов з петлею рея,
Стоїть над ним — і виходу нема.
Там жах вогню, тут — підлості страма,
Там смерть, а тут — прислужницька ліврея.

Він каявся й хрестив своє чоло,
А потім жартома сказав: «Синьйори!
Все ж крутиться Земля, що б не було!»

Те слово чути крізь віки і гори,
Що десь на дні облудної покори
Кипить, як правди вічне джерело.

1967

ДЖОРДАНО БРУНО

Джордано Бруно! Вийди із вогню!
Порозкидай ненависне кострище
І розчави, як гадину, що свище,
Димуючу останню головню!

Ні, не виходь! Лети, здіймайся вище
З тим полум'ям, що спалює брехню,
А не тебе, бо ти вже рівня дню,
Ти правди смолоскип — не попелище!

Почула космонавтів римська мідь,
І ворог твій ховається, як плюсква,
В темноти й шпари вигаслих століть.

Розвалюються віттарі падлюцтва,
А твій престол незайманий стоїть
В ясній душі нескореного людства.

1967

* * *

І вийшов я на гори, як Хорив,
Поглянув на Дніпра важке свічадо,
Братам далеким поклонився радо,
Бо Київ разом з ними я творив.

Світила осінь. Берез златогрив
Дививсь у воду, як русяве чадо
Князів моїх. О таємнича ладо,
Скажи, чиє життя я повторив?

Як я лежав, засипаний землею,
Печаль віків (куди подітись їй?)
Любов'ю обернулася моєю,

А місто Кия в пам'яті моїй
Летіло понад степову гілею,
Як блискавиця в хмарі грозівій.

1979

* * *

Не вірю в те, що ми постали з глини,
Що Бог нам з глею видіпив чоло.
Немов стебло в міцне перевесло,
Назавжди входжу в світлощі людини.

З глибин душі моєї промінь лине
До серця, що на світ ще не прийшло.
Від моїх мислей відпадає зло,
Як відпадають од дахів льодини.

Я натикаюсь на біду й печаль
І прокидаюсь, не сплячи, від болю;
Я сонцем очищаюсь, мов кришталь;

Та чую в тиші й гуркотінні бою,
Як духу вічного тривожна даль
Тече під серцем, сяючи любов'ю.

1978

УЧИТЕЛЯМ І ДРУЗЯМ

ОЛЕКСАНДР ПУШКІН

Веселий норов, мислення зухвале,
Дух волелюбства, геній простоти...
Таких, як він, у ретязі кували,
Вели в Сибір на льодові хрести.

Йому ж дорога випала страшніша —
Ілюзія свободи, шана, двір,
Де кожна статуя і кожна ніша
Возводила на нього поговір;

Де поголоски, нашепти, доноси
Плодились, наче на гною черва,
Де виїдали душу, наче оси
Плід золотий, наклепників слова;

Де всі його ненавиділи потай
За те, що він безсмертний, наче бог,
За те, що їх повергне в тлінь підлота,
А він сіятиме в далінь епох;

Де всевидючий цензор, у порфіру
Зодягнений, холодний, як удав,
Значив йому дозволеного міру
Та ще подяки й кротості жадав.

Але поет повстав! Неначе з плеса
Нічного неба впливла зоря.
Він знав, коли на мушку брав Дантеса,
Що куля має засягти царя.

І цар упав! Корона покотилась
До ніг стрільцеві сходами згори...
Та ні, не так! Мені це тільки снилось.
О скорбне серце, правду говори!

Не впав Дантес і цар не впав од кулі,
Бо не від зброї гине людське зло.
Та понад них на всі віки прибулі
Як сонце, Пушкіна ім'я зійшло.

І віддають йому хвалу народи,
І перед ним тремтить новий могол,
А він живе, як дар життя й свободи,
Творящий правду і любов глагол.

1974—2005

В ХАТІ СЕРГІЯ ЄСЕНІНА

Ось прийшов я до твого порога,
Де зростав твій дух благословен:
Обняла мене хатина вбога
Сплетеними пальцями бервен.

Сплять сніги за древньою Окою,
У вікні — простори зореві...
Повен жалю і несупокою,
Голос твій гуде в моїй крові.

Здавна вірив я твоїм березам,
А не славословам говірким.
Це брехня, що був ти нетверезим,
Що не знав, куди ідеш і з ким,

Що тобі в зірницях потойбічних
Засвітило небо чистоти.
Ні, не так було! З берізок вічних
Вийшов чистим і могутнім ти!

Тільки нині ми відкрили рису,
В тебе на чолі — глибокий біль.
Шарфом диму, як твою актрису,
Землю задавив автомобіль.

Лиш тепер, коли так гордо й хватко
Припадаєм до студених зір,
Заіржало нам твоє лошатко
Про землі й душі жажний пустир.

Струп'ям нафти вкрились океани,
Трутизняним хмар'ям — небеса...
Лиш твоя береза рано встане,
Вмиє світ лишень її роса.

Море знов зеленим листям бризне.
І полетється в душі нам блакить.
У твоїй любові до Вітчизни
Сто віків є чим на світі жить.

Я тебе люблю і розумію,
Хоч мені печаль твоя страшна.
Я дивлюсь в надії на Росію
Із твого високого вікна.

1976

ХРИСТО БОТЕВ

Цей чоловік високий — Христо Ботев,
Гевара дев'ятнадцятого віку, —
Стоїть переді мною. Темний погляд
Палає одержимістю страшною,
Так, ніби пропалити він жадає
Простори безконечні і в блакиті,
У небесах над світом нову зірку
З печалі засвітити! «Христо Ботев, —
Звертаюся до нього, — як це сталось,
Що ти пішов на смерть у ту хвилину,

Коли над батьківщиною твоєю
Займалося світання? Знав ти добре,
Що поржавіли до самого серця
Османської імперії закови,
Що скоро вже вони впадуть з Балкану,
Розсиплються і пилюга до неба,
Як хмара трутизняного азоту,
Підніметься і пропаде безплідно.
Невже це був лише єдиний вихід —
Для зору, що пронизує століття
І в глибину майбутності сягає, —
Узяти карабін та двісті хлопців
І повести їх на загибель певну?
В той час, коли здихала вже потвора,
Їй у пащеку голову покласти?!»
І відповідь я вчув: «Нужденні мислі
Тебе обсіли, як старці дорогу,
Що в храм веде. Ти не звертай уваги
На те жебрацтво, як дійти жадаєш
Перед сіяння правди; милосердні,
Буває, жебракам віддять готові
Те, що вони віддять повинні Богу.

*О мій Боже, правий Боже,
Та не Ти, на небі суцїй,
Тільки Ти, що в серці, Боже,
Що в душі моїй живущий!*

То ось що я Тобі скажу: те сонце,
Що прокидалося, немов дитина,
За обрієм Болгарії, померти
Могло в ту ж мить, якби я захитався,
Жаліючи свого життя на жертву,
Ждучи, що все само собою буде
Вирішуватися без мене в світі!
Допоки люди є такі, що можуть
Не завагатися в найважчу хвилю,
Допоти сонце сходить над землею!

*Хто за свободу в битві поляже,
Той не вмирає!*

Не лиш для того довелось померти
Мені в зелених двадцять вісім років,
Щоб ранок запалав моєю кров'ю
Над рідним полем, — ні, не лиш для того
Я час новий пророкував завзято
І так його любив, і так я прагнув
Побачити все людство на свободі,
Все, до останньої душі, що жити
Я міг хіба лише по власній смерті».

1976

В БУДИНКУ ГЕМІНГВЕЯ ПІД ГАВАНОЮ

Я зайшов... і в душі обімлів.
Позгасали слова величальні.
Заячали сльозами очі козлів,
Буйних буйволів очі печальні.

Грізні леви — простерті ниць,
А на стінах — рогаті чучела.
Ностальгія звирячих зіниць
Затинаяся в серце й мучила.

Де ж та Кенія, де Сомалі?!
Де блакитні простори Аляски?!
Хоче й звір повернутись до своєї землі,
З мрева смерті — в марево ласки...

Був господар мисливець-мастак,
Настрілявся — будьте здорові...
Падав тур і ревів, як літак,
Обливаючись полум'ям крові.

Слон із кулею в голові
Важко-важко ставав на коліна,
Опускалися бивнів шабляки криві
Перед лютою підлістю карабіна.

Мій же олень-золоторіг
Біг у надії струсити рану
Через Африку... біг, падав і біг
Від океану до океану.

Просила пощади незаймана лань,
Я в очах її досі чую содому...
Був жорстокий мисливець, але з полювань
Ще привозив набої додому...

Він лишався з рушницею на самоті,
Заворожений блиском патрона.
І з останнього пострілу в його житті
Тихо вибухла музика похоронна...

Наче хмари, пливли вінки
Над Америкою сумною.
Лиш одягнені в чорне вовки
Усміхались і йшли за труною.

1976

МАРКО ЧЕРЕМШИНА¹

Тиша на цвинтарі. Тиша. Пустка на цвинтарі. Пустка.
Чути, як з вишні злітає білого цвіту пелюстка.
Плаче Марко Черемшина біля хреста кам'яного,
Чути, як батька він кличе, як промовляє до нього:
«Нащо від барди і довбні ти відірвав мене, тату?
Нащо накинув на мене панську одержу картату?
Нащо хилив мене змалку, ніби до сонця, до книжки?
Нащо мене в адвокати вивів, а не в опришки?»

Треба було мені дати панського серця хоч дрібку,
Щоб скаменів я навіки в тім адвокатськiм зарібку,
Щоб не почув я ніколи стогонів рідного краю,
Туску, з якого я плачу, горя, з якого вмираю.

Пан закупив наші землі, Зельман полює на душі,
В стужі ми мусимо жити, наче під снігом — бриндуші,
Віддано все на податки — гуні, кожухи, полотна,
Стелиться горами туга, наче та мряка болотна.

Загнані люди в нуждоту, ніби ті звірі у дебри,
Ти допоможеш одному — тисячі ходять на жебри,
Краще замкнутися в гробі, впавши у цвинтарні хащі,
Аніж дивитись на наші села й дороги болящі.

¹ Марко Черемшина вмер на могилі свого батька. (Прим. автора).

Тату, ти дав мені серце чуле й чутливе, як рана,
Тим-то й не вийшло із мене ані опришка, ні пана,
Став я мужицьким поетом, став адвокатом народу,
Тим, що життя своє губить, наче із пригорщі воду.

Я натомився, мій батьку, випив я доста отрути,
Дай мені тут коло тебе для відпочинку заснути.
Будемо спати обидва, начебто в полі на сніні,
Ти відслужив нашій мамі, я відслужив Україні.

Тиша на цвинтарі. Тиша. Пустка на цвинтарі. Пустка.
Чути, як з вишні злітає білого цвіту пелюстка.
Чути мені за літами, в гуркоті віку нового,
Як розривається серце біля хреста кам'яного.

1976

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА

Її зорею називали...

М. Рильський

Не скроплюйте слізьми її талант,
Ні росами з незайманих троянд —
Вона кличі творила, а не схлипи;
Не світлячки, а мислей смолоскипи
Запалювала на кону вночі —
В присяжних обертались глядачі,
Вставала правда, як воскреслий з ями,
І звершувався суд над глитаями.

Вона навчала сльози берегти,
Хоч їх у неї, наче в сироти,
Було достатком, хоч її сестриці
Носили сльози відрами з криниці,
Хоч мала Україна море сліз,—
Марія Заньковецька з-за куліс
Виносила сльозу одну-єдину,
Щоб не залить, а освітить людину.

Вона сміялася — сумна й слаба.
Той сміх у пана обертав раба,
А пана — в сміття, лахами прикрите.
Боління темне і несамовите,

Глухі плачі, ридання й дзвони стріх
Вона ховала в свій печальний сміх,
Благала в зали за важкі митарства
Для наймички не співчуття, а царства!

Театрів імператорських льоди
Крушилися. Там перші три ряди
Сиділи, наче айсберги розмоклі,
Там падали заплакані моноклі
(І кожен подумки у список свій
Її ім'я заносив між повій!),
Її сльозу пустих очей морозом
Ловив монарх на радість малоросам.

На неї дивувались мужики.
Як скиби, пролягали їх думки
Під ноги босі на селянській сцені.
Безмежні ниви, чорні і студені,
Та з них вона, мов сонце навесні,
Видобувала кільчики ясні —
Проміння людськості, що землю гріє.
Благословенна ти в жонах, Маріє!

Схотів творець утерти піт з чола
Хустиною, що сяяла й цвіла
В її руках, що огортала плечі,
Розп'яту душу гріла в холоднечі
Купецьких поглядів... І ось вона
Свої натхненні крила з полотна
Шовкового кладе на Божу втому —
Чарівну хустку віддає Толстому.

Жадає світ полинути в світи,
І прагне геній генія знайти,
Свою подобу в ньому розпізнати.
А та хустина — то сестра і мати,
Завмерле слово, вилялий плач,
У темноті — знамено й посвітач,
Вона, як небо, вічне і безкрає,
В дощах не гине, в сонці не згорає...

Не бачив я зорі, але вона
Живе в мені, як сяйва дивина,
Що лється в душу невідомо звідки,

Натхнення від фальшивої позлітки
Вивільнює й опалює слова
Вогнем свого незримого єства —
Так, ніби в груднім серці — не в музеї —
Палає хустка матері моєї.

1974

ЧИТАЮЧИ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА

Читаю... лечу на дитинства околи,
Там спінену пам'ять мою зупиня
Мойше, мізинчик яблунівської школи,
Кучерявий і кроткий, немов ягня.

Кукурудзяні джунглі, тінисті городи
Нас ховали від світу в шелесткій глибині.
Я давав йому яблук, а він бутерброди,
Що пахли Великоднем, приносив мені.

Читаю... Сміється спечалене слово,
З-під сонця зринає братерства канва...
Чого ж то на серці так льодовиково,
Наче війнуло снігами в жнива?

Ровами і дротом, немов лепрозорій,
Обведене гетто — на брамі кати.
Та Мойше-мізинчик, од горя прозорій,
Приходив до школи — куди ж йому йти?

На мить забувалися біди й тривоги,
Ми друга приймали до свого коша.
Скорились тевтонам церкви й синагоги,
Але не скорилась дитяча душа.

О, як я ненавидів темну потвору,
Що замкнула навіки наш клас перед ним!
Подивився на мене прощально знадвору,
Посміхнувся до мене мій побратим.

Як біблійний Ісус, що рай обіцяє,
На шкільному подвір'ї він ганяв голуб'ят.
Я подумав: стріляли у птиць поліцаї.
Та ні! Мій товариш убитий... мій брат.

Читаю... Я очі його пам'ятаю.
Той усміх — як совісті світло в мені,
Як Шолом-Алейхема усміх. Читаю, читаю,
Але не сміюся, бо Мойше стоїть у вікні.

1978

ВАСИЛЬ ЗЕМЛЯК

На могилі — портрет. Резеда.
Василеві усміхнені очі.
Павутиння дощу. Серед ночі
Затікає під серце вода.

Тиша, наче в космічному вусі,
Благодатнішої — не знайдеш.
Вовна коренів ніжна, та все ж
Краще дома було на кожусі.

Зеленіє важка сивина
І виходить на світ споришами.
Був. Немає. А з товаришами —
Тільки спогаду хмарка сумна.

Та ні блискавки з неї, ні грому,
Бо та слава мала, наче хміль,
Обвиває тебе звідусіль,
Доки твердо стоїш, а потому

Нову тичку шукає... Забудь!
Невмирущість твоя — не в печалі,
Не в маскованому карнавалі,
Де з брехнею братається нудь.

Лиш веселий цапок Фабіана,
Що сміється й дівкам загляда
Під спідниці, лиш Пріська руда,
Лиш та Мальва, єдина й кохана,

Що бентежила вавилонян
Білим тілом своїм гріхородним,
Лиш той сміх, що зветься народним, —
Твій безсмертний і чесний талан!

Цокотить по бруківці Європи
Твій рогатий філософ — цок-цок,

Бородою трясє, як пророк.
Що пани йому?! — Пишні холопи!

Наче маятник повних століть,
Ходить гойдалка у Вавилоні.
І на ній твої люди, і коні,
І зірниці відчахнута віть.

Будеш вічно як радості подив,
Як під сонцем весняні степи.
О мій брате натомлений, спи!
Ти до нас недаремно приходив!

1978

МІРДЗА КЕМПЕ РОЗПОВІДАЄ ПРО ЯНТАР

Букату живиці
Кидаєш у море.
Тисячу років
Над морем ходиш.
Ореш мочари,
Міста будуєш.
Б'єшся з тевтоном,
Мовчиш і плачеш.
Складаєш пісню
І ловиш рибу,
Та все чекаєш,
Що ось під ноги
Викотить хвиля
Сонце янтарне.
А як те сонце
Візьмеш у руки,
То раптом бачиш
На ньому плями,
А в ньому стебла,
Мурашки, й оси,
Та ще всілякі
Створіння мертві.
Нову букату
Живиці в море
Кинути треба...

1978

БІЛІ СОНЕТИ

СПОГАД

Я не скажу тобі, що ти змінилась,
Що зморшки появились, як сліди
Дрібнесеньких стеблинок після сну
Тружденного на запашній отаві.

Я не скажу тобі, що надвечір'я
Глибинами в очах твоїх лягло,
А верховинним кряжем золотих
Твоїх зіниць проходить зморне сонце.

Тепер міцніше я тебе люблю,
Бо ясності, і доброти, і світу
Знаходжу більше в погляді твоїм.

Тепер ти звільна в спогад переходиш,
Та в пахощах стебла твоєї зморшки
Причаєна мого життя снага.

1967

ЛИСТ

Коли мій батько відійшов назавжди,
В його столі знайшли ми «Кобзаря»,
А в книзі декілька старих квитанцій
І мій пожовклий, ще студентський лист...

Я звідомляв, що почуваясь добре,
Що не потрібно допомі мені,
Хіба що — передати трохи бриндзи
Та на кулешу свіжої муки.

Тепер мені того писання сором!
Так, ніби мій отець не мав душі
І сам, крім їдла, не жадав нічого.

Як я забути міг, що шандарі,
Давно пронюхавши, в кого «Кобзар»,
Як Довбуша, боялись мого батька!

1977

ЗИМА

Струнки, червоні сосни на снігу, —
Дівчата, викупані в ополонці.
Кожухами їх вітер обгортає,
Та не бояться холоду вони.

Сорочки їхні та корали висять
На темному, як ніч, кущі калини.
От підійти б і заховати одяг
І вчути сосон лебединий крик!

Я підійшов і нишком придивлявся
До танців на пороші золотій —
І чув, як хлюпає вода під льодом.

А потім, як дерева одягнулись,
Я бачив у заметах над рікою
Бентежний слід дівочих босих ніг.

1977

ВЕСНА

Мов чорний гніт погашеної свічки,
Коло дороги дерево стоїть.
Натомлені й пожовклі, як діди,
Лежать сніги з закритими очима.

Та вже синиця скрипку золоту
Настроїла і вихваляє сонце.
І поверх льоду каламутні води
Течуть, як вовна із брудних овець.

Мені на серці легітно. І я
Сміюсь до незнайомого дівчати;
Життя — це, мабуть, усміх весняний.

А потім я злітаю і лелеці,
Що на вербі гніздо, як храм, будує,
Галуззя урочисто подаю.

1977

ЛІТО

Кружальцем ядровитої цитрини
З блакиті сонце скочується вниз
І на вечірнім обрії горить,
Мов на корі вишневій крапля клею.

Жінки грудасті й голі, як богині
З полотен Рубенса, до річки йдуть;
Просвітлюється плесо в комишах,
Мов абажур зелений, сяйвом плоті.

Втім надбігає молодий кентавр —
Кінь і юнак, одне єство безумне, —
Врїзається у воду, в крик і сміх.

Від наляку дебели молодиці
На здутих сорочках у небеса
Возносяться, як янголи русяві.

1977

РЕВНОЦІ

Нема вже світла темного в очах,
А в голосі — гріховності хрипкої...
Ти спокушала цілий світ колись,
Я в ревнощах спекотних задихався.

Лишилась тільки чистота сліпуча,
Як після віхоли нічної сніг:
Нікуди не втікає він — лежить!
З незайманості проступає холод.

Моя душа опалена вогнем,
Як деревина в полі, під якою
Розводили багаття мандрівці.

Мені здається, що життя минуло,
А то лиш ревність вигасла моя —
На сніг злітає сажа пластівцями.

1977

СЛЪОЗИ І ПІТ

«Не треба нам нічого, все для тих,
Що після нас прийдуть під вічні зорі.
Вони за нас повинні жити краще,
Хай наші сльози в сонце їх течуть!»

Так безутримку мовить лицемір,
А я кричу: «Мовчи, старий шахраю,
Ніхто за тебе жити вже не буде,
Будущині не треба сліз твоїх!»

Ти вибудуй для себе автостраду,
Ти вимий вікна для своїх очей,
То й буде дітям шлях і сонце в хаті.

І не питай про тих, що на війні...
Бо смерть за волю — це найтяжча праця,
Тече у сонце людства смертний піт».

1977

МОХ

Зелений мох на камені росте,
Неначе тишина тисячолітня
На світ виходить з кам'яної плоти
І так згортається, як їжачок.

Налякана грозою й криком птиць,
Вона жадає знову повернутись
У темноту і рідне безгоміння
Бездонного камінного нутра.

Але немає тому порятунку,
Хто вийшов з небуття, — і навіть смерть
Йому вже не поверне супокою...

Клекоче буря; блискавка, як лом,
Із каменя здирає грудку тиші
І спалює божественним вогнем.

1977

ГОЛОС

Облудний вірш у золотому горлі
Свого творця звучить, як правди звук,
Ляклива нота — смілістю бринить,
Безсила — грає громом помсти й кари.

Коли ж гортань нездари відпалає,
Його поезії втрачають блиск.
Вони бояться вийти із книжок
Без голосу його, як без одежі.

Немов ляльки: допоки є актор, —
Вони говорять, плачуть і сміються;
Відходить він — приходиться німота.

А ти, моє трудне й пекельне слово,
Чи заговориш, як мене не стане, —
Чи разом з голосом моїм умреш?

1978

ТВОРЧИСТЬ

На палі гинеш. Сліпне тихий зойк,
Сухою виноградною лозою
Рука звисає, ніби не твоя вже,
По слупі кров тече, як афиннік.

Втім, подають тобі на кпину лука —
Султан регоче, євнухи пищать.
І ти, хто смерті в них благав, — скоріш! —
Тепер хапаєш кілька стріл зубами.

Так творчість починається. Болить,
А потім правди й помсти прагне серце.
Пиши так, ніби мить остання йде.

Не зрадить слово тільки те, якому,
Мов Байда, зором ти відміряв шлях
І дав співаючу, сміливу душу.

1977

МАТИ

До матері я в спогадах вертаюсь,
Кладу своє зажурене чоло
На темних жил вузли та блискавиці
Її спрацьованих і скорбних рук.

Вони мене не вдарили ні разу,
Голубили, здається, лиш тоді,
Як ми прощались. Так було востаннє,
Коли назавжди мати відійшла.

Я не боявся рук її тружених,
Але тривожно думаю тепер:
Чи перед ними я не провинився?

Я чую в скронях пульс тих рідних жил,
В них бачу блискавку мого сумління,
Що осяває темряву душі.

1978

ЛІТАКИ

Як зграя риб, завмерла в ясних водах,
Посеред поля сяють літаки.
Один злітає в небеса — так шука
Злітає, упіймавшись на гачок.

Здається, що на хмарі чи десь вище
Сидить собі незримий риболов,
Метає спінінг і на високості
Він витягає срібні блискавки...

Щаслива, мабуть, лиш ота рибина,
Що з ротом закривавленим шугне
Назад у плесо! Але ж так буває,

Що з неба не вертається літак.
Куди ж діває свій важкий улов
Могутній і невидимий рибалка?..

1978

ХМАРИНА

Десь у зелених плесах Лючки й Прута
Я бачив ту хмарину ще малим.
Вона була немов печальна жниця,
Що над дитям здрімалася в снопах.

Я впізнавав себе в її дитині
І знав, що сниться їй жахливий сон.
Збудіться, мамо!.. Хмара відпливала,
А я йшов їсти панцизняний хліб.

Тепер я в рідні води заглядаю,
Та вищі вже над світом небеса
І в зорі обернулись наші сльози.

Все одійшло, лиш мамин білий серп,
Що випав із мозольної руки,
В стерні небес вечірніх тужно сяє.

1978

ЦІЛУНОК

Від поцілунку підлої людини
Душа твоя стемніла. Заболів
Нерв совісті, ласкаво перетятий,
Мов стрічка на врочистім відкритті

Музею чи моста... Чому не вдарив
Ти цілувальника того в лице
За жест Іуди, а йому скорився —
Цілунок на цілунок відповів?

Фальшива та наука, що навчає
Все віддавати точно: лжу — за лжу,
А правду — лиш за правду. Ти отруту

Чужої підлості в собі лишив,
Бо відплатив брехнею за брехню...
Міст чи музей? Та ні — смітник звичайний.

1978

КІНЬ

Я розпрягав його, коли смеркалось...
Мордованого в плузі цілий день,
Блискучого, змокрилого від поту,
Виводив пастися на сіножать.

А там я спутував його і вірші
Читав йому свої. Тружденний кінь
До місяця поблискував очима
І плакав, що не тішило мене,

Бо ж я читав йому веселі твори
Із парубоцьким гумором. А він
Своє щось думав. Але й так бувало,

Що я читав поезії сумні,
А він іржав, і сміх його лукавий
Ще й досі у душі моїй дзвенить.

1978

ЩЕ ПРО КОНЯ

Я допускаю, що в мені живе
Душа коня, бо на зелені трави
Мене весною тягне, а під осінь
Люблю я в білім золоті вівса

Купатися. Вівсяні колоски
Мене бентежать ніжністю. І страшно
Ненавиджу я хомути і шлеї,
Вузечки й шори, сідла й нагаї!

Та в мене є ще й риса протилежна
Натурі кінській — я до ворогів
Підходжу не задкуючи, відверто

Дивлюся в очі їм і на диби
Піднятись можу навіть перед Богом;
Лиш до нікчеми спиною стаю!

1978

ПОГЛЯД У КРИНИЦЮ

Я розумію світло. Це — душа.
Любові й космосу глибини. Жертва.
Блиск розуму. Благословіння миру.
Палання рук. Веселоці трави.

А що таке темноти? Я не знаю.
Можливо, це — самотності печаль.
Дух каменя. Жало злости. Липкі
Пов'язки мумій. Заздрість ненаситна.

Але без темряви свою снагу
Не може сяйво людям об'явити;
Потрібна ніч знесиленим очам.

Тьма смерті очищає джерело
Людського зору, як пісок підземний —
Ті води, що прозріють у криниці.

1979

СВІТЛЯК

Гниле й нужденне сотворіння ночі
З нутром сяйливим. Думка темноти.
Студена іскра вічності. Зоря
Болотного листка. Печальна мрія

Розчавленого ржею двигуна
На цвинтарі автомобільнім. Радість
Поета, що мертвотного вогню
Од справжнього не може відрізнити.

Яскравий поклик пустиря. Душа
Колоди струхлявілої. Нікчема,
Що випадково генієві путь

Освітлює. Благословенна крихта
Повзучого, розваленого сонця.
Світляк — хробацтва недосяжний бог!

1979

КАМІНЬ

Все прах на світі. Може, тільки камінь
Безсмертя відає. Сліди коліс
На ньому жолобами пролягли.
І так довіку буде. Жовте листя

Чи весняний струмочок проспівав
По тих заглибинах своє життя
Коротке й помережане, а він
Лежатиме, вмурований в дорогу.

Та все-таки лишень у тих листках
І в тій воді відчує він правічне
Жадання бути шляхом кам'яним.

І вся його німотна невмирущість —
Ніщо без дзвону воза, що колись
Один-єдиний раз промчав по ньому.

1979

ТРАВНЕВИЙ ДОЩ

Травневий дощ збудив ліси і трави,
Сади й чагарники, серця співців
Крилатих і слова людей ясних, —
І все те зацвіло й зазеленіло!

Та потрапляли ще йому на очі
То всохле дерево, то мертвий дух
Людини спідленої, й через ті
Прояви почувався він нещасним.

Дощ плакав, та недовго: «Хай згорить
Те, що не воскресає від вологи!» —
Пішли в роботу стрільна блискавок.

І не одна суха смерека впала,
А ті, з громовідводами на душах
Трухлявих, — усміхаються й живуть.

1979

ЧЕРЕМХА

В скелястім урвищі росте черемха.
Не досягти нікому. Тільки я
Колись давно, як той козел альпійський,
Доскакував до неї, і ламав

Квітуче гілля, і злітав на ньому —
З цапка робився лебедем. Тепер
Хтось інший там ламає білі квіти —
Я ревно заздрю, й болісно мені,

Що вже таких чудовних перетворень
Не звідаю. Коли жіноча плоть
Знадлива, та, що сонцеві ніколи

Не відкривається, мені сяйне,
Як та черемха в підкарпатській прірві, —
Вгорнусь крильми, та рогів не згублю.

1979

ПЕРЕДЧУТТЯ

Це я, а це — моє передчуття.
Воно, як поводитир, мені дорогу
Показує і сіпає за душу,
Коли потрібно квапитись, але

Буває так, що до його плеча
Шукаючими пальцями я прагну
Торкнутися, немов сліпець. Немає,
Нема його. Я сам. А треба йти!

Я падаю й від болю сатанію,
А мій насмішник тут як тут — мене
Навмисне покидав, щоб я забився.

Звичайно, він не кожну яму бачить;
Колись обидва ми впадем, тому
Свій плач і сміх його благословляю.

1979

ПОГЛЯД

Приїхала на день і погляд мій
Благаючий забрала із собою,
А слово ненароджене лишила
В душі моїй, як у землі зерно.

Я чую — кільчик рухає ножем,
Повільно пробивається й коріння
У серце запускає — буде колос,
Як сонце, променистий. Прагну я,

Щоб ти свої боління і тривоги
Заколисала на стеблі зорі,
Що з мого серця тихо виринає.

Дивись на небо — це єдиний спосіб
Мені благальний погляд повернути
І взяти сяйво колоска мого!

1979

ТУГА

Ця жінка жде мене. Вона стоїть
На хмарі позолоченого листа
Під кожним явором. Вона чекає
Мене опівночі на площах міст.

Вона по водах весняних, розлитих
Поміж хатами, йде навстріч мені.
В ілюмінатор літака мого
Злітаючого — дивиться знадвору.

Ніщо так не відлякує мене,
Як усміх скорбний на її обличчі,
Ніщо так не приваблює, як зір

Її очей жорстоких, у котрому
Я закріпив ласки племінець,
Глибинний зблиск не смутку, а любові.

1979

МОРЕ

Покрите інеєм осіннє море,
Як нива степова. Та в глибині
Воно освітлене прожекторами,
Немовби там пливе підводний флот.

Крізь хвилі, що завмерли, мов луска,
Я бачу затонулі гори. Літо.
Роса, як срібні сіті, на траві.
Мій батько й пращури мої там косять.

Вони виходять з моря і назад
Вертаються в блакитні далечизни —
Лиш коси їхні берегом шугнуть.

Звичайно, десь там ходять кораблі,
Та все громаддя вод здвигають плечі
Моїх далеких предків. Море йде.

1979

**З книжки
«СПІРАЛЬ»
(1984)**

* * *

Франківщино! Моя висока земле,
З твоєї глини я, з твоїх страждань.
Засну, але ніколи не задремле
Твій дух, що наказав мені: постань!
Той дух знаття узяв мене від плуга,
Забрав батіг, а дав перо й папір,
То пломені франківського потуга,
То справедливий Довбушів топір.
Співає осінь ніжно й журавлино,
До школи йде гуцульська дітвора.
Живи, моя опришківська родино,
Готуйсь прийти на береги Дніпра!
Я твій листок. Я крил твоїх пір'іна.
Та ненастанно я вогнем гримлю,
Щоб не зазнала більше Україна
Ні поділу, ні темного жалю.
Щоб не ридала в скореному гряді —
Загублена й самотня сирота,
А в ста народів світовій громаді
Щоб сяяла, щаслива і свята!
Франківщино! Шевченківщино! Мріє!
Єдина ти! Безмежна навсібіч!
Візьми мене в те сонце, що зоріє,
З твоїх майбутніх золотих сторіч.

1981—2000

ЗОЛОТІ ВОРОТА

Мій Києве, щаслива нота
В твоєму голосі бринить —
Воскресли Золоті Ворота,
Крилата брама йде в блакить.

Все як було. Бентежна з'ява.
Прах обернувся в Божий дім.
І навіть погляд Ярослава
Блищить на куполі святім.

Це ті, що віднайшли дорогу
До тебе крізь дроти й вогні,
Мов криця із Кривого Рогу,
Застигли в молодій стіні.

Тонка, як листовина, цегла,
Порфіру червонястий шов.
Гримить у ньому кров полегла,
Вкраїни невмируща кров.

Хай клекотять навкруг вокзали,
Хай грають аеропорти,
Та ми ворота ці поклали,
Щоб у віки крізь них пройти.

Пройти під світлом аркоджним,
Як світло, дивлячись навкруг,
Пройти не з криком харалужним,
А з піснею — на вічний круг.

Пройти усім, хто вмер за тебе,
Хто потом золотив твій дах.
Крилата брама — серед неба,
І хрест на куполі — як птах.

1981—2000

ЧАС ПРАВДИ

Ми знаєм час народин Кобзаря
І час Каменяревого приходу.
І третій час, як визвольна зоря
Нас возз'єднала в імені народу.

Час України під одним крилом,
Час правди й справедливості нової!
Даремно гримотить злодійський лом,
Що розколоти хоче нас надвоє.

Ми чуєм гул ненависті здаля,
Ми бачим: зносять на кострище дрова.

Та що нам чорна фанатична тля, —
Воскресли ми й не вмерла наша мова!

Хоч нас палили, — вийшли ми з вогню,
Хоч нас ділили, — ми зішлись в соборі.
Вам не зробити сонцем порохню
І не втопити сонце в брехень морі!

Ми знаєм час братерства, а не звад,
Ми любим час єднання, а не зброї,
І не поверне вже ніхто назад
Час правди й справедливості нової!

1979

МАТИ

Клуб сільський. Чотири кроки — сценка.
В залі — дим гасниць і цигарок.
Там колись декламував Шевченка
Я — із Багадунки пастушок.

Березневий день. Число дев'яте.
Я — на сцені, в центрі видноти.
Семилітній хлопчик. Моя мати
Знак дає: «Не бійся, не тремти!»

Був той залик більший від планети,
Голос мій мене в просторах ніс.
Яблуні стопчатівські й трепети
Виглядали потай з-за куліс.

І крізь диму полотно прозоре,
Начебто крізь небеса вночі,
Бачив я голів безмежне море,
Поглядів печальних тисячі.

Я горів (чи так мені здавалось)
На вершині світу, мов зоря.
Від мого серця відривалось
Пломенями слово Кобзаря.

Моя мати, на ікону схожа,
Прикривала хусткою уста.
Протікала в море кров ворожа,
Україна сходила з хреста!

Супився жандарм коло порога,
Ксьондз хмурний на мене дав позір.
«А до того я не знаю Бога!»
Мати стала раптом як папір!

Я світився! Закликав ламати
Каземати пана й холуя!
Всі мені плескали. Тільки мати,
Тільки мати плакала моя.

1981—2000

* * *

В тій хаті, де не був ти відтогидь,
Вона одна коло вікна стоїть —
Твоя молитва й пісня колискова,
Вся повна світла, як сльоза воскова.

Вона стоїть і думає про те,
Що скоро сніг стежину замете,
Колодязь блисне дзеркалами льоду, —
І важко буде їй ходити по воду.

Вона стоїть і думає про те,
Що яблунею скоро зацвіте
На цвинтарі коло самої брами, —
І важко буде їй поміж хрестами.

Вона тебе не жде, а ти з'явись,
Та оддаля вікнові поклонись, —
В тій шибці, де ряхтить юга осіння,
Зосталося від матері проміння.

1984

* * *

Рано-ранесенько дитину в садок
Ти несла в задумі натхненній;
Молода й невтомна, як вірша рядок,
Де навіки просявав геній.

А дитина печальна була. В очах
Переблискував жаль і неспокій.
І стояв над містом твій кран, як птах
Однокрилий, важкий, високий.

Ти під вечір додому несла дитя,
Зморена, вигасла, ніби аж сива,
Мов за день проминуло твоє життя,
Без великого щастя й дива.

А дитина сміялася на руках,
Припадавши тобі до скроні.
І летів над містом твій кран, як птах
Блакитний, у злотній короні.

«Мамо, дивися, він знову летить!» —
«Звичайно! Він має могутні крила!»
І життя поверталось до тебе за мить
Казки, що ти для дитини створила.

1984

СМЕРЕКИ

В пень загнана сокира татова
По топорище.
Смереки в наляку, задихані,
Тікають вище.

Пила, як риба, вигинається
В кільце зубате.
А батько: «Ну, показуй дерево —
Котре зрубати?!»

Я розглядаюсь, мов на ярмарку,
Я вибираю.
Здається, краща та смеречина,
Котра не скраю.

«Ось найстрункіша!» — «Ні, мій хлопчику,
Шкода стрункої!» —
«Тоді та гарна, що виблискує
В сріблястій хвої!» —

«Тієї жаль!» — «Тоді та смалена,
В мохах від споду!» —
«Е, ні, небоже, тим сподіємо
Велику шкоду!» —

«Тоді та чорна, перекручена,
В смолі, як дратва!» —
«Тієї жалко! Підростатиме,
Та й буде платва». —

«А та, що ніби свічка скривлена
Із парастасу?» —
«Е, ні, вона ще буде рівною,
Дай тільки часу!»

Так ми ходили між смереками,
Смішні злодії.
«Гайда додому та подумаєм,
Прийдем з неділі!»

Минуло сорок літ. Послухайте:
Шумить живиця,
Співає сонце, як відданиця,
А вітер гзиться.

Чого ж мені на цьому падолі
Так сумнувати?
Стоять смереки та й питаються:
«А де твій тато?!»

1984

БАБУСЯ З КВІТАМИ

Стоїть у переході
Із квітами бабуся.
І я купив би квітку,
Та підійти боюся.
В руці горять, як свічі,
Три золоті лілеї.
Подібна ж та бабуся
До матері моєї.
Так, ніби з того світу
Прийшла, сумна й змарніла.
Була коса русява,
А стала біла-біла.
Од світла квітів сяє
Її чоло труженне.

Вона мене не бачить,
Хоч дивиться на мене.
Я запитати хочу
(Бо то ж вона достоту!):
«Та як же це ви, мамо,
Зійшли в таку нуждоту?»
Не можу відступити,
Не можу запитати:
«Де ваші діти, мамо,
Де рідні супостати?!»
Горять лілеї-свічі,
І серце догоряє...
Її синочок збоку
На виручку чекає.

1983

ВЕСНЯНА БАЛАДА

Сяяла черешня над горою,
Зблискувала цвітом, як алмаз.
Викрав я на мент в солдата зброю
(Хлопчик!) — ну, стрільнути хоч би раз!
Випалив я в стовбур. Сніговиця
Пелюсток обсипала плече...
Вік пройшов, і нічим розплатиться
За злочинство, що в душі пече.

Ще цвіте черешня та сьогодні,
З кулею під серцем ще жива.
Прилітають пелюстки холодні,
І горять від них мої слова.

1983

ЯБЛУЧНЕ ВИНО

В плат полотна загорнуті лісніці.
Вертлюг скрипить, і важко стогне прес.
Плин яблучний, мов стебла павутиці,
Загвинчується в глибину небес

Лункої мідниці, дзвенить, дзюркоче,
А потім звільна падає: кап, кап...
(Так опадає серце парубоче,
Відчувши несподівано єдваб
Дівочих рук). Булькоче, грає брага.
Гарячий сопух зчавлених плодів
Спиняє дихання. В бочках наснага
Тихцем співає голосами дів,
Прелюбодійних мавок, що весною
У дичок обертаються й цвітуть,
Пахтить вільготністю лісів масною
Димлива, золотиста каламуть.
Гумові трубки для ферментування
В чопах — неначе хоботи. Смола
Тримає дух. Зозулине кування
Вчувається в ударах. Спроквола
Кують наповнені вином барила,
Вночі, як сови, гухкають... А вже
Сніжниця, мов лошиця білокрила,
Під голим лісом вушками стриже.
Йдуть празники, співаючи здалека.
Господар пробує дзвінке вино,
Як скрипку музикант. Вібрує дека
Незримої душі — пучкам чутно!
Вже звідарі сідають до застоля
На цілу ніч. (А в «Ладах» — антифриз!)
Тече вино, щоб не цуралась доля
Лише того, хто з буйності підріс.
В руках важких поблискують янтарні
Гранчасті пугарі. Ще з гладунця,
З коновки п'ють, і світять, як ліхтарні,
Крізь кептарі — запалені серця.
І в темностях шаліють обороги,
Де пахне сіно груддю молодичь.
І виростають у святоші роги,
І ратички — в невинних янголиць.
А в затишку, за хатою тісною,
Де по замету сніг жене, як ртуть,
Чорти цілують мавок, що весною
У дичок обертаються й цвітуть.

1983

ВОГОНЬ

Посеред степу — скирта соломи,
Двоє на ній — молоді, як пилок.
Идуть літаки на аеродроми,
Дивляться заздро з темних стежок,
Дивляться зорі і музиканти,
Що небесами проходять не раз.
«Гляньте, маестро! Сестро, погляньте:
Скирта палає, мов дороговказ!»

Посеред степу радісна стріча.
Два мотоцикли стоять, як воли,
Ждуть на господарів цілі сторіччя
І заростають вовною мли.

В місячнім сьйві біліє сорочка,
Руку тримає юнак на груді;
Сам же подібний до колосочка,
Що нахилився в трави руді.

Щастям здивовані та безборонні
Перед очима космічних музик,
Любляться двоє. А світ у бетоні
До хлібодарного поля приник.

Добре він знає, добре він чує
Сонячну силу в тому вогні,
Що серед степу на скирті ночує
І не стахає в короткому сні.

1984

ДО ВАЛКА ПШЕНИЦІ

Пагорбами та долинами,
Та рівнинами найрівнішими,
Та пустирищами полинними,
Та долонями найчорнішими,
Та морями, та океанами,
Та саванами спопелілими,
Та слідами ракет збілілими,
Та асфальтами окаянними,
Та гірськими дорогами й скелями,

Та конференц-залами й келіями,
Та розкриллями лижника й птиці,
Та проломинами серць болящих,
Та шпильями думок роботящих
Пролягає валок пшениці.
Всю планету золотистою биндою
Обшивають стеблини збіжжя.
Над душею моєю пробитою
Мерехтять, як надія найбільша.
Йдуть валки, як гучні віадуки,
Йдуть, неначе сяйнисті ятері.
В них сплелися колосяні руки
Мого батька й моєї матері...
Порятуй же Ти нас, Володарю
Всюдисущий, пшеничний, безмежний,
Укріпи миролюбною згодою
Світ розбурханий і розбентежений!
Ти не дай стемніти розуму,
Не введи нас в атомне гроззя,
Благородних не побий гнівородними!
Планеті не дай розколотися!
Ти в коші росяного колосся
Пронеси нас понад безоднями!

1984

* * *

Шукаю в очах поета
Доброти та довіри.
Маленька наша планета,
А підлість не має міри.

Нам з нею довічно битись,
Нам перемагати треба.
Поет — мій товариш і витязь,
Посланник високого неба.

Ти знаєш, мені не байдуже —
Карпати чи Каракорум.
Дивися на мене, друже,
Відверто — неложним зором.

Якщо поміж нами буде
Триматись неправда й лють,
То як тоді житимуть люди,
Що наших поезій ждуть?!

1984

РЯДОК ВІРША

Згадавсь мені рядок одного вірша,
Який колись я в школі написав;
Загублений у пам'яті, з'явився
Він раптом, як осколок, що його
Носив у тілі фронтовик роками.
Давно забутий вибух почування
Жив у мені уламком, і тепер
Кольнув зненацька. Ні, не пропадає
Дитячих років чесність і жага!
Наївний і немудрий то рядочок,
Тепер такого, мабуть, я не втну,
Але, як той солдат, що, давні болі
Пригадуючи, тішиться життям
І гордість має з того, що ні разу
Не відступив од кличів бойових,
Так я радію, що мені болить
Оте ж таки, що змалечку боліло,
Що не соромлюся свого рядка,
Наївного й немудрого, але
Правдивого, немов душа дитяча.

1984

* * *

Жадаючи лиш слави й пишноти,
Плекаючи лиш самолюбства мову,
Так славно й плавно обернувся ти
В надгробок свій, у постать мармурову.

Затвердло серце в гранках, наче брук;
Хтось там даремно вішає антени —
Не висилає болестей ні мук
Єство твоє камінне і студене.

Ти вмер. Із мармуру стираю пил.
Приношу квіти і стою над ними.
Бо ж я, буває, чую із могил
Боління, що з собою побратими

На той світ забирають. То невже
Мертвіший ти за прах людей справдешніх?
Мовчи! Болящих слава береже,
Болящих нині і в літах прийдешніх.

Чого ж я біля тебе так горю,
Чому тобі пробачити не годен
Смерть передчасну і нікчемну прю
За почесі, за млість високих сходин?

Бо я тебе любив! Тепер люблю
Любов свою притоптану й прив'ялу.
Ятріє в ній — хай з поблиском жалю —
Непогасенне сяйво ідеалу.

Це тільки рана, начебто від скла,
Що в кров зайшло, і кришиться, і коле...
Живиця із смереки потекла,
Та вся вона не витече ніколи.

1984

* * *

Мій болю, я вже посивів,
А ти ще не переболів,
Я вже потріскав, як скала,
А ти ще не спаливсь дотла,
Я перебачив стільки див,
А ти ще не пересудив,
Не перемучив, не дожер
Мойого серця дотепер!
Невже найглибша глибина
Душі — це ти, журба, мана,
Пекуче нездійснення мрій?
Невже зі мною, болю мій,
У темну тісняву труни
Підеш ти? Боже борони!

Тут вирви з мене зізнання
Найпотаємніші — за дня,
Допоки ти від темноти
Не встиг ще в хроба перейти,
Допоки я не захолов, —
Пали мою ледачу кров!
Живцем пали, як віск, як лій,
І вознеси, і возлелій
На згарищі мого єства
Огненні, молоді слова!

1983

НАТХНЕННЯ

Натхнення — то гроза. Ятріє кров,
Правдивих почувань ревуча злива
З душі змиває пилюги покров,
Мигоче думка руйнівна й сяйлива,
Як блискавка — вогонь і світло йде
В одній словесній непохопній плоті,
Згоряє те, що брехнями гуде,
А сяє те, що в істині й скорботі.
Коли ж минає творчий хмаролом,
Змерзає дух, згубивши високості,
Як той пастух, що в полі за селом
Під бурею стояв і змок до кості.

1983

СЛОВО

В Угорщині, де грає мова Аді,
Потужна, мов орган, але для мене
Незрозуміла, я ходив печальний
І велетенське місто над Дунаєм
Наслухував; так пасічник під весну
До вулика натужно припадає
І слухом гуд життя вбирає в себе.
Втім несподівано почув я слово,
Таке мені близьке, щемливе, рідне,
Що затремтів. Не вухом, а струною,

В душі напнутою, його впіймав я
І разом з тим неждано засотався
У звукопади, шелестіння й дзвони
Розмов неясних. Незбагненна річ:
Було те слово, вчуте в Будапешті,
Із лексики матері моєї;
Закинуте, забуте й випадково
Однайдене, воно мені явило
Мене самого — з тих часів, здається,
Як з Довбушем гасав я на Покутті
Та панські замки розбивав за літа,
А потім з товариством зимувати
В малярські сторони ішов... Моя
Печаль розпалась, як стара косиця,
Понад рікою зблиснули мости,
Сяйним крилом не чайка, а зигзиця
Змахнула з мене порох самоти.
Будівель сивих кам'яні огроми,
Мов скелі, відкривали потайне
Нутро, і, ніби смерекові строми,
Дахи готичні кликали мене.
Трамвай дзвонив, немов цвіркун у житі,
І пахнув ялівцем автомобіль.
Із п'єдесталів люди знамениті
Вдивлялися у мій прадавній біль.
Мій топірець у пишнім магазині
Хтось продавав, хваливши окуття.
Я одвернувся. Гори ж мої сині,
Моє життя, та ні — переджиття!
В благословенній молодій розраді
Я вчув снагу, котра готує злет.
З душі мені всміхнувся Ендре Аді,
Скорботи речник, світовий поет.

1983

КРАКІВ

Грає прадавню тривогу для мене
З Мар'яцької вежі сурмач.
Це Польщі душа. Це благословенне
Сонце, прозріле крізь плач.

На Вавелі тиша. Чути, як б'ється
Міцкевича серце трудне.
Це світло ніколи в мені не минеться,
Ніколи цей грім не засне.

Словацький! Ось перед ким на коліна
Я став би — вогненного слова тяжа.
Темна й маленька його домовина,
Та вища і ширша за небо — душа.

Королі та поети. Байдужість і спрага.
Прах і снага світова.
Ятріє в граніті Косцюшка присяга,
Як піт на чолі в жнива.

Я місця шукаю на Віслі зеленій,
На плитах вокзальних, біля тої стіни,
Де плакав Стефаник, скорботності геній,
Пробитий сльозами Галичини.

Чую польської мови лагідні дзвони —
Шелескотливий кришталь.
Дивлюсь — виплавляють молоді Ягеллони
З руди криворізької сталь.

А ми ж ту руду наскладали шаблями,
Шукаючи волі (не мсти!),
Магнатами гнаної та королями;
Там — польської крові пласти.

Добре, що все те минуло. Ми — браття,
Навчила нас жити земля;
Сяє братерства святе рукояття
Від крові і мозоля.

Кав'ярні співають і цвітуть медоноси,
В небі — бджолиний салют.
Каміння гуде різьблене, репане, босе —
Веселиться краківський люд.

Народу цього не міг залякати
Ні меч, ні з Освенцима дим.
Червоні дахи — черепичні плакати —
Орлині знамена над ним.

Краків — зірниця світанку, jutrzeńka¹,
Десять так він далеко, в юнацькому сні...
Там Лепкий проходить на вечір Шевченка,
І крок його чути мені.

1982

* * *

Я в кожному камені знайду
Більмо заховане, а в ньому
Зорі моєї голий погляд.
На кожному полі я впізнаю
Свій колосок серед колосся —
Він, схилений, у землю світить.
Я в кожній пісні вчую ноту
Душі своєї — сопілчаний,
Шершавий подих. Одалік
Побачу в кожному будинку
Своє вікно — там скалка сонця
Стримає із шибки, мов бджолине
Жало, в тверду долоню вбите.
Ридання кожне й кожен плач
Скипить важкими бурунами
Страшної повені, що рве
З-під мого серця корінь крові.
Так житиму і так я жив,
Цим світом пійманий навіки.

1983

* * *

Не пам'ятаю коли я жив
Може тоді як батько ходив за плугом
А я водив коней
І вихоплював босі ноги з-під незрячих копир
А може тоді
Як на львівському тротуарі
Спалахнув од власного вірша

¹ Jutrzeńka (польс.) — вранішня зірка.

І гарячим попелом розсипався
По слідах Франка
А може це було вчора
Коли я зайшов у дніпровські води
Плюнув на князя що стояв на березі
І схопившись за свого бога Перуна
Скинутого з гори
Плив до незнаного моря.

1983

МІЖ ЯВОРАМИ

Йдуть явори мої в колоні,
Як воїни через лани,
І котяться листки червоні,
Мов одірвалися вони
Від серця, що погасло в кроні
Під синім вітром далини.

Розвіялись листки в блакиті,
Обірвані з болящих ран;
І рожевіє на рокиті
Ледь зримий, молодий туман;
Йдуть явори — серця розбиті,
А вітер грає, мов орган.

І я ступаю поміж ними,
І відчуваю: з жил моїх
Зриваються слова і рими,
Мое життя, мій плач і сміх,
І все листками вогняними
Летить у безвісті доріг.

1983

* * *

Мене злякала сивина,
Така вже біла, аж прозора.
Вона була ще юна вчора,
Ця жінка, ця кохана змора,
Ця тінь моя й моя вина.

Вона мій страх спостерегла,
Вона мій наляк зрозуміла,
Але від болю не зніміла,
А посміхнутися зуміла,
Вся ніби в усмішку зайшла.

Зайшла і кликнула мене
В своєї доброти сіяння.
Було солодше від кохання
Мое печальне покаяння,
Мое ридання мовчазне.

1983

ТАНЕЦЬ ГОГОЛЯ В РИМІ

«...Как только повернули мы налево,
от дворца Барберини в глухой
переулок, он принялся петь разгульную
малороссийскую песню, наконец
пустился в пляс...»

*П. В. Анненков, «Н. В. Гоголь
в Риме летом 1841 года».*

Рясний гопак від площі Барберіні —
Душа клекоче, лється через креш...
Ах, наче сестри, полохливі тіні
На білосніжній мармуровій ріні
Благають: «Не танцюй же так, бо вмреш!»

А він каміння теше каблуками,
Як ніжинський підпилий басаврюк.
Фонтани мовкнуть, що гули віками,
І розступаються печальні храми
Від помахів осатанілих рук.

Танцює бог в гріховності веселій,
Творець натхненний, дивний чоловік.
Виходять кардинали з пишних келій,
З'їждає з Палатину Марк Аврелій.
Щоб глянути на нього звіддалік.

Десь там далеко, на Україні, дома
Голота з корчми так безбожно йде,
Так люто витанцюває сірома;

Величний Рим (maxima regum Roma!)
Від гопака полтавського гуде.

А може, то веселими ногами
Іде Остап в останній обертас
І кличе батька, скутий ланцюгами,
А може, то, підпалений ляхами,
Танцюючи, йде в полум'ї Тарас?

Танцює Гоголь! Чуєш, Риме, чуєш?!
Я не боюся вже твоїх катуш!
Мене не спалиш і не залінчуєш,
Не обкрадеш і не перетанцюєш,
Хоч сам зійди в ловитву мертвих душ!

Та ні! Про Рим не думає Микола
Васильович! Який до чорта Рим!
То Україна, то вода з Хорола
Скипіла в нім, відкрилась ясночола
Будущина під мотлохом старим!

Навприсядки коло стовпа Траяна —
Це — як молитва й пострах за слова
Цілющі, що від них вітчизна-рана
Загоїться, і стане Русь кохана
Осяянням вселюдського ества!

Там, біля мармурового осердя
Імперій мертвих, що згубивсь їм лік,
Танцює геній з надміру безсмертя,
Танцює з горя бог, і шкеребертя
Від щастя йде нещасний чоловік.

1983

ДО МАЯКОВСЬКОГО

Я, обдертий у тернових пущах
Сумнівів, жадань і суєти,
Хочу знову до джерел цілющих
Сходами твоїх поем зійти.

Не одне на тих високих сходах
Зжалюгідніло поетеня,
Не одному там заперло подих
Після хореїчного коня.

Гупаю — аж рвуться черевики,
Весь — надія й болісний нестрим.
Зацвітають сальви, мов гвоздики,
Над багнетами залізних рим.

Лорку я люблю й Аполлінера,
Мій поет Антонич, а не ти, —
Але ти ламав фальшиві пера,
Проривавсь на сонце з темноти.

Хочу бути й вибути — собою.
Та живе в мені твій гнівний ген:
Чуюсь добре лиш на полі бою,
Під вітрами визвольних знамен.

Можна жити, як святець у ніші,
Шелестом плаксивих молитов,
Можна так сплітати тихі вірші,
Як сплітає сіті птахолов.

Але крил чужих мені не треба,
Я свої плекаю — від хребта.
І мене втинає в нішу неба
Мого часу блискавка крута.

Мова, що тобі сурмою грала,—
Музика моя й моя печаль.
Цар на неї поглядом капрала
Дивиться — і шкіриться москаль...

Жить хотів ти без Росій і Латвій,
І царя нового не любив.
Я не вірю, що гучний талан твій
Сам себе з ненависті забив.

Ти життя, од плісняви обдерте,
Осявав, як той весняний грім.
Я не вірю, що хотів ти вмерти,
Дома, не на полі бойовім.

Чую, чую під ногами землю —
Чую, як стріляє в тебе тінь.
Я твоє нескорення приємлю —
Гаряч слова й кулі гарячінь.

1983

ЯРОСЛАВ ІВАШКЕВИЧ

Івашкевич помер. Похитнулася твердь піді мною.
Наче свічка, зима засвітила на всю далину.
Вмили, втерли його білиною льняною, тужною,
У шахтарське вбрання одягнули, поклали в труну.

Так небіжчик велів. Працювати зібрався до штольні.
На поновне життя ще й туди заробляти пішов.
Як метафору, смерть сотворив
і думки непрестольні, мозольні, крамольні
Вклав у темну жальбу, в неоплакану польську любов.

Івашкевич помер. В українській землі від скорботи
Стрепенувся отець — всиротілий, зажурений прах.
Батьку, житиме він!

Не згасити, не вбити, нічим не закрити і не побороти
Того світла, що йде з вістуванням життя й доброти на устах.

Того світла — віки. Того сяйва — космічні потоки.
Івашкевич помер. Він сумний був, неначе любив помирати.
Але ж

У скорботних словах почування плакав
яснооке, високе, і, мов древні пророки,
Розтинав рубежі, і народ до народу виводив з-за меж.

Світ ясніший стає від його золотої печалі.
Доки світу цього, Ярослав Івашкевич не вмере.
На братерства огні ми ламаємо царські

і панські позostalі скрижалі, а далі
Палим давню злобу і ненависть, мов лахміття старе.

Він між нами стоїть. Височезний. Навчає кувати
Те поновне життя, що дається на тисячу літ.
Три столиці за ним заплачуть,

а читати, співати, празникувати
Буде людство той день, коли він появился на світ.

1984

НАГАЙКА САЛАВАТА ЮЛАЄВА

Мій друже, дорогий Мустаю,
Все забувається, але ж
Я Салавата пам'ятаю,
Мов совісті твоєї креш.

Він як тверда земля, що гострить
Моєї думки чересло.
Люблю його вогненну постать,
Його коня, його сідло.
З Дніпрової старої кручі
Дивлюсь на нього. Він летить.
Під копитами — хмар онучі,
В руках нагайка миготить.
Ах, той гарапник, до зап'ястя
Прив'язаний, — то панський меч,
Та скільки в нього помсти й щастя
Вплітає гнів, повстанський смерч!
Стоїть цариця на припоні,
Мов кляча прогнута, а він
Б'є по очах та по короні,
Гарапником січе врозгін.
Аж обсипаються рубіни,
Смарагдом зблискує нагай.
Оце за муки України,
А це за твій стражденний край!
А це за Січ січе кодола,
За Калнишевського січе,
Батіг, мужицька правда гола,
Нарешті, правду помсти тче.
І на диби стає гетера,
Вельможна пані ста облич.
«Це за писання до Вольтера
Брехливі! — свище лютий бич! —
А це — за кров, що, ніби юшка,
З-під скіпетра змії текла;
А це вперед ще — за Косцюшка,
За Польщу, спалену дотла».
Посвистують нещадні леза,
Нагайка вперше рве пільму.
«Це за Радіщева, а це за
Росію, замкнуту в тюрму!»
З ненависними канчуками
Я все життя веду війну,
Та піднімаю над віками
Оцю нагайку дротяну.
В ній — непокора блискавиці,

Ненависть до брехні й заков.
В ній запеклася кров цариці,
Отруйна, лицемірна кров.
1983

ВІРШІ З ПАРИЖА

* * *

Заснув я міцно, зморений з дороги,
А хмари йшли, і падав я крізь них
На рідні гори, на пахучі стоги,
Де спав давно в обіймах молодих.

Над ранком дощ паризькими дахами
Забігав і збудив мене. В півсні
Я чув, як грають металеві рами,
Бубнять важкі краплини по вікні.

В тій музиці, в сумному хлюпотінні,
Прилинув голос милої: «Ти спиш?»
Забутий сон десь на карпатськiм сiні
Сяйнув, як сонце, й освітив Париж.

1983

МОГИЛА НАПОЛЕОНА

Собор. У підлозі — ніша.
В землю вікно, а там —
Слава його найбучніша,
Безконечного тління храм.

Червоного мармуру брила —
Неначе застигла кров
Армій, що їх розгромила
Переможна його корогов.

Та на кожному полі бою
Більше крові звитяжці дають.
І приганьбленою журбою
Обертається славна можуть.

За стіною — колоди в стосі,
Там латає знамена павук,
Там безрукі майструють досі
Яворові протези рук.

Орденів заржавілі грона
Ще подзвонюють з темноти.
Для солдатів Наполеона
Там ще досі роблять хрести.

Проймає печаль, а не подив:
Ось правда ракет і шпаг —
Відлтий з крові народів
Імператорський саркофаг.

1983

В ЛАТИНСЬКОМУ КВАРТАЛІ

Десь у Латинському кварталі
Наповнені думками очі
На тебе глянуть, і відляже
Від серця бруд і гострий смуток.
Там над книжками злотні коси
Течуть і глибоко спадають
Тобі, як жмуток сонця, в душу.
Там станеш ти біля кіоску
Книжкового й простягнеш руку
Війонові — то ось де він
Свої печальні «Заповіти»
В нових виданнях продає!
Ніхто його не впізнає,
А ти побачиш слід на шиї
Від зашморгу, й душа зание,
Застигне в горлі здиву крик.
Мовчи! Поглянь на свій кадик,
Бо, може, є сліди на ньому
Смертей опришківських! Нікому
Не говори, в який ти вік
І як з-під шибениці втік!
Десь у Латинському кварталі
Ти спинишся біля книжок

І смерть свою ще на Каялі
Згадаєш, як осінній змрок.
Кивнеш Війонові, і зором
Погладиш коси золоті,
І знатимеш: тобі не сором
За кожну смерть свою в житті.

1983

МУЗЕЙ ВОСКОВИХ ФІГУР

Той — від пана Бога, той — від пана хама,
Обличчя із воску, а в очицях скло.
Не музей — вселюдська жива панорама,
Скільки ж манекенів тут пройшло!

Той — із міністерства, той — з комісаріату,
Той — банкір, той — злодій, той — любитель рим,
Йдуть, щоб подивитися за маленьку плату
На людей великих поглядом скляним.

Входять і виходять. Тутешні й заморські.
Ситі, задоволені з грошових кар'єр.
«От кому б стинати голови безмозкі», —
Думає восковий Робесп'єр.

1983

СТРАЙК СМІТНИКАРІВ

Ніщо так не росте, як сміття,
Ніщо так пишно не цвіте
І так ніщо, як труйне цвіття,
Не вабить зору, а проте

Париж хвилюється. Вже три дні
Він не підметений. Віда!
Не йдуть машини самоскидні,
Надходить давня ьорожда.

В газетах заклики і звіти,
А сміття важко налягло

На місто. Бідні самоцвіти
Кричать: «Рятуйте нас, Мітло!»

Мітла, і Помело, і Віник
Сказали: «Ні!» І виник страйк.
І запах неможливий виник,
І в смітті відродивсь Клондайк.

І мерія, і жандармерія
Виходять з берегів — ревуть.
А Віник п'є вино. Феєрія.
Мітлу вже на частини рвуть.

«Гей, діаманти і рубіни,
Не підметем, — кричить Мітла. —
Хоч наставляйте карабіни,
Хоч нас поспалюйте дотла.

Все. Баста. Скінчилася казка.
Зайдіть до наших підворіть.
Живіть без нас, а ні — будь ласка,
Ви нам зарплату підніміть!»

А Віник п'яний був. Одначе
Він став з Мітлою заодно.
І веселилося сміттяче,
Смітюшне, та не мертво дно.

Вже біля панського порога
Валами покидьки росли.
Була вже близько перемога —
Ціль справедливої Мітли.

А Помело
пішло
підмело
друзів своїх
підвело
самоцвітів
шукало в смітті
а сміттям
само було.

1983

ПОВІЇ

Он там вони, попід будинками,
Подібні до каріатид.
Японки з шведками-блондинками
І Франції одвічний встид.

Проходжу, гинучи від сорому,
Впадаючи в болючий шок.
Невже на цьому світі хворому
Є лиш вогонь очих жінок?

Невже зігрів, не взятий зрадою,
На цій землі він кожну п'ядь?
Навіщо я життя розгадую,
Коли вони он там стоять:

Сумні, зневажені, опльовані,
Ядучі, ніби *квіти зла*,
Немов пожежа, розмальовані
І вигаслі, немов зола,

А ті, хто любить гниво лакоме,
Хто перепродався стокрот, —
Ті під'їжджають «Кадилаками»,
Готують слинявий банкнот.

1983

* * *

Збудилась Анна-королева¹
І стала при вузькім вікні.
Немов дитяча плоть рожева,
Туман світився вдалині.

В печері лісу, як офіра,
Горіло сонце. День — як дим.
Зір воїна, а може, звіра
Мигнув за деревом сідим.

¹ Анна Ярославна, дочка Ярослава Мудрого, дружина французького короля Генріха I, королева Франції з 1049 р. (Прим. автора).

Не страшно їй! Вона — владчиня.
Це Франція — престол її,
Коронами набита скриня,
Слуг і прислужників рої,

Забави, полювання, прощі,
Важких ночей камінний крок,
І дороги, і найдорожчі
Години й дні коло книжок.

Це Франція, її держава,
Її фортеці та полки...
А звідки ця сльоза блискава,
Що попала кісники?

Чого тужба так серце тисне,
Немов чиясь рука німа?
Держава є — нема вітчизни,
Потуга є — душі нема!

Та ні! Був сон! Душа озвалась
І засвітилась, як блакить.
Стояла Анна і боялась,
Що сон пройде, перещемить.

Їй снився батько. Тихий. Мудрий.
Молодша лагідна сестра
І Київ, янгол злотокудрий
З блакитними крильми Дніпра.

1983

ВІРШІ З АФГАНІСТАНУ

* * *

Ця подорож така неждана,
Як грім на сніжній рівнині.
Афганістан — глибока рана,
І вже вогонь її в мені.

Навіщо я відкрився горам,
Де кров звисає з гострих скель,
Навіщо перейнявся горем
Вдовиних ялових земель?

Чому в затемненім Кабулі
Я жду на постріл крізь вікно,
Літа свої перемайнули
Складаючи, як доміно?

Чом я на білім перевалі
Прибитий, як під снігом цвіт,
Біля чужих могил з печалі
Шептав Шевченків «Заповіт»?

Я почуваюсь до провини
За те, що тут горить земля,
За металеві громовини,
Що йдуть додому звідсіля!

Гасить же самолюбства ноти,
Що з них трутизна йде бліда, —
Ми будемо страждати доти,
Допоки в світі є біда.

Гасить димок, що йде із лою
Застиглих, мертвих почувань,
Або розвійтеся золою,
Відкрийте свого серця грань!

Це той же камінь, на котрому
Нам треба сплакати свій біль,
Це та ж дорога, що додому
Веде крізь смертну заметіль.

Це та ж війна, що наді мною
Колись гриміла, тут гримить;
Перебинтована чалмою,
Горить душа моя, горить!

1983

ПІСТОЛЕТ

В Кабулі
1362 року
За афганським календарем
Дали пістолет мені,
Лялечку однооку.

«Поноси, — сказали, —
Пізніше заберем».

Чорт його знає,
Як носити?!
З-за ременя вивалюється,
Тисне в живіт.
Залізо проклятуще й несамовите
То випрямляє,
То гне,
Як радикаліт.

Та найгірше оте,
Що, куди б не покласти
Його —
На стіл, під стіл,
На ліжку, на трюмо, —
Воно обертається,
Хоче на тебе напасти,
Цілиться в тебе само.

Сиджу за столом —
Впивається в спину
Поглядом темним і студеним як лід.
«Ану ж, — думаю, — дома його покину!».
Але ж ні —
Вибігає за мною вслід!

Прокидаюсь вночі —
Воно біля скроні!
Дивиться крізь мене,
Як поет-побратим.
Чую постріл,
Чую промови похоронні,
Слова, розчинені сиропом нудким.

«Заберіть, — благаю, —
Цю іграшку в мене!»
Забрали.
Свобода.
В кишені — урюк...

А хто забере те залізо шалене
В людськості з рук?

Ми не будем знати про те нічого,
Коли воно вдарить
О нічній порі...
Ми не будемо жити довше від того,
Що переміним
Календарі.

1983

ЗАЛІЗНА ЛЕДІ

По табору біженців, у Пакистані,
Ходить галантна англійська пані.

За нею — лови: фотокамер триста!
Леді з ягнятком — жива Пречиста.

Ягнятко біле, чорненькі вушка;
Леді сміється, як щибетушка.

На неї дивляться діти голодні,
Але посміхатись вони не годні.

А добродушна пані англійська
Бородатих пуштунів агітує до війська:

«Ставайте до зброї, Джалали й Ахмети!
Я дам автомати і кулемети!»

Леді говорить різко-різко,
Леді розпікається, мов залізко.

Леді залізна, леді з металу,
Від сказу вона біліє помалу.

Вже під нею травинка спалахкотіла,
На руках забляєла ягничка біла.

А леді говорить, огнем обнята:
«I give your guns!¹ Вперед, хлоп'ята!»

Афганці сидять, як пророки біблійні.
Печальні, непроникливі, супокійні.

Дивляться в далеч крізь ту актрису,
Їм зброї не треба, їм потрібно рису.

¹ Я даю вам зброю (англ.). (Прим. автора).

А в їхніх зіницях, коли придивиться,—
Сіра пилюка кров'ю іскриться.

Там видно долину, а в тій долині
Сто тисяч англійців лежать донині.

Лежать порізані, сніжком прикриті —
Ось очі пророків несамовиті.

Леді погасла. Леді застигла.
Блиснули очі в ягняти, як в тигра.

Наче ворона на ожереді,
Спохмурніла, зчорніла залізна леді.

Сіла в машину, хряпнули дверці.
Афганський ніж обернувся в серці...

1983

* * *

За містом, на військовому кладовищі, копають могили,
Хоч бою не було давно вже й нікого не вбили,
Їх можуть вночі привезти, а можуть привезти вранці —
Копають в запас могили завбачливі люди афганці.
Камінна земля. Треба довго довбати джаганом з побідиту,
Не могили — рови під фундамент новітнього світу.
На спекоті не можуть лежати, прибувши з боїв, новобранці —
В запас копають могили завбачливі люди афганці.
А може, таки не буде жахливого того привозу?
«Не копайте! Спиніться!» — я в душу кричу тонкосльозу.
А вони спочивати сідають. Глядять сиві борідки,
Дивляться на мене безбарвно, як на прокурора свідки.
З-за бруствера виринають чорні чалми, мов кранці, —
Копають в запас могили завбачливі люди афганці.
Я в Києві прокидаюсь від гуркоту кирки важкої,
Я чую на краю світу не вибух ракетної зброї,
Я чую скрегіт лопати, десь там на камінній ділянці —
Копають в запас могили завбачливі люди афганці...
Щосили я крикнути хочу: «Гей, ви, закуті злобою,
Не виграти вам ніколи з народом розбудженим бою,
В гробовище вам не загнати свободи протуберанці!»
Копають в запас могили завбачливі люди афганці.

1983

МЕСРАБАД

В кишлаку Месрабаді печальні жінки,
Мов камінні баби, що стояли віки
Серед скіфських рівнин. Обдерта сльозами,
Немов зльодоватілими мотузами,
І полум'ям смерті краса степова.
В кишлаку Месрабаді кожна жінка — вдова.
Їхні темні мужі, гостролиці, як піки,
Їхні злиднями вимордувані чоловіки
Відійшли, скаменіли, озвіріли з бід,
Розділились, побились на криваві сліди,
Бились просто з ненависті, з голоду, з нужі,
До жінок, до Аллаха, до смерті байдужі,
Повбивались навзаєм на вогненній межі,
Між ярами-світами їхні темні мужі.
Повбивались вони, від ненависті ниці, —
Автомати взяли їхні жони-вдовиці,
Не для кровної мсти, не для підлих атак,
А щоб смертним огнем захистити кишлак;
Захистити стіну, захистити дворище,
Захистити дитя, що до серця найближче,
Захистити арик, щоб із кров'ю не зник,
Захистити свій плач, переламаний крик,
Перетоптаний цвіт в закривавленій глині,
Переляканий сміх, що вібрує в дитині.
І немає між ними злоби ані зла,
І стоять з автоматами край джерела
Переплакані жони в нічному караулі,
А за стінами вогнища — й діти послулі,
Мов ягнята; зола гріє замість кошуль...
І немає на світі справедливіших куль,
Як ті, що вслухаються в ніжний курок,
Що обкуті журбою месрабадських жінок.

1983

ЧАДРА

Чадра не має вуст, ні носа,
Ні вух; лиш там, де очі, — сіть...
Глуха, німотна, безголоса,
Як зрячий стовп вона стоїть.

Лиш блиск очей крізь ніжні ґрати,
Хвилюючий, закритий блиск.
Ах, якби підійти й обняти
Це гарне бервенце впритиск!

Так стиснути, щоб закричала,
Щоб криком розірвала ткань,
Щоб вийшла радісна й зухвала
З одеж предвічних і страждань.

Щоб засміялася лукаво,
Мов кротке дитинча знаднє,
Щоб руки розвела ласкаво,
В той сміх впускаючи мене.

Щоб станом трепетним заграла,
Скидавши білі пояси,
Щоб непомітно показала
Смаглясте вушко з-під коси.

Щоб, як рожевий зацвіт груші,
Дихнули ніздрі вітром гір,
Щоб од жаги, немов од стужі,
Плоть побіліла, як папір.

Стою — й вона стоїть навпроти,
Верба обрубана, як паль.
Лише зіниць сяйні темноти,
Лиш ночі східної печаль.

1982

ЧОТКИ

Мушмула росте. Молиться мулла.
І пасеться мул, наче сива мла.
А в руках мулли чотки кам'яні.
А в очах мулли — проминулі дні.
Скорбнощі й тужба в тих його очах,
Ніби цілий світ перев'яв-зачах.

Я кажу йому: «Набожний мулло,
Вже не буде так, як давно було.
Ні король, ні шах, ані Гульбіддін¹

¹ Гульбіддін — один з ватажків афганських моджахедів. (Прим. автора).

Не повернуться — всі вони вже тлін.
Воля не для них, а для бідолах —
Справедливості хоче твій Аллах!»

А мулла мені чотки подає:

«Ось воно, життя, — що було й що є.
Камінець прийшов. Камінець в руці.

А за ним ідуть інші камінці.

Хай це буде шах, — ти його познач, —

Був і знов прийшов, хоч бери і плач.

Все вертається на круги своя —

Мабуть, хоче так Біблія твоя».

Я кажу йому: «Мудрий мій мулло,

А візьми-но ніж або гостре скло,

Чотки розітні й камінці розсип —

Бачиш тільки верх, подивися вглиб!

Революція — то священний ніж:

Зашморг на душі — не терпи, а ріж!

Все вертається на круги своя,

Але б'ється вік, наче сулія,

Розсипається шахів темний час,

Розривається зношений атлас,

Повертається на круги своя

Сонце доброти, ласка життя,

Та не вернеться — ти його поміть! —

Камінь рабства й зла — це закон століть».

1983

ВЕРБЛЮД

Вертольоти проходять низько —

Видно темний, хом'ячий світ.

На пустизні верблюд-бідачисько

Випасає колючий дріт.

Забігає бадилля в нори,

Заривається в тьму ховрах,

Та не спудять верблюда мотори,

Він не знає, що таке страх.

Стрілянина хитає скелі,
Та не чує верблюд пальби.
Він залізну траву пустелі
Укладає в тяжкі горби.

Обертаються брили в пір'я,
Розлітаються від вогню,
А верблюд стоїть, як міжгір'я,
І жує будяків броню.

Кулемети затято косять,
Де піски — ніби фалди бекеш.
«Відступися! — верблюда просять. —
Ні за цапову душу вмреш!»

А верблюд відступитись не хоче,
Не для нього цей дивний знак.
Хай земля навкруги палахкоче, —
Він вилизує солончак.

А коли під крило рятівниче
Принесли кривавий покіс,
Він почув, що пастух його кличе,
І до неба голову зніс.

Мов завізваний тайно пророком,
Наслухаючи тишу небес,
Він широким, спокійним кроком
Одійшов і за овидом щез.

1983

ШУКРІЯ

Крізь гори, вкриті сніговою,
Крізь хмар гілястих білу хвою,
Крізь жовту куряву доріг
Дивлюсь-вдивляюся в афганку,
Принадливу, як юний гріх,
Що світить на порозі ранку.

Це — Шукрія. Вона сміється.
Сміх, як обруч, навколо серця
Біжить, і тисне, і пече.
А ще я бачу в мить блаженну
Дівоче висмугле плече,
Неначе різьблене з ебену.

О Господи, хіба сідому
В країні грому та содому
Дівочий усміх стерегти
І задивлятися на плечі,
Що спіляють блиском смаготи?!
Та це ж неприпустимі речі!

Ну що ж, розпніть мене, святоші,
Я винен: погляду розкоші
І плоті хтивий ебоніт
Просіяли в моїй печалі,
Звелівши вмерти за цей світ,
Де Шукрія стоїть найдалі.

1983

МАЙСТЕР

Хашім — це музика. Він грає на бубнах.
Шістнадцять ударів за мить!
Шістнадцять ударів легких, дружелюбних,
Шістнадцять ударів, як блискавка, згубних,
Шістнадцять ударів, як постріл, гримить.

Не в швидкості справа, але для початку
Попробуй догнати — та-та!
Е ні, одним подихом треба, мій братку,
Шістнадцять шістнадцяток вгнати в десятку —
Оце тобі майстрова нота крута!

Хашім на сітарі¹ індійському грає —
І сходять на землю боги,
Вкривається колосом поле безкрає,
Щось Брахма навколішки Крішну благає,
Завмер подивований люд навкруги.

Хоч діло не в тім, щоб богів чаклувати,
Одначе поспробуй — ага?!
Покора — це гордість, а шати — це шмати,
Божественний дух не гнітять каземати,
Його пропікає любові жага.

¹ Сітар — музичний інструмент.

Хашім наслухає затаєні звуки,
Бере золотистий рубаб¹ —
І струни горять, ніби сльози розпуки,
І туга до крові опалює руки
(А радістю бути вона ще могла б!).

Не в радості справа і навіть не в тузі,
Та все ж таки спробуй — знайди
Ті ноти, коли відчахнулися друзі,
Лиш вітер лишився і стогне в галуззі,
І правда чистішою стала з біди.
Хашім награв на печальнім сурут²,
Мелодію ловить, а вже
Обличчя зникають розгнівані й люті,
Звільняються душі, ненавистю скуті,
Зривають із себе все темне й чуже.

Лиш в рідному — первні твої і начала,
На почин ти мусиш пізнати своє;
Коли доброта ще в тобі не пропала,
Зроби, щоб вона з глибини зазвучала,
Бо зверху не звук, а пилюка встає!

Хашім — це музика. Він грає на бубнах.
Його називають — устод³!
Шістнадцять ударів легких, дружелюбних,
Шістнадцять ударів, як блискавка, згубних.
А потім шістнадцять високих і трубних —
За хвилю, в якій воскресав народ.

1983

* * *

Моя Україно, ти мене
За цими горами не бачиш,
Та знаю, знаю: не пробачиш,
Коли злякається й клякне,
Та й облетить, немов купава,

¹ Рубаб — музичний інструмент. (Прим. автора).

² Сурут — музичний інструмент. (Прим. автора).

³ Устод (мовою дарі) — майстер. (Прим. автора).

Моя душа поміж бескеть...
Я — твій поет, і син, і кметь,
Твоя кровина нелукава,
Тож дай вернутися — прийти
З вогню — з вогнем, з біди — з бідом,
Зі смерті — з вічно молодю
Жагою правди й доброти!

1983

* * *

Цеглястої пилюки тюль,
В блакитній паморозі гори,
На каменях сліди від куль,
В зіницях — зблиски непокори.

Та сонце ходить, як дитя,
Збирає гільзи і набої,
І вже в очах горить знаття
Душі повстанської, нової!

1983

* * *

Пилюга лежить на чорних каннах —
Не здмухнуть.
Шестилітні хлопчики в дуванях
Продають.

Ах, які вони рухливі й бистрі
До гроша!
Увихаються, немов на вістрі
Палаша.

Все в них є, чого душа бажає.
Але ж цить! —
Щось мені у серці заважає,
Щось болить.

Он снують вони в базарній гущі,
Як стрижі.
Шахраї маленькі, невсипущі
Міражі.

Десь далеко в горах бій клекоче —
За дітей!
Там боронить серце ластівоче
Прометей.

Воле, воленько, моя дитино,
Не корись,
Ти в душі дитячій не провинно
Сотворись!

1983

* * *

Учора збили вертоліт
Біля Кабула,
Три хлопці впали на граніт —
Земля здригнула.

Земля здригнулася вночі,
Як чорна галузь.
Важких пропелерів мечі
Переламались.

Три хлопці під одним плащем
Лежать на криці.
Три матері зайшлись плачем,
Три жалібниці.

Одна ридає на Дніпрі,
На Волзі — друга,
А третя на Курі в журі,
Як чорна туга.

О матері, втішати вас
Я не посмію!..
Не Україну, не Кавказ
І не Росію

Ті хлопці на землі чужій
Обороняли.
За що ішли на смертний бій, —
Вони не знали.

Печальні крила юних душ
Знялись в простори.

Здригнулись гори Гіндукуш,
Незрушні гори.

1983

ПІСНЯ

Світив мусульманський місяць.
Масний, як різницький тесак,
А може, як вухо пророка.
Наче тіль, я стояв у вікні.
Танки проходили. Рокотало залізо.
В зеленому світлі важко повзло.
Здавалось, одне безкінечне дуло
Мотори несуть, як могутній таран,
Щоб наскрізь пробити гори. Повзло,
Рокотало залізо. Я стояв у вікні.
Страшно було. Здавалося, танки
Йдуть самі, без людей, і ніхто
Їх не спинить ніколи. Повзло,
Рокотало залізо. Здавалось,
Немає на світі живої душі,
І самі завелися мотори,
І вийшли самі з тараном безкінечним,
Щоб наскрізь пробити гори. Повзло,
Рокотало залізо. І раптом...

Стало!

Тиша запала жажна. Я почув,
Як світло зелене сичить на підлозі.
Світив мусульманський місяць.
Масний, як різницький тесак,
А може, як вухо пророка.
Втім несподівано люк однієї машини
Відчинився, і на броню
Вийшов солдат, до космонавта
Чимось подібний, шолом важкий
Зняв і, розкриливши руки,
Ніби на сцені, заспівав тенорком,
Парубоцьким, підхриплим голосом:
«Ніч яка, Господи, місячна, зоряна,
Видно, хоч голки збирай...»
І затремтіла з вершечка до кореня

Світу могого душа непокорена...
«Вийди, кохана, працюю зморена,
Хоч на хвилиночку в гай!»

Так я стояв над рікою залізною
В блиску незнаних небес;
Так я вмирав і, врятований піснею,
В ранішній тиші воскрес.
Бачив я очі, як сонячні повені,
Чув я пушту і дарі;
Танки, куди ж це ви, піснею ковані,
На світанковій зорі?

В скелі в'їжджали, неначе під кручею
В гори їх втягував смок.
А над моєю сльозою пекучою
Плакав печальний пророк.

1983

* * *

Я приїхав сюди, щоб ковтнути жажної пилюки,
Щоб заглянути в очі, палахкі від біди та розпуки,
Щоб сказати очима очам: я вас розумію,
Я — людина, я — брат, я помру тут за вашу мрію!

Ти ж приїхав сюди за бірюзою й рубіном,
Ти приїхав сюди за кожухами й каракульчею.
Ти приїхав сюди фотографуватися з карабіном,
Хизуватись малесенькою, як у блощиці, душею.

Ти — з моєї землі, але різні ми люди з тобою.
Як проліз ти сюди горами та льодовиками?
Ти — з брудною жадобою, з душечкою-ганьбою,
З думками заіржавілими та липкими руками?

Ех, як жаль мені, жаль, що не чути ніде автомата —
Ти втікав би, як щур, попід глиняні стіни.
Я догнав би тебе, і була б тобі плата
За дувани й дукати, за кожухи й рубіни!

1983

* * *

Аул казахський. Тут Олжас
Повинен говорити слово.
Всі ждуть і дивляться на нас
Щілиннооко й кособрово.

І по-казахськи він сказав:
«Брати мої, я вас вітаю!»
Сказав, мов очі розв'язав
Світилові з-над небокраю.

Сяйнула з тих облич яса,
Що потопали в сивій хмарі.
І стали вищі небеса
В Желалабаді й Кандагарі.

І досі ще земля дрижить
Від слів казахського устода,
Бо в ріднім слові прагнуть жить
Народ і правда, і свобода!

1983

З книги «ТВОРИ», т. 2 (1989)

З МИНУЛИХ ЛІТ

* * *

«Що мова? Одежина, й годі!
Ми ж цінимо людей за ум,
За діло, не за той костюм,
Що був або зробився в моді.

А ти знімаєш всюди шум,
Що рідне слово мре в народі!
І завжди ти на перешкоді
Нових діянь — немов на глум!»

«Ну, що ж... ясна проблема мовна,
А я й не думав, ти диви!
Тепер уява в мене повна:

Чужого не навчились ви,
Своє забули... Одяг клоуна
На вас від ніг до голови!»

1955

* * *

Як ми згоряли у журбі,
Бажання слави в нім горіло.
Одним — кайдани, іншим — тріло,
Високий п'єдестал — собі.

Невже ж ми всі були сліпі
І серце аж тепер прозріло,
А досі билосся і зріло,
Немов курчатко в шкарлупі?!

Нема нікому оправдання,
Хіба лиш тим, кому остання
Хвилина кулю принесла,

І тим, що по снігах Сибіру
Не загубили честь і віру
У праведні слова й діла!

1957

КАМІННИЙ ЧОЛОВІК

За кам'яним високим муром
Живе камінний чоловік
З обличчям кам'яним, похмурим,
З вічми без вій і без повік.

Камінні більма, як у статуї,
І сірість кам'яних одінь.
Він ходить так, немов на страту
Веде свою камінну тінь.

Не схожий він на Командора,
Що встав творити чесну месть.
Він убивав людей учора,
Стріляв у правду, розум, честь.

В Сибір людей зганяв роками
Жахний господар темноти.
Як Шіва, плів шістьма руками
Навколо таборів дроти.

Кричав поетам: «Жіва, жива!»
Як ті збиралися на смерть.
Він був могутній, ніби Шіва,
Він був слухняний, ніби смерд.

Та слухавсь лиш того, хто вище,
Хто замашніший мав кулак,
І вірою божок-тхорище
Нахабно називав свій ляк.

У черепі його камінним —
Гадюка із жалом трійким.
Вона була його сумлінням,
Холодним, чорним і гнучким.

Як гордо він ходив землею
З високим стажем без доган.
Він зняв сьогодні портупею —
На пенсії його наган.

За кожну кулю по копійці
Йому сплатила вже казна.
Та вбиті ожили партійці,
Воскресли мертві імена!

Встають розстріляні поети,
Співці повстань і барикад,
І правда ожила, — та все те
Ненавидить камінний кат.

Він остовпів у новім сьйві
Правдивих і забутих слів,
Обтяли Шіві руки зайві —
Лишили дві для мозолів.

Для праці чорної лишили,
Та він їх ніжно береже...
Він ще готов сотати жили
З тих, що його забули вже.

І до свого страшного скиту
Не допускає він людей,
І лють свою несамовиту
Ладує в іменний ТТ.

Не має до життя охоти,
Стріляє в скроні кат собі...
Та камінь той не розколоти,
Що стверд у підлості й ганьбі!

Хай чує він, що скажуть внуки, —
Неправду правнук прокляне!
Хай тріскає само з розпуки
Прокляте серце кам'яне!

3.XI.1961

РЕКТОР

Євгенові Костянтиновичу Лазаренку

Прийшов-таки один за триста літ
Великий ректор у мою святиню,
І тим, що йшли, навсліпки попідтинню,
Він більма позривав тьмянкі, як лід...
Приймають мови дар німі й оглухлі
Із рук його, і перед ним на стіл
Кладуть вони мозольний свій уділ,
Ручища, ніби дерев'яні кухлі.

І просьби їх, немов отченаші,
Де сто разів зім'яте слово «ректор».
Він слухає — гуде невпинно реквієм
В його скалистій, праведній душі.
Але вони від нього йдуть щасливі,
Він чинить правду ділом і пером.
І університет, немов пором,
Підтягує на нерва голій линві.
Цього не вкажуть блискавки «кривих»,
Цього не буде видно в жодних шкалах,
Як піднімає він високий спалах
В родовищах талантів золотих.
Від імені Івана й Маркіяна
(Не лайте за нескромність, подождіть!)
В його житті на стику півстоліть
Кладу печать любові і пошани.

1962

ДУЕЛЬ

О геніальний Олександре,
Ще не закінчилась дуель!
Повзуть, неначе саламандри,
Дантеси із чужих земель.
А ми їх топчемо ногами
І відкидаємо назад,
І вхід пильнуєм біля брами
В батьками виплеканий сад.
Вже встали всі: і ті, що впали
В сибірський сніг, в поліський торф,
І ті, кого замордували
І Берія, і Бенкендорф.
Твоєму слову, ніби чуду,
Ми поклоняємось тепер.
Убивць твоїх я не забуду —
Твій бережу я револьвер!
«Кати й народи, до бар'єру!» —
Я чую твій тяжкий наказ.
О, як на клаптику паперу
Вмістити наш кривавий час?!

Іду я по твоєму боці
І чую твій гранітний крок,
Тримаю підляка на оці
І натискаю на курок.

Не буде він писать доноси
І назирці за мною йти,
Не буде він складати в стоси
Страшні наклепницькі листи!

Поблід вельможа беріанський,
Як мішковиння неживе.
І тріснуло, мов гудзик панський,
Від кулі серце рогове.

Я вірю в нашу перемогу —
Народ негідників змете
І вийде сміло на дорогу,
Де в зорях кров твоя цвіте!

1962

ЧАРОДІЙНЕ ЗЕРЕНЦЕ

Чародійне зеренце
Я дістав собі на Кубі.
В кого? Не питайте, любі,
Не скажу, бо тайна це.
Той, хто дав його мені,
Має вдачу добру й щедру.
Пропаде тепер мій недруг —
Чи один, чи в множині!

Як оте зерно лежить
Десь там у твоїй кишені, —
Вороги твої натхненні
Сліпнуть начебто на мить.

Ти їм ходиш попід ніс,
А вони тебе не бачать.
Велико для мене значить
Буть незримим, наче біс.

Я зрадів, немов дитя,
Та прийшов поволі смуток —
Ворогів добрячий жмуток
Перебрав, та без пуття.

Думка шибла в мозок мій —
Хто мій ворог? Де мій ворог?
Чи літає, ніби ворон,
А чи повзає, мов змій?

Чи огидний графоман,
Що плете про мене плітки,
То — мій ворог? Де там, звідки?!
Він безсилий, мов туман.

Хто ж мій ворог? Бюрократ?
Правда, він страшна потвора.
Нині, вчора, позавчора
Був я в нього акурат.

Був я без свого зерна,
Але він мене не бачив.
Він до всіх глухий, незрячий —
Так що справа тут ясна.

Наклеп, злоба, підлість, гнів
І пиха — все тимчасовість.
Що це я? Утратив совість,
Раз не маю ворогів?!

Маю, маю, та воно
Все якась така дрібнота,
Чи ж заради гнома й гнота
Турбують своє зерно?

Ну, а той, царів слуга,
Повен зверхності й величчя?
Перед ним своє обличчя
Мав би я ховати, га?!

Він хотів би мій народ
Затопити в рабство знову,
Взяти в нього пісню й мову,
Затулити правді рот!

Я й без того зеренця
З ним піду на прю, на герці,
Маю я безсмертя в серці —
Він подібний до мерця.

Чародійне зеренце
У шухляді я тримаю.

Хробаків переступаю,
Ворогу дивлюсь в лице!

Може б, краще посадить
Те зерно, щоб урожаю
Стало на хробачу зграю,
На дрібну ворожу гидь?

Та щоб стало вже на всіх, —
Хай мене на оці мають,
Хай зиркують, наглядають,—
Тільки б я не бачив їх!

Але поки що, людиці,
Вам я пророкую згубу!
І подяку шлю на Кубу
За снагу, що в зеренці.

1963

* * *

Не заведи мене, підступна доле,
За ту прозору і страшну стіну,
Що відділя митців непогрішмих
Від грішників у творчім ремесві.

Вгодують там душу похвальбами,
Розбещують лінивством і добром.
Думки пророка тьмою запливають
І псевдогеніальності тлуцем.

Повсюди там, як у кімнатах сміху,
Побільшуючі ставлять дзеркала —
І милуються ідоли безлобі
Височиною ясних чол своїх.

Там хитрі ковалі кують із бронзи
Великі п'єдестальні пальта всім,
Враховуючи і посмертний виріст,
Хоч там по смерті не росте ніхто.

Туди так рідко проникає сумнів,
Що там його бояться, як брехні.
Ніколи ту стіну словечко правди
Не перебило і не переб'є.

Воно об неї, як бджола об шибу,
Товчється, доки голову свою
Не розторощить. (Втім, жало бджолине
За змієве дозорці подадуть).

Падлючне скло тієї відгорожі
Веселий погляд всенародних кпин
Вмить перетворює на зір пошани,
А гнівний зір — на вдячності екстаз.

Я знаю: час, немов хлоп'я збитошне,
Камінчик затиснув у кулаці.
Він розіб'є вітрину для безсмертних,
І скалки жалібно задзеленчать.

Тоді в лице божкам повіє вітер,
Зіниці їхні перетре пісок;
Свічада, як байдужі славослови,
Побільшать їх бридоту й сліпоту.

Словечко правди, що до них летіло,
Тоді вони шукатимуть дарма.
Тля забуття оберне в пил червоний,
Неначе ржа, їх бронзові плащі...

1964

* * *

Тарасе! Правдо вогнелика!
Мій боже, вірую — Ти є!
Твій біль, Твоя журба велика
Ввійшли навек в єство моє.

Як матері печаль незрима
І як до школи перша путь,
Як вірність друга й побратима
В душі слова Твої живуть.

Не мав я тайн перед Тобою,
Перед єдиним на землі.
Твоєю гнівною клятьбою
Я замінив свої жалі.

Я не один — з Твого страждання
Нема числа таким, як я.
Ми прагнем слова — не зітхання,
Жаги життя — не житія!

Я слухаю. Я жду. Не чути.
Над нами тиша, як страма.
Ні, голос подають рекрути,
А генерали де? Нема!

Того розбив параліч слави,
А той від мудрості мовчить,
А той, в кого нутро дуплаве,
Співає так, немов сичить.

Словесної тяжкої мерви
У нас було й тепер стає.
В найтяжчі дні ми не померли
Через безсмертіє Твоє!

Здихають тристалітні круки,
В'ють молоді своє гніздо.
Та ми встаєм з Твоєї муки,
Міцні й безстрашні — від і до...

Ти дав нам силу рвать кайдани
І кров'ю прапор окропить.
Твоє ім'я не перестане
І нашим правнукам світить!

1964

НА СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

Він мав як небо високу мрію
Не про п'єдестал і бронзовий плащ.
Він любив Україну, любив Марію...
Не плачте, Маріє! Україно, плач!

Облетять ваші сльози, синьоока туго,
Немов на холодному вітрі безі.
Батьківщино, поети до життя другого
Встають із твоєї святої сльози!

9.1.1965

* * *

Різдво. На столі кутя.
А я — семилітнє дитя —
Біжу ранесенько від хати до хати
Колядувати.

Під одною хатою коляду
Довго й поважно веду,
Під іншою, задиханий, —
П'яте через десяте:
Знаю, тут не винесуть грошей із хати,
Тут приймають мене за горобця,
Дають пампушок або крайчик хлібця,
А мені гроші потрібні, гроші —
Я мрію купити із замками лещета!
Соловейком співаю на морозній поросі,
Тремчу від студені, як бідна трепета.
Заколядував я два золоті —
По грошеві, по два, по п'ять...
Нелегкий заробіток, перший в житті,
Бо треба ж було сто хат обспівать!
Лещета купив я, та світять мені
Донині не два жолобочки лижні,
А причілки, стіни, вікна, загати
Попідвіконням, де мою коляду
Благословляла Пречиста Мати,
Поруч зі мною стоячи на льоду.
Знаю, там, де мене за горобчика мали,
Де ні за що дали мені хліба шматок,
Я повинен, можливо, під скрипку й цимбали
Коляду доспівати — повернути боржок;
Не шахрував я ніколи на пісні,
Єдиний разочок — тоді на Різдво,
Та знаю: за кару хтось пута залізні
Наклав на моє співуче єство.
І нині, покараний за кривду чужу,
Я тяжко співаю,
А ще тяжче пишу.

1966

НЕБО

Верба над річкою схилилась,
У плесо тихе задивилась,
До неба голубиць відкрилась.

Верба сміялася з тополі:
«Не можеш ти зігнутись долі,
Ввись простягаєш віти кволі.

Я знаю, ти хотіла б стати
Найвищою й туди дістати,
Де не летять аеростати.

Твої погірдливі й сердиті
Думки для мене вже відкриті —
Торкнутись хочеш до блакиті!

Гордуєш, сестронько, вербою,
Говориш, хвалячись собою,
Що здатна бути я лиш рабою.

Що з тебе вийшло б? Купа хмизу!
Тож знай і вже не гни мармизу,
Що небо не згори, а знизу.

Його — поглянь лишень на мене —
Торка моє гілля зелене...» —
«Яке ж те небо, вербо мудра?» —

«Те небо мокре і студене!»

1969

ОЧІКУВАННЯ ВЕСНИ

Немає весни! Цей квітень подібний
До миршавенького, плішивого січня.
Падає сніг жовтавий, мов глина,
Землю обліплює болото буре,
Мерзне мерзенна каша в калюжах,
Якою мене годує нещадно
Зима, як божевільна мати,
Що манкою милу свою дитину
Вдень і вночі силоміць напихає.
Чом же сніжинки, що їх ми ловили
У новорічному чистому вітрі
Віями, ніздрями, цілунками, сміхом —
Зів'яли тепер — поблекли, здрібніли,
Осоружними стали, як воші?!
Де ж бо ти так забарилася, весно?!
Молодесенька ти моя чепурунко,
Чи не готова ще стрічка зелена,
Якою ти маєш своє волосся

Золоте, наче сум зорянистого неба,
Перев'язати? Чи не готова
Твоя геніальна коротка спідничка,
Що відкриває, мов наука закони, —
Несподівано — ноги твої полохливі?
А може, це ти, як розпусна дівка,
Валандаєшся по тавернах півдня,
Намотуючи на юну душу,
Ніби отруйні дими автостради,
Розгнuzдані перемовляння з мудрим,
Але підстаркуватим коханцем?
А може, це ти забажала почути,
Як дерево, вкрите льодяною корою,
Стогне, плаче, кричить, проклинає
Свою поквапливість до зацвітання?
А може, тебе в темниці тримають
На мертвій скелі Егейського моря
За те, що ти розкидала в Афінах
Прокламації антифашистські?
О! Тільки це, моя весно, може
Виправдати твою люту неточність,
Опізнання твоє зарозуміле.
Я тебе жду, я чекаю на тебе,
Я замліваю з чекання, як з болю,
Що дає перепочити лиш трохи,
А потім вертається знову й знову —
Кожен раз для ще більшої муки.
Я виходжу надвір і відчуваю,
Як протикають мене мечами
Знавіснілі прислужники зимна,
Лютої стужі потаємні агенти,
Фанатики крижаної закови —
Останні холодні вітриська.
Вони вбити мене не в силі,
Та й жити не дають прокляті!
Я знаю, що ти вже близько, —
Я лиш одного боюся:
Щоб мене не здолала втома,
Щоб я не заснув ганебно
В годину твого прищестя.

1969

СЛАВА

Нещасний той, хто дався закувати
У бронзову одежину живцем.
В тяжкій, убивчій славі ледь бреньчить
Його душа, як муха в бетеері.

Він ворухнутися не може сам,
Його, немов каліку, носять люди.
Тоді, мов лах в землі, згниває мозок,
Застояна засмерджується кров.

І ті, що двигали його на плечах,
Поклони били вкїрно перед ним,
Зачувши люті запахи гнилизни,

Випорюють з металу автогеном
Свого ідола вонючу кість
І кидають її гієнам ночі...

1969

ГОЛГОФА

Це страшно, як людину розпинають,
Не йнявши віри їй, що Бог вона;
Плювками прибивають до хреста
Невинну душу, генієм пойняту.

А ще страшніше, як знімають ката
З охрестя справедливої ганьби,
Навколїшки стоять довкруг мерця
І ждуть в мольбах, що він от-от воскресне...

Одна Голгофа споконвік була:
Розбійник і творець висіли поруч,
І в темряві не розрізняли їх.

Та ми повинні бачити при світлі,
Де вбитий Бог, а де — всесвітній хам,
Що перед смертю розпинав народи.

1969

БОГ

П'ятьма хлібами тисячі людей
Голодних Ти нагодував, і воду
Перетворив на золоте вино,
І воскресив мерця в студенім гробі,

І, маючи таку страшну могуть,
Пішов на хрест, підклав тонкі долоні
Під гострі цвяхи, з болю та жаги
Зомлів і вмер, до дерева прибитий.

Але стражданнями не врятував
Од мук нікого, хто на цьому світі
Мав чудотворства небезпечний дар.

І всі вони померли і воскресли.
І тільки через людську невмирущість
Доведено, що Ти — насправді Бог.

1969

ВІНКИ

Куди дівати нам вінки тернові?
Чи ж то не забагато на один
Народ, який не хоче помирати,
Того колюччя, тих сумних корон?

Оперезати світ могли б ми терням,
Яке на чолах предків запеклось,
Облите їхньою святою кров'ю,
Гартоване в їх праведнім вогні.

Та світові чужих страждань не треба,
Він має власні болесті й дроти,
Свої месії в кожного народу.

То хай же будуть з нами ті вінки,
Щоб з дотику до них росли ми всі,
Щоб їх і наші діти не боялись.

1969

* * *

Десь там, далеко, на Україні
Знов «чорні ворони» гудуть,
А я, неначе голка в сіні,
В чужому краї. Не знайдуть...

Та не піду я тут просити
Притулку, як жебрак гроша.
Я тільки там жадаю жити,
Де виросла моя душа.

Я там — творець, я там — людина,
А тут — німотний посмітюх!
Не втеча і не середина
Мое життя, а трудний дух!

І хай там «ворони» чи «круки»
Застелюють блакитну вись,
Я повертаюсь без принуки
На землю, де помру колись,

На землю, що одна-єдина
Мені безсмертя може дати.
Я там — творець, я там — людина,
А тут — чужої правди тать!

1969

СЛЬОТА

Таке воно — ні дощ, ні сніг —
Нелюдяне, нелюдське, люте,
Не б'є, але збиває з ніг,
У душу налива отрути,
Думки зів'ялює на пні,
Світ уподібнює до скиту,
А Бог не відчиня мені
Вікна блискучого блакиту
Між хмарами... Помру... Але
Дивлюсь, як у лице вороже,
В те небо смрадне і гниле,
Так, наче пропалити може
Мій зір його печальну грузь,
Туманів незворушну глину.

І, доки вгору так дивлюсь,
Повірівши, що не загину
Під тягарем цього багна,
Я бачу раптом за сльотою:
Хтось до блакитного вікна
Іде з душею золотою...

1970

* * *

Мамо, ви мені приснились
Так печально, так скорботно,
Що не міг я цього знести
І в могилі закричав:

«Випустіть мене на волю,
На повітря та на сонце,
Хай я матері поможу
В смутку темному, в біді!»

Хтось мені відповідає,
Хтось могутній і жорстокий:
«Раз ти ще кричати можеш,
То відвалюй сам плиту!»

1970

* * *

Ти ходиш назирці за мною. Чути,
Як дивишся й ступаєш без ваги.
Я знаю, ти хотів би роздягнути
Єство моє, як кажуть, до наги.

Ну, що ж, дивися, все тобі дозволим,
Циркачу темний з-під таємних веж.
Я — меч, мені не страшно бути голим,
Мене не зломиш і не проковтнеш.

1970

ШВИДКА ДОПОМОГА

Тривога! Тривога!
Сирена ячить.
Швидка допомога
Мчить.

Хтось покликав:
«Алло!
Люди добрі, ради Бога,
Приїжджайте якомога швидше...
Я вмираю...
Серце...
Розумієте, серце ласкаве було —
І раптом зробилося люте!
О люди!
Алло! Алло!»

Тривога! Тривога!
Сирена ячить.
Швидка допомога
Мчить.
Хтось покликав:
«Алло!
Люди добрі, ради Бога,
Приїжджайте якомога швидше...
Я вмираю...
Друг мій...
Розумієте, друг мій вчинив мені зло
Налив мені в серце отрути!
О люди!
Алло! Алло!»

Тривога! Тривога!
Сирена ячить.
Швидка допомога
Мчить.
Хтось покликав:
«Алло!
Люди добрі, ради Бога,
Приїжджайте якомога швидше!
Я вмираю...
Слово...
Розумієте, слово, неначе жало,
Ржавіє, застромлене в груди.
О люди!
Алло! Алло!»

1971

ЛЕСІ УКРАЇНЦІ

Він увійшов — твій дух — у нашу плоть
І доти ми не зможемо померти,
Допоки іншим не передамо
Не в палітурках, а в клітинах крові
Твоє палюче мислення — радій!
Та страшно нам — бо ми малі! — носити
Те полум'я твоє не на долоні,
А десь глибоко в тайнощах ества...
Ми критись мусимо з твоїм вогнем,
Так, начебто жадаєм запалити
Когось, а не старе своє життя!
Оновлення ми прагнем, як любові,
І, хоч горіти мусимо самі,
Благословляємо вогонь нещадний,
Який ти в груди вклала нам — радій!
В пророчицях велика й нелукава,
І грізна ти, як блискавиця правди,
І часто жили рвуться, як шнурки,
Не витримавши гнівної напруги,
Що в нашу кров од тебе переходить, —
Та все ж таки являйся й говори!

1971

ПОЕТИ

Живуть поети, наче літаки.
Як на землі вони, то їх не чути,
Та громом озиваються маршрути
Високі й незалежні. Полегки
Перекидаються під небесами,
Як циркачі під куполом шатра,
Крилаті апарати. Дивна гра —
Забава небезпечна із богами.
Своєї кожен прагне вишини,
І серце в кожного стрімке й хоробре;
На віддалі стрічатися їм добре,
Та обійматись — Боже борони!

1973

* * *

На замку Любарта в бійниці —
Гніздо пташине.

Нема нікого. Погляд птиці
Під серцем лине.

Десь перфоратори і кайла —
З міського виру.

А може, коні Свидригайла
Летять до Стиру?

А може, їдуть до Варшави
Княжата ниці

На балювання та забави
В чужій столиці?

Любили втискуватись предки
В передпокої,
Тягнулись хтиво до серветки
Балів герої...

На вежу вийшла ціла школа.
Тихіше, діти!
Там на гнізді пташина кволла,
Не сполохніте!

Не чують? Ні, не розуміють.
В них інша мова.

А гуси на лугах біліють,
Як скатерть нова.

1973

* * *

Душе моя, чого бажаєш ти?
Де дзвонкові потоки та джерела
На вічне спрагнення твоє знайти?

Чи скорбна ти, чи радісна й весела,
Тебе катує вогняна жага,
І чуєш ти, що десь, неначе фрела,

Струмочок грає, дзюркотить снага,
Куди ти неспроможна доступити —
Жаждива, невтоленна і нага.

Мені з тобою, рідна, важко жити:
В мені, як мавка в темному куці,
Сидиш та прагнеш іншого любити,

По космосах та по зірках вночі
Літаєш, а в печальне передрання
Знов листям шелестять твої ключі.

Душе моя, не прагну я кохання
Від тебе, ні жалю, ані отух,
Шукай розради на своє страждання,

Та, як надійде із ножем пастух,
Щоб інструмент зробить з моєї плоті,
Вернись до мене — хай дзвенить навкруг

Надтятий голос в зоряній скорботі.

Грудень 1973

* * *

Вони печально говорили
Про мову родичів своїх,
А потім так її хвалили,
Що я сльози не спостеріг
На власному лиці. З хахлами
Сидів я — в полум'ї горів,
Вони ж нерідними словами
Хвалили рідних матерів.
Ту пісню, що навчала мати
Десь на печі, коло кагли,
Вони хотіли заспівати,
Та слів згадати не змогли.
І мукали, як скот в загоні,
Немов зголоджений товар...
Сльозу згасив я на долоні
І подивився в їхню твар:
«Навіщо вам своєї мови,
Як ви не маєте душі,
Прислужники та грошолови,
Орденоносні торгаші?!
Бездомні пси! В безплідній плісні
Убогих мізків — тільки тьма,

Де ні клітиночки для пісні
Й для мови рідної нема!»

1975

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

Юнацький зір і сивина пророка,
Сльози і сонця незбагнений сплав.
Як небеса, над лісом людських справ
Світилася його душа глибока.

Час від його проникливого ока
Трутизну в мед підступно заховав.
Він пив її, та смерть свою здолав,
Ніч обернув на сяйво оболока.

Невидимий для гнома і крота,
Торкаючи зірниці головою,
Стоїть він, мов заграва золота.

Просвітлюючи колоски і хвою,
Іде він стежкою понад Десною,
І плаче голосно, як сирота.

1976

ГАЛИНА КАЛЬЧЕНКО

Слухняна й смертна глина — як раба:
Згинається, чужій підвладна волі.
Та непокора зріє в ній поволі,
Встає за невмирущість боротьба.

У бронзі грає слово, мов труба,
В граніті — вкриті інеєм тополі.
Душі землі, де стигнуть людські болі,
Торкається її рука слаба.

Та ось — Галина відійде від Лесі,
Як донор... Кров її пульсує, б'є
У кволій плоті на каміннім плесі.

Той камінь їй безсмертя віддає,
Що закричав і вмить життя своє
Почув на стилоса натхненним лезі.

1977

ЧИТАЮЧИ ГРИГОРІЯ КОСИНКУ

Відкрилась книжка. Входять батько й мати.
В душі — сльоза, в сльозі, — як сонце, щем.
Змовкають золотих богів гармати,
І вибухає смерті тиш плачем.

За мною плачуть рідні. Так, за мною.
Не плачте, мамо! Ми ж перемогли!
І вже за перемогою сумною
Виходить Україна, наче з мли...

Та довго ще по невеселих селах
Ішла війна і люди прями дріт.
Я жив і гинув у його новелах,
Я проклинав і прославляв свій рід.

Відкрилась книжка. Входять батько й мати.
В душі — сльоза, в сльозі, — як сонце, щем.
Десь недалеко — темні каземати,
Де впав письменник з кулі тягарем.

Стріляли в нього ті ж червонозорі,
Що він їх кликав. Ні, ти придивись!
То золоті боги, до помсти скорі,
Померли, встали й переодяглись!

То імперські прикажчики з-під трону
Розбитого — в рядах НКВД,
То нашу правду чорну і червону
Опричник царський знов на смерть веде.

Та правда знов повернеться із ляху,
Щоб з темнотою стати знов на прю,
Щоб освітити кривди й зла епоху,
Нестиме в серці кулю, як зорю.

1979—1987

* * *

Хто там? Хто там? Не відкрию.
Одійдїть, купці! Нема
На мою невкірну шию
Ні вуздечки, ні клейма.

Я не ваш, не ваш, панове,
Не до вас я чарку п'ю!
За життя своєї мови
Власним словом постою.

Важко їй, бо власні діти
Зневажають і цькують,
І, мов підлі езуїти,
Ощасливленою звуть.

Важко їй, бо малороси,
Що плюють на власний рід,
Затягли на горлі троси
І копають «над» і «під».

Та не вмре вона ніколи,
Раз її не замогли
Позолочені моголи,
Погадючені хахли!

Жити буде наша мова,
Зоряниця Кобзаря,
Зірка Лесина й Франкова,
Рильського ясна зоря!

Ми себе самі помножим,
Ми народимся стокрот,
Ми собі самі поможем,
Якщо справді ми — народ!

І не вам, пахолки й блазні,
Чужоземні крамарі,
Небеса мої алмазні
Піднімати на зорі!

1979

* * *

Підійшов до мене сучасний спудей
(Очі божевільні, зловіщі),
Приставив ніжик мені до грудей:
— Навчи писати вірші!

— Штрикни собі в груди отим ножем, —
Йому я відповідаю, —

Буде біль, буде радісний щем...
Записуй те все, гультяю!

1979

ПІШАЧОК

Проходять по вулиці мати і син.
Син — попереду, мати — позаду.
Син, як чорний, нікельований лімузин,
А мати? А мати схожа на Правду.
Хустина, куфайка — жінка з села.
Вирізьблені сонцем глибокі зморшки.
Руки спрацьовані, чорні, як та смола,
Потріскані, наче підгорілі коржики.
Синові соромно з матір'ю йти,
По столичній вулиці крокувати поруч...
Воно, хоч і вміє дві фрази по-англійськи сплести,
Воно, хоч з дипломом, та все-таки — покруч!
Отак вони йдуть собі, ніби справді чужі.
Вона заворожена сином, щаслива.
А він як погляне на ті руки-коржі,
То чується так, як розчавлена слива.
Поглипує мати на сина здаля,
Як на бога, а він осміхається черство.
Вона іде бавити чуже немовля,
А він на роботу — у міністерство.
І слава Господу, що воно — пішачок,
Що не має державного автомобіля,
Бо мати по вулиці несла б свій мішок,
А він проїжджав би поблизу десь, біля...

1979

* * *

Ти жив у Києві. Ні слова
По-українськи не прорік.
Велика птаха двоголова
Вгніздилася в тобі навек.

По-українськи із Парижа
Імення ти клянеш моє.

Та чути, як та птиця хижа
Тебе роздряпує і б'є.

1982

* * *

Мені не потрібно землі чужої,
Та я хотів би літати, як птах.
Полинати з Галича, скажімо, до Трої,
Де світить крізь камінь Патрокла прах.

Полинати з Києва на Міссісіпі,
Де вождь індіанський багаття кладе,
Або ж до Калькутти, де дівчина-хіпі
Просяває з лахміття, як сонце руде.

Літати я хочу без паспорта й візи
Поза кордонів колючі дроти.
Десь над Амазонкою чи, може, край Вісли
В траві зелені на спочив лягти.

Я жити не хочу, неначе ізгої,
За муром, за морем, в далекім раю.
Мені не потрібно землі чужої;
Побуду — й повернусь на землю свою.

Та хочу я неба торкатись, як птиця,
І знати, що в крилах каліцтва нема,
Що далеч знадлива, мов блискавиця,
Що рідна земля моя — то не тюрма.

1983

ВІРШІ З МОНГОЛІЇ

* * *

Полечу я до Монголії
Та й куплю собі коня,
Білого, як цвіт магнолії,
Ніжного, як цуценя.

І назад я аж до Києва
Буду їхати на коні.
Стану, як душа Батиева,
При невидимій стіні.

І заплачу я від наляку —
Де ж ті храми, де церкви,
Що монгол побачив здалеку
Із-за Волги, з-за Туви?

Ні, не він збивав копитами
Плінту з-під небесних бань —
Підривали динамітами
Твердість княжих мурувань.

Він — під крики та під ламенти —
Бляху золоту здирав.
Хто ж виважував фундаменти?
Хто каміння звідси крав?

Хто ж то застеляв соборами
Заболочені шляхи,
Де ж той хан з думками хворими,
З ликом лютої пихи?

Ще димує церква спалена,
В небо ще летить притвор —
Тут пройшли батири Сталіна —
Постишев та Косіор.

А за тими багатурами —
Їхня гвардія тверда.
Обжиралась довго мурами
Жадібна святинь орда.

Серце стогне, ніби в оливі
Розгаряченим кипить.
Як же конику-монголові
Розказати, що болить?!

1988

* * *

Мчать кулани, дикі коні,
Понад річкою Херлен.
Стеляться по оболоні
Гриви, наче сто знамен.
Курява, мов плаття шлюбне,
Зірване з плеча на глум;

Схили гір гримлять, як бубни,
Коней тлум, немов самум.
Ніби десь гудуть гармати,
В землю вкопані сліпу.
Не здогнати, не піймати
Волі вольної в степу!
Стоп! За тими табунами
Надовкіл та напрямці
З арканами й курманами
Їдуть вершники-ловці.
Ось вам правда на припоні,
Повна смутку і жалю:
Диких коней свійські коні
Заганяють у петлю.
Чи монгольські, чи українські,
Родом теж куланчуки,
Заганяють коні свійські
Свого брата в канчуки.
І летять вони в жадобі
Прислужитись — хитрий клан!
І біжить в пустелю Гобі,
Кров'ю пінячись, кулан.

1988

* * *

Моголи, моголи,
Золотого Тамерлана онучата голі.

Т. Шевченко

Між горами в долинах — білі юрти,
Червоних коней ходять табуни.
Монголи там живуть, а не манкурти,
І рідне слово бережуть вони.

Якби сказав їм Бог: «Беріть півсвіту,
Я вам Європу й Азію даю,
А ви мені віддайте дзвонковиту,
Пісенну мову прадідну свою!», —

Вони сказали б: «Схаменися, Боже,
Не треба нам ні Азій, ні Європ!
Де інструмент, що передати може
Дощу шептання й туменів галоп?

То — наше слово, то — щоденне чудо,
То — сонця зір крізь каменя більмо,
То — дух народу. О всесильний Буддо!
Все в нас бери, — лиш мови не дамо!..»

А ви, мої освічені моголи,
Нагі внучата княжої землі,
Все віддали — і рідну мову, й школи —
За знак манкурта на низькім чолі.

Ви мрієте, печальні невторопи,
Що за спожиту серцем каламуть
Боги пришлють вам гудзики з Європи,
Шнурки шовкові з Азії пришлють.

Та нащо голим гудзики? «Не знаєм!»
Кепкують з вас і кравчики, й боги.
Беріть шнурки та бийтеся навзаєм,
Хай крають вас криваві батоги!

1985

* * *

Стоїть він в Улан-Баторі. Монголи
Його не помічають — хай стоїть!
А я підходжу — й чую: в серце голе

Втинається очима царська мідь.
Товариш Сталін! Усміх ласки й згоди, —
Та страх мене проймає мимохіть!

Невже по тюрмах-таборах народи
Не викашляли з кров'ю цього зла,
Невже і я не вірю, що свободи

Та справедливості доба прийшла,
Що пропадуть важкі сліди тирана
З помазаного правдою чола?!

Ні, вірю! Але страх, як давня рана,
Ще тихо ние — десь сичить змія,
Доносу й підслуху тонка мембрана.

А він, вчорашній бог і судія,
Так лагідно всміхається до мене,
Бо добре знає, що співав і я

Йому хвальбу — натхнення те нужденне
І з-під нагайки, — та воно було!
І хочеться промовити: «О нене,

Ось моя правда чиста, наче скло, —
Я справедливість добачав у ньому,
Ідею славив, а не це ракло!»

Та я мовчу. Нема дощу із грому.
Мені вуста затиснула ганьба,
Я чую в серці темну осорому,

Бо ж був і я подібний до раба,
Який ненавидить свого пана
І хоче вдарити його, та ба! —

Наляканий, бере він теорбана
І панові співає похвали,
Блазенствує, немов повія п'яна!

Ненавидів його я, відколі
Себе на цьому світі пам'ятаю,
Й невірність, в якому ми жили,

Зміїний дух подвійний проклинаю,
І знаю, що новий народ встає,
В котрім нема ні страху, ні відчаю, —

І коло нього ставлю я своє
Правдиве слово й сам встаю в глаголі, —
Бо раб, що власне рабство визнає, —

Уже не раб, а пан своєї долі!

1988

ЖЕРЕБЕЦЬ

Іржання жеребця, скажене, ніби жерсть;
Скрегоче голос, горами гогоче;
Дрижить булана грива, злотна шерсть —
Вудила він порвати криком хоче.

Його піймали на тугий аркан.
Повіддам прив'язали до жердини, —
І розіржався він, як ураган,
В котрому чути зойк і плач дитини.

Він виріс без вуздечки, як зело,
Не знала впину кров його весела;
Він відає: на нього жде сідло,
Шлея, хомут, нагайка та зубела.

Недавно він літав ще в табуні,
Тихесенько іржав до кобилиці!
Той голос кроткий був, як сміх у сні,
Як плюскотання в степовій криниці.

Тепер він стогне, аж земля гуде,
То на диби стає, то — на коліна.
Блискоче, в'ється тіло молоде,
Тече із губ шовкових біла піна.

Він писок розкриває — ганаші
Показує високі і здорові.
Печальний крик стримить з його душі,
Неначе з плоті ніж у темній крові.

Ірже він страшно! Він ірже ридма.
Не сідланий, не спутуваний зроду,
Благає волі, а її нема, —
І тяжко проклинає він свободу!

І падає, і лежачи кричить,
І дивиться з мольбою в небо вірне...
А вітер в'є над ним криваву нить,
Бо серце розірвалось непокірне.

1988

НІ СЕ НІ ТЕ

Від огира та від ослиці
Вродився мул — ні се ні те.
(Природа любить небиліці,
Бува, ще й не таке сплете).
Воно ж — покора і потуга,
В однім естві — силач і раб!
Впрягай до воза чи до плуга, —
Дається в руки, мов єдаб.
Хоч спляче завжди, хоч помалу
Іде в шлеї, мов пишний гість,

Воно близьке до ідеалу —
Працює тяжко й мало їсть.
Воно могло б на світі жити
Без шиї та без голови,
Але навчить хомут носити
Десь біля задньої пахви!
Воно, як ангел у посвяті,
Ослячо-кінський індивід,
Живе без пари і без статі,
Без пам'яті про власний рід.
Сліпе тягло, що не горює,
З біди копитами не б'є,
Бича боїться і гарує,
Але потомства не дає.

1988

* * *

Очей монгольських не розкрию
Та й білих рук не підніму.

А. Малишко

За полем, за блакитним долом
Обухів зорі підійма...
Андрію, брате мій, монголом
Тебе я кликав жартома.

На генетичній перфокарті
Прикмет я не шукав твоїх.
Та тліє правда в кожному жарті,
Печаль ховається за сміх.

Дух вібрував од твого ока,
Як вбита в дерево стріла.
Я чув: монгольська кров глибока
Із серця Азії текла.

Текла через піски нетлінні, —
Через гірські льодовики,
Через пустотні мертві ріні
Усохлої землі й ріки.

Прудка й невтомна кров Чингіза,
Мов іскра грому в чорній млі,

Погасла, та не від заліза,
А від плодющої землі!

Вона втопилась в нашій ниві,
В пшеничній плоті впала ниць,
У предків очі палахтливі
Загнала вістря блискавиць.

І в мить останню вогнетіла
Над дугами твого чола
Вона ще бровами злетіла,
В твоєму слові загула.

1988

КАРАКОРУМ

Каракорум, Каракорум —
Не поклик журавля.
Хребтів і ребер людських хрум
Я чую вже здаля.

Я бачу сотні корогов
І тисячі палат,
Де бляха з київських церков
Лежить, як сонця плат.

Я йду до хана — і щокрок
Лягати мушу ниць...
Втім, пропадає образок
Столиці всіх столиць.

Мені навстріч іде Рубрук¹,
Сміється, наче кум.
«Цей бур'яном зарослий брук
І єсть Каракорум!»

Оце каміння в чагарях,
Де квітне свербигуз, —
Найбільшої держави прах,
Над можновладдям глуз.

¹ Віллем Рубрук — фламандський монах, який у 1254—1255 рр. на чолі дипломатичної місії від французького короля Людовіка IX перебував у Монголії, описав свою подорож і древню монгольську столицю Каракорум. (Прим. автора).

Тут владар Азії сидів,
І золото, й срібло
З далеких і близьких світів
До ніг йому текло.

Я сам возив йому дари
В цю далечінь глуху,
Коли в Європі всі двори
Тремтіли від страху.

Китаєм управляв монгол
І (вимовить боюсь!)
Данину під його престол
Складала горда Русь.

«А де ж ті добра, де храми,
Де ж ділося те все? —
Рубрук сміється із п'янки,
Борідкою трясє. —

Тут смерть стояла, наче грум,
Володаря служник.
І страхом жив Каракорум,
І від страху він зник».

Він підкорити світ хотів,
А світ — не жеребець.
Сади на нього й сто катів —
Настане всім кінець!

Каракорум, Каракорум —
Багнети, і штики,
І атомних набоїв струм,
В огнях материки!

Каракорум, Каракорум —
Мов крука чорний крик
Над полем крові. Why?¹ Warum?²
Де світ? Невже він зник?!

1988

¹ Why? — Чому? (Англ.).

² Warum? — Чому? (Нім.).

ДАШДОРДЖИЙНУ НАЦАГДОРЖУ¹

Чи пізніше, а чи скорше
Братства зродиться мотив.
Твою землю, Нацагдорже,
Я навіки полюбив.

Полюбив із твого слова,
Із могутнього рядка,
Що іскриться, як підкова
Понад льотом рисака.

Бога кривдити не хочу —
Він давав матеріал,
Ти ж Монголію урочу
Сотворив з пустель і скал.

Вивів ти в моїй уяві
І Саяни, і Орхон,
Пасовища кучеряві,
Гобі сірий балахон.

Я приїхав, о мій брате, —
Все те правда, все живе!
Мчать думки, немов арати,
На роздолля степове.

Там, де я не був ніколи,
Впізнаю гористу вись,
І питаються монголи:
«Ви були в нас?» — «Був колись!»

1988

¹ Дашдорджийн Нацагдорж (1906—1937) — основоположник нової монгольської літератури, вірш якого «Моя Батьківщина» (див. т. 7 цього видання) надзвичайно яскраво малює історичну, географічну й духовну велич Монголії. (Прим. автора).

ЗМІСТ

Роман Лубківський. Над глибинами 5

З КНИЖКИ «ЛЮБОВ І НЕНАВИСТЬ» (1953)

Я син простого лісоруба	89
Моя сопілка	90
Спомин	90
Світло («Ще коптить каганець на столі...»)	91
Оповідання чабана	91
Дві ялинки	92
Відповідь батькам	93
«Як впіде в Чорногорі...»	95
Заочниця	95
«Я знаю — приїде коханий мій...»	96
«Дні ідуть, ідуть безсонні ночі...»	96

З КНИЖКИ «МОЯ ЗЕМЛЯ» (1955)

«Закарпатці, брати мої...»	97
Львів («Коли Данило в саркофаг...»)	97
Пісня («Стояв козацький табір у діброві...»)	98
Смерічка («Внизу прудка об скелі б'ється річка...»)	99
«Мені приходять телеграми...»	100
«Вечір. Дощ осінній. Ми йдемо по Львову...»	101
«Чого ти мною так гордуєш...»	102
«Матусенько! Було, на терня ногу...»	103
«Мій синку...»	103
«Брудне, обірване хлоп'я...»	105
«Коли ми йшли удвох з тобою...»	105
«В матері твоєї руки в мозолях...»	106
«Ти мене гуцулом називала...»	107
«“Ми будемо просто як товариші”...»	107
«Я зрозумів у той шалений вечір...»	108
«Прийшла і стала серед кімнати»	108
«Мені циганка ворожити хоче...»	109
«Мій вірш новий лежить на білому, як сніг, папері»	110
«У лісі яличку зрубали...»	110
Лесі Українці («Чи ти знайшла те джерело в Єгипті...»)	111
Моїм ровесникам у Канаді	111
Михайлові Мольнару	113
Платону Вороньку	113
Не по дорозі	114

3 КНИЖКИ
«ПРАВДА КЛИЧЕ!» (1958)

Правда кличе!	119
«Україно моя! Ти за волю боролась віками...»	119
Доля	120
Леви	121
Напровесні	122
Сійся, родися...	123
«Поклін тобі, очікуваний роче...»	124
Поет не вмирає	124
Концерт у царя	126
Вітання Пітеру Темпесту	127
«Я народився на землі...»	128
«У дитячому серці жила Україна...»	129
«Там, де Лючка круто в'ється...»	129
Лист до одного знайомого в справах філологічних	130
Ти зрікся мови рідної	131
«Я і ти...»	131
«Як ми зустрілися весною...»	132
«Досі не знаю...»	133
«Думала сумна смерека...»	133
«Дівчино моя...»	134
«Земля покрита білою габою...»	135
«Ти снилася мені щоночі...»	136
«Я тільки раз, єдиний раз любив...»	136
«Чи досі я тебе люблю...»	137
Удова	137
Лист прибиральниці до поета	138
«Невже у тебе вийде пісня...»	138
«Попід землею ходить повзкома...»	139
«Терикони димлять...»	139
«Падають зорі з неба...»	140
«Де ти поділась, пісне?!»	140
«Мені, малому, палиця ліскова...»	141
«Маленький стіл, перо, папір...»	141
«Мій добрий друже, що з тобою?»	142
«Біда навчить, кому подати руку...»	142
«Як дерево, що не приносить плоду...»	143
«Коли мені підхлібник тисне руку...»	143
Бюрократові в альбом	144
«Людське життя — не книги чорновик...»	144
«Хвала тобі, безсмертний міщанине...»	145
«Ти сам для себе слідчий і суддя...»	145
«Стіною чорною іде гроза...»	146
«Карпати потонули в тишині...»	146
«Як налетять рої дошкульних мух...»	147
«Безжурні, до нестями балакучі...»	147
«О Львове, батьку мій правічний, знаю...»	148
«В Личаківській задумливій діброві...»	148
«О рідне слово, що без тебе я?!»	149

З КНИЖКИ
«ПРАВДА КЛИЧЕ!» (1958)

Правда кличе!	119
«Україно моя! Ти за волю боролась віками...»	119
Доля	120
Леви	121
Напровесні	122
Сійся, родися...	123
«Поклін тобі, очікуваний роче...»	124
Поет не вмирає	124
Концерт у царя	126
Вітання Пітеру Темпесту	127
«Я народився на землі...»	128
«У дитячому серці жила Україна...»	129
«Там, де Лючка круто в'ється...»	129
Лист до одного знайомого в справах філологічних	130
Ти зрікся мови рідної	131
«Я і ти...»	131
«Як ми зустрілися весною...»	132
«Досі не знаю...»	133
«Думала сумна смерека...»	133
«Дівчино моя...»	134
«Земля покрита білою габою...»	135
«Ти снилася мені щоночі...»	136
«Я тільки раз, єдиний раз любив...»	136
«Чи досі я тебе люблю...»	137
Удова	137
Лист прибиральниці до поета	138
«Невже у тебе вийде пісня...»	138
«Попід землею ходить повзкома...»	139
«Терикони димлять...»	139
«Падають зорі з неба...»	140
«Де ти поділась, пісне?!»	140
«Мені, малому, палиця ліскова...»	141
«Маленький стіл, перо, папір...»	141
«Мій добрий друже, що з тобою?»	142
«Біда навчить, кому подати руку...»	142
«Як дерево, що не приносить плоду...»	143
«Коли мені підхлібник тисне руку...»	143
Бюрократові в альбом	144
«Людське життя — не книги чорновик...»	144
«Хвала тобі, безсмертний міщанине...»	145
«Ти сам для себе слідчий і суддя...»	145
«Стіною чорною іде гроза...»	146
«Карпати потонули в тишині...»	146
«Як налетять рої дощульних мух...»	147
«Безжурні, до нестями балакучі...»	147
«О Львово, батьку мій правічний, знаю...»	148
«В Личаківській задумливій діброві...»	148
«О рідне слово, що без тебе я?!»	149

«Якби я втратив очі, Україно...»	149
«Не бійсь нічого, доки я з тобою...»	150
«Було давно це. Ката-короля...»	150
«Тиран помер. Чертог його порожній...»	151
«Коли помер кривавий Торквемада...»	151
«Багато їх було, і всі — богове...»	152
«Спитають нас, хоч будемо в могилі...»	152
«Поезіє, призначено тобі...»	153
«Шановний критику, немов старі монети...»	153

З КНИЖКИ «БИСТРИНА» (1959)

«У небесах схоластики...»	154
«Як дуб листочки пожовтілі...»	154
«Земле Шевченкова, земле Франкова...»	155
«Люблю я бистрину життя...»	155

З КНИЖКИ «ДНИНА» (1960)

«На дні душі, немов на дні ріки...»	156
«Неначе у пуп'янку квітка, живе...»	156
Лист до свинаря Ярослава Чижя	156
«Впала смерека...»	157
«Я знуджував за поцілунками твоїми...»	158
«Є жінки, немов зірки небесні...»	159
«Ходить вітер із мітлою, мов двірник...»	159
Шлях ракети	160
«Я бачив на річці в прозорім льоду...»	160
«Над ямою він сам стояв...»	161
Маркіян Шашкевич	161
ІЗ ЦИКЛУ «САЛЯМ АЛЕЙКУМ!»	162
«“Салям алейкум!” — значить “Мир вам!”»	162
Бібі-ханім	163
Саїда	164
«Хотів би я сином назватись твоїм...»	165
«Де немов з бавовни білі хмари...»	166

З КНИЖКИ «НА ЧАТАХ» (1961)

На чатах	167
«Мої діди, знедолені та бідні...»	167
Фіалка з віденського лісу	168
Ностальгія («П'ятий день на чужині...»)	170
У соборі Святого Стефана	170
Пиво	171
«Бринить, немов струна, в моїй душі чекання...»	173
«Тече Дунай в піснях мого народу...»	174
«Schönbrunn — усе величне і вороже...»	174

«Була цісарська Австрія міцна...»	175
Моя земля	175
«Слова, поете, неживі...»	176
«Розклада весна багаття...»	176
«Людство, як море. Ідуть та ідуть...»	177
«Ой прийди до мене на розраду...»	177
«Приснилась ти мені...»	177
«Не спить моя журба...»	178
«Ти була моєю...»	178
«Під явором у лісі ми сиділи...»	179
«Моя любов — усохла деревина»	179
«Мила, навіщо кличем...»	180
«Душа — немов коробка сірників»	181
«Чи ще далеко нам до роздорожжя...»	181
Дружині	182

3 КНИЖКИ «ЖЕСТ НЕРОНА» (1961)

«На світі більше куль, аніж сердець!»	183
Берези дружби	183
«Сонце білозубе, наче негр...»	184
Жест Нерона	184
«Колись я ще повернусь над те озеро...»	186
«Хотів би я всі мови знати...»	186

3 КНИЖКИ «ПАЛЬМОВА ВІТЬ» (1962)

«Ворог мій стріляв на Кубі...»	188
Місто рибалок	188
Пальми	189
«Земле рідна, вже за океаном ти єси!»	190
«Літа проходять за літами...»	190
В Сьєрра-Маестрі	191
Вчена рада	192
«Сонце, як сомбреро...»	193
Танк у горах Сьєрра-Маестри	193
«Тікають багатчі з Гавани...»	194
«Десь розірвалася граната...»	194
Раулеві Кастро	195
«Моя далека Україно...»	195
В дорозі на Міна дель Фріо	196
Струмок вірності	197
Бойовий півень	198
Біля пам'ятника Колумбові	199
«Дівчина стоїть із крісом...»	200
Кубинські дівчата	201
Марія Семана	202
Гуантанамо	202
Смерть брата	203
Молитва отця Хуліо Ріваріса	204

Герман Лінсе	205
«Дідусь — мулат, а можливо — креол»	205
«Сталось так, що сам Хосе Марті...»	206
Ніколас Гільєн	207
«Негритяно! Задумлива ноче...»	207
«На мій балкон голубка сіла...»	208
«Знову ти вертаєшся з костьолу...»	209
¡Patria o muerte!	210
«Зелене віття пальм звиса...»	211
Кубинці танцюють у Львові	211

З КНИЖКИ «ГРАНОСЛОВ» (1968)

БІЛІ СОНЕТИ	212
Старенька рима	212
Крила («Підхлібники модерному поету...»)	212
Рембрандтова «Даная»	213
Кохання	213
Лоша	214
Вірність	214
Нетерпеливість	215
Міст	215
Диво	216
Суть	216
Захланність	217
Хліб («Нема такого хліба на землі...»)	217
Сміх	218
Дерева	218
Виноградник	219
Прощання («Сто тисяч коней жально заіржало»)	219
Прапор («Серця правдиві притягають грім»)	220
Освенцим	220
Жаль	221
Мотиль	221
Лук	222
Слова	222
Землетрус	223
УЧИТЕЛЯМ І ДРУЗЬЯМ	223
Сковорода	223
На відкритті пам'ятника Тарасу Шевченку в селі Лозівці	225
Низькопоклонники	226
Молитва («Отче наш, Тарасе всемогущий...»)	228
Кожному (і собі) читачеві Лесі Українки	229
Слово Конопницької	230
Малишкові	231
ЛИТОВСЬКИЙ ЛІС	232
1. «Ідуть дуби купатися у море...»	232
2. «Все так, як у Чюрльоніса. Мов струни...»	232
3. «По шию у піску сосна стоїть»	232
4. «Питають сосни, де я мешкаю...»	233

5. «На вирубі ріка померла...»	234
6. «Все має голос доброти й привіту...»	234
7. «Лежать у лісі валуни...»	235
ДИТИНСТВО	236
1. «Прийшов купець з червоними очима...»	236
2. «Смаглява ніч в колісці гір...»	237
3. «Учителька, тонка дочка майора...»	237
4. «Сивіє сіно у валках...»	238
5. «З неба голубої миски...»	238
6. «Впали на мене чари...»	238
7. «Коли стає у хаті темно...»	239
8. «Навколо церкви на мураві...»	240
9. «Біля вогнища в полі...»	241
10. «На нашім городі росте каміння...»	241
11. «У тіні верб на оболоні...»	242
12. «На попелищі я стою»	243
13. «Черешня, як та мати, край дороги...»	243
ЗИМОВІ КРАЄВИДИ	244
«Яблуні в інеї, ніби сніжинки-велетні...»	244
«Поляна — замкове дворище. Наокіл...»	245
«Вечір. У зорях безлистя ліс»	245
«Грудневий дощ ріденький і порожній...»	245
«Поміж сідими верхами гір...»	246
«Як хвиля спирту у чані...»	246
«Летять по полю білі коні...»	246
«Дерева забандажовані — снігом перевиті...»	247
«Тихо вітер латає сітки заметілі...»	247
«Так холодно, мов близько — ворог»	247
«Заметів мармурові плити...»	248
«Лижня вигойдуює і носить...»	248
«Обабіч весняних доріг...»	248
«Поля, немов токи скляні...»	249
«Ходить самотність по діброві...»	249
«Горби натягнули на голови рядна...»	249
«Плащі із льоду, як з нейлону...»	250
«Повітря, неначе прозорий граніт...»	250
«Сніг іде, іде, як час...»	250
«На дерев'яному протезі мати...»	251
«Ковзанка з пагорба, ніби ручай...»	251
«Зима, немов античний храм...»	251
«Вся земля, неначе дно...»	252
«В лісі, наче проділ, біла путь»	252
НАД ГЛИБИНАМИ	252
Космос	252
В кабінеті Леніна. <i>Уривок</i>	253
Лицеміри	255
Болгарський триптих	256
1. Краєвид	256
2. Карабін Яворова	257
3. Ікона	258

«Я тимчасовий, як сніг у березні...»	259
Мушу	259
«Біля вуликів на землі...»	260
«В гуцульській хаті на печі...»	260
Львівський дощ	261
Львів, площа Ринок...	261
Анонімні листи	262
Манекени	263
Ян Гус	264
Цимбали	265
«Я древо твоє, Україно...»	268
Серце	269
Руки	270
Про жінок	272
Коридор	272
Страх (<i>Майже за Тувімом</i>)	272
Чоботи	273
Недовіркам	274
Ластівки	275
«Залий мене дощами смутку...»	275
«Закохався вітер у дівча русяве...»	276
«Очі твої злочинно-гrecні...»	276
«Крізь чорний дим зневаги і брехні...»	277
«Ти так мені потрібна, як вода...»	277
«Моя гріховнице пречиста...»	278
«Поцілунок твої солоні...»	279

З КНИЖКИ

«СОНЕТИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ОСЕНІ» (1973)

Час («Коли набирають стяги епохи...»)	280
Збруч	281
Лелеки	281
Зимовий день	282
1. «Так радісно, що сніг пішов!»	282
2. «Тоненький силует лісів і сіл...»	282
3. «Розпочав я сто робіт...»	283
4. «Подаруй мені, доле...»	283
5. «Сніг і сонце. Золоті цимбали»	283
6. «Був я тоді малим...»	283
«Приснився мені В'єтнам...»	284
Тривога	284
Могилу Райніса	285
Антисвіт	285
Швейцари	286
Канадські дороги	287
Біля будинку Полін Джонсон	288
Сивина	288
Автомобільний цвинтар	289
Повітря Нью-Йорка	290
До киргизького народу	290
Світло Токтогула	291

СОНЕТИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ОСЕНІ	292
Скарга	292
Хліб («Цей хліб, що світить на моїм столі...»)	293
Береза	293
Яблуня («Щаслива яблуня! Надокруги...»)	294
Нива	294
Земля («Машину мив я вчора: з-під крила...»)	295
На полі («Дві колії у чорній болотнечі...»)	295
Прозорість	296
Пісня («На фоні побліднілого блакиту...»)	296
Весілля	297
Вечір («Вечірнє світло, ніжне, як єдваб...»)	297
Зорі	298
Тракторист	298
Зерно	299
Бажання	299
Далина	300
Осінь («На мене осінь хлинула, як павідь...»)	300
Сонце («Під вечір ти зникаєш, ніби в пущі...»)	301
На досвітку	301
Тиша	302
Світло («Стікає світло, як вода, зі стелі...»)	302
Іній	303
Муса Джаліль	303
Юліус Фучик	304
Федеріко Гарсія Лорка	304
Антуан де Сент-Екзюпері	305
Юрій Гагарін	305
Ернесто Че Гевара	306
1. «Як дим, на землю падає Гевара...»	306
2. «Спалити чи віддати для мурах...»	306
Батько	307
Пейзаж	307
Роздум	308
Сонет	308
Двійник («Той ліс, що я дитиною садив...»)	309
Ранок («Ще котить вітер листя по соші...»)	309
Зрілість	310
Дедал та Ікар	310
Щастя	311
Любов	311
Гуси	312
Дзвін	312
Закінчуючи	313

З КНИЖКИ «ТАЄМНИЦЯ ТВОГО ОБЛИЧЧЯ» (1979)

I	314
«Живу, як той гірський потік...»	314
«Був день, коли ніхто не плаче...»	314

«Де ждав я тебе, як свята...»	315
«Не бійся сивини моєї!...»	315
«Ми вийдем з тобою на листя опале...»	316
«Зніми мені легенькою рукою...»	316
«Зеленим вогнем береза...»	316
«Це неправда, що ми помрем!»	317
«Заках, згорів я до основ...»	317
«Найдовша з усіх доріг...»	317
«Коли до тебе прилечу...»	318
«Я бачив тебе сьогодні...»	318
«Ти спиш, і на твоїм обличчі...»	319
«Мжичка тремтить, як мембрана...»	320
«Буває така розмова...»	320
«Ти — як дощ. А я — мов явір»	320
«Не пригадуй, що було! Не треба...»	321
«В моїх повіках напівсонних...»	321
«Горить суніцями поляна...»	321
«Твоя душа звіздаста і смаглява...»	322
«В душі моїй тремтить...»	322
«Червоні яблука в кімнатах...»	322
«Я пригадав собі один стіжок у горах»	323
«Мріє, наче сніг здалека...»	323
«Дівчино, дівчино, де твої крильця?»	323
«Радуйся, дівчино, разом зі мною...»	324
«Вночі ти входила в море...»	324
«Скинь одержу свою...»	325
«Біла черешня в небі...»	325
«Хочу тебе цілувати. Рятунок...»	325
«Дівочих непорочних ліній...»	326
«Так гарно ти снилась мені...»	326
«При стрічі мене поклич...»	326
«Твоя протилежність — пісок...»	327
«Перегорів я й перетлів...»	327
«Були ми в натовпі. Не знаю, як це сталося...»	328
«Коли мені не допоможуть вірші...»	328
«Я буду на світі...»	329
«Ще днів моїх багато за горою...»	329
«Так, ти одна, моя любове...»	329
II	330
«Біжить під зливою лошиця...»	330
«Ти пахнеш, як листя весняне...»	331
«Море з моря ткалось гладко...»	331
«Дівчинко моя мила...»	332
«Ніч була ясна, я стежками біг»	332
«Та мить, яка надходить після болю...»	333
«Не знаю, хто мене зробив орлом...»	333
«За вивіркою золотою...»	334
«Моє дівча, не вір...»	335
«Що я для тебе маю?»	335
«Напав я на тебе раптом...»	336

«Акації. Бджолині дзвони»	338
«Повітря нічне до рання...»	338
«Відходив поїзд. У вікні...»	338
«Стояли ми на темній оболоні...»	339
«Сріблиться дощ в тоненькому тумані...»	339
«Не раз мені здається...»	340
«На трибуні ти говорила...»	340
«Я пригорнусь до тебе...»	341
«Ти оживаєш в мені...»	342
«Твого погляду вітер...»	342
«Я прилітав до тебе...»	343
«Між нами завжди той повинен бути...»	344
«Цього не видно з найвищої вежі...»	344
«Ти навчаєш ходять легкома...»	344
«У хмарах бозу, що висять, як грона...»	345
«Стерня, наче сніг, біліла...»	345
«Твоїх долонь сяйлива лодь...»	346
«Сонце, намальоване циноброю...»	346
«Пахне хлібом трава...»	347
«Як почну сповідатися...»	347
«Все не те, коли нема любові»	348
«Наша любов...»	348
«Я — зернятко, а ти — зоря осіння...»	349
«На цій землі жили ми споконвік...»	350
«Твоя краса, як усміх сатани...»	350
«Над нашим світом і під нашим світом...»	351
«Посеред ночі дощ пішов...»	351
«Заснути так бодай на волосок...»	352
«Якби могла прийти до мене цеї миті...»	352

З КНИЖКИ «ВОГНИЩЕ» (1979)

Батьківщині	354
NAVIGARE NECESSE EST. [Цикл]	355
1. «Човен шукає в п'яті причалу...»	355
2. «Гасне дитина від білокрів'я...»	355
3. «Брат відступає від заповіту...»	355
4. «Мре в павутині сонце, як люстра...»	356
1939	356
Мати («Стоїть переді мною мати...»)	357
Смерека («Чути мені здалека...»)	358
Ворон	359
Ранок («Снігом віяло під вечір...»)	360
Вертеп	361
Тополя	362
Дичка	363
Осел	363
Епізод	364
«Молодими голосами в телефоні...»	365

«Я зійшов на спориш...»	366
«Кому жалітися на втому...»	367
«Недовго буде та зима...»	367
«Студене світло в серці чи під ним»	368
«Смуток середини літа...»	368
В лісах Естонії	369
«Хотів би я злетіти в небеса...»	369
Вітання Білорусі	369
Грузинська пісня	371
Арабат	372
«Я жадаю небес. Арабат...»	372
«Я злетів на гору крижану...»	373
Ріка («Спить пісок у кориті ріки...»)	374
Шевченкова верба	375
Телефон	377
Амстердам	378
Маяк	379
«Звідкіля це павутиння...»	380
КИЇВСЬКІ СОНЕТИ	381
«Майнула мить одна в краю чужому...»	381
«Коли каштани в Києві цвітуть...»	381
«Ось незнайома жінка. Відпалало...»	382
«Люблю вночі на небеса дивитись...»	382
«Як олень, що надбіг із Оболоні...»	383
«Підводиться на древньому Дніпрі...»	383
«Наморені вертаються додому...»	384
«Купатися в Дніпрі посеред ночі...»	384
«Як діамантова сяйлива грань...»	385
«Схитнувся на ожеледі інвалід...»	385
«Ходивши біля Бабиного Яру...»	386
«Край Бабиного Яру в небеса...»	386
«У кратері нічного стадіону...»	387
«Вже в надвечір'ї гаснуть осокори...»	387
«В душі я чую неясний мотив...»	388
«Як дивно бачити своє життя...»	388
«В червоні обрядилися панчохи...»	389
«На мене віє іскрами здалека...»	389
«Стліває сніг від поблиску блакиті...»	390
«Моя душа не відає про Бога...»	390
«В моїй душі сьогодні сніг пішов...»	391
«В моїм селі на маминому гробі...»	391
«Прийшов я сповідатися калині...»	392
«Степ навкруги. В траві — стежина біла»	392
«Мені потрібно тільки олівця...»	393
«Не розкидай без намислу по світі...»	393
«Раби» Мікеланджело	394
Галілео Галілей	394
Джордано Бруно	395
«І вийшов я на гори, як Хорив...»	395
«Не вірю в те, що ми постали з глини...»	396

УЧИТЕЛЯМ І ДРУЗЯМ	396
Олександр Пушкін	396
В хаті Сергія Єсеніна	397
Христо Ботев	398
В будинку Гемінгвея під Таваною	400
Марко Черемшина	401
Марія Заньковецька	402
Читаючи Шолом-Алейхема	404
Василь Земляк	405
Мірдаза Кемпе розповідає про янтар	406
БІЛІ СОНЕТИ	407
Спогад	407
Лист	407
Зима («Струнки, червоні сосни на снігу...»)	408
Весна («Мов чорний гніт погашеної свічки...»)	408
Літо	409
Ревнощі	409
Сльози і піт	410
Мох	410
Голос	411
Творчість	411
Мати («До матері я в спогадах вертаюсь...»)	412
Літаки	412
Хмарина	413
Цілунок	413
Кінь («Я розпрягав його, коли смеркалось...»)	414
Ще про коня	414
Погляд у криницю	415
Світляк	415
Камінь («Все прах на світі. Може, тільки камінь...»)	416
Травневий дощ	416
Черемха	417
Передчуття	417
Погляд	418
Туга	418
Море	419

3 КНИЖКИ «СПІРАЛЬ» (1984)

«Франківщино! Моя висока земле...»	420
Золоті Ворота («Мій Києве, щаслива нога...»)	420
Час правди	421
Мати («Клуб сільський. Чотири кроки — сценка»)	422
«В тій хаті, де не був ти відтогд...»	423
«Рано-ранесенько дитину в садок...»	423
Смереки («В пень загнана сокира татова...»)	424
Бабуся з квітами	425
Весняна балада	426
Яблучне вино	426

Вогонь	428
До валка пшениці	428
«Шукаю в очах поета...»	429
Рядок вірша	430
«Жадаючи лиш слави й пишноти...»	430
«Мій болю, я вже посивів...»	431
Натхнення	432
Слово («В Угорщині, де грає мова Аді...»)	432
Краків	433
«Я в кожному камені знайду...»	435
«Не пам'ятаю коли я жив...»	435
Між яворами	436
«Мене злякала сивина...»	436
Танець Гоголя в Римі	437
До Маяковського	438
Ярослав Івашкевич	440
Нагайка Салавата Юлаєва	440
ВІРШІ З ПАРИЖА	442
«Заснув я міцно, зморений з дороги...»	442
Могила Наполеона	442
В Латинському кварталі	443
Музей воскових фігур	444
Страйк смітників	444
Повії	446
«Збудилась Анна-королева...»	446
ВІРШІ З АФГАНІСТАНУ	447
«Ця подорож така неждана...»	447
Пістолет	448
Залізна леді	450
«За містом, на військовому кладовищі...»	451
Месрабад	452
Чадра	452
Чотки	453
Верблюд	454
Шукрія	455
Майстер («Хашім — це музика. Він грає на бубнах»)	456
«Моя Вкраїно, ти мене...»	457
«Цеглястої пилюки тюль...»	458
«Пилюга лежить на чорних каннах...»	458
«Учора збили вертоліт...»	459
Пісня («Світив мусульманський місяць»)	460
«Я приїхав сюди, щоб ковтнути жажної пилюки...»	461
«Аул казахський. Тут Олжас...»	462

3 КНИГИ

«ТВОРИ», т. 2 (1989)

З МИНУЛИХ ЛІТ	463
«Що мова? Одежина, й годі!»	463
«Як ми згоряли у журбі...»	463

Камінний чоловік	464
Ректор	465
Дуель	466
Чародійне зеренце	467
«Не заведи мене, підступна доле...»	469
«Тарасе! Правдо вогнелика!»	470
На смерть Володимира Сосюри	471
«Різдво. На столі кутя»	471
Небо	472
Очікування весни	473
Слава («Нещасний той, хто дався закувати...»)	475
Голгофа	475
Бог	476
Вінки	476
«Десь там, далеко, на Україні...»	477
Сльота	477
«Мамо, ви мені приснились...»	478
«Ти ходиш назирці за мною. Чути...»	478
Швидка допомога	478
Лесі Українці («Він увійшов — твій дух — у нашу плоть...»)	480
Поети	480
«На замку Любарта в бійниці...»	481
«Душе моя, чого бажаєш ти?»	481
«Вони печально говорили...»	482
Олександр Довженко	483
Галина Кальченко	483
Читаючи Григорія Косинку	484
«Хто там? Хто там? Не відкрию»	484
«Підійшов до мене сучасний спудей...»	485
Пішачок	486
«Ти жив у Києві. Ні слова...»	486
«Мені не потрібно землі чужої...»	487
ВІРШІ З МОНГОЛІЇ	487
«Полечу я до Монголії...»	487
«Мчать кулани, дикі коні...»	488
«Між горами в долинах — білі юрти...»	489
«Стоїть він в Улан-Баторі. Монголи...»	490
Жеребець	491
Ні се ні те	492
«За полем, за блакитним долом...»	493
Каракорум	494
Дашдорджийну Нацагдоржу	496

Літературно-художнє видання

Дмитро Васильович ПАВЛИЧКО

**ТВОРИ
ТОМ 1
ПОЕЗІЯ
1950—1988**

Укладач
Дмитро Пилипчук

Відповідальна за випуск
Валентина Кирилова

Редактор
Дмитро Пилипчук

Підписано до друку 28.12.2010.
Формат 84 × 108 ¹/₃₂. Папір офсетний № 1.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Зам. № 190.

Видавництво Соломії Павличко «Основи».
01133, Київ-30, бульв. Марії Приймаченко (Лихачова), 5.
Тел./факс (044) 285-25-82,
Тел. (044) 285-30-64, 285-86-36
E-mail: osnovy@voliacable.com

ЗАТ «Віпол» ДК 752.
03151, Київ, вул. Волинська, 60.

П12

Павличко Д. В.

Твори / Дмитро Павличко; Уклад. Д. Пилипчук. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2010 —

ISBN 978-966-500-314-4

Т 1.: Поезія, 1950—1988. — 512 с.: портр. —

ISBN 978-966-500-324-3

Потужна енергетика поезії Дмитра Павличка увібрала рясні громовиці двадцятого століття, трагізм і велич української історії, пекучі проблеми загальнолюдського, національного та індивідуального буття і майбуття. Напруга і неповторність художнього й філософського мислення видатного українського поета зумовлені особливим характером його невірного таланту, його болячої української душі й глибинним усвідомленням свого призначення: «Не стати мені на коліно, / А впасти — й згоріти дотла».

У нашому виданні оригінальна поезія Д. Павличка (т. 1—4) представлена в розвитку — від перших книжок до збірок останнього десятиліття, творами найрізноманітніших жанрів і форматів. У томах 5—10 подано перекладацький набуток поета.

Перший том «Творів» Д. Павличка репрезентує його поезію 1950—1988 рр. Відкриває том вступна стаття Романа Лубківського.

Для широкого кола читачів, усіх, хто вивчає і досліджує вітчизняне красне письменство.

ББК 84.4УКР6